

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Majjhimanikāye

Majjhimaṇṇāsaṭīkā

1. Gahapativaggo

1. Kandarakasuttavaṇṇanā

1. **Ārāmapokkharāṇī-ādīsūti** (2.0001) ārāmapokkharāṇī-uyyānacetiyaṭṭhānādīsu. **Ussannāti** bahulā. Asokakaṇṇikāravilārakumbhīrājarukkhehi sammissatāya taṃ campakavanaṃ **nīlādipañcavaṇṇakusumapaṭimaṇḍitanti** daṭṭhabbaṃ, na campakarukkhānaṃyeva nīlādipañcavaṇṇakusumatāyāti vadanti. **Bhagavā kusumagan-dhasugandhe campakavane viharatīti** iminā na māpanakāle eva tasmiṃ nagare campakarukkhā ussanā, atha kho aparabhāgepīti dasseti. “Pañcasatamattehi aḍḍhateḷasehi”ti evaṃ **adassitaparicchena**. Hatthino cāreti sikkhāpetīti hatthācariyo hatthīnaṃ sikkhāpako, tassa puttoti āha “**hatthācariyassa putto**”ti. Tadā bhagavā tesam pasādajananatthaṃ attano buddhānubhāvaṃ aniguhitvāva nisi-nnoti dassento “**chabbaṇṇānaṃ ghanabuddharasmīnan**”ti-ādimāha. **Bhagavato ceva gāravenāti** bhagavato garubhāvena, bhagavati gāravenāti vā pāṭho.

Niccamaṃ na hotīti abhiṇhaṃ na hoti, kadācīdeva hotīti attho. Abhiṇhaniccatā hi idha adhippetā, na kūṭaṭṭhaniccatā. Loke kiñci vimhayāvahaṃ disvā hatthavikā-rampi karonti, aṅgulim vā phoṭayanti, taṃ sandhāya vuttaṃ (2.0002) “**accharaṃ paharituṃ yuttan**”ti. **Abhūtapubbaṃ bhūtanti** ayaṃ niruttinayo yebhuyyena upā-dāya ruḥhīvasena vuttoti veditabbo. Tathā hi pāḷiyaṃ “yepi te, bho gotama, ahesuṃ atītamaddhānan”ti-ādi vuttaṃ, kiñci akattabbampi kariyamānaṃ dukkarabhāvena vimhayāvahaṃ hoti, tathā kiñci kattabbaṃ, purimaṃ garahacchariyaṃ, pacchimaṃ pasamsacchariyaṃ, tadubhayaṃ suttapadaso dassetuṃ “**tatthā-**”ti-ādi vuttaṃ.

Sammā paṭipāditoti sammāpaṭipadāyaṃ ṭhapito. Esā paṭipadā paramāti **etapa-ramaṃ**, bhāvanapuṃsakaniddesoṃyā yathā “visamaṃ candimasūriyā parivattan-ti”ti (a. ni. 4.70). Ayañhettha attho- bhagavā bhikkhusaṅgho paṭipadāya tumhehi paṭipādito, atītepi kāle buddhā etaparamaṃyeva bhikkhusaṅghaṃ sammā paṭipā-desuṃ, anāgatepi kāle etaparamaṃyeva bhikkhusaṅghaṃ sammā paṭipādesa-ntīti paribbājako nayaggāhena diṭṭhena adiṭṭhaṃ anuminanto sabbesampi

buddhānaṃ sāsane saṅghasuppaṭṭipattiṃ majjhe bhinnasuvaṇṇaṃ viya sama-samaṃ katvā dasseti, evaṃ dassento ca tesam sudhammatañca tathā dasseti evāti veditabbo, buddhasubuddhatā pana nesam sarūpeneva dassitāti. **Na ito bhiyyoti** iminā pāḷiyaṃ etaparamaṃyevāti avadhāraṇena nivattitaṃ dasseti silapa-daṭṭhānattā samādhissa, samādhipadaṭṭhānattā ca paññāya silepi ca abhisamācā-rikapubbakattā ādibrahmacariyakassa vuttaṃ “**ābhisamācārikavattaṃ ādiṃ katvā**”-ti.

2. Pucchānusandhi-ādīsu anantogadhata “**pāṭi-ekko anusandhi**”ti vatvā tame-vatthaṃ pākaṭaṃ kātuṃ “**bhagavā kirā**”ti-ādi vuttaṃ. **Upasantakāraṇanti** upasa-ntabhāvakāraṇaṃ. Tañhi ariyānaṃyeva visayo, tathāpi ca buddhānaṃ eva anava-sesato visayoti imamatthaṃ byatirekato anvayato ca dassetuṃ **na hi tvanti-ādi** vuttaṃ. Tattha ñātathacariyā kākajātakādivasena veditabbā, lokatthacariyā taṃtaṃpāramipūraṇavasena, buddhatthacariyā mahābodhijātakādivasena. **Accha-riyaṃ bho gotamā**ti-ādinā kandarakena kataṃ pasādapavedanaṃ dasseti.

Yepi teti-ādinā tena vuttamatthaṃ paccanubhāsantena bhagavatā sampaṭicchī-tanti caritattā āha- “**santi hi kandarakāti ayampi pāṭiyekko anusandhi**”ti (2.0003). Yo hi kandarakena bhikkhusaṅghassa upasantabhāvo kittito, taṃ vibhajitvā dasse-ntopi tena apucchitoyeva attano ajjhāsayaena bhagavā “**santi hi**”ti-ādinā desanaṃ ārabhi. Tenāha “**bhagavato kira etadahosi**”ti-ādi. **Kappetvāti** aññathā santameva attānaṃ aññathā vidhāya. **Pakappetvāti** sanidassanavasena gahetvā. Tenāha “**kuhakabhāvenā**”ti-ādi. **Paṭipadaṃ pūrayamānāti** kāmaṃ avisesena sekkhā vuccanti, te pana adhigatamaggavasena “pūrayamānā”ti na vattabbā kiccassa niṭṭhitattā. Maggo hi ekacittakkaṇṇikoti āha “**uparimaggassa vipassanāya upasa-ntā**”ti. **Ito muttā**Ti maggenāgatūpasamato muttā. Kalyāṇaputhujane sandhāya vadati. Tenāha “**catūhi satipaṭṭhānehi upasantā**”ti.

Satatasīlāti avicchinnasīlā. Sātisayo hi etesaṃ sīlassa akhaṇḍādibhāvo. Supari-suddhasīlatāvasena santatā vutti etesanti **santatavuttinoti** āha “**tasseva vevacanan**”-ti. Evaṃ sīlavuttivasena “santatavuttino”ti padassa atthaṃ vatvā idāni jīvitavuttiva-sena dassento “**santatajīvikāvāti attho**”ti āha. Sāsanassa jīvitavutti sīlasannissitā evāti āha “**tasmin**”ti-ādi.

Nipayati visoseti rāgādisaṃkilesaṃ, tato vā attānaṃ nipātīti **nipako**, paññavā. Tenāha “**paññavanto**”ti. **Paññāya thatvā jīvikākappanaṃ** nāma buddhapaṭikuṭṭha-micchājīvaṃ pahāya sammājīvena jīvananti taṃ dassento “**yathā ekacco**”ti-ādi-māha. Tattha yaṃ vattabbaṃ, taṃ **visuddhimagge** (visuddhi. 1.14) **taṃsaṃvaṇṇa-nāyañca** (visuddhi. mahāṭī. 1.14) vuttanayeneva veditabbaṃ. Rathavinītaṭṭipadā-dayo tesu tesu suttesu vuttanayena veditabbā. Ito aññattha mahāgopālakasuttā-dīsu (ma. ni. 1.346 ādayo) lokuttarasatipaṭṭhānā kathitāti āha- “**idha pana lokiyalo-kuttaramissakā satipaṭṭhānā kathitā**”ti, satipaṭṭhānasuttepi (dī. ni. 2.373-374; ma. ni. 1.106 ādayo) vomissakāva kathitāti. **Ettakenāti** ettakāya desanāya.

3. **Kārahāvantī** (2.0004) paṭipattiyaṃ paṭipajjanakabhāvaṃ. Mayampi nāma gihī bahukiccā samānā kālena kālaṃ satipaṭṭhānesu suppaṭiṭṭhitacittā viharāma, kimaṅgaṃ pana vivekavāsīnoti attano kārahāvaṃ pavedento evaṃ **bhikkhusa-**

ñghañca ukkhipati. Tenāha “**ayañhettha adhippāyo**” ti-ādi. Nānārammaṇesu aparāparaṃ uppajjamānānaṃ rāgādikilesānaṃ ghanajaṭitasañkhātākārena pavatti kilesagahanena gahanatā, tenāha “anto jaṭā bahi jaṭā, jaṭāya jaṭitā pajā” ti (saṃ. ni. 1.23, 192). Manussānaṃ ajjhāsayaḡahaṇena sāṭṭheyyampīti dassento āha “**kaṣaṭa-sāṭṭheyyesupi eseva nayo**” ti. Yathā sappimadhuphāṇitādīsu kacavarabhāvo, so kaṣaṭoti vuccati, evaṃ santāne aparisuddho saṃkilesabhāvo kaṣaṭanti āha “**apari-suddhatṭhena kaṣaṭatā**” ti. Attani asantaḡuṇasambhāvanaṃ **kerāṭiyatṭho. Jānātīti** “idaṃ ahitaṃ na sevitabbaṃ, idaṃ hitaṃ sevitabbaṃ” ti vicāreti deseti. Vicāraṇatṭhopi hi hoti jānāti-saddo yathā “āyasmā jānāti” ti. **Sabbāpi ...pe... adhippetā** “pasupālakā” ti-ādīsu viya. Idha antara-saddo “vijjantarikāyā” ti-ādīsu (ma. ni. 2.149) viya khaṇatṭhoti āha “**yattakena khaṇenā**” ti. **Tenāti** hatthinā. **Tānīti** sāṭṭheyyādīni.

Atthato kāyacittujukatāpaṭipakkhabhūtāva lobhasahagatacittuppādassa pavatti-ākāravisesāti tāni pavatti-ākārena dassetuṃ “**tatthā**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha **yassāti** pāṇabhūtassa assassa vā hatthino vā. **Ṭhassāmīti** tattheva sappatibhaye ṭhāne gantvā ṭhassāmīti na hoti. Imassa sāṭṭheyyatāya pākaṭakaraṇaṃ vañcanādhippāyabhāvato. Tathā hi catūsu ṭhānesu “**vañcetvā**” icceva vuttaṃ, niguhanto pana tattheva gantvā tiṭṭheyya. Esa nayo sesesupi. **Paṭimaggam ārohitukāma-ssāti** āgatamaggameva nivattitvā gantukāmassa. Leṇḍavissajjanādīsu kālantarāpekabhāvaṃ “**tathā**” ti iminā upasaṃharati.

Antojātakāti attano dāsiyā kucchimhi jātā. **Dhanakkītāti** dhanaṃ datvā dāsabhāvena gahitā. **Karamarānītāti** dāsabhāvena karamaraggāhagahitā. **Dāsabyanti** dāsabhāvaṃ. **Pessāti** adāsā eva hutvā veyyāvaccakarā. **Imaṃ vissajjetvāti** imaṃ attano hatthagataṃ vissajjetvā. **Imaṃ** (2.0005) **gaṇhantāti** imaṃ tassa hatthagataṃ gaṇhantā. Sammukhato aññathā parammukhakāle kāyavācāsamudācāradassaneneva cittassa nesam aññathā ṭhitabhāvo niddiṭṭhoti veditabbo.

4. Ayampi pāṭiyekko anusandhīti etthāpi anantare vuttanayeneva anusandhiyojanā veditabbā. Tenevāha “**ayañhī**” ti-ādi. Catuttho hitapaṭipadaṃ paṭipannoti yojanā. Puggalasīsenā puggalapaṭipattiṃ dassento “**puggale pahāyā**” ti āha. Paṭipatti hi idha pahātabbā, na puggalā. Yathā assaddhādipuggalaparivajjanena saddhindriyādibhāvanā ijjhanti, evaṃ micchāpaṭipannapuggalaparivajjanena micchāpaṭipadā vajjitabbāti āha- “**purime tayo puggale pahāyā**” ti. **Catutthapuggalassāti** imasmim catukke vuttacatutthapuggalassa **hitapaṭipattiyamyeva paṭipādemī** pavattemīti **dassento. Santāti** samaṃ vināsaṃ nirodhaṃ pattāti ayamettha atthoti āha “**niruddhā santāti vuttā**” ti. Puna **santāti** bhāvanāvasena kilesapariḷāhavigamato santāti ayamettha atthoti āha “**nibbutā**” ti. Santāti ānetvā yojanā. **Santo haveti** ettha samabhāvakarena sādhubhāvassa visesapaccayabhūtena paṇḍiccena samannāgatā ariyā “santo” ti vuttāti āha- “**santo have ...pe... paṇḍitā**” ti.

Āhito ahaṃmāno etthāti attā (a. ni. ṭī. 2.4.198) attabhāvo, idha pana yo paro na hoti, so attā, taṃ **attānaṃ. Paranti** attato aññaṃ. **Chātaṃ vuccati taṇhā** jighacchāhetutāya. **Anto tāpanakilesānanti** attano santāne attapariḷāhajananasantappanakilesānaṃ. **Cittaṃ ārādhētīti** cittaṃ pasādeti, sampahaṃsetīti attho. Yasmā pana

tathābhūto cittaṃ sampādentō ajjhāsayāṃ gaṇhanto nāma hoti, tasmā vuttaṃ “**cittaṃ sampādeti**” ti-ādi.

5. Dukkhaṃ paṭikkūlaṃ jegucchāṃ etassāti dukkhapaṭikkūlo taṃ **dukkhapaṭikkūlaṃ**. Visesanavisesitabbatā hi kāmacārā. Aṭṭhakathāyaṃ pana dukkhassa visesitabbataṃ sandhāya bāhiratthasamāsaṃ anādiyitvā “**dukkhassa paṭikkūlan**” ti attho vutto. Yena hi bhāgena purisassa dukkhaṃ paṭikkūlaṃ, tena dukkhassa purisopīti. Tenāha- “**paccanīkasaṅghitan**” ti.

6. **Catūhi** (2.0006) **kāraṇehīti** dhātukusalatādīhi catūhi kāraṇehi. **Kammaṃ karoti** yogakammaṃ karoti. Yasmā sambuddhā paresaṃ maggaphalādhigamāya ussāhajātā, tattha nirantaraṃ yuttappayuttā eva honti, te paṭicca tesāṃ antarāyo na hotiyevāti āha “**na pana buddhe paṭicca**” ti. **Kiriya-parihāniyā** desakassa tasseva vā puggalassa tajjapayogābhāvato. “Desakassa vā” ti idaṃ sāvakānaṃ vasena daṭṭhabbaṃ. **Mahatā atthenāti** ettha **attha**-saddo ānisaṃsapariyāyoti āha “**dvīhi ānisaṃsehī**” ti. **Pasādaṃ paṭilabhati** “arahanto” ti-ādinā saṅghasuppaṭipattiyā sutattā. **Abhinavo nayo udapādi** santatasīlatādivasena anattantapatādivasena, sopi taṃ sutvā dāsādīsu savisesaṃ lajjī dayāpanno hitānukampī hutvā sekkhapaṭipadaṃ sīlaṃ sādento anukkamena satipaṭṭhānabhāvanaṃ paribrūheti. Tenāha bhagavā “**mahatā atthena saṃyutto**” ti.

8. Paresaṃ hananaghātanādinā rodāpanato **luddo**, tathā vighātakabhāvena kāyacittānaṃ vidāraṇato **dāruṇo**, viruddhavādatāya **kakkhaḷo**, bandhanāgāre niyutto **bandhanāgāriko**.

9. **Khattiyābhisekenāti** khattiyānaṃ kattabba-abhisekena. **Santhāgāranti** santhāravasena kataṃ agāraṃ yaññāvāṭaṃ. **Sappitelenāti** sappimayena telena, yamakasnehena hi tadā kāyaṃ abbhañjati. Vacchabhāvaṃ taritvā ṭhito vacchataro. **Parikkhepakaraṇatthāyāti** vanamālāhi saddhiṃ dabbhehi vediyā parikkhepanatthāya. **Yaññabhūmiyanti** avasesayaññaṭṭhāne. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ taṃ suviññeyyameva.

Kandarakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

2. Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā

17. **Avidūreti** (2.0007) iminā pāḷiyaṃ “vesāliyan”ti idaṃ samīpe bhummavacānanti dasseti. **Sārappattakulagaṇanāyā**Ti (a. ni. ṭi. 3.11.16) mahāsāramahappattakulagaṇanāya. **Dasame ṭhāneti** aññe aññeti dasagaṇanattāhāne. Aṭṭhakanagare jāto bhavo **aṭṭhakanāgaro**. **Kukkuṭārāmoti** pāḷaliputte kukkuṭārāmo, na kosaṃbiyaṃ.

18. Pakatathaniddeso ta-saddoti tassa “bhagavatā”ti-ādīhi padehi samānādhi-karaṇabhāvena vuttassa yena abhisambuddhabhāvena bhagavā pakato adhigato supākaṭo ca, taṃ abhisambuddhabhāvaṃ saddhiṃ āgamaṇiyapaṭipadāya attha-bhāvena dassento “**yo so ...pe... abhisambuddho**”ti āha. Satipi ñāṇadassana-saddānaṃ idha paññāvevacanabhāve tena tena visesena tesam visayavisesa pavattidassanattam asādhāraṇañāṇavisesavasena vijjāttayavasena vijjā-abhiññānāvaraṇañāṇavasena sabbaññutañāṇamaṃsacakkhuvasena paṭivedhadesanāñāṇavasena ca tadattam yojetvā dassento “**tesam tesan**”ti-ādimāha. Tattha **āsayānu-sayaṃ jānatā** āsayānusayañāṇena **sabbaṃ ñeyyadhammaṃ passatā** sabbaññutānāvaraṇañāṇehi. **Pubbenivāsādīhi**Ti pubbenivāsāsavakkhayañāṇehi. **Paṭivedhapaññāyāti** ariyamaggapaññāya. **Desanāpaññāya passatāti** desetabbadhammānaṃ desetabbappakāraṃ bodhaneyyapuggalānañca āsayānusayacaritādhimutti-ādibhedam dhammadesanāpaññāya yāthāvato passatā. **Arinanti** kilesārīnaṃ, pañca-vidhamārānaṃ vā, sāsana vā paccatthikānaṃ aññatitthiyānaṃ tesam pana hananaṃ pāṭihāriyehi abhibhavanaṃ appaṭibhānatākaraṇaṃ ajjupekkhanameva vā, **kesivinayasuttañ**cettha nidassanaṃ.

Tathā ṭhānāṭṭhānādivibhāgaṃ **jānatā** yathākammūpagasatte **passatā**, savāsānānaṃ āsavānaṃ khīṇattā **arahatā**, abhiññeyyādibhede dhamme abhiññeyyādito aviparītāvabodhato **sammāsambuddhena**. Atha vā tisu kālesu appaṭihatañāṇatāya **jānatā**, kāyakammādivasena tiṇṇaṃ kammānaṃ ñāṇānuparivattito nisamma-kāritāya **passatā**, davādīnaṃ abhāvasādhikāya (2.0008) pahānasampadāya **arahatā**, chandādīnaṃ ahānihetubhūtāya akkhayapaṭibhānasādhikāya sabbaññutāya **sammāsambuddhenāti** evaṃ dasabala-aṭṭhārasa-āveṇikabuddhadhammavase-napi yojanā kātubbā.

19. **Abhisāṅkhatanti** attano paccayehi abhisammukhabhāvena samecca sambhūyya kataṃ, svassa katabhāvo uppādanena veditabbo, na uppānassa paṭisaṅkharāṇenāti āha “**uppāditan**”ti. Te cassa paccayā cetanāpadhānāti dassetuṃ pāḷiyaṃ “abhisāṅkhatam abhisāṅcetaṇitaṃ”ti vuttanti “cetaṇitaṃ pakappitan”ti atthamāha. **Abhisāṅkhatam abhisāṅcetaṇitanti** ca jhānassa pātubhāvada-ssanamukhena viddhamāsanabhāvaṃ ulliṅgeti yañhi ahutvā sambhavati, taṃ hutvā paṭiveti. Tenāha pāḷiyaṃ ‘abhisāṅkhatan’ti-ādi. **Samathavipassanādhamme**

ṭhitoti samathadhamme ṭhitattā samāhito vipassanaṃ paṭṭhapetvā aniccānupassanādīhi niccasaññādayo pajahanto anukkamena taṃ anulomaññaṃ pāpetā hutvā vipassanādhamme ṭhito. Samathavipassanāsaṅkhātesu dhammesu rañjanaṭṭhena **rāgo**, nandanaṭṭhena **nandīti**. Tattha sukhumā apekkhā vuttā, yā “nikantī”ti vuccati.

Evam santeti evaṃ yathārutavasena ca imassa suttapadassa atthe gahetabbe sati. **Samathavipassanāsu chandarāgo kattabboti** anāgāmiphalaṃ nibbattetvā tadatthāya samathavipassanāpi anibbattetvā kevalaṃ tattha chandarāgo kattabbo bhavissati. Kasmā? Tesu samathavipassanāsaṅkhātesu dhammesu chandarāgamattena anāgāminā laddhabbassa aladdhānāgāmiphalena laddhabbattā tathā sati tena anāgāmiphalaṃ laddhabbameva nāma hoti. Tenāha- **“anāgāmiphalaṃ paṭividdhaṃ bhavissati”**ti. Sabhāvato rasitabbattā aviparīto attho eva **attharaso**. **Aññāpi kāci sugatīyoti** vinipātike sandhāyāha. **Aññāpi kāci duggatīyoti** asurakāyamaḥa.

Samathadhurameva dhuraṃ samathayānikassa vasena desanāya āgatattā. Mahāmālukyovāde “vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ”ti pādakajjhānaṃ katvā “so yadeva tattha hoti rūpagataṃ vedanāgataṃ”ti-ādinā vipassanaṃ vitthāretvā “so tattha ṭhito āsavānaṃ khayaṃ (2.0009) pāpuṇāti”ti (ma. ni. 2.133) āgatattā **“mahāmālukyovāde vipassanāva dhuraṃ”**ti āha. **Mahāsatipaṭṭhānasutte** (dī. ni. 2.373 ādayo; ma. ni. 1.106 ādayo) sabbatthakameva tikkhatarāya vipassanāya āgatattā vuttaṃ **“vipassanuttaraṃ kathitaṃ”**ti. **Kāyagatāsatisutte** (ma. ni. 3.153-154) ānāpānājjhānādivasena savisesaṃ samathavipassanāya āgatattā vuttaṃ **“samathuttaraṃ kathitaṃ”**ti.

Appaṃ yācītena bahuṃ dentena uḷārapurisenā viya **ekaṃ dhammaṃ pucchitena “ayampi ekadhammo”**ti kathitattā **ekādasapi dhammā** pucchāvasena **ekadhammo nāma jāto** paccekaṃ vākyaparisaṃpanāyena. **Ekavīsati pabbāni** tehi bodhiyamānāya paṭipadāya ekarūpattā **paṭipadāvasena ekadhammo nāma jātoti**. **Idha** imasmiṃ aṭṭhakanāgarasutte. Nevasaññānāsaññāyatanadhammaṃ saṅkhārāvasesasukhumabhāvappattatāya tattha sāvakanāṃ dukkaranti na catuttārappavasenettha desanā āgatāti catunnaṃ brahmavihārānaṃ, heṭṭhimānaṃ tiṇṇaṃ āruppānaṃ vasena **ekādasa**. **Pucchāvasenāti** “atthi nu kho, bhante ānanda, tena ...pe... sammāsambuddhena ekadhammo akkhāto”ti (ma. ni. 2.18) evaṃ pavattapucchāvasena. **Amatuppattiyatthenāti** amatabhāvassa uppattihetutāya, sabbānīpi kammaṭṭhānāni ekarasampi amatādhigamapaṭipattiyāti attho, evamettha aggaphalabhūmi anāgāmiphalaḥbhūmiti dveva bhūmiyo sarūpato āgatā, nānantariyatāya pana heṭṭhimāpi dve bhūmiyo atthato āgatā evāti daṭṭhabbā.

21. Pañca satāni aggho etassāti **pañcasataṃ**. Sesam uttānameva.

Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Sekhasuttavaṇṇanā

22. **Santhāgāranti** atthānusāsanāgāraṃ. Tenāha- “**uyyogakālādīsū**” ti-ādi. **Ādi-**saddena maṅgalamahādīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. **Santhambhantīti** vissamanti, pariṣsamaṃ vinodentīti attho. **Sahāti** sannivesavasena (2.0010) ekajjhaṃ. **Saha atthānusāsanam agāranti** etasmim atthe ttha-kārassa ntha-kāraṃ katvā santhāgāranti vuttanti daṭṭhabbaṃ. **Santharantīti** sammantanavasena tiṭṭhanti.

Tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ āgatameva bhavissatīti buddhavacanassa āgamanasīsenā ariyaphaladhammānampi āgamaṇaṃ vuttameva, tiyāmarattiṃ tattha vasantānaṃ phalasamāpattivaḷaṅjanaṃ hotīti. Tasmīṅca bhikkhusaṅghe kalyāṇa-puthujjanā vipassanaṃ ussukkāpentā hontīti ce? Ariyamaggadhammānaṃ tattha āgamaṇaṃ hotiyeva.

Allagomayenāti acchena allagomayarasena. **Opuñchāpetvāti** vilimpitvā. **Catujjā-tiyagandhehīti** tagarakuṅkumayavanapupphatamālapattāni pisitvā katagandhehi **nānāvaṇṇeti** nīlādivasena nānāvaṇṇe, na bhittivisesavasena. Bhittivisesavasena pana nānāsaṅṭhānarūpameva. **Mahāpiṭṭhikakojavaketi** hatthipiṭṭhīsu attharitaḅbatāya mahāpiṭṭhikāti laddhasamaññe kojaveti vadanti. Kuttake pana sandhāyetaṃ vuttaṃ **hatthatharaṇā** hatthirūpavicittā. **Assattharakasīhattharakā** Dayopi assasīharūpādivicittā eva attharakā, **cittattharakaṃ** Nānārūpehi ceva nānāvidhamālākammādīhi ca vicittaṃ attharakaṃ.

Upadhānanti apassayaṇaṃ **upadahitvāti** apassayayoggabhāvena ṭhapetvā gandhehi katamālā **gandhadāmaṃ**, tamālapattādīhi kataṃ **pattadāmaṃ**. Ādi-saddena hiṅgulatakkolajātīphalajātīpupphādīhi katadāmaṃ saṅgaṇhāti. Pallaṅkākārēna katapiṭṭhaṃ **pallaṅkapīṭhaṃ**, tīsu passesu, ekapasse eva vā sa-upassayaṃ **apassayapīṭhaṃ**, anapassayaṃ **muṇḍapīṭhaṃ yojanāvattēti** yojanaparikkhepe.

Samvidhāyāti antaravāsakassa koṇapadesaṅca itarapadesaṅca samaṃ katvā vidhāya. Tenāha- “**kattariyā padumaṃ kantanto viyā**” ti timaṇḍalaṃ **paṭicchāde-**ntoti ettha ca yasmā buddhānaṃ rūpasampadā viya ākappasampadāpi paramukkaṃsagatā, tasmā tadā bhagavā evaṃ sobhatīti dassento “**suvaṇṇapāmaṅgenā**” - ti-ādimāha, tattha **asamena buddhavesenā** ti-ādinā (2.0011) tadā bhagavā buddhā-nubhāvassa niguhaṇe kāraṇābhāvato tattha sannipatitadevamanussanāgayakkha-gandhabbādīnaṃ pasādajananatthaṃ attano sabhāvapakatikiriyaeva kapilavattumaṃ pāvisīti dasseti. Buddhānaṃ kāyappabhā nāma pakatiyā asītihatthamattameva padesaṃ pharati āha- “**asītihatthāṭṭhānaṃ aggahesī**” ti nīlapītalohitodāta-mañjiṭṭhapabhassarānaṃ vasena **chabbaṇṇā buddharasmiyo**.

Sabbapāliphulloti mūlato paṭṭhāya yāva aggā phullo vikaṣito. **Paṭipāṭiyā ṭhapitā-**nanti-ādi parikappūpamā. **Yathā taṃ ...pe... alaṅkataṃ** Añño virocāti, evaṃ virocittha, samatiṃsāya pāramitāhi abhisāṅkhatattā evaṃ virocitthāti vuttaṃ hoti. **Pañcavīsatiyā nadīnanti** gaṅgādīnaṃ candabhāgāpariyosānānaṃ pañcavīsatiyā mahānadīnaṃ. **Sambhijjāti** sambhedam missībhāvaṃ patvā **mukhadvāreti** samuddaṃ pavīṭṭhatṭhāne.

Devamanussanāgasupaṇṇagandhabbayakkhādīnaṃ akkhīnīti cetaṃ parikappanavasena vuttaṃ. **Sahassenāti** padasahassena, bhāṇavārappamāṇena ganthe-

nāti attho.

Kampayanto vasundharanti attano guṇavisesehi pathavīkampam uppādentō, evambhūtopi **ahēṭhayanto pāṇāni**. Sabbadakkhiṇattā buddhānam **dakkhiṇam paṭhamam pādam uddharanto**. **Samam samphusate bhūmiṃ** suppatiṭṭhitapādatāya. Yadi pi bhūmiṃ samam phusati, **rajasānupalippati** sukhumattā chaviyā. **Ninna-ṭṭhānam unnamatīti**-ādi buddhānam suppatiṭṭhitapādasaṅkhātassa mahāpurisalakkaṇapaṭilābhassa nissandaphalam. **Nātidūre uddharatīti** atidūre ṭhapetum na uddharati. **Naccāsanne ca nikkhipanti** accāsanne ca ṭhāne anikkhipanto niyyāti. **Hāsayanto sadevake** loke tosayanto. Catūhi pādehi caratīti **catucārī**.

Buddhānubhāvassa pakāsanavasena gatattā **vaṇṇakālo nāma kiresa**. Sarīra-vaṇṇe vā guṇavaṇṇe vā kathiyamāne **dukkathitanti na vattabbam**. Kasmā? **Aparimāṇavaṇṇā hi buddhā** bhagavanto, buddhaguṇasaṃvaṇṇanā jānantassa yathā-dhammasaṃvaṇṇanaṃyeva anupavisatīti.

Dukūlacumbaṭakenāti (2.0012) ganthivā gahitadukūlavatthena, **nāgavikkantaca- raṇoti** hatthināgasadisapadanikkhepo. **Satapuññalakkhaṇoti** anekasatapuññanimitamahāpurisalakkhaṇo **maṇiverocano yathāti** ativiya virocamaṇo maṇi viya verocano nāma eko maṇivisesoti keci **mahāsālovāti** mahanto sālarukkho viya, koviḷārādimaṇārukkho viya vā **padumo kokanado yathāti** kokanadasaṅkhātam mahāpadumaṃ viya, vikasamānapadumaṃ viya vā.

Ākāsagaṅgam otārento viyā Ti-ādi tassā pakiṇṇakakathāya aññesaṃ dukkara- bhāvadassanañceva suṇantānam accantasukhāvahabhāvadassanañca **pathavījam ākaḍḍhento viyāti** nāḷiyantaṃ yojetvā mahāpathaviyā heṭṭhimatale pappātaḷakojam uddhammukham katvā ākaḍḍhento viya **yojanikanti** yojanappamāṇam **madhubha- ṇḍanti** madhupaṭalam.

āvāsadāyakena dinnameva hoti. Tathāhi dve tayo gāme piṇḍāya caritvā kiñci **Mahantanti** uḷāraṃ. **Sabbadānaṃ** dinnameva hotīti sabbameva paccayajātaṃ āvāsadāyakena dinnameva hoti. Tathāhi dve tayo gāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā āgatassapi chāyūdakasampannaṃ ārāmaṃ pavisitvā nhāyitvā paṭissaye muhuttaṃ nipajjitvā uṭṭhāya nisinnassa kāye balaṃ āharitvā pakkhittaṃ viya hoti. Bahi vicarantassa ca kāye vaṇṇadhātu vātātapehi kilamati, paṭissayaṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya muhuttaṃ nisinnassa visabhāgasantati vūpasammati, sabhāgasantati patiṭṭhāti, vaṇṇadhātu āharitvā pakkhittā viya hoti, bahi vicarantassa ca pāde kaṅṭako vijjhati, khāṇu paharati, sarīsapādiparissayo ceva corabhayañca uppajjati, paṭissayaṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya nipannassa pana sabbe parissayā na honti, ajjhayantassa dhammapītisukhaṃ, kammaṭṭhānaṃ manasikarontassa upasamasukhaṃ uppajjati bahiddhā vikkhepābhāvato, bahi vicarantassa ca kāye sedā muccanti, akkhīni phandanti, senāsaṇaṃ pavisanakkaṇe mañcapīṭhādīni na paññāyanti, muhuttaṃ nisinnassa pana akkhipasādo āharitvā pakkhitto viya hoti, dvāravātapānamañcapīṭhādīni paññāyanti, etasmimpi ca āvāse vasantaṃ disvā manussā catūhi paccayehi sakkaccaṃ upaṭṭhahanti. Tena vuttaṃ- “**āvāsadānasmim** dinne **sabbaṃ dānaṃ** dinnameva hotī” ti. **Bhūmatṭhaka ...pe... na sakkā**ti ayamattho **mahāsudassanavattunā** (dī. ni. 2.241 ādayo) dīpetabbo.

Sītanti (2.0013) (sārattha. ṭī. cūḷavagga 3.295; saṃ. ni. ṭī. 2.4.243) ajjhattadhātu-kkhobhasena vā bahiddha-utuvipariṇāmasena vā uppajjanakasītaṃ. **Uṇhanti** aggisantāpaṃ. Tassa pana davadāhādīsu sambhavo daṭṭhabbo. **Paṭihan**tīti paṭibāhati. Yathā tadubhayavasena kāyacittānaṃ bādhanāni na honti, evaṃ karoti. Sītuṇhabbhāhate hi sarīre vikkhittacitto bhikkhu yoniso padahituṃ na sakkoti. **Vālamigānī**ti sīhabyagghādivālamige. Guttasenāsaṇaṃhi pavisitvā dvāraṃ pidhāya nisinnassa te parissayā na honti. **Sarīsapeti** ye keci sarantā gacchante dīghajātike. **Makaseti** nidassanametaṃ, ḍaṃsādīnaṃ eteneva saṅgaho daṭṭhabbo. **Sisireti** sītakālavasena sattāhavaddalikādivasena ca uppanne sisirasamphasse. **Vuṭṭhiyoti** yadā tadā uppannā vassavuṭṭhiyo paṭihanatīti yojanā.

Vātātapo ghoroti rukkhagacchādīnaṃ ummūlabhañjanavasena pavattiyā ghorosaraja-arajādibhedo vāto ceva gimhapariḷāhasamayesu uppattiyā ghorosūriyātapo ca. **Paṭihaññatī**ti paṭibāhiyati. **Leṇatthanti** nānārammaṇato cittaṃ nivattetvā paṭisallānārāmatthaṃ. **Sukhatthanti** vuttaparissayābhāvena phāsuvihāratthaṃ. **Jhāyitunti** aṭṭhatimsārammaṇesu yattha katthaci cittaṃ upanijjhāyituṃ. **Vipassitunti** aniccādito sabbasaṅkhāre sammāsituṃ.

Vihāreti paṭissaye. **Kārayeti** kārāpeyya. **Rammeti** manorame nivāsasukhe. **Vāsayettha bahussuteti** kāretvā pana ettha vihāresu bahussute silavante kalyāṇadhamme nivāseyya. Te nivāsento pana **tesaṃ** bahussutānaṃ yathā paccayehi kilamatho na hoti, evaṃ **annañca pānañca vatthasenāsanāni ca dadeyya ujubhūtesu** ajjhāsayasampannesu kammaphalānaṃ ratanattayaguṇānañca saddahānena **vippasannena cetasā**.

Idāni gahaṭṭhapabbajitānaṃ aññamaññūpakārataṃ dassetuṃ “**te tassā**” ti gātha-

māha. Tattha **teti** bahussutā **tassā** Ti upāsakassa. **Dhammaṃ desentīti** sakalavaṭṭa-
dukkhapanudanaṃ dhammaṃ desenti. **Yaṃ so dhammaṃ idhaññāyāti** so
puggalo yaṃ saddhammaṃ imasmiṃ sāsane sammāpaṭipajjanena jānitvā agga-
maggādhigamena anāsavo hutvā parinibbāyati.

Pūjāsakkāravaseneva (2.0014) paṭhamayāmo khepito, bhagavato desanāya
appāvaseso majjhimayāmo gatoti pāḷiyaṃ “bahudeva rattin” ti vuttanti āha “**atireka-
taraṃ diyaḍḍhayāman**” ti. **Sandassesīti** ānisaṃsaṃ dassesi, āvāsadānapaṭisaṃ-
yuttaṃ dhammiṃ kathaṃ sutvā tato paraṃ, “mahārāja, itipi sīlaṃ, itipi samādhi,
itipi paññā” ti sīlādiguṇe tesam sammā dassesi, hatthena gahetvā viya pacca-
kkhato pakāsesi. **Samādapesīti** “evaṃ sīlaṃ samādātabbaṃ, sīle patiṭṭhitena evaṃ
samādhi, evaṃ paññā bhāvetabbā” ti yathā te sīlādiguṇe ādiyanti, tathā gaṇhā-
pesi. **Samuttejesīti** yathā samādinnaṃ sīlaṃ suvisuddhaṃ hoti, samathavipa-
ssanā ca bhāviyamānā yathā suṭṭhu visodhitā uparivisesāvahā honti, evaṃ cittaṃ
samuttejesi nisāmanavasena vodāpesi. **Sampahaṃsesīti** yathānusiṭṭhaṃ ṭhitasīlā-
diguṇehi sampati laddhaguṇānisaṃsehi ceva upari laddhabbaphalavisesehi ca
uparicittaṃ sammā pahaṃsesi, laddhassāsavasena suṭṭhu tosesi. Evametesam
padānaṃ attho veditabbo.

Samudāyavacanopi asītimahāthera-saddo tadekadesepe niruḷhoti āha “**asītimahā-
theresu vijjamānesū**” ti. Ānandattheropi hi antogadho evāti. **Sākiyamaṇḍaleti** sāki-
yarājasamūhe.

Paṭipadāya niyuttattā **pāṭipado**. Tenāha- “**paṭipannako**” ti. Sikkhanasīlatādinā
sekho, odhiso samitapāpatāya **samaṇo**. Sekho pāṭipado paṭipajjanapuggalādhī-
ṭṭhānena paṭipadādesanaṃ niyamento paṭipadāya puggalaṃ niyameti nāmāti “**paṭi-
padāya puggalaṃ niyametvā dasseti**” ti. Sekhappaṭipadā sāsane **maṅgalapaṭipadā**
sammadeva asevitabbaparivajjanena sevitabbasamādānena ukkaṃsavatthūsu ca
bhāvato asekhadhammapāripūriyā āvahattā ca **vaḍḍhamānakapaṭipadā**. **Akilama-
ntāva sallakkhessantīti** idaṃ tadā tesam asekhabhūmi-adhigamāya ayogyatāya
vuttaṃ. **Akilamantāvā** Ti iminā paṭisambhidāppattassapi anadhigatamaggasaññā-
panā bhāriyāti dasseti. **Osaṭāti** anuppaviṭṭhā. **Sakalaṃ vinayaṭṭakam kathita-
meva hoti** tassa sīlakathābhāhullato sesadvayepi eseva nayo. **Tīhi piṭakehīti** kara-
ṇatthe karaṇavacananaṃ. Tena taṃtaṃpiṭakānaṃ tassā tassā sikkhāya sādhakata-
mabhāvaṃ dasseti.

Piṭṭhivāto (2.0015) **uppajjati** upādinnaṃ kasarīrassa tathārūpattā saṅkhārānañca
aniccatāya dukkhānubandhattā. **Akāraṇaṃ vā etanti** yenādhippāyena vuttaṃ,
tameva adhippāyaṃ vivarituṃ “**pahoti**” ti-ādi vuttaṃ. **Catūhi iriyāpathehi paribhu-
ñjitukāmo ahosi** sakyarājūnaṃ ajjhāsavayasena. Tathā hi vakkhati “sathāpi
tadeva sandhāya tattha saṅghāṭiṃ paññāpetvā nipajjīti” ti. Yadi evaṃ “piṭṭhi me
āgilāyati” ti idaṃ kathanti āha “**upādinnaṃ kasarīrañca nāmā**” ti-ādi.

23. “Iminā pātimokkhasaṃvarena ...pe... sampanno” ti-ādīsu (vibha. 511) sama-
nnāgatatto sampanna-saddo, idha pana pāripūri-atthoti dassetuṃ “**paripuṇṇasī-
loti attho**” ti vuttaṃ. Yo pana sampannasīloyeva, so paripuṇṇasīlo. Parisuddhañhi
sīlaṃ “paripuṇṇan” ti vuccati, na sabalaṃ kammāsaṃ vā. **Sundaradhammehīti**

sobhanadhammehi. Yasmim̐ santāne uppannā tassa sobhanabhāvato. Tehi sappurisabhāvasādhanato **sappurisānaṃ** dhammehi.

24. Iminā ettakena ṭhānenāti “idha, mahānāma, ariyasāvako”ti ārabhitvā yāva “akasiralābhī”ti padaṃ iminā ettakena uddesapadena mātikaṃ ṭhapetvā. **Paṭipāṭiyāti** uddesapaṭipāṭiyā. **Evamāhāti** “evaṃ kathaṅca, mahānāmā”ti-ādinā idāni vuccamānena dassitākārena āha.

25. Hiriyatīti lajjīyati pīḷiyati. Yasmā hirī pāpajigucchanalakkhaṇā, tasmā “**jigucchātīti attho**”ti vuttaṃ. **Ottappatīti** uttappati. Pāputrāsalakkaṇaṅhi ottappaṃ. **Paggahitavīriyoti** saṅkocaṃ anāpannavīriyo. Tenāha “**anosakkitamānaso**”ti. **Pahānatthāyāti** samucchindanattāya. Kusalānaṃ dhammānaṃ upasampadā nāma adhi-gamo evāti āha “**paṭilābhatthāyā**”ti. **Satinepakkenāti** satiyā nepakkena tikkhavisadasūrabhāvena. **Aṭṭhakathāyaṃ** pana nepakkaṃ nāma paññāti adhippāyena “**satiyā ca nipakabhāvena cā**”ti attho vutto, evaṃ sati añño niddiṭṭho nāma hoti. **Satimāti** ca imināva visesā sati gahitā, parato “cirakatampi (2.0016) cirabhāsī-tampi saritā anussaritā”ti satikiccameva niddiṭṭhaṃ, na paññākiccaṃ, tasmā **satinepakkenāti** satiyā nepakkabhāvenāti sakkā viññātuṃ. Teneva hi paccayavisesavasena aññadhammanirapekkho satiyā balavabhāvo. Tathā hi ñāṇavippayuttacittepāni ajjhayanāsammasanāni sambhavanti.

Cetiyaṅgaṇavattādī Ti ādi-saddena bodhiyaṅgaṇavattādīni saṅgaṇhāti. **Asītimahāvattapaṭipattipūraṇanti** ettha asītivattapaṭipattipūraṇaṃ mahāvattapaṭipattipūraṇanti vattapaṭipattipūraṇa-saddo paccekaṃ yojetabbo. Tattha **mahāvattāni** (vibha. mūlaṭī. 406) nāma vattakhandhake (cūḷava. 356 ādayo) vuttāni āgantukavattaṃ āvāsikaṃ gamikaṃ anumodanaṃ bhattaggaṃ piṇḍacārikaṃ āraññikaṃ senāsanaṃ jantāgharaṃ vaccakuṭi upajjhāyaṃ saddhivihārikaṃ ācariyaṃ antevāsikavattanti cuddasa. Tato aññāni pana kadāci tajjanīyakammakatādīkāle pārivāsīkā-dīkāle ca caritabbāni asīti khuddakavattāni sabbāsu avatthāsu na caritabbāni, tasmā mahāvattesu, aggahitāni. Tattha “pārivāsīkānaṃ bhikkhūnaṃ vattaṃ paññapessāmī”ti ārabhitvā “na upasampādetabbaṃ ...pe... na chamāyaṃ caṅkamaṃte caṅkame caṅkamitabban”ti (cūḷava. 81) vuttāni pakabhatte caritabbavattāvasānāni chasatṭhi, tato paraṃ “na, bhikkhave, pārivāsīkena bhikkhunā pārivāsīkavuddhatarena bhikkhunā saddhiṃ mūlāyapaṭīkassanārahena mānattārahena mānattacārikaṃ abbhānārahena bhikkhunā saddhiṃ ekacchane āvāse vattabban”ti-ādīni (cūḷava. 82) pakatatte caritabbhehi anaññattā visuṃ visuṃ agaṇetvā pārivāsīkavuddhatarādīsu puggalantaresu caritabbattā tesu vasena sampiṇḍetvā ekekaṃ katvā gaṇitabbāni pañcāti ekasattativattāni, ukkhepanīyakammakatavattesu vattapaññāpanavasena vuttaṃ- “na pakatattassa bhikkhuno abhivādānaṃ paccuṭṭhānaṃ ...pe... nhāne piṭṭhiparikammaṃ sādītabban”ti (cūḷava. 51) idaṃ abhivādānādīnaṃ asādiyaṃ ekaṃ, “na pakatatto bhikkhu sīlavipattiyā anuddhaṃsitabbo”ti-ādīni ca dasāti evametāni dvāsīti. Etesveva pana kānici tajjanīyakammādivattāni kānici pārivāsīkādivattāni aggahitaggahaṇena dvāsīti, evaṃ appakaṃ pana ūnamadhikaṃ vā gaṇanupagaṃ na hotīti idha “asīti”cveva vuttaṃ. Aññattha pana aṭṭhakathāpadese “dvāsīti khandhakavattāni”ti vuccati.

Sakkaccaṃ (2.0017) **uddisanaṃ sakkaccaṃ uddisāpananti** paccekaṃ sakkaccaṃ-saddo yojetabbo. **Uddisanaṃ** uddesaggahaṇaṃ. **Dhammosāraṇaṃ** dhammassa uccāraṇaṃ. **Dhammadesanā-**

“Ādimhi silaṃ deseyya, majjhe jhānaṃ vipassanaṃ;

pariyosāne ca nibbānaṃ, esā kathikasaṅṭhiti” ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.190; saṃ. ni. aṭṭha. 3.4.246)-

Evaṃ kathitalakkhaṇā dhammakathā. Upagantvā nisinnassa yassa kassaci gahaṭṭhassa pabbajitassa vā taṅkhaṇānurūpā dhammī kathā **upanisinnakathā**. Bhattānumodanakathā **anumodaniyā**. **Saritāti** ettha na kevalaṃ cirakatacirabhāsitaṇaṃ saraṇamanussaraṇamattaṃ adhippettaṃ, atha kho tathāpavattarūpārūpadhammānaṃ pariggahamukhena pavattavipassanācāre satisambojjhaṅgasamuṭṭhāpananti dassetuṃ **“tasmaṃ kāyena cirakate”** ti-ādi vuttaṃ. **Sakimpi saraṇenāti** ekavāraṃ saraṇena. **Punappunaṃ saraṇenāti** anu anu saraṇena. Satisambojjhaṅgampi vivekanissitaṃ virāganissitaṃ nirodhanissitaṃ vosaggapariṇāmiṅca katvā saranto tattha tattha javanavāre saraṇajavanavāre parittajavanavasena **anussaritāti veditabbā**.

Gati-atthā dhātusaddā buddhi-atthā hontīti āha- **“udayañca vayañca paṭivijjhituṃ samatthāyā”** ti. Missakanayenāyaṃ desanā āgatāti āha- **“vikkhambhanavasena ca samucchedavasena cā”** ti. Tenāha **“vipassanāpaññāya cevā”** ti-ādi. Vipassanāpaññāya nibbedhikapariyāyato. Sā ca kho padesikāti nippadesikaṃ katvā dassetuṃ **“maggapaññāya paṭilābhasaṃvattanato cā”** ti vuttaṃ. Dukkakkhayagāminibhāvepi eseva nayo. **Sammāti** yāthāvato. Akuppadhammatāya hi maggapaññā

khepitakhepanāya na puna kiccaṃ atthīti upāyena ñāyena yā pavatti sā evāti āha-
“**hetunā nayanā**” ti.

26. Adhikaṃ ceto abhiceto, mahaggatacittaṃ, tassa pana adhikatā kāmacchanda-
ndādiṭṭhābhāvāyāna visittābhāvāyāna tannissitāni **ābhicetasikāni**.
Tenāha “**abhicittaṃ seṭṭhacittaṃ sitāna**” ti. **Diṭṭhadhammasukhavihārānanti** ima-
smiṃyeva attabhāve phāsuvihārābhūtānaṃ. Tehi (2.0018) pana samaṅgita-
kkhaṇe yasmā vivekajaṃ pītisukhaṃ samādhijaṃ pītisukhaṃ apītijaṃ satipārisu-
ddhiñāṇasukhañca paṭilabhati vindati, tasmā āha- “**appitappitakkhaṇe sukhaṇe paṭilā-
bhahetūna**” ti. **icchicchitakkhaṇe samāpajjitā**ti iminā tesu jhānesu samāpajjana-
vasābhāvāyāna, “nikāmalābhī” ti pana vacanato āvajjanādhittānaṃ paccavekkha-
ṇavasiyo ca vuttā evāti veditabbā. **Nidukkhalābhī**ti iminā tesam jhānaṃ sukha-
paṭipadākhippābhīññataṃ dasseti, **vipulalābhī**ti iminā paguṇataṃ tappamāṇada-
ssitābhāvāyāna. Tenāha “**paguṇabhāvenā**” ti-ādi. **Samāpajjitaṃ sakkoti** samā-
pajjanavasābhāvāyāna sādhitattā. **Samādhipāripanthikadhamme**ti vasābhāvāyāna
paccanīkadhamme. Jhānādhigamassa pana paccanīkadhammā pageva vikkha-
mbhitā, aññathā jhānādhigamo eva na siyā. **Akilamanto vikkhambhetuṃ na sakko-
tīti** kicchena vikkhambheti visodheti, kāmadīnavapaccavekkhaṇādīhi kāmaccha-
ndādīnaṃ aññesaṃ samādhipāripanthikānaṃ dūrasamussāraṇaṃ idha vikkha-
mbhanaṃ visodhananti veditabbā.

27. Vipassanāhitāya uparūparivisesāvahattā vaḍḍhamānāya pubbabhāgasīlādi-
paṭipadāya. Sā eva pubbabhāgapaṭipadā yathābhāvitāyāna avassaṃ bhāvaṃ
viseṃ pariggahitattā aṇḍaṃ viyāti aṇḍaṃ, kilesehi adūsitatāyāna apūti aṇḍaṃ eta-
ssāti apuccaṇḍo, vipassanaṃ ussukkāpetvā tṭhitapuggalo, tassa bhāvo **apucca-
ṇḍatā**. **Vipassanādiñāṇappabhedāyāti** pubbenivāsañāṇādiñāṇapabhedāyāna.
Tatthāti cetokhīlasutte (ma. ni. 1.185) “sa kho so, bhikkhave, evaṃ ussoḥhipanna-
rasaṅgasamannāgato bhikkhu bhabbo abhinibbidāyā” ti āgatattā **ussoḥhipannara-
sehi aṅgehi samannāgatābhāvoti evaṃ yaṃ opammasaṃsandanaṃ āgataṃ**, taṃ
opammasaṃsandanaṃ idha imasmīṃ sekhasutte yojetvā veditabbanti
sambandho.

28. Mahaggatādibhāvena heṭṭhimānaṃ jhānaṃ anurūpampi attano visesena
te uttaritvā atikkamitvāna tṭhitanti **anuttaraṃ**, tenāha- “**paṭhamādiijhānehi asadisam
uttama**” ti. **Dutiyādīsipi** abhinibbidāsu. Pubbenivāsañāṇaṃ uppajjamānaṃ
yathā attano visayapaṭicchādakaṃ kilesandhakāraṃ vidhamantameva (2.0019)
uppajjati, evaṃ attano visaye kañci viseṃ karontameva uppajjati āha- “**pubbe-
nivāsañāṇena paṭhamaṃ jāyati**” ti, sesañāṇadvayepi eseva nayo.

29. **Caraṇasminti** paccatte bhummavacananti āha “**caraṇaṃ nāma hotīti
attho**” ti. **Tenāti** karaṇatthe karaṇavacanaṃ āgatapubbadisāgamane tesam sādha-
katamābhāvato.

Attha ñāṇānīti idha āgatāni ca anāgatāni ca **ambatṭhasuttā**dīsū (dī. ni. 1.254
ādayo) āgatāni gahetvā vadati. **Vinivijhitvāti** pubbenivāsapāṭicchādakādīkilesa-
tamaṃ bhinditvā padāletvā.

30. **Sanaṅkumārenāti** sanantanakumārena. Tadeva hi tassa sanantanakumā-

rataṃ dassetuṃ “**cirakālato paṭṭhāyā**” ti vuttaṃ. **So attabhāvoti** yena attabhāvena manussapathe jhānaṃ nibbatesi, so kumārattabhāvo, tasmā brahmabhūtopi tādisena kumārattabhāvena carati.

Janitasmim-saddo eva i-kārassa e-kāraṃ katvā “**janetasmin**” ti vutto, **janitasminti** ca janasminti attho veditabbo. **Janitasminti** sāmaññaggahaṇepi yattha catuvaṇṇasamaññā, tattheva manussaloke. **Khattiyo seṭṭhoti** lokasamaññāpi manussalokeyeva, na devakāye brahmakāye vāti dassetuṃ “**ye gottapaṭisārino**” ti vuttaṃ. **Paṭisarantīti** “ahaṃ gotamo, ahaṃ kassapo” ti pati pati attano gottaṃ anusaranti paṭijānanti vāti attho.

Ettāvatāti “sādhu sādhu ānandā” ti ettakena sādhu-kāradānena. **Jinabhāsitaṃ nāma jātanti**-ādito paṭṭhāya yāva pariyoṣānā therabhāsitaṃ buddhabhāsitaṃ eva nāma jātaṃ. “Kimpanidaṃ suttaṃ sathudesanānuvidhānato jinabhāsitaṃ, udāhu sādhu-kāradānamattenā” ti evarūpā codanā idha anokāsā therassa desanāya bhagavato desanānuvidhānahetukattā sādhu-kāradānassāti. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Sekhasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Potaliyasuttavaṇṇanā

31. Aṅgā (2.0020) nāma janapadino rājakumārā, tesaṃ nivāso ekopi janapado ruḥhivasena aṅgātveva vuccatīti āha “**aṅgāyeva so janapado**” ti. **Mahiyā panassa uttarena yā āpoti** mahiyā nadiyā yā āpo tassa janapadassa uttarena honti. **Tāsaṃ avidūrattā** so janapado **uttarāpoti vuccati**. Sā pana mahī katthaci katthaci bhijjitvā gatāti āha “**kataramahiyā uttarena yā āpo**” ti. **Tatthāti** tassā mahiyā āgamanato paṭṭhāya **ayaṃ āvibhāvakathā**. Yasmā (a. ni. ṭi. 3.8.19) lokiyā jambudīpo himavā tattha paṭiṭṭhitasamuddadahapabbatanadiyoti etesu yaṃ yaṃ na manussagocaraṃ, tattha sayaṃ sammūḥhā aññepi sammohayanti, tattha tattha sammohavidhamanattaṃ “**ayaṃ kira jambudīpo**” ti-ādīmāraddhaṃ. **Dasasahassayojanapari-māṇo** āyāmato ca vitthārato cāti adhippāyo. Tenāha “**tatthā**” ti-ādi. **Udakena ajjho-tthaṭo** tadupabhogisattānaṃ puññakkhayena.

Sundaradassanaṃ kūṭanti **sudassanakūṭaṃ**, yaṃ loke “hemakūṭan” ti vuccati. **Mūlagandho** kāḷānusāriyādi. **Sāragandho** candanādi. **Pheggugandho** salalādi. **Tacagandho** lavaṅgādi. **Papaṭikagandho** kabitthādi. **Rasagandho** sajjādi, **pattagandho** tamālahiriverādi. **Pupphagandho** nāgakuṅkumādi. **Phalagandho** jātiphalādi. **Gandhagandho** sabbesaṃ gandhānaṃ gandho. Yassa hi rukkhassa sabbesampi mūlādīnaṃ gandho atthi, so idha gandho nāma. Tassa gandhassa gandho gandhagandho. Sabbāni puthulato paññāsayojanāni, āyāmato pana ubbedhato viya dviyojanasatānevāti vadanti.

Manoharasilātalānīti otaraṇatthāya manuññasopānasilātalāni. **Supaṭiyattānīti** tadupabhogisattānaṃ sādharāṇakammānubhāvena suṭṭhu paṭiyattāni suppavatti-

tāni honti. Macchakacchapādayo udakaṃ malinaṃ karonti, tadabhāvato **phalika-**
disanimmaludakāni. Tiriyato dīghaṃ uggatakūṭanti “**tiracchānapabbatan**” ti āha.

Āpaṇāni (2.0021) eva vohārassa mukhabhūtānīti āha “**āpaṇamukhasahassā-**
nī” ti. **Vibhattānīti** vavatthitāni aññamaññāsambhinnāni. **Vasanaṭṭhānanti** attano
yathāphāsukaṃ vasitabbaṭṭhānaṃ. Āsati etthāti **āsanaṃ**, nisīditabbaṭṭhānāni.

Asāruppaṃ paṭicca uppajjanakassa chādanato channaṃ **anucchavikaṃ**,
tadeva ajjhāsayasampattiṃ patirūpeti pakāsetīti **patirūpaṃ**. Tenāha “**nappatirūpan**”-
ti. **Kāraṇavevacanānīti** ñāpakakāraṇavevacanāni. Ñāpakañhi kāraṇaṃ adhi-
ppetaṃ. Atthaṃ ākaroti pakāsetīti **ākāro**, tameva līnaṃ guḷhaṃ atthaṃ gametīti
līngaṃ, so tena nimīyatīti **nimittanti** vuccati. Idāni tamevatthaṃ vivarituṃ “**dīghada-**
savattha ...pe... nimittāti vuttā” ti āha. **Teti ākārādayo**. **Tathā hi pana meti-ādinā**
potaliyo gahapati “paribbājakaniyāmena ahaṃ jīvāmi, tasmā gahapati na homīti
vadati. **Ovadantoti anusāsanto**. **Upavadantoti paribhāsanto**.

32. Gedhabhūto lobhoti gijjhanasabhāvo lobho. Agijjhanalakkhaṇo na lobho, **ani-**
ndābhūtaṃ aghaṭṭananti nindāya paṭipakkhabhūtaṃ paresaṃ aghaṭṭanaṃ. **Nindā-**
ghaṭṭanāti nindāvasena paresaṃ ghaṭṭanā akkosanā. **Byavahāravohāropīti** kaya-
vikkayalakkhaṇo sabyohāropi dānaggahaṇaṃ vohāro. “Datto tisso” ti-ādinā voha-
raṇaṃ paññāpananti **paññatti vohāro**. Yathādhippetassa atthassa voharaṇaṃ
kathanaṃ bodhananti **vacanaṃ vohāro**. Yāthāvato ayāthāvato ca voharati etenāti
vohāro, cetanā. **Ayamidhādhippetoti** ayaṃ cetanālakkhaṇo vohāro idha imasmiṃ
atthe adhippeto, so ca kho sāvajjova samucchadassa icchitattā. Idāni catubbidha-
ssapi vohārassa idha sambhavaṃ dassetuṃ “**yasmā vā**” ti-ādi vuttaṃ. **Gihīti cetanā**
natthīti ahaṃ gihīti cetanāpavatti natthi. **Gihīti vacanaṃ natthīti** gihīti attano pare-
sañca vacanappavatti natthi. **Gihīti paṇṇatti natthīti** gihīti samaññā natthi. **Gihīti**
byavahāro natthīti samudācāro natthi.

33. Pāṇātipātova saṃyojanaṃ. Kasmā? Bandhanabhāvena pavattanato nissa-
rituṃ appadānato. Pāṇātipātassa atthitāya so puggalo (2.0022) “pāṇātipātī” ti
vuccatīti āha- “**pāṇātipātassa ...pe... hotī**” ti. Yañhi yassa atthi, tena so apadissa-
tīti. **Bahutāyāti** acakkhukādibhedena bahubhāvato. Pāṇātipātassa paṭipakkho **apā-**
ṇātipāto. So pana atthato kāyadvāriko sīlasaṃvaroti āha “**kāyikasīlasaṃvarenā**” ti.
Attāpi maṃ upavadeyyāti-ādi pāṇātipāte ādinavadassanaṃ. Ādinavadassino hi
tato oramaṇaṃ. **Desanāvasenāti** aññattha sutte abhidhamme ca dasasu saṃyoja-
nesu pañcasu nīvaraṇesu desanāvasena apariyāpannampi **saṃyojanantipi nīvara-**
ṇanti Pi idha **vuttaṃ**. Kasmā? Tadatthasambhavato. Tenāha- “**vaṭṭabandhana-**
ṭṭhena hitappaṭicchādanaṭṭhena cā” ti, pāṇātipāto hi apāṇātipātapaccayaṃ hitaṃ
paṭicchādentova uppajjatīti. **Eko avijjāsavoti** idaṃ sahaṃjātavasena vuttaṃ, upa-
ssayavasena pana itaresampi āsavānaṃ yathārahaṃ sambhavo veditabbo. Pāṇā-
tipātī hi puggalo “tappaccayaṃ atthaṃ karissāmī” ti kāme pattheti. Diṭṭhiṃ gaṇhāti,
bhavavisesaṃ paccāsīsati. Tattha uppannaṃ vihanati bādhatīti **vighāto**, dukkhaṃ,
pariāhanaṃ anathuppādavasena upatāpanaṃ **pariāho**, ayametesam viseso.
Sabbatthāti sabbesu vāresu. **Iminā upāyenāti** atidesena pana pariggahito attho
parato āgamissatīti.

34-40. Imasmiṃ pade Ti etena sattasupi vāresu tathā āgataṃ padaṃ sāmāññato gahitaṃ. Tenāha “**iminā**”ti-ādi. Rosanaṃ kāyikaṃ vācasikañcāti tappaṭi-pakkho arosopi tathā duvidhoti āha “**kāyikavācasikaṣaṃvarenā**”ti. Yathā abhijjhā lobho, anabhijjhā alobho, evaṃ **akodhūpāyāso** abyāpādo, saṃvare sukhanti **saṃvav**roti daṭṭhabbo, anatilobho pana satisaṃvare, anati māno ñāṇasaṃvare saṅgahaṃ gacchatīti daṭṭhabbaṃ. Imesu pana padesu evaṃ sabbavāresu yojanā kātabbāti sambandho.

Evaṃ āsavuppatti veditabbā Ti ettha vuttassapi ekajjhaṃ vuccamānattā “**puna** **ayaṃ saṅkhepavinicchayo**”ti vuttaṃ. **Asammohatthaṃ** ārammaṇassa. **Purimesu tāva catūsu** vāresu **viramituṃ na sakkomīti vattabbaṃ**. “Attāpi maṃ upavadeyyā”-ti etassa padassa atthavaṇṇanāyaṃ “**na sakkomī**”ti, “anuvijjāpi maṃ viññū garaheyyun”ti etassa padassa atthavaṇṇanāyaṃ “**na sakkoti**”ti (2.0023) **vattabbaṃ**, iminā nayena pacchimesupi catūsu yathārahaṃ yojanā veditabbā. **Atimāne bhavā-sava-avijjāsavā**ti vuttaṃ mānena saha diṭṭhiyā anuppajjanato, atimāno pana kāmarāgenapi uppajjatevāti “atimāne kāmasava-avijjāsavā”ti vattabbaṃ siyā, svāyaṃ nayo vuttanayattā suviññeyyoti na dassito. **Pātimokkhasaṃvarasīlaṃ kathitaṃ** ādito catūhi chaṭṭhena vāti pañcahi vārehi, sesehi tīhi **pātimokkhasaṃvarasīle** **ṭhitassa bhikkhuno paṭisaṅkhāpahānaṃ**, sabbehipi pana bhikkhubhāve ṭhitassa

gihivohārasamucchedo kathito. Tattha sabbattha vattaṃ “idañcidañca mayhaṃ kātuṃ nappatirūpan”ti paṭisañkhānavasena akaraṇaṃ pajahanañca paṭisañkhāpa-hānaṃ.

Kāmādīnavakathāvaṇṇanā

42. Upasumbheyyā Ti ettha **upa**-saddo samīpattho, sumbhanaṃ vikkhepanaṃ. Teneva **tamenanti** bhummatthe upayogavacananti āha- “**tassa samīpe khipeyyā**”ti, tassa kukkurassa samīpe aṭṭhikaṅkalaṃ khipeyyāti attho. **Nimmaṃsattā kaṅkalanti vuccatīti** iminā vigatamaṃsāya aṭṭhikaṅkalikāya uraṭṭhimhi vā piṭṭhikaṅṭake vā sīsaṭṭhimhi vā kaṅkala-saddo niruḷhoti dasseti. **Sunikkantanti** nillikhitam katvāva nibbisesaṃ likhitam.

Ekattupaṭṭhānassa ajjupekkhanavasena pavattiyā **ekattā**. Tenāha “**catutthajhānupekkhā**”ti. Yasmā panassa āramaṇampi ekasabhāvameva, tasmā āha “**sāhi**”ti-ādi. **Lokāmisasañkhātā**ti apariññātavatthunā lokena āmasitabbato, loke vā āmisoti sañkhaṃ gatāya vasena kāmaguṇānaṃ kāmabhāvo ca āmisabhāvo ca, so eva nippariyāyato āmisanti vattabbataṃ arahati. **Kāmaguṇāmisā**ti kāmaguṇe chandarāgā. **Gahaṇaṭṭhena** bhusaṃ ādānaṭṭhena.

43. Ḍayanaṃ ākāseṇa gamananti āha “**uppativā gaccheyyā**”ti. Gijjhādīnaṃ vāsipharasu na hotīti āha- “**mukhatuṇḍakena ḍasantā taccheyyun**”ti. **Vissajjeyyunti** ettha “vissajjanan”ti ākaḍḍhanaṃ adhippetam anekatthattā dhātūnaṃ, ākaḍḍhanañca anubandhitvā pātananti āha “**maṃsapesiṃ nakhehi kaḍḍhitvā pāteyyun**”ti.

47. Purisassa (2.0024) ārohanayogyam **poriseyyam**.

48. Sampannaṃ sundaraṃ phalamassāti **sampannaphalam**. **Phalūpapannanti** phalehi upetanti āha “**bahuphalan**”ti.

50. Suvidūravidūreti ariyassa vinaye vohārasamucchedato suṭṭhu vidūrabhūte eva vidūre **ahaṃ** ṭhito. Kassaci nāma atthassapi ajānanato na ājānantīti **anājāniyāti** kattusādhanamassa dassento **ajānanaketi** ajānantabhojanasīseṇa tesam dāta-bbapaccaye vadati. Sesam suviññeyyameva.

Potaliyasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Jīvakaṣuttavaṇṇanā

51. Kumāreṇa bhato posāpitoti kumārabhato, kumārabhato eva **komārabhacco** yathā “bhisakkameva bhesajjan”ti.

Ārabhantīti ettha **ārabha**-saddo kāmam kāmāyūhanayaññuṭṭhāpana-āpatti-āpajjanaviññāpanādīsipi āgato, idha pana hiṃsane icchitabboti āha- “**ārabhantīti ghātenti**”ti. **Uddisitvā katanti** (a. ni. ṭi. 3.8.12; sāratta. ṭi. mahāvagga 3.294) attānaṃ uddisitvā māraṇavasena kataṃ nibbattitaṃ. **Paṭiccamanti** ettha

kamma-saddo kammāsādhano atītakālikoti āha- “attānaṃ paṭicca katan” ti. **Nimitta-kammassetam adhivacanam** “paṭicca kammaṃ phusati” ti-ādīsu (jā. 1.4.75) viya. **Nimittakammassāti** nimittabhāvena laddhabbakammassa, na karaṇakārāpanava-sena. **Paṭiccekammaṃ ettha atthīti maṃsam paṭiccekammaṃ** yathā “buddham etassa atthīti buddho” ti. **Tesanti** nigaṇṭhānaṃ. Aññepi brāhmaṇādayo taṃladdhikā attheva.

Kāraṇanti ettha yutti adhippetā, sā eva ca dhammato anapetattā “dhammo” ti vuttāti āha- “**kāraṇam nāma tikoṭiparisuddhamacchamaṃsaparibhogo**” ti. **Anukāraṇam nāma mahājanassa tathā byākaraṇam** yuttiyā dhammassa anurūpabhāvato maṃsam paribhuñjitabbanti anuññātaṃ tatheva kathananti katvā. **Tanti** “jānaṃ uddissakataṃ maṃsam paribhuñjati” ti evaṃ vuttaṃ paribhuñjanaṃ **neva kāraṇam hoti** (2.0025) sabbena sabbaṃ abhāvato sati ca ayuttiyaṃ adhammoti katvā. **Tathā byākaraṇanti** “jānaṃ uddissakataṃ maṃsam paribhuñjati” ti kathanam yuttiyā dhammassa ananurūpabhāvato **na nukāraṇam hoti. Parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvāti** pare titthiyā ‘jānan’ ti-ādinā dhammaṃ kathenti vadanti, tena kāraṇabhūtena sakāraṇo hutvā. Tehi tathā vattabbo eva **hutvā tumhākaṃ vādo vā anuvādo vā** “maṃsam paribhuñjitabban” ti pavattā tumhākaṃ kathā vā parato parehi tathā pavattitā tassā nukathā vā. **Viññūhi garahitabbakāraṇanti** titthiyā tāva tiṭṭhantu, tato aññehi paṇḍitehi garahitabbakāraṇam. **Koci na āgacchatīti** garahitabbataṃ na āpajjati attho. **Abhibhavitvā ācikkhantīti** abhibhuyya madditvā kathenti, abhibhūtena akkosantīti attho.

52. Kāraṇehīti paribhogacittassa avisuddhatāhetūhi. Bhikkhū uddissakataṃ diṭṭham. Tādisamaṃsañhi paribhogānārahattā citta-avisuddhiyā kāraṇam cittasaṃ-kilesāvahato. Idāni diṭṭhasutaparisaṅkitāni sarūpato dassetuṃ “**diṭṭhādīsū**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha **tadubhayavimuttaparisaṅkitanti** “diṭṭham sutan” ti imaṃ ubhayaṃ anissāya- “kiṃ nu kho imaṃ bhikkhuṃ uddissa vadhitvā sampāditan” ti kevalameva parisaṅkitaṃ. **Sabbasaṅgāhakoti** sabbesaṃ tiṇṇam parisaṅkitānaṃ saṅgaṇhanako.

Maṅgalādīnanti ādi-saddena āhunapāhunādikaṃ saṅgaṇhāti. Nibbematikā hontīti sabbena sabbaṃ parisaṅkitābhāvamāha. **Itaresanti** ajānantānaṃ **vaṭṭati**, jānato evettha āpatti hoti. **Teyevāti** ye uddissa kataṃ, teyeva.

Uddissakataṃsaparibhogato akappiyamaṃsaparibhogassa visesaṃ dassetuṃ “**akappiyamaṃsam panā**” ti-ādi vuttaṃ. Purimasmiṃ sacittakā āpatti, itarasmīṃ acittakā. Tenāha- “**akappiyamaṃsam ajānitvā bhuttassapi āpattiyevā**” ti. **Paribhoganti** paribhuñjitabbanti vadāmīti attho.

53. Tādisassāti tikoṭiparisuddhassa macchamaṃsassa paribhoge. **Mettāvihārino-pīti api-saddena** amettāvihārino. Mettāvihārino paribhoge sikhāppattā anavajjātīti dassetuṃ “**idha, jīvaka, bhikkhū**” ti-ādi (2.0026) vuttaṃ. **Aniyametvāti** avise-tvā sāmāññato. Yasmā bhagavatā- “yato kho, vaccha, bhikkhuno taṇhā pahīnā hotī” ti-ādinā mahāvacchagottasutte (ma. ni. 2.194) attā aniyametvā vutto. Tathā hi vacchagotto- “tiṭṭhatu bhavaṃ gotamo, atthi pana bhoto gotamassa ekabhi-kkhupi sāvako āsavānaṃ khayā ...pe... upasampajja viharati” ti āha, “idha, bhāra-

dvāja, bhikkhu aññataraṃ gāmaṃ vā nigamaṃ vā upanissāya viharatī”ti-ādinā caṅkīsutte (ma. ni. 2.430) attā aniyametvā vutto. Tathā hi tattha parato- “yaṃ kho pana ayamāyasmā dhammaṃ deseti, gambhīro so dhammo duddaso duranubodho santo paṇīto atakkāvacarō nipuṇo paṇḍitavedaniyo, na so dhammo sudesaniyo luddenā”ti-ādinā desanā āgatā, tasmā vuttaṃ “**bhagavatā hi mahāvacchagotta-sutte, caṅkīsutte imasmiṃ sutteti tisu ṭhānesu attānaṃyeva sandhāya desanā katā**”ti. **Maṃsūpasecanova adhippeto** macchamaṃsasahitassa āhārassa paribhogbhāvato macchamaṃsassa ca idha adhippetattā.

Agathito appaṭibaddho. **Taṇhāmucchanāyāti** taṇhāyanavasena mucchāpattiyā. **Anajjhopanno** taṇhāya abhibhavitvā na ajjhotthaṭo, gilitvā pariniṭṭhapetvā na saṇṭhitoti attho. Tenāha- “**sabbaṃ ālumpitvā**”ti-ādi. Idha ādīnavo āhārassa paṭikūlabhāvoti āha “**ekarattivāsenā**”ti-ādi. Ayamatto āhāraparibhogoti atthasaṃyojanaparicchedikā “yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā”ti-ādinā (dī. ni. 3.182; ma. ni. 1. 23; 2.24; 3.75; saṃ. ni. 4.120) pavattā āhārapaṭibaddhachandarāganissaraṇabhūtā paññā assa atthīti **nissaraṇapañño**. **Idamatthanti** etamatthāya. **Evam santeti** “brahmāti ca mettāvihārino samaññā”ti avatvā ye dhammā mettāvihārassa paṭipakkhabhūtā, tattha sāvasesaṃ pahāsi brahmā, anavasesaṃ pahāsi bhagavāti sace te idaṃ sandhāya bhāsitaṃ, evaṃ sante tava idaṃ yathāvuttavacanaṃ anujānāmi, na mettāvihāritāsāmaññamattatoti attho.

55. “Pāṭiyekko (2.0027) anusandhī”ti vatvā viṣuṃ anusandhibhāvaṃ dassetuṃ “**imasmiṃ hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Dvāraṃ thaketīti** macchamaṃsaparibhogānuññāya aññesaṃ vacanadvāraṃ pidahati, codanāpathaṃ nirundhati. Kathaṃ **sattānuddayaṃ dasseti**? Sattānuddayamukhena bāhirakānaṃ macchamaṃsaparibhogapaṭikkhepo tayidaṃ micchā, tikoṭiparisuddhasseva macchamaṃsassa paribhogo bhagavatā anuññāto. Tathā hi vuttaṃ- ‘tīhi kho ahaṃ, jīvaka, ṭhānehi maṃsaṃ paribhoganti vadāmi’ti-ādi (ma. ni. 2.52). **Vinayepi** (pārā. 409; cūlava. 343) vuttaṃ- “tikoṭiparisuddhaṃ, devadatta, macchamaṃsaṃ mayā anuññātan”ti. Tikoṭiparisuddhañca bhuñjantānaṃ sattesu anuddayā niccalā. “**Sattānuddayaṃ dasseti**”ti saṅkhepato vuttamatthaṃ vivaranto “**sace hī**”ti-ādimāha.

Paṭhamena kāraṇenāti desanāvasenapi payogavasenapi paṭhamena parūpa-ghātahetunā. **Kaḍḍhito** so pāṇo. **Galena pavedhentenāti** yottagalena kāraṇena asayhamānena. **Bahupuññameva hoti** āsādanāpekkhāya abhāvato, hitajjhāsayaattā vāti adhippāyo. **Esāhaṃ, bhanteti-ādi** kasmā vuttaṃ, saraṇagamanavase-neva gahitasaraṇoti codanaṃ sandhāyāha “**ayan**”ti-ādi. **Ogāhantoti-ādito** paṭṭhāya yāva pariyoṣānā suttaṃ anussaranto atthaṃ upadhārento. Sesāṃ suviññeyyameva.

Jīvakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Upālisuttavaṇṇanā

56. Pāvāraṃ pārupatīti pāvāriko, idaṃ tassa kulasamudāgataṃ nāmaṃ, so pana mahaddhano mahābhogo nagare seṭṭhiṭṭhāne ṭhito. Tenāha “**dussapāvārika-seṭṭhino**” ti. **Dīghattā** dīghatamattā. So kira pamāṇato upavacchayato diyaḍḍharatanam atikkamma ṭhito. **Evamḷaddhanāmoti** “dīghatapassi” ti laddhasamañño. **Bāhirāyatāneti** titthiyasamaye **piṇḍapātoti vohāro natthi**, tasmā sāsanaṃvohārena “**piṇḍapātappaṭikkanto**” ti vuttanti adhippāyo.

Dassetīti (2.0028) deseti. **Ṭhapetīti** aññamaññasaṅkarato vavatthapeti. **Kiriyāyāti** karaṇena. **Pavattiyāti** pavattanena. **Daṇḍāni paññapetīti** ettha kasmā bhagavatā āditova tathā na pucchitanti? Yasmā sā tasmim atthe sabhāvanirutti na hoti, sāsane loke samayantaresu ca tādiso samudācāro natthi, kevalam pana tasseva nigaṇṭhassāyam koṭṭhālakasadiṣo samudācāroti imamattam dassetuṃ “**kammāni paññapeti**” iccevāha. **Acittakanti** cittarahitam, cittena asamuṭṭhāpitanti attho. Katham pana tadubhayassa cittena vinā sambhavoti codanam sandhāya tattha nidassanamāha “**yathā kirā**” ti-ādi. **Paṭivibhattānanti** atthato bhinnānam. **Paṭivisiṭṭhānanti** visesanapadavasena saddatopi bhinnānam. **Vacanam patitṭhapetukāmoti** dīghatapassino yathāvuttavacanam patitṭhapetukāmo. Tasmīhi patitṭhāpīte tenappasaṅgena āgato, upāli gahapati tasmim padese dhammam disvā sāsane abhippasīdissati.

Kathā eva upari vādāropanassa vatthubhāvato **kathāvatthu**. **Kathāyam patitṭhapesīti** kathāvatthusmim, tadatthe vā patitṭhapesi. Yathā tam vādāropanabhayena na avajānāti, evam tassaṃ kathāyam, tasmim vā atthe dīghatapassim yāvatatiyam vāde patitṭhapesi. **Vādanti** dosam.

57. Idāni cetanāsampayuttadhammampi gahetvā kāyakammādivasena saṅgahetvā dassetuṃ “**apicā**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha **tividham kāyaduccaritam kāyakammaṃ nāmāti-ādi** “kammaṣsa

kiriyaṃ”ti pāḷiyaṃ akusalakammaṃ adhiḡatattā vuttaṃ, pubbe pana **aṭṭhakāma-**
vacarakusalacetanāti-ādi sāvajjaṃ anavajjañca sāmaññato ekajjhaṃ katvā
dassitaṃ. Kasmā panettha cetanā na gahitāti āha “**imasmim̐ sutte kammaṃ dhura-**
n”ti. Kāyakammādhedaṃ kammameva **dhuraṃ** jeṭṭhakaṃ pubbaṅgamaṃ, na
cetanāmetameva. **Evamāgatepī**ti kammānīti evaṃ nāmena āgatepi cetanā
dhuraṃ, tatha cetanaṃ jeṭṭhakaṃ pubbaṅgamaṃ katvā vuttanti adhippāyo.
Kathaṃ pana tatha kammanti vā kammānīti vā āgate tesam̐ cetanāya dhurabhā-
voti āha “**yattha katthaci ...pe... labhati**”ti. Tatha **yattha katthaci**ti yasmim̐
kismiñci dvāre. **Sā vuttāvā**ti sā cetanā vuttāva, yā kāyasaṅkhārādipariyāyena
(yassa kassaci kammaṃ kāyadvārādisu pavattāpanacetanā) sampayuttadha-
mmāpi (2.0029) tadaggena lokiyāpi lokuttarāpi kammameva, abhijjhādayo pana
cetanāpakkhikāti daṭṭhabbaṃ.

Mahantanti kaṭukaphalaṃ. **Na kilamati** sappāṭihāriyattā paṭiññāya. Idāni tesam̐
sappāṭihāriyatam̐ dassetuṃ “**tathā hi**”ti-ādi vuttaṃ. Yadi akusalaṃ patvā kāya-
kammaṃ vacīkammaṃ mahantanti vadanto na kilamati, atha kasmā bhagavā idha
akusalaṃ manokammaṃ mahāsāvajjaṃ kathesīti āha “**imasmim̐ pana ṭhāne-**
”ti-ādi. Yāvatiyaṃ paṭiṭṭhāpanamattena **gatamaggaṃ paṭipajjanto**. Tenāha “**kiñci**
atthanipphattim̐ apassantopi”ti.

58. Nivāsaṭṭhānabhūto bālako etissā atthīti **bālakinī**. Satthupaṭiññātātāya niga-
ṇṭhānaṃ mahāti sambhāvitattā **mahānigaṇṭho**.

60. Āvaṭṭeti purimākārato nivatteti attano vase vatteti etāyāti **āvaṭṭani**, māyā.
Tenāha “**āvaṭṭetvā gahaṇamāyan**”ti. Satthupaṭiññānaṃ buddhadassane citta-
meva na uppajjati, ayamettha dhammatā. Sace pana so taṃ paṭiññam̐ appahāya
buddhānaṃ sammukhībhāvaṃ upagaccheyya, sattadhā muddhā phaleyya, tasmā
bhagavā “mā ayaṃ bālo vinassi”ti-āditova yathā sammukhībhāvaṃ na labhati,
tathā karoti. Svāyamattho **pāthikaputtasamāgamena** dīpetabbo. Dassanasampa-
ttiniyāmamāha “**tathāgataṃ hi**”ti-ādi. **Āgamā nu kho idha** tumhākaṃ santikaṃ.

61. Vacīsacce paṭiṭṭhahitvāti yathāpaṭiññātāya paṭiññāya ṭhatvā.

62. Sītodake amatā pāṇā pānakāle pana maranti, tepi tena sītodakaparibho-
gena māritā honti, tasmā tapassinā nāma sabbena sabbaṃ sītodakaṃ na paribhu-
ñjitabbanti tesam̐ laddhi. Pākatikaṃ vā udakaṃ sattoti purātanānaṃ nigaṇṭhānaṃ
laddhi. Tenāha “**sattasaññāya sītodakaṃ paṭikkhipanti**”ti. Tesam̐ taṃ adhunātana-
nigaṇṭhānaṃ vādena virujjhati. Te hi pathavī-ādinavapadatthato aññameva jīvitam̐
paṭijānanti. Cittena sītodakaṃ pātukāmo paribhuñjitukāmo hoti roge ṭhatvāpi
sattānaṃ cittassa tathā na vitatātā. Tenāha- “**tenassa manodaṇḍo tattheva bhijja-**
tī”ti. **Tenāti** sītodakaṃ pātuṃ paribhuñjituñca icchanena. **Assāti** yathāvuttassa
nigaṇṭhassa. **Tatthevāti** tathācittuppādane eva. **Bhijjati** saṃvarassa vikopitattā.
Tathābhūto so nigaṇṭho sītodakaṃ (2.0030) ce labheyya, katipayaṃ kālaṃ jiveyya,
alābhena pana parisussamānakaṇṭhoṭṭhatālujivhā-ādiko sabbaso paridāhābhi-
bhūto mareyya. Tenāha- “**sītodakaṃ alabhamāno kālaṃ kareyyā**”ti. Kasmā?
Yasmā sītodakaṃ pivāya sannissitacittassa maraṇam̐ hoti, tasmā vuttaṃ “**mano-**
daṇḍo pana bhinnopi cutimpi ākaḍḍhati”ti. Yasmā pana tathābhūtacittassa niga-

ṇṭhassa manosattesu nāma devesu upapatti hotīti titthiyānaṃ laddhi, tasmā vuttaṃ “**manodaṇḍo pana bhinnopi paṭisandhimpī ākaḍḍhatī**” ti. Itīti evaṃ “idhāssa nigaṇṭho” ti-ādi-ākārena. Nanti upāliṃ gahapatiṃ. Mahantoti vadāpesi “manopaṭi-baddho kālaṅkaroti” ti vadantoti adhippāyo.

Upāsakassāti upālissa gahapatissa. **Mucchāvasenāti**-ādinā anvayato byatirekato ca manodaṇḍassa mahantataṃ vibhāveti. **Cittasantatippavattimattenevā** Ti vinā kāyadaṇḍena vacīdaṇḍena ca kevalaṃ cittasantatippavattimattena. **Bhijjivāpīti** ettha pi-Saddena abhijjivāpi. **Aniyyānikāti** appāṭihīrā, ayuttāti attho. **Sallakkhesi** upāsakoti vibhattiṃ vipariṇāmetvā yojanā. **Pañhapaṭibhānānīti** ñātuṃ icchite atthe uppajjanakapaṭibhānāni.

“Manopaṭibaddho kālaṃ karoti” ti vadantena atthato manodaṇḍassa taduttarabhāvo paṭiññāto hotīti āha “**idāni manodaṇḍo mahantoti idaṃ vacanan**” ti. Tathā ceva vuttaṃ- “manodaṇḍova balavā mahantoti vadāpesī” ti.

63. Pāṇātipātādito yamaṃ yāmo, catubbidho yāmo catuyāmo, catuyāmasa-ñkhātena saṃvarena saṃvuto **cātuyāmasaṃvarasaṃvuto**. Aṭṭhakathāyaṃ pana yāma-saddo koṭṭhāsapariyāyoti “**iminā catukoṭṭhāsenā**” ti vuttaṃ. Piyajātikaṃ rūpādi-ārammaṇaṃ rāgavasena bālehi bhāvanīyattā “bhāvitan” ti vuccatīti āha “**bhāvī-tanti pañca kāmagaṇā**” ti.

Yo sabbam pāpaṃ āsavañca vāretīti sabbavārī, tassa navasu padatthesu sattamo padattho, tena sabbavārīnā pāpaṃ vāritvā ṭhitoti **sabbavārīvārīto** (2.0031). Tenāha “**sabbena pāpavāraṇena vāritapāpo**” ti. Tato eva sabbassa vāritabbassa āsavassa dhunanato **sabbavārīdhuto**. Vāritabbassa nivāraṇavasena sabbavārīno phuṭo phusitoti **sabbavārīphuṭo**. **Saṅghātanti** sahasā hananaṃ, asañcetanikavadhanti attho. **Katarasmim koṭṭhāseti** tīsu daṇḍakoṭṭhāsesu katarakoṭṭhāse.

64. Khaliyati samādiyatīti **khalam**, rāsīti āha- “**ekaṃ maṃsakhalanti ekaṃ maṃsarāsin**” ti. Vijjādhara-iddhiyā **iddhimā**. Sā pana iddhi yasmā ānubhāvasa-mpannasseva ijjhati, na yassa kassaci. Tasmā āha “**ānubhāvasampanno**” ti. Vijjānubhāvavaseneva **ānubhāvasampanno**. **Citte vasībhāvappatto** ānubhāvāya eva vijjāya paguṇabhāvāpādanena. Etena vasībhāvaṃ lokiyasamaññāvasena bhagavā upāliṃ gahapatiṃ paññāpetukāmo evamāha. Lokikā hi “bhāvanāmaya-iddhiyā iddhimā cetovasībhāvappatto parūpaghātaṃ karoti” ti maññanti. Tathā hi te isayo paresaṃ saṃvaṇṇenti, isīnaṃ ānubhāvaṃ kittenti. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ parato āgamissatīti.

65. **Araññameva hutvāti** sabbaso araññameva hutvā. Araññabhāvena **araññaṃ jātam**, na nāmamattena. **Isīnaṃ atthāyāti** isīnaṃ āsādanatthāya.

Godhāvarītirato nātidūre. **Usūyamānoti** “na maṃ esa jano parivāreti” ti usūyaṃ karonto. **Kiliṭṭho vatāti** paṅkadantarajasiratādīhi kiliṭṭhasarīro. **Anañjitamaṇḍitoti** anañjitakkhiko sabbena, sabbam amaṇḍito ca. Tasmim kāle “kālasseva akkhīnaṃ añjanaṃ maṅgalan” ti manussānaṃ laddhi, tasmā anañjanaṃ visuṃ gahitaṃ.

Rājā tassa vacanaṃ gahetvā Ti “vedesu īdisaṃ āgataṃ bhavissatīti evaṃ, bhante” ti rājā tassa purohitassa vacanaṃ gahetvā. **Usumajātahadayoti** uttattahadayo. Nāsikānaṃ appahonte **mukhena assasanto**.

Vijitajayehi āgantvā nakkhattayuttam āgamentehi nisīditabbaṭṭhānaṃ **jayakha-**
ndhāvāratṭhānaṃ. Udakavuṭṭhipātanādi tasmim pāpakamme asamaṅgibhūtā-
nampi samanuññatāya (2.0032) antokaraṇattham kataṃ. **Katabhaṇḍavuṭṭhīti** ābha-
raṇavassaṃ. Mahājano samanuñño jātoti yojanā. **Mātuposakarāmoti** mātari
sammāpaṭipanno rāmo nāma eko puriso. **Asamaṅgibhūtānanti** asamanuññānaṃ.

Avakiriyāti asussūsataṃ paṭicca. **Phuliṅgānīti** aggikaṇāni. **Patanti kāye** Ti kāye
ito cito nipatanti. Ete kira nirayaṃ vivarivā mahājanassa dassenti.

Yathāphāsukaṭṭhānanti mayaṃ kañcīpi desaṃ uddissa na gacchāma, yattha
pana vasantassa pabbajitassa phāsu hoti, taṃ yathāphāsukaṭṭhānaṃ gacchā-
māti adhippāyo. **Saṅghāti** saṃhatā. **Gaṇāti** taṃtaṃseṇibhāvena gaṇitabbatāya
gaṇā. **Gaṇībhūtāti** ekajjhāsayā hutvā rāsibhūtā. **Adinnādānanti**-ādīsipi niraye
paccitvā manussalokaṃ āgataṃ vipākāvasesenāti ānetvā yojetabbaṃ.

Paggaṇhissāmīti sambhāvanaṃ uppādessāmi. **Nesaṃ kattabbanti** cintesīti
yojanā. Kiṃ cintesi? Āghātaṃ uppādetvā anattakaraṇūpāyaṃ. Tenāha “**so**
dhammakathāpariyosāne” ti-ādi. **Nāgabalapicchillādīnanti** nāgabalasāsapa-aṅko-
latelakaṇikāranīyyāsādīnaṃ cikkhallānaṃ. **Vihetṭhayiṃsu** nirayādīkathāhi
ghaṭṭentā. **Chadvārārammaṇeti** cakkhādīnaṃ channaṃ dvārānaṃ ārammaṇa-
bhūte rūpādivisaye.

Nava vuṭṭhiyoti udakavuṭṭhi sumanapupphavuṭṭhi māsakavuṭṭhi kahāpaṇavuṭṭhi
ābharaṇavuṭṭhi āvudhavuṭṭhi aṅgaravuṭṭhi pāsāṇavuṭṭhi vālikāvuṭṭhīti imā nava
vuṭṭhiyo. **Avañcayīti** sakkāraṃ karonto viya hutvā asakkāraṃ karonto anattacara-
ṇena vañcayī. **Adūsaketi** anaparādhe.

“Diṭṭhamaṅgalikā brāhmaṇakaññā” ti jātakaṭṭhakathādīsū (jā. aṭṭha. 4.15.māta-
ṅgajātakavaṇṇanā) āgataṃ, idha pana “seṭṭhidhītā” ti. **Vāreyyatthāyāti** āvāha-
tthāya, **assāti** pesitapuggalassa. Tādīsena nīcakulasamvattaniyena kammunā
laddhokāsena **caṇḍālayoniyaṃ nibbatto**.

Cammageheti (2.0033) cammena chādite gehe. **Mātaṅgottevassa nāmaṃ**
ahosi jātisamudāgataṃ. **Tanti ghaṇṭaṃ**. **Vādentō** tālanena saddaṃ karonto. **Mahā-**
pathaṃ paṭipajji diṭṭhamaṅgalikāya gehadvārasamīpena.

Tassā veyyāvaccakarā ceva **upaṭṭhākamanussā** paṭibaddhā ca **surāsoṇḍādayo**
jāṇukapparādīhi sukoṭṭitaṃ koṭṭitabhāvena mucchaṃ āpannattā **matoti saññāya**
chaḍḍesum.

Atha bodhisatto āyu-avasesassa atthitāya mandamande vāte vāyante cirena
saññaṃ paṭilabhati. Tenāha “**mahāpuriso**” ti-ādi. **Gehaṅgaṇeti** gehassa mahādvā-
rato bahi vivaṭaṅgaṇe. **Patito** Ti pātaṃ katvā icchitattanipphattiṃ antaraṃ katvā
anuppavesena nipanno. **Diṭṭhamaṅgalikāyāti** diṭṭhamaṅgalikākāraṇena.

Yasanti vibhavaṃ kittisaddaṅca. **Candanti** candamaṇḍalaṃ, candavimānanti
attho. **Ucchiṭṭhageheti** parehi paribhuttagehe. **Maṇḍapeti** nagaramajjhe mahāma-
ṇḍape.

Khīramaṇimūlanti khīramūlaṃ, pādesu baddhamaṇimūlaṅca. **Yāvatā vācuggatā**
pariyattī Ti yattako manussavacīdvārato uggato nikkhanto pavatto, yaṃkiñci vacī-
mayanti attho. **Ākāsaṅgaṇeti** vivaṭaṅgaṇe.

Dummavāsīti dhūmo dhūsaro, anañjitāmaṇḍitoti adhippāyo. **Otallakoti** nihīnajjhāsayo, appānubhāvoti attho. **Paṭimuñca kaṇṭheti** yāva galavāṭakā pārūpitvā. **Ko re tuvanti** are ko nāma tvaṃ.

Pakatanti paṭiyattaṃ nānappakārato abhisankhataṃ. **Uttitṭhapiṇḍanti** antargharaṃ upagamma ṭhatvā laddhabbapiṇḍaṃ, bhikkhāhāraṃ attho. **Labhatanti** lacchatu. **Sapākoti** mahāsatto jātivasena yathābhūtaṃ attānaṃ āvikaroti.

Atthatthitaṃ saddahatoti samparāyikassa atthassa atthibhāvaṃ saddahantassa. **ApehīTi** apagaccha. **Ettoti** imasmā

ṭhānā. **Jammāti** lāmaka.

Anūpakhetteti (2.0034) ajaṅgale udakasampanne khette phalavisesaṃ paccāsī-santā. **Etāya saddhāya dadāhi dānanti** ninnaṃ thalañca pūrento megho viya guṇavante niguṇe ca dānaṃ dehi, evaṃ dento ca **appeva ārādhaye dakkhiṇeyyeti**. **Dakkhiṇeyyeti** sīlādiguṇasamannāgate.

Tānīti te brāhmaṇā. **Veṇupadarenāti** veḷuvilīvena.

Giriṃ nakhena khaṇasīti pabbataṃ attano nakhena khaṇanto viya ahosi. **Ayoti** kālaloḥaṃ. **Padahasīti** abhibhavasi, attano sarīrena abhibhavanto viya ahosi.

Āvedhanti calitaṃ viparivattetvā ṭhitaṃ. **Piṭṭhitoti** piṭṭhipassena. **Bāhuṃ pasāreti akammaneyyanti** akammakkhamaṃ bāhudvayaṃ thaddhaṃ sukkhadaṇḍakaṃ viya kevalaṃ pasāreti, na samiñjeti, **setāni akkhīni** parivattanena kaṇhamaṇḍalassa adissanato.

Jīvanti jīvanaṃ.

Vehāyasanti ākāse. **Pathaddhunoti** pathabhūtaḍḍhuno viya.

Saññampi na karotīti “ime kulappasutā”ti saññāmatampi na karoti. **Dantakaṭṭhakucchiṭṭhakanti** khāditadantakaṭṭhattā vuttaṃ. **Etasseva upari patissati** appaduṭṭhapaḍosabhāvato, mahāsattassa tadā ukkaṃsagatakhettabhāvato. **Iddhivisayo nāma acinteyyo**, tasmā kathaṃ sūriyassa uggantuṃ nādāsīti na cintetabbaṃ. **Aruṇuggaṃ na paññāyatīti** tasmim̐ padese aruṇapabhā na paññāyati, andhakāro eva hoti.

Yakkhāvatto nu kho ayaṃ kālavipariyāyo. **Mahāpaññanti** mahantānaṃ paññānaṃ adhiṭṭhānabhūtaṃ. **Janapadassa mukhaṃ passathāti** imassa janapada-vāsino janassa upaddavena maṅkubhūtaṃ mukhaṃ passatha.

Etassa kathā etasseva upari patissatīti yāhi tena pāramitāparibhāvanasami-dhāhi nānāsamāpattivihāraparipūritāhi sīladiṭṭhisampadāhi susaṅkhatasantāne mahākaruṇādhivāse mahāsatte ariyūpavāḍakamma-abhisapasaṅkhātā pharusa-vācā pavattitā, sā abhisapi tassa khetavisesabhāvato tassa ca ajjhāsayapharusa-tāya diṭṭhadhammavedaniyakammaṃ hutvā (2.0035) sace so mahāsattaṃ na khamāpeti, sattame divase vipaccanasabhāvaṃ jātaṃ, khamāpite pana mahāsatte payogasampatti paṭibāhitattā avipākadhammataṃ āpajjati ahosikammabhāvato. Ayañhi ariyūpavāḍapāpassa diṭṭhadhammavedaniyassa dhammatā, tena vuttaṃ ‘etassa kathā etasseva upari patissatī’-ti-ādi. Mahāsatto pana taṃ tassa upari patituṃ na adāsi, upāyena mocesi. Tena vuttaṃ **cariyāpiṭake** (cariyā. 2.64)-

“Yaṃ so tadā maṃ abhisapi, kupito duṭṭhamānaso;

tasseva matthake nipati, yogena taṃ pamocayin”ti.

Yañhi tattha sattame divase bodhisattena sūriyuggamananivāraṇaṃ kataṃ, aya-mettha yogoti adhippeto. Yogena hi ubbaḷhā sarājjikā parisā nagaravāsino negamā ceva jānapadā ca bodhisattassa santikaṃ tāpasaṃ ānetvā khamāpesuṃ. So ca bodhisattassa guṇe jānitvā tasmim̐ cittaṃ pasādesi. Yaṃ panassa matthake mattikāpiṇḍassa ṭhapanāṃ, tassa ca sattadhā phālanāṃ kataṃ, taṃ manussānaṃ cittānurakkhaṇatthaṃ. Aññathā hi- “ime pabbajitā samānā cittassa vase vattanti, na pana cittaṃ attano vase vattāpentī”ti mahāsattampi tena sadisaṃ katvā gaṇheyyuṃ, tadassa tesāṃ dīgharattaṃ ahitāya dukkhāyāti. Tenāha “**atha-**

ssā” ti-ādi.

Lohakūṭavassanti ayaguḷavassaṃ. Tadā hi ratanamattāni diyaḍḍharatanamattānipi tikhiṇaṃsāni ayaguḷamaṇḍalāni ito cito ca nipatantā manussānaṃ sarīrāni khaṇḍakhaṇḍakāni akaṃsu. **Kalalavassanti** tanukakaddamapaṭalakaddamaṃ. **Upahaccāti** āghāṭetvā. **Tadeva** majjhāraññaṃ.

67. Anuviccekāranti anuviccekaraṇaṃ. Kāraṇehi dvīhi aniyyānikasāsane ṭhitānaṃ attano sāvakattaṃ upagate paggahaniggahāni dassetuṃ “**kasmā**” ti-ādi vuttaṃ.

69. Anupubbim kathanti (dī. ni. ṭī. 2.75-76; a. ni. ṭī. 3.8.12) anupubbiyā anupubbaṃ kathetabbakathaṃ, kā pana sā? Dānādikathā. **Dānakathā** tāva pacurajanepi pavattiyā sabbasādhāraṇattā sukarattā sile patiṭṭhānassa upāyabhāvato ca āditova kathitā (2.0036). Pariccāgasīlo hi puggalo pariggahavatthūsu nissaṅgabhāvato sukheva sīlāni samādiyati, tattha ca suppatiṭṭhito hoti. Sīlena dāyakapaṭiggahaṇavisuddhito parānuggahaṃ vatvā parapiḷānivattivacanato, kiriya-dhammaṃ vatvā akiriya-dhammavacanato, bhogayasasampattihetuṃ vatvā bhava-sampattihetuvacanato ca dānakathānantaraṃ **sīlakathā** kathitā. Tañca sīlaṃ vaṭṭanissitaṃ, ayaṃ bhavasampatti tassa phalanti dassanattaṃ, imehi ca dānasīlamayehi paṇītacariyabhedabhinnehi puññakiriya-vatthūhi etā cātumahārājikādīsu paṇī-tatarādibhedabhinna aparimeyyā bhogabhavasampattiyoti dassanattaṃ tadana-ntaraṃ **saggakathā**. Svāyaṃ saggo rāgādīhi upakkiliṭṭho sabbadā anupakkiliṭṭho ariyamaggoti dassanattaṃ saggānantaraṃ **maggo**, maggañca kathentena tādadhigamūpāyasandassanattaṃ saggapariyāpannāpi pageva itare sabbepi kāmānāma bahvādīnavā aniccā addhuvā vipariṇāmadhammāti kāmānaṃ **ādīnavo**. Hīnā gammā pothujanikā anariyā anattasañhitāti tesā **okāro** Lāmakabhāvo, sabbepi bhavā kilesānaṃ vatthubhūtāti tattha **samkilesa**. Sabbaso kilesavippa-muttaṃ nibbānanti **nekkhamme ānisaṃso** ca kathetabboti ayamatto **maggantīti** ettha **iti**-saddena dassitoti veditabbaṃ.

Sukhānaṃ nidānanti diṭṭhadhammikānaṃ samparāyikānaṃ nibbānasañhitāna-ñcāti sabbesampi sukhānaṃ kāraṇaṃ. Yañhi kiñci loke bhogasukhaṃ nāma, taṃ sabbānaṃ dānanidānanti pākaṭo ayamatto. Yaṃ pana jhānavipassanāmagga-phala-nibbānapaṭisaṃyuttaṃ sukhaṃ, tassapi dānaṃ upanissayapaccayo hotiyeva. **Sampattinaṃ mūlanti** yā imā loke padesarajjasirissariyasattaratanasamujjalaca-kkavattisampadāti evaṃpabhedā mānusikā sampattiyo, yā ca cātumahārājādīgatā dibbā sampattiyo, yā vā panaññāpi sampattiyo, tāsāṃ sabbāsaṃ idaṃ mūlakāraṇaṃ. **Bhogānanti** bhuñjitabbaṭṭhena “bhogon” ti laddhanāmānaṃ manāpiyarūpā-dīnaṃ, tannissayānaṃ vā upabhogasukhānaṃ, **patiṭṭhā** niccalādhiṭṭhānatāya. **Visa-magatassāti** byasanappattassa. **Tānanti** rakkhā tato paripālanato. **Leṇanti** byasanehi paripātiyamānassa oliyanapadeso. **Gatīti** gantabbaṭṭhānaṃ. **Parāyaṇanti** paṭisaraṇaṃ. **Avassayoti** vinipatituṃ adento nissayo. **Ārammaṇanti** olubbhārammaṇaṃ.

Ratanamayasihāsanasadisanti (2.0037) sabbaratanamayasaṅgamahāsīhāsana-sadisāṃ, mahaggaṃ hutvā sabbaso vinipatituṃ appadānato. **Mahāpathavisa-**

disaṃ gatagataṭṭhāne patiṭṭhāsambhavato. Yathā dubbalassa purisassa ālambanarajju uttiṭṭhato tiṭṭhato ca upatthambho, evaṃ dānaṃ sattānaṃ sampattibhave upapattiyā ṭhitiyā ca paccayo hotīti āha “**ālambanaṭṭhena ālambanarajjusadin**”ti. **Dukkhanittharaṇaṭṭhenā**ti duggatidukkhanittharaṇaṭṭhena. **Samassāsaṇaṭṭhenā**ti lobhamacchariyādipaṭisattupaddavato sammadeva assāsaṇaṭṭhena. **Bhaya-parittāṇaṭṭhenā**ti dāliddiyabhayato paripālaṇaṭṭhena. **Maccheramalādīhī**ti maccheralobhadosa-issāmicchādiṭṭhivicikicchādi cittamalehi. **Anupalittaṭṭhenā**ti anupakkiliṭṭhatāya. **Tesanti** maccheramalādīnaṃ. Etesaṃ eva **durāsadaṭṭhena**. **Asantāsaṇaṭṭhenā**ti asantāsaṇaṭṭhena. Yo hi dāyako dānapati, so sampatipi na kutoci santasati, pageva āyatīṃ. **Balavantaṭṭhenā**ti mahābalavatāya. Dāyako hi dānapati sampati pakkhabalena balavā hoti, āyatīṃ pana kāyabalādīhi. **Abhimaṅgalasammataṭṭhenā**ti “vuḍḍhikāraṇaṇ”ti abhisammatabhāvena. Vipattito sampattiyā nayanāṃ **khemantabhūmisampānaṃ**.

Idāni mahābodhicariyabhāvenapi dānaguṇaṃ dassetuṃ **dānaṃ nāmetanti**-ādi vuttaṃ. Tattha **attānaṃ niyyādentena**ti etena dānaphalaṃ sammadeva passantā mahāpurisā attano jīvitampi pariccajanti, tasmā ko nāma viññujātiko bāhire vatthumhi saṅgaṃ kareyyāti ovādaṃ deti. Idāni yā lokiyā lokuttarā ca ukkaṃsa-gatā sampattiyo, tā sabbā dānatoyeva pavattantīti dassento “**dānañhi**”ti-ādimāha. Tattha sakkamābrahmasampattiyo attahitāya eva, cakkavattisampatti pana attahitāya ca parahitāya cāti dassetuṃ sā tāsāṃ parato vuttā. Etā lokiyā, imā pana lokuttarāti dassetuṃ “**sāvaka-pāramīñāṇa**”ti-ādi vuttaṃ. Tāsupi ukkaṭṭhukkaṭṭhatarukkaṭṭhatamameva dassetuṃ kamena ñāṇattayaṃ vuttaṃ. Tesāṃ pana dānassa paccayabhāvo heṭṭhā vuttoyeva. Eteneva tassa brahmasampattiyāpi paccaya-bhāvo dīpitoti veditabbo.

Dānañca nāma hitajjhāsayena, pūjāvasena vā attano santakassa paresaṃ pariccajanaṃ, tasmā dāyako purisapuggalo paresaṃ santakaṃ harissatīti (2.0038) aṭṭhānametanti āha- “**dānaṃ dadanto sīlaṃ samādātuṃ sakkoti**”ti. **Sīlālaṅkārasa-diso alaṅkāro natthi** sobhāvisesāvahattā sīlassa. **Sīlapupphasadisāṃ pupphaṃ natthī**ti etthāpi eseva nayo. **Sīlagandhasadisō gandho natthī**ti ettha “candanaṃ tagaraṃ vāpī”ti-ādikā (dha. pa. 55; mi. pa. 4.1.1) gāthā- “gandho isīnaṃ ciradikkhitānaṃ, kāyā cuto gacchati mālutenā”ti-ādikā (jā. 2.17.55) jātaka-gāthāyo ca āharitvā vattabbā, sīlañhi sattānaṃ ābharaṇaṇceva alaṅkāro ca gandhavilepanaṃca dassanīyabhāvāvahañca. Tenāha “**sīlālaṅkārena hī**”ti-ādi.

Ayaṃ saggio labbhatīti idaṃ majjhimehi chandādīhi samādānasīlaṃ sandhāyāha. Tenāha sakko devarājā-

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;

majjhimena ca devattaṃ, uttamera visujjhatī”ti. (jā. 1.8.75; 2.22.429; dī. ni. ṭī. 2.75-76);

Itthoti sukho. **Kantoti** kamaṇīyo. **Manāpoti** manavaḍḍhanako. Taṃ pana tassa itthādibhāvaṃ dassetuṃ “**niccamaṭṭha kīlā**”ti-ādi vuttaṃ.

Dosoti aniccatādinā appassādādinā ca dūsitabhāvo, yato te viññūnaṃ cittaṃ nārādhenti. Atha vā ādīnaṃ vāti pavattetīti **ādīnava**, paramakapaṇatā. Tathā ca

kāmā yathābhūtaṃ paccavekkhantānaṃ paccupatiṭṭhanti. **Lāmakabhāvoti** ase-
ṭṭhehi sevitabbo, seṭṭhehi na sevitabbo nihīnabhāvo. **Samkilissananti** vibādhakatā
upatāpatā ca.

Nekkhamme ānisaṃsanti ettha yattakā kāmesu ādīnavā, tappaṭipakkhato
tattakā nekkhamme ānisaṃsā. Apica- “nekkhammaṃ nāmetaṃ asambādhaṃ
asaṃkiliṭṭhaṃ nikkhantaṃ kāmehi, nikkhantaṃ kāmasaññāya, nikkhantaṃ kāma-
vitakkehi, nikkhantaṃ kāmapariḷāhehi, nikkhantaṃ byāpādasaññāyā”ti-ādinā
(sārattha. ṭī. mahāvagga 3.26; dī. ni. ṭī. 2.75-76) nayena **nekkhamme ānisaṃse**
pakāsesi, pabbajjāya jhānādīsu ca guṇe vibhāvesi vaṇṇesi. **Kallacittanti** heṭṭhā
pavattitadesanāya assaddhiyādīnaṃ cittadosānaṃ vigatattā uparidesanāya bhāja-
nabhāvūpagamanena kammakkhamacittaṃ. Aṭṭhakathāyaṃ pana yasmā assa-
ddhiyādayo cittassa rogabhūtā (2.0039), tadā te vigatā, tasmā āha “**arogacittan**”ti.
Diṭṭhimānādikilesavigamena **muducittaṃ**. Kāmacchandādivigamena **vinīvaraṇa-**
cittaṃ. Sammāpaṭipattiyaṃ uḷārapītipāmojjayogena **udaggacittaṃ**. Tattha saddhā-
sampattiyā **pasannacittaṃ**. Yadā bhagavā aññāsīti sambandho. Atha vā **kallaci-**
ttanti kāmacchandavigamena arogacittaṃ. **Muducittanti** byāpādavigamena mettā-
vasena akathinacittaṃ. **Vinīvaraṇacittanti**

uddhaccakukkuccavigamena vikkhepassa vigatattā tena apihitacittam. **Udaggacittanti** thinamiddhavigamena sampaggahitavasena alīnacittam. **Pasannacittanti** vicikicchāvigamena sammāpaṭipattiyam adhimuttacittanti evamettha sesapa-dānam attho veditabbo.

Seyyathāpīti-ādinā upamāvasena upālissa saṃkilesappahānam ariyamaggani-pphādanañca dasseti. **Apagatakālakanti** vigatakālakam. **Sammadevā** Ti suṭṭhu eva. **Rajananti** nilapītādiraṅgajātam. Paṭiggaṇheyyāti gaṇheyya pabhassaram bhavēyya. **Tasmiṃyeva āsaneti** tissam eva nisajjāyam. Etenassa lahuvipassakatā tikkhapaññatā sukhapaṭipadākhippābhiññatā ca dassitā hoti. **Virajanti** apāyagama-nīyarāgarajādīnam vigamena virajam. Anavasesadiṭṭhivicikicchāmalāpagamena **vītamalam**. **Tiṇṇam maggānanti** heṭṭhimānam tiṇṇam maggānam. **Tassa uppatti-ākāradassananti** kasmā vuttam? Nanu maggañānam asaṅkhatadhammāramma-nanti codanam sandhāyāha “**taṃ hī**” ti-ādi. Tattha **paṭivijjhantanti** asammoḥapaṭive-dhavasena paṭivijjhantam. Tenāha “**kiccavasenā**” ti.

Tatridam upamāsaṃsandanam- vattham viya cittam, vatthassa āgantukama-lehi kiliṭṭhabhāvo viya cittassa rāgādīmalehi saṃkiliṭṭhabhāvo, dhovanasilā viya anupubbīkathā, udakam viya saddhā, udake temetvā ūsagomayachārikābharehi kālakapadese sammadditvā vatthassa dhovanapayogo viya saddhāsinehena temetvā satisamādhipaṇṇāhi dose sithile katvā sutādividhinā cittassa sodhane vīriyārambho. Tena payogena vatthe kālakāpagamo viya vīriyārambhena kilesavikkhambhanam, raṅgajātam viya ariyamaggo, tena suddhassa vatthassa pabhassarabhāvo viya vikkhambhitakilesassa cittassa maggena pariyodapananti.

Diṭṭhadhammoti vatvā dassanam nāma ñāṇadassanato aññampi atthīti tanniva-ttanattham “**pattadhammo**” ti vuttam. Patti ca ñāṇasampattito aññāpi vijjatīti (2.0040) tato visesanattham “**viditadhammo**” ti vuttam. Sā panesā viditadhammatā dhammesu ekadesanāpi hotīti nippadesato viditabhāvam dassetum “**pariyogāḥadhammo**” ti vuttam. Tenassa saccābhisambodhamyeva dīpeti. Maggañāṇāhi ekābhisamayavasena pariññādīkiccam sādhentam nippadesena catusaccadhammam samantato ogāhantam nāma hoti. Tenāha- “**diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti diṭṭhadhammo**” ti. **Tiṇṇā vicikicchāti** sappātibhayakantārasadisā soḷasavatthukā aṭṭhavatthukā ca tiṇṇā vicikicchā **tiṇṇavicikicchā**. **Vigatakathamkathoti** pavatti-ādīsū “**evaṃ nu kho, kiṃ nu kho**” ti evaṃ pavattikā **vigatā** samucchinnā **kathamkathā**. **Sārajjakarānam pāpadhammānam pahīnattā tappaṭipakkhesu sīlādiguṇesu suppa-tiṭṭhitattā vesārajjam** visāradabhāvam veyyattiyam **patto**. Attanā eva paccakkhato diṭṭhattā na tassa paro paccetabbo atthīti **aparappaccayo**.

71. Paṇḍitoti paññavā.

72. Tena hi sammāti dovārikena saddhiṃ sallapatīyeva, “**etthevā**” ti tena vuttava-canam sutvāpi tassa attham asallakkhento. Kasmā? Paridevatāya. Tenāha “**balava-sokena abhibhūto**” ti.

73. Tenevāti yena uttarāsaṅgena āsanam sammajjati, **teneva udare parikkhi-panto** “**māham sathāram mama sarīrena phusin**” ti antaram karonto uttarāsa-ṅgena tam udare parikkhipanto pariggahetvā. “**Dattapaññattan**” ti-ādīsū (dī. ni.

1.171) viya datta-saddo ettha bālapariyāyoti āha “**jaḷosi jāto**” ti. **Upaṭṭhākassa aññathābhāvenāti** pubbe attano upaṭṭhākassa idāni anupaṭṭhākabhāvena.

75. Aviññāṇakaṃ dārusākhādimaṃ. **Bahalabalaṃ pītāvalepanaṃ raṅgajā-tanti** ativiya bahalaṃ pītavaṇṇamaññiṭṭha-ādi-avalepanarajanaṃ. **Ghaṭṭetvā uppādi-tacchaviṃ, yā raṅgaṃ pivati.** Nillomatanti punappunaṃ anulimpanena. **Khaṇḍakha-ṇḍitanti** khaṇḍakhaṇḍitabhāvaṃ. **Raṅgakkhama** rajaniyo. Tenāha “**rāgamattaṃ janeti**” ti. **Anuyoganti** codanaṃ. **Vīmaṃsanti** vicāraṇaṃ. **Thuse koṭṭetvā taṇḍulapa-riyesanaṃ (2.0041)** viya **kadaliyaṃ sārapiyesanaṃ** viya **ca** nigaṇṭhavāde sāra-vīmaṃsanaṃ. Tato eva **ca** taṃ vīmaṃsanto **rittako tucchakova hotīti.** Sabbampi buddhavacanaṃ catusaccavinimuttaṃ natthi, tañca vīmaṃsiyamānaṃ viññūnaṃ pītisomanassameva janeti, atappakañca asecañābhāvenāti āha “**catusaccakathā hī**” ti-ādi. **Yathā yathāti** yadi khandhamukhena yadi dhātāyatanādīsu aññataramukhena buddhavacanaṃ ogāhissati, tathā tathā gambhīraññāṇaṃyeva gocarabhāvato gambhīrameva hoti. Yo cettha paṇḍito nipuṇo kataparappavādo paṇidhāya sabbathāmena codanaṃ ārambhati tassa codanā kesaggamattampi cāletuṃ na sakkoti. Puna sucirampi kālaṃ vicārentesupi vimaddakkhamato, evaṃ tathāgata-vādo svākhyātabhāvatoti āha “**anuyogakkhama vimajjanakkhama cā**” ti.

76. Visayapariññāṇena dahati paṭipakkhe sodhetīti **dhīro**, svāyamassa dhīra-bhāvo sabbaso sammohavidhamaṃsanatāyāti āha- “**yā paññā ...pe... tena samannāgatassā**” ti. **Pabhinnakhīlassāti** samucchinnasabbacetokhīlassa, kilesamaccumāravijayeneva abhisañkhārakhandhamārā jitāva hotīti tesam dvinnaṃ idha aggahaṇaṃ. Īgha-saddo dukkhapariyāyoti āha “**niddukkassā**” ti. Tattha sa-upādisesanibbānappattiyā kilesena niddukkhatā, anupādisesanibbānappattiyā vipāka-dukkhena niddukkhatā. Rajjanadussanaṃmuyhanādivasena vividhaṃ īsanato vīsaṃ, vīsameva vesam, rāgādīti āha- “**vesantarassāti rāgādivīsaṃ taritvā vitaritvā ṭhita-ssā**” ti.

Tusitassāti karuṇāyanavasena tusiyā itassa saṃvattassa. Evaṃ sati “**muditassā**” ti idam punaruttameva hoti. **Manujassāti** paṭhamāya jātiyā bhagavā manussajātiyo hutvā vuttānaṃ vakkhamānānañca vasena sadevakaṃ abhibhavitvā ṭhito acchariyo bhagavāti dasseti. Sadevakaṃ lokaṃ saṃsārato nibbānasukhaṃ narati neti pāpetīti naro, nāyakoti attho, tassa **narassa**, tenāha “**punaruttan**” ti. “**Manujassā**” ti vatvā “**narassā**” ti punaruttam padam. Atthavasena **aññathā vuccamāne ekekagā-thāya dasaguṇā nappahonti**, na pūrentīti attho.

Vinetīti vinayo, vinayo eva veneyikoti āha “**sattānaṃ vināyakassā**” ti. Viññūnaṃ ruciṃ rāti, īretīti vā **ruciro**, svāyamassa rucirabhāvo (2.0042) kusalatāyāti āha “**sucidhammassā**” ti. Pabhāsakassāti ñāṇālokena pabhassarabhāvakarassa. **Nissaṅga-ssāti** aṭṭhasupi parisāsu, sadeve vā sabbasmim loke aggaṇhāpanapariccāgena nissaṭṭassa. **Gambhīraguṇassāti** paresam ñāṇena appaṭiṭṭhabhāvā gambhīragu-ṇassa. Tenāha bhagavā- “atthi, bhikkhave, aññeva dhammā gambhīrā” ti-ādi (dī. ni. 1.28). Ariyāya vā tuṇhībhāvena **monappattassa**. **Dhamme ṭhitassāti** dhamma-kāye suppaṭiṭṭhitassa. **Samvutattassāti** arakkhiyakāyasamācārādītāya samvutasa-bhāvassa.

Āguṃ na karotīti-ādīhi **catūhi kāraṇehi, pantasenāsanassāti** vivittasenāsanassa. **Paṭimantanapaññāyāti** sabbaparappavādānaṃ viparāvattamantanapaññāya. **Monam vuccati ñāṇam** sabbato kilesānaṃ nidhunanato.

Isisattamassāti sabba-isīsu jeṭṭhassa sādhutamassa. **Setṭhappattassāti** setṭhaṃ uttamaṃ sammāsambodhiṃ pattassa. **Akkharādīnīti** akkharapadabyañjanākāra-niruttiniddesasaṃkāsanapakāsana-vivaraṇa-vibhajanuttānikaraṇānīti byañjana-tthapadāni. **Samodhānetvā** vineyyajjhāsayānurūpaṃ pakāsanaṃ kathanato pada-kassa. Puri-saddo “pubbe”ti iminā samānatthoti āha- “**purindadassāti sabbapa-ṭhamam dhammadānadāyakassā**”ti. Bhagavā asayhaṃ sahituṃ samatthoti āha “**samatthassā**”ti. Tenāha- “tathāgataṃ buddhamasayhasāhinan”ti (itivu. 38). **Te pattassāti** te guṇe anavasesato pattassa. Vitthāretvā saṃkilesavodānadhammaṃ byākarotīti byākaraṇo, byākaraṇo eva **veyyākaraṇo**. **Tantipadanti** tantiṃ āropetvā ṭhapitaṃ padaṃ.

Taṇhābandhanena sabbena vā kilesabandhanena **abaddhassa**. **Mahāpaññā-yāti** mahānubhāvāya paññāya, mahāvisayāya vā paññāya. Sabbā hi bhagavato paññā mahānubhāvā, yathāsakaṃ visaye mahāvisayā ca ekādivasena anavase-sato mahāvisayā nāma sabbaññutāva. **Ānubhāvadassanaṭṭhenāti** acchariyācinte-yyāparimeyyassa attano ānubhāvassa lokassa dassanaṭṭhena. **Yakkhassāti** vā lokena pūjanīyassa (2.0043). Ayaṃ upāsako khujjuttarā viya upāsikā sekhapāṭisa-mbhidāppattoti āha “**sotāpattimaggeneva paṭisambhidā āgatā**”ti. **Kilesappahāna-vaṇṇam kathentoti** kilesappahānaṃ visayaṃ nimittaṃ katvā vaṇṇam kathento.

77. Sampiṇḍitāti sannicitā, ganthitāti attho. **Ime sattāti** yaṃ yadeva paribbha-mantā sattā. **Attanova cintayantīti** avītataṇhatāya sakaṃyeva payojanaṃ cintenti. Tathā hi mate ñātake anusocantāpi tehi sādhetabbassa attano payojanasseva vasena anusocanti. **Uṇham ahosīti** balavatā cittassa santāpena santattaṃ abbhantaṃ hadayaṭṭhānaṃ khadiraṅgārasantāpitaṃ viya uṇham ahosi. Tenāha “**lohitam vilīyitthā**”ti. **Pattamattanti** ekapattapūramattaṃ. Abhisamayasādhikāya catusaccadesanāya saṅkhepeneva desitattā āha- ‘**ugghaṭitaññupuggalassa vasena dhammadesanā pariniṭṭhitā**’ti.

Upālisuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

7. Kukkuravatikasuttavaṇṇanā

78. Koliyesūti bahuvacanavasenaṇāyaṃ pāḷi āgatā. **Evaṃnāmake janapadeti** atthavacanaṃ kasmā vuttanti āha “**so hī**”ti-ādi. Na niyamitoti “asukamhi nāma vihāre”ti na niyamevā vutto. **Senāsaneyevāti** āvāseyeva, na rukkhamaulādike. Vesakiriyā ghāsaggahaṇādīnā samādātappaṭṭhena govataṃ, tasmīṃ niyutto **govatiko**. Tenāha “**samādinnavovato**”ti. Yaṃ sandhāyāhu vedavedīno- “gacchaṃ bhakkheti, tiṭṭhaṃ mutteti, upāhā udakaṃ dhūpeti, tiṇāni chindati”ti-ādi. **Ayaṃ ace-loti** acelakapabbajjāvasena **acelo**, purimo pana govatiko **kukkuravatikoti** ettha

vuttanayānusārena attho vattabbo. **Palikuṅṭhitvāti** ubho hatthe ubho pāde ca samiñjitvā. “Ukkuṭiko hutvā”tipi vadanti. Gamaṇaṃ nipphajjanaṃ gatīti āha- “**kā** (2.0) **gatīti kā nipphatti**” ti. Nipphattipariyosānā hi vipākadhamaṃ pappavatti. Katūpacitakammavasena abhisampareti etthāti **abhisamparāyo**, paraloko. Tatthassa ca nipphattiṃ pucchati āha- “**abhisamparāyamhi kattha nibbatti**” ti. **Kukkuravatasamā-dānanti** kukkurabhāvasamādānaṃ, “ajja paṭṭhāya ahaṃ kukkuro” ti kukkurabhāvādhiṭṭhānaṃ.

79. Paripuṇṇanti yattakā kukkuravikārā, tehi paripuṇṇaṃ. Tenāha “**anūnan**” ti. **Abbokiṇṇanti** tehi avomissaṃ. **Kukkurācāranti** kukkurānaṃ gamaṇākāroti-ādi-ācārena kukkurabhāvādhiṭṭhānacittamāha. Tathā tathā ākappetabbato **ākappo**, pavatti-ākāro. So panettha gamaṇādikoti āha “**kukkurānaṃ gamaṇākāro**” ti-ādi. **Ācārenāti** kukkurasīlacārena. **Vatasamādānenāti** kukkuravatādhiṭṭhānena. Kukkuracariyādiyeva **dukkaratapacaraṇaṃ**. Tena gativipariyesākārena pavattā laddhi. **Assa** kukkuravatikassa **aññā gati natthīti** itaragatiṃ paṭikkhipati, itarāsaṃ pana sambhavo eva natthīti. **Nipajjamānanti** vatasīlādīnaṃ saṃgopanaśasena sijjhamānaṃ. Yathā sakammaadhātusaddā atthavisesavaśasena akammakā honti “vibuddho puriso vibuddho kamalasaṇḍo” ti, evaṃ atthavisesavaśasena akammakāpi sakammakā hontīti dassento “**na paridevāmi na anutthunāmi**” ti-ādimāha. **Anutthunasaddo** ca sakammaśasena payujjati “purāṇāni anutthunan” ti-ādīsu. **Ayañcettha payogoti** iminā gāthāyañca anutthunanarodanaṃ adhippetanti dasseti.

80. Vuttanayenevāti iminā **govatanti** govatasamādānaṃ. **Gosīlanti** gavācāraṃ. **Gocittanti** “ajja paṭṭhāya gohi kātappaṃ karissāmi”ti uppannacittanti imamattaṃ atidisati. Gvākappe pana vattappaṃ avasiṭṭhaṃ “**kukkurākappe vuttasadisamevā**”-ti imināva atidiṭṭhaṃ, visiṭṭhañca **yathā pana tatthāti**-ādinā vuttameva. Yaṃ panettha vattappaṃ, taṃ kukkuravatādisu vuttanayameva.

81. Ekaccakammakiriyāvasenāti ekaccassa akusalakammassa kusalakammassa karaṇappasaṅgena. **Imesanti** govatikakukkuravatikānaṃ. **Kiriyāti** govatabhāvanādivasena pavattā kiriyā. **Pākaṭā bhavissatīti** “imasmiṃ kammacatukke idaṃ nāma kammaṃ bhajati”ti pākaṭā bhavissati.

Kāḷakanti (2.0045) (a. ni. ṭī. 2.4.232) malīnaṃ, cittassa apabhassarabhāvakaraṇanti attho. Taṃ panettha kammapathasampattameva adhippetanti āha “**dasa-akusalakammapathan**”ti. **Kaṇhanti** kaṇhābhijātihetuto vā kaṇhaṃ. Tenāha “**kaṇhavipākan**”ti. Apāyūpapatti manussesu ca dobhaggiyaṃ kaṇhavipāko, yathā tamabhāvo vutto, ekattaniddesena pana “**apāye nibbattanato**”ti vuttaṃ, nibbattāpanatoti attho. **Sukkanti** odātaṃ, cittassa pabhassarabhāvakaraṇanti attho, sukkābhijātihetuto vā sukkaṃ. Tenāha “**sukkavipākan**”ti. Saggūpapatti manussaloke sobhaggiyañca sukkavipāko, yathā ca jotibhāvo vutto, ekattaniddesena pana “**sagge nibbattanato**”-ti vuttaṃ, nibbattāpanatoti attho, **vomissakakammanti** kālena kaṇhaṃ, kālena sukkanti evaṃ missakavasena katakammaṃ. “**Sukhadukkhavipākan**”ti vatvā sukhadukkhānaṃ pavatti-ākāraṃ dassetuṃ “**missakakammañhi**”ti-ādi vuttaṃ. Kammassa kaṇhasukkasamaññā kaṇhasukkābhijātihetutāyāti, apaccayaḡāmitāya tadubhayavinimuttassa kammakkhayakarakammassa idha sukkaḡariyāyopi na icchitoti āha- “**ubhaya ...pe... asukkanti vuttan**”ti. Tattha **ubhayavipākassāti** yathā-dhigatassa vipākassa. Sampattibhavapariyāpanno hi vipāko idha “sukkavipāko”ti adhippeto, na accantaparisuddho.

Sadukkhanti attanā uppādetabbena dukkhena sadukkhaṃ, dukkhasaṃvattanikanti attho. “Imasmiṃ sutte cetanā dhuraṃ, upālisutte (ma. ni. 2.56) kamman”ti heṭṭhā vuttampi atthaṃ idha sādhayati vijānanatthaṃ. **Abhisāṅkharitvāti** āyūhitvā. Taṃ pana paccayasamavāyasiddhito saṃkaḡḡhanaṃ piṇḡanaṃ viya hotīti āha- “**saṅkaḡḡhitvā, piṇḡaṃ katvāti attho**”ti, **sadukkhaṃ lokanti** apāyalokamāha. **Vipākaphassāti** phassasīsena tattha vipākavattamāha. **Bhūtakkammato** nibbattakammato attanā katūpacitakammato. **Yathābhūtanti** yādisaṃ. **Kammabhāḡavase-nāti** kammasarikkhakavasena. **Upapatti hotīti** apadātibhedā upapatti. **Kammena viya vuttāti** yaṃ karoti, tena upapajjati ekakammeneva jāyamānā viya vuttā apadātibhedā. **Upapatti ca nāma vipākena hoti** vipāke sambhavante ekaṃsena te upapattivisesā sambhavanti. Yadi evaṃ kasmā “tena upapajjati”ti upapattikammahetukā vuttāti āha “**yasmā panā**”ti-ādi. **Yena kammavipākena nibbattoti** (2.0046) yena kammavipākena vipaccamānena ayaṃ satto nibbattoti vuccati. **Taṃkammavipākaphassāti** tassa tassa kammassa vipākabhūtā phassā. Kammena dātabbaṃ dāyaṃ tabbipākaṃ ādiyanti **kammadāyādā**, phassā. Kammassa dāyajjātā kammaphalassa dāyajjaṃ, tasmā vuttaṃ “**kammadāyajjā**”ti. Tenāha “**kammameva nesaṃ dāyajjaṃ santakan**”ti.

Tisso ca heṭṭhimajjhānacetanāti idaṃ abyābajjhavedanaṃ vediyana-ekantasukhuppattiyā hetubhāvasādhanaṃ. Yadi evaṃ yathāvuttā **jhānacetanā tāva hotu** ekantasukhuppattihetubhāvato. **Kāmāvacarā kintīti** kāmāvacarā pana kusalacetanā taṃsabhāvābhāvato kintī kena pakārena **abyābajjhamanosañkhāro nāma jātoti** codeti, itaro pana na sabbā kāmāvacarakusalacetanā tathā gahitā, atha kho ekaccā jhānacetanānukūlāti dassento “**kasiṇasajjanakāle kasiṇāsevanakāle labbhanti**”ti āha. Tattha kasiṇāsevanacetanā gahetabbā, sā upacārajjhānassa sādhikā. Tena **kāmāvacaracetanā paṭhamajjhānacetanāya ghaṭitā**ti kasiṇasajjanacetanāpi kadāci tādisā hotīti gahitā. Parikammādivasena hi pavattā bhāvanāmayā kāmāvacarakusalacetanā paṭhamajjhānassa āsannatāya vuttā. **Catutthajjhānacetanā tatiyajjhānacetanāya ghaṭitā**ti idaṃ ekattakāya-ekattasaññīsattāvāsavatāya taṃsarikkhakā upekkhāpi īdisesu ṭhānesu sukhasarikkhatā, evaṃ santasabhāvātā ñāṇasahitatā ca. Keci pana catutthajjhānacetanānugūṇāti nidassentā kasiṇasajjanakāle kasiṇajjhānakāle kasiṇāsevanakāle labbhatīti tatiyajjhānacetanāya āsannaghaṭitatā vuttāti vadanti, taṃ tesam matimattaṃ, vuttanayeneva tāsam ghaṭitatā veditabbā. **Ubhayamissakavasenā**ti ubhayesam kusalākusalasañkhārānaṃ sukhadukkhānañca missakabhāvavasena. **Vemānikapetanā**ti idaṃ bāhullato vuttaṃ, itaresampi vinipātikānaṃ kālena dukkhaṃ hotiyeva.

Tassa pahānāyāti tassa yathāvuttassa kammaṃ anuppattidhammatāpādanāya. **Yā cetanāti** yā apacayagāminicetanā. **Kammaṃ patvāti** sukhakammanti vuccamāne **maggacetanāya añño paṇḍarataro dhammo nāma natthi** (2.0047) accantapārisuddhibhāvato. **Akaṇhā asukkāti āgatāti** ettha sukkabhāvapaṭikkhepa-kāraṇaṃ heṭṭhā vuttanayameva. Tenāha “**idaṃ pana kammacatukkaṃ patvā**”ti-ādi.

82. Aniyyānikapakkhe Ti aceḷakapabbajjāya kukkuravate ca. **Yoge**Ti ñāyadhammapaṭipattiyanti attho. **Yonenāti** yo titthiyaparivāso tena bhagavatā **paññatto**. Yaṃ titthiyaparivāsaṃ samādiyivāti ayamettha yojanā. **Ghaṃsitvā** suvaṇṇaṃ viya nighaṃsoppale. **Koṭṭetvā** hatthena viya kulālabhājanaṃ.

Vūpakaṭṭhoti vivitto ekībhūto. **Pesitattoti** nibbānaṃ pati pesitatto. Kāmaṃ **tadanuttaram** **brahmacariyapariyosānaṃ ...pe... vihāsīti** imināva arahattanikūṭena desanā niṭṭhāpitā hoti, āyasmato pana seniyassa paṭipattikittanaparametaṃ ujukaṃ āpanna-arahattabhāvadīpanaṃ, yadidaṃ “aññataro kho panā”ti-ādivacanti āha “**arahattanikūṭenevā**”ti. Arahattādhigamoyeva tassa tesam **abbhantaratā**. **Sesaṃ sabbam** suviññeyyameva.

Kukkuravatikasuttavaṇṇanāya linatthappakāsanā samattā.

8. Abhayarājakumārasuttavaṇṇanā

83. Jātiyā asamāno nihīnācariyo paradattūpajīvikāya mātuyā kucchiyaṃ jāto pādasikaputto. Nindāvasena vadati etenāti vādo aguṇoti āha- “**vādaṃ āropehīti**

dosam āropehī”ti. Nibbattavasena nirayaṃ arahati, nirayasamvattaniyena vā kammena niraye niyutto **nerayiko**. **Āpāyikoti** etthāpi eseva nayo. Avīcimhi uppa-
jjitvā tattha āyukappasaññitaṃ antarakappaṃ tiṭṭhatīti **kappaṭṭho**. Nirayūpapattipa-
riharaṇavasena tikicchitum sakkuṇeyyoti tekiccho, na tekiccho **atekiccho**. **Dve ante**
mocetvāti pharusam vā appiyam vā kappeyyāti dve koṭṭhāse muñcitvā (2.0048) te
anāmasitvā pucchitaṃ atthaṃ tato bahi karonto uggilati nāma. Tam pana evaṃ
kātum na sakkotīti āha- “**uggilitum bahi nīharitum na sakkhīti**”ti. Evamevāyaṃ
pucchā na gahetabbā, ayamettha dosoti tam apuccham karonto apanayanto ogi-
lati nāma, tathā pana asakkonto patiṭṭhāpento na ogilati nāma, bhagavā pana
tamatthaṃ okāsampi akaronto ubhayathāpi asakkhīti veditabbo. Kathaṃ?
Bhagavā hi “**na khvettha rājakumāra ekamsenā**”ti vadanto nigaṇṭhassa adhi-
ppāyaṃ viparivatteti, ubho ante mocetvā pañham vissajjesi, evaṃ tāva uggilitum
asakkhi. “Na tatra rājakumāra ekamsenā”ti vadanto eva ca “nāyaṃ pucchā evaṃ
avibhāgena pucchitabbā, vibhajitvā pana pucchitabbā”ti pucchāya dosam dīpento
tam hārento ogilitumpi sakkhatīti.

Uṭṭhātum na sakkhissati cittassa aññathā pavattiyā. Abhayo dve magge katapa-
ricayo cheko nipuṇo vādasīlo ca hutvā vicarati. Tenāha- “**so vādajjhāsayatāya**
tassa vacanam sampaticchanto ‘evaṃ, bhante’ti āhā”ti.

85. Evarūpanti yā paresam appiyā amanāpā duruttavācā, evarūpā vācā, na
pana pharusavācā. Pharusavācāya hi setughāto tathāgatānaṃ. Cetanāpharusa-
tāya hi pharusavācā icchitā, na paresam appiyatāmattena. **Naṭṭhā nigaṇṭhā** ogilikā-
disammatassa pañhassa ekavacanena viddhamsitattā.

86. Dārakassa aṅke nisīdanassa kāraṇam dassetum “**lesavādino**”ti-ādi vuttam.
Tattha **lesavādinoti** chalavādino, vādamagge vā aparipuṇṇatāya lesamatteneva
vādasīlā. **Osatasāṅgāmoti** anekavāram paravādamaddanavasena otiṇṇavādasā-
ṅgāmo. **Vijjhītvāti** nakhena vijjhītvā. **Imamevāti** yvāyaṃ dārako attano vādabhaṅga-
pariharaṇatthaṃ iminā aṅke nisīdāpito, imameva **assa dārakam** upamaṃ
nissayaṃ katvā **vādam bhindissāmi**. “Assa vādam appaṭitātāya upamāya bhañji-
ssāmi”ti **cintetvā**.

Apanyyam (2.0049) **assa ahanti** assa dārakassa mukhato aham tam apa-
neyyam. Abhūtattova abhūtam uttarapadalopenāti āha “**abhūtanti abhūtathan**”ti.
Atacchanti tasseva vevacananti āha “**atacchanti na tacchan**”ti. **Abhūtanti** vā
asantam avijjamānam. **Atacchanti** atathākāram. **Anatthasamhitanti** diṭṭhadhammi-
kena, samparāyikena vā anathena samhitam, anathe vā samhitam, na atthoti vā
anattho, atthassa paṭipakkho sabhāvo, tena samhitanti **anatthasamhitam**, pisuṇa-
vācam samhappalāpañcāti attho. Evamettha catubbidhassapi vacīduccaritassa
gahitatā daṭṭhabbā.

Duppyuttoti duppaṭipanno. **Na tam tathāgato bhāsati** abhūtātādidosaduṭṭhattā.
Tampi tathāgato na bhāsati bhūtatthepi anatthasamhitātādidosaduṭṭhattā.

Ṭhānam kāraṇam etissā atthīti ṭhāniyā ka-kārassa ya-kāram katvā, na ṭhāniyāti
aṭṭhāniyā, nikkāraṇā ayuttiyuttā, sā eva kathāti **aṭṭhāniyakathā**. **Attapaccakkha-**
katham kathemāti attanā eva paccakkham katvā pavattiyamānam chalakatham

kathema.

Gāmikamahallako “ime maṃ vañcetukāmā, ahameva dāni ime vañcessāmī”ti cintetvā “**evaṃ bhavissati**”ti-ādimāha. “**Na mayaṃ dāsā**”tipi vattuṃ nāsakkhiṃsu pubbe tathākatikāya katattā.

Tatiyaṃ tatiyamevāti dvīsopi pakkhesu tatiyaṃ tatiyameva vācaṃ. **Bhāsitabba-kālaṃ anatikkamitvā**ti yassa yadā yathā bhāsitabbaṃ, tassa tadā tatheva ca bhāsanato bhāsitabbaṃ kāraṇaṃ bhāsitabbakālañca anatikkamitvāva bhāsatī.

87. Ṭhānuppattikañāṇenati ṭhāne eva uppajjanakañāṇena. Tasmīṃ tasmīṃ kāraṇe tassa taṃ taṃ avatthāya uppajjanakañāṇena, dhammānaṃ yathāsabhāvato avabujjhanasabhāvoti **dhammasabhāvo**. Dhamme sabhāvadhamme anava-sese vā yāthāvato upadhāretīti **dhammadhātu**, sabbaññutā. Tenāha “**sabbaññuta-ññāṇassetam adhivacanan**”ti. **Suppaṭividdhanti** sabbaṃ ñeyyadhammaṃ suṭṭhu paṭivijjhanavasena, suṭṭhu paṭividdhanti attho. Tenāha “**hatthagataṃ bhagavato**”ti. **Neyyapuggalavasena pariniṭṭhitā**ti kathāparivibhāgena ayameva (2.0050) desanā cattāri ariyasaccāni dassento arahattaṃ paccakkhāsīti.

Abhayarājakumārasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Bahuedaniyasuttavaṇṇanā

88. Pañcakaṅgoti vaḍḍhakīkiccasādhane vāsi-ādipañcakaṃ aṅgaṃ saṃdhanaṃ etasminti pañcakaṅgo. Thambhādivatthūnaṃ thapanatṭhena **thapati. Paṇḍita-udāyitthero**, na kāḷudāyī thero.

89. Pariyāyati attano phalaṃ vattetīti **pariyāyo**, kāraṇaṃ. Vedanāsannissito ca kāyikacetāsikabhāvo **kāraṇaṃ**. Tenāha- “**kāyikacetāsikavasena dve veditabbā**” ti. Tattha pasādakāyasannissitā kāyikā, cetosannissitā cetāsikā. **Sukhādivasena tisso**ti ettha sukhanadukkhanupekkhanāni sukhādivedanāya kāraṇaṃ. Tāni hi pavattinimittāni katvā tattha sukhādisaddappavatti, iminā nayena sesesupi yathā-raham kāraṇaṃ niddhāretvā vattabbaṃ. **Upavicāravasenāti** ārammaṇaṃ upecca savisesapavattivasena. Yasmiñhi ārammaṇe somanassavedanā pavattati, ārammaṇatāya taṃ upagantvā itaravedanāhi visiṭṭhatāya savisesaṃ tattha pavatti. Tenāha “**somanassaṭṭhāniyaṃ rūpaṃ upavicarati**” ti. Esa nayo sesavedanāsu **gehasitānī**ti gehanissitāni.

90. Pariyāyenāti “idamettha dukkhasminti vadāmi” ti vuttaṭṭhānaṃ sandhāya vadati. **Taṃ dassentoti** kāmañcetta sutte- “dvepānanda, vedanā vuttā” ti dve ādiṃ katvā vedanā dassitā, ekāpi pana dassitā evāti dassento. **Upatthambhetunti** ekāpi vedanā vuttā mayā pariyāyena, evaṃ sati dvepi vattabbāti evaṃ tassa vādaṃ upatthambhetuṃ. Kathaṃ pana ekā vedanā vuttāti? Yaṃ kiñci vedayitaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, idamettha dukkhasminti vadāmīti. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ **itivuttakavaṇṇanāyaṃ** (itivu. aṭṭha. 52 ādayo) paramatthadīpaniyaṃ vuttanayena veditabbaṃ.

Kathaṃ (2.0051) panettha rūpāvacaracatutthe arūpesu saññāvedayitanirodhe sukhaṃ uddhatanti āha “**ettha cā**” ti-ādi. **Santaṭṭhenāti** paṭipakkhadhammānaṃ vūpasantabhāvena. **Paṇitaṭṭhenāti** bhāvanāvisesavisitṭhena atappakabhāvene va seṭṭhabhāvena ca, paccayavisesena padhānabhāvaṃ nītantipi paṇitaṃ. **Vedayita-sukhaṃ** nāma vedanābhūtaṃ sukhanti katvā. **Avedayitasukhaṃ nāma yāvatā niddukkhatā, tāvatā sukhanti vuccatīti.** Atha vā **nirodho** suṭṭhu khādati khanati kāyikacetāsikābādanti vattabbaṃ arahati sattāhampi tattha dukkhassa nirujjanato. Tenāha “**niddukkhabhāvasaṅkhātena sukhatṭhenā**” ti.

91. Yasmiṃ yasmiṃ bhava, cittuppāde, avatthāya vā niddukkhabhāvo, dukkhassa paṭipakkhatā anupalabbhanaena dukkhavivittaṃ, taṃ sukhasmiṃyeva pañṇapeti. Sesā suviññeyyameva.

Bahuvedaniyasuttavaṇṇanāya linatthappakāsanā samattā.

10. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā

93. Nānāvidhāti nānāvidhaditṭhikā **samaṇabrāhmaṇāti** pabbajjāmattena samaṇā, jātimattena brāhmaṇā ca. **Dassananti** diṭṭhi. **Gahitanti** abhinivissa gahitaṃ. Iti te attano dassanaṃ gahetukāmā pucchanti. **Vinā dassanena loko na niyyātīti** vimokkhabhāvanāya ekena dassanena vinā loko saṃsāradukkhatō na

nigacchati. **Ekadiṭṭhiyampi patitṭhātum nāsakkhiṃsu** saddhākārābhāvato. Tathā hi te imāya desanāya saraṇesu patitṭhahiṃsu. Yasmā aviparīte saddheyyavattusmiṃ uppannasaddhā “ākāravatī”ti adhippetā, tasmā yo loke aviparītadhammadesanā, ayamevesāti pavattā maggasādhanagatāya saddhāya kāraṇabhāvato tannissayā saddhā, sā **ākāravatī**ti vuttā. Avatthusmiñhi saddhā ayuttakāraṇatāya na ākāravatī. **Ākāravatī**ti ettha **vati**-saddo na kevalaṃ atthitāmmattadīpako, atha kho atisayatthadīpako pāsaṃsatthadīpako vā daṭṭhabbo. Tena **ākāravatī**ti saddheyyavattuvasena atisayakāraṇavatīti vā pāsaṃsakāraṇavatīti vā (2.0052) ayamettha attho. **Apaṇṇakoti** ettha yathā kañci atthaṃ sādhetum āraddhassa payogo viraddho, tatha akārako viya hoti punapi ārabhitabbatāya. **Aviraddho** pana atthassa sādhanato apaṇṇako, evaṃ ayampi dhammo abhibhavitvā pavattanato ekaṃsato “apaṇṇako”ti vutto. Tenāha “**aviraddho advejjhagāmi ekaṃsagāhiko**”ti.

94. Tabbipaccanīkabhūtāti tassā micchādiṭṭhiyā paccanīkabhūtā.

95. Nesanti kusalānaṃ dhammānaṃ. Akusalato nikkhantabhāve Ti asaṃkiliṭṭhabhāve. **Ānisamsoti** suddhavipākatā. **Visuddhipakkhoti** visuddhibhāvo pariyodātātā. Abhūtadhammassa diṭṭhibhāvassa saññāpanā ācikkhanā **abhūtadhammasaññāpanā**. Sāvajjesu paramavajje micchādassane paggahaṇanti kuto susīlyassa paggahoti āha- “**micchādassanaṃ gaṇhantasseva susīlyaṃ pahīnaṃ hoti**”ti. **Micchādiṭṭhi-ādayoti** ettha micchāsaṅkappo paralokābhāvacinatā, micchāvācā paralokābhāvavādabhūto musāvādo, ariyānaṃ paccanīkatādayo. **Aparāparaṃ uppajjanavasena**ti punappunaṃ citte uppajjanavasena. **Pāpakā akusalā dhammā**ti pacca-vekkhaṇasaññāpanādikāle uppajjanakā tathāpavattā akusalakhandhā.

Kaliggahoti anattapariggaho. So pana yasmā diṭṭheva dhamme abhisamparāyañca parājayo hotīti āha “**parājayaggāho**”ti. **Dussamattoti** ettha **du**-saddo “samādinno”ti etthāpi ānetvā yojetabboti āha “**dupparāmaṭṭho**”ti. Yathā dupparāmaṭṭho hoti, evaṃ samādinno dussamatto dusamādinno vutto. **Sakavādameva pharitvā** Ti attano natthikavādameva “idameva saccaṃ moghamaññan”ti (ma. ni. 2.187; 3.27-28) avadhārento aññassa okāsa-adānavasena pharitvā. Tenāha “**adhimuccitvā**”ti. “Sambuddho”ti-ādi adhimuccanākāradassanaṃ. **Riñcatīti** viveceti apaneti. Tenāha “**vajjeti**”ti.

96. Kaṭaggahoti kataṃ sabbaso siddhimeva katvā gahaṇaṃ. So pana jayalābho hotīti vuttaṃ “**jayaggāho**”ti. **Suggahitoti** suṭṭhukaraṇavasena gahito. **Suparāmaṭṭhoti** suṭṭhu parāparaṃ āsevanavasena āmaṭṭho (2.0053). Ubhayenapi tassa kammaṃsa katūpacitabhāvaṃ dasseti, **sothhibhāvāvahattañca** saggupapattisaṃvattanato pāpasabhāvapahānato ca.

97. Sahatthā karontassāti (dī. ni. ṭī. 1.166; saṃ. ni. ṭī. 2.3.211) sahattheneva karontassa. Nissaggiyathāvarādayopi idha sahatthakaraṇeneva saṅgahitā. **Pacanaṃ** dahanāṃ vibādhananti āha “**daḍḍena pīlentassā**”ti. **Sokaṃ sayāṃ karontassā**ti parassa sokakāraṇaṃ sayāṃ karontassa, sokaṃ vā uppādentassa. **Parehi** attano vacanakarehi. **Sayampi phandatoti** parassa vibādhanapayogena sayampi phandato. **Atipāyatoti** padaṃ suddhakattu-atthe hetukattu-atthe ca

vattatīti āha “**hanantassapi hanāpentassāpī**” ti.

Gharassa bhitti anto bahi ca sandhitā hutvā ṭhitā **gharasandhi**. Kiñcipi asesetvā niravasesameva lopoti **nillopo**. Ekāgāre niyutto vilopo **ekāgāriko**. Parito sabbaso panthe hananaṃ **paripantho**. **Pāpaṃ na kariyati** pubbe asato uppādetuṃ asakkuṇeyyattā, tasmā **natthi pāpaṃ**. Yadi evaṃ kathaṃ sattā pāpaṃ paṭipajjantīti āha-
“**sattā pana karomāti evaṃsaññino hontī**” ti. Evaṃ kirassa hoti “imesañhi sattānaṃ hiṃsādikiriyā na attānaṃ phusati tassa niccatāya nibbikārattā, sarīraṃ pana acetanaṃ kaṭṭhakaliṅgarūpamaṃ, tasmim vikopitepi na kiñci pāpan” ti. **Khuranemi-nāti** nisitakhuramayanaeminā. Gaṅgāya dakkhiṇadisā appatirūpadeso, uttaradisā patirūpadesoti adhippāyena “dakkhiṇaṅce” ti-ādi vuttanti “**dakkhiṇatīre manussā kakkhaḷā**” ti-ādimāha.

Mahāyāganti mahāvijitayaññasadisamaṃ mahāyāgaṃ. **Sīlasaṃyamenāti** kāyikavā-casikasamaṃvarena. **Saccavacanenāti** saccavācāya. Tassa visuṃ vacanaṃ loke garutarapuññasammatabhāvato. Yathā hi pāpadhammesu musāvādo garu, evaṃ puññadhammesu saccavācā. Tenāha bhagavā- “ekaṃ dhammatitassā” ti-ādi (dha. pa. 176). **Vuttanayenevāti** kaṇhapakkhe vuttanayena. Tattha hi- “natthi pāpaṃ, natthi pāpassa āgamo” ti āgataṃ, idha “atthi puññaṃ, atthi puññassa āgamo” ti āgataṃ, ayameva viseso. **Sesaṃ vuttasadisamevāti** (2.0054) “tesametamaṃ pāṭikaṅkhan” ti evamādiṃ sandhāya vadati, taṃ heṭṭhā purimavārasadisamaṃ.

100. Ubhayenāti hetupaccayapaṭisedhavacanena. **Samkilesapaccayanti** saṃsāre paribbhamanena kilinnassa malinabhāvassa kāraṇaṃ. Vuttavipariyāyena **visuddhipaccayanti** saddattho veditabbo. **Balanti**-ādīsu sattānaṃ saṃkilesāvahaṃ vodānāvahaṅca ussāhasaṅkhātaṃ **balaṃ vā**, sūravīrabhāvasaṅkhātaṃ **vīriyaṃ vā**, purisena kattabbo **purisathāmo vā**, so eva paraṃ paraṃ ṭhānaṃ akkamanappattiyā **purisaparakkamo vā natthi na** upalabbhati.

Satvayogato, rūpādīsu sattavisattatāya ca **sattā**. Pāṇanato assāsapassāsava-sena pavattiyā **pāṇā**. Te pana so ekindriyādivasena vibhajitvā vadatīti āha “**ekindriyo**” ti-ādi. Aṇḍakosādīsu bhavanato **bhūtāti** vuccantīti āha “**aṇḍakosa ...pe... vadanti**” ti. Jīvanato pāṇaṃ dhārento viya vaḍḍhanato **jīvāti** evaṃ sattapāṇabhūtajīvesu saddattho veditabbo. Natthi etesaṃ saṃkilesavisuddhīsu vasoti **avasā**. Natthi nesaṃ balaṃ vīriyaṅcāti **abalā avīriyā**. **Niyatatāti** acchejjasuttāvutābhejjamaṇi viya niyatapavattanatāya gatijātibandhapajahavasena niyāmo. **Tattha tattha gamananti** channaṃ abhijātinaṃ tāsū tāsū gatīsu upagamaṃ samavāyena samāgamo. **Sabhāvoyevāti** yathā kaṇṭakassa tikkhatā, kabiṭṭhaphalānaṃ parimaṇḍalā, migapakkhīnaṃ vicittākāratā, evaṃ sabbassapi lokassa hetupaccayena vinā tathā tathā pariṇāmo, ayaṃ sabhāvoyeva akittimoyeva. Tenāha “**yena hī**” ti-ādi.

Sakuṇe hanatīti **sākuṇiko**, tathā **sūkariko**. **Luddoti** aññopi yo koci māgaviko nesādo. Pāpakamma pasutatāya **kaṇḥābhijāti nāma**. **Bhikkhūti** sākiyā bhikkhū, macchamaṃsakhādanato **nīlābhijātīti vadanti**. Ñāyaladdhepi paccaye bhuñjamānā ājīvakasamayassa vilomagāhitāya “**paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti**” ti vadanti. **Eke pabbajitā**, ye savisesamaṃ attakilamathānuyogamanuyuttā. Tathā (2.0055) hi te kaṇṭake vattentā viya hontīti **kaṇṭakavuttikāti** vuttā. Ṭhatvā bhuñjana-

dānapaṭikkhepādivatasamāyogena **paṇḍaratarā**. **Acelakasāvakā**ti ājīvakasāvake vadati. **Te kira** ājīvakaladdhiyā visuddhacittatāya nigaṇṭhehipi **paṇḍaratarā**. Nandādayo hi tathārūpāya paṭipattiyā pattabbā, tasmā nandādayo nigaṇṭhehi ājīvakasāvakehi ca paṇḍaratarāti vuttā “**sukkābhijāti**” ti.

Ayametesam laddhīti sākuṇikādibhāvūpagamanena kaṇhābhijāti-ādīsu dukkhaṃ sukhañca paṭisaṃvedentā anukkamena mahākappānaṃ cullāsītisahaṣṣāni khepetvā ājīvakabhāvūpagamanena paramasukkābhijātiyaṃ ṭhatvā saṃsārato sujjhantīti ayaṃ tesam niyati ājīvakānaṃ laddhi.

“Natthi dinnan” ti vadanto natthiko dānassa phalaṃ paṭikkhipatīti āha- “**natthikadiṭṭhi vipākaṃ paṭibāhati**” ti. Tathā ceva heṭṭhā saṃvaṇṇitaṃ “natthikadiṭṭhi hi natthitamāhā” ti. **Ahetukadiṭṭhi ubhayanti** kammaṃ vipākañca ubhayaṃ. So hi “ahetū apaccayā sattā saṃkilissanti visujjhanti” ti vadanto kammaṃ viya vipākaṃ saṃkilesavisuddhīnaṃ paccayattābhāvavacanato tadubhayaṃ paṭibāhati nāma. **Vipāko paṭibāhito hoti** asati kamme vipākābhāvato. **Kammaṃ paṭibāhitaṃ hoti** asati vipāke kammaṃ niratthakabhāvāpattito. **Atthatoti sarūpena. Ubhayapaṭibāhakā**ti visum visum taṃtaṃdiṭṭhitā vuttāpi sabbe te natthikādayo natthikadiṭṭhi-ādivasena paccekam tividhaditṭhikā eva

ubhayapaṭibāhakattā. “Ubhayapaṭibāhakā”ti hi hetuvacanaṃ. **Ahetukavādā cāti**-ādi paṭiññāvacaṇaṃ. Yo hi vipākapaṭibāhanena natthikadiṭṭhiko, so atthato kammaṭibāhanena akiriyadiṭṭhiko, ubhayapaṭibāhanena ahetukadiṭṭhiko ca hoti. Sesadvayepi eseva nayo.

Sajjhāyantīti taṃ diṭṭhidīpakaṃ ganthaṃ uggahetvā paṭhanti. **Vīmaṃsantī**ti tassa atthaṃ vicārenti. **Tesanti**-ādi vīmaṃsanākāradassanaṃ. **Tasmim ārammaṇeti** yathāparikappitakammaphalābhāvādīpake “natthi dinnan”ti-ādinayappavattāya laddhiyā ārammaṇe. **Micchāsati santiṭṭhatī**ti “natthi dinnan”ti-ādivasena (2.0056) anussavūpaladdhe atthe tadākāraparivitakkanehi saviggahe viya sarūpato cittassa paccupaṭṭhite cirakālaparicayena “evametan”ti nijjhānakkhamabhāvūpaganena nijjhānakkhantiyā tathā gahite punappunaṃ tatheva āsevantaṃ bahu-likarontassa micchāvitakkena samādiyamānā micchāvāyāmupatthambhitā ataṃ-sabhāvaṃ “taṃsabhāvan”ti gaṇhanti micchāsatiṭṭhatī laddhanāmā taṃladdhisahagatā taṇhā santiṭṭhati. **Cittaṃ ekaggaṃ hotī**ti yathāvuttavitakkādīpaccayalābhena tasmim ārammaṇe avaṭṭhitatāya anekaggaṃ pahāya ekaggaṃ appitaṃ viya hoti. Micchāsamādhīpi hi paccayavisesehi laddhabhāvanābalehi kadāci samādhānapatirūpakiccakaro hotiyeva vālavijjhanādīsu viyāti daṭṭhabbaṃ. **Javanāni javantī**ti anekakkhattuṃ tenākārena pubbhāgiyesu javanavāresu pavattesu sabbapaccchime javanavāre satta javanāni javanti. **Paṭhamajavane pana satekicchā honti, tathā dutiyādīsū**ti dhammasabhāvadassanaṃmetāṃ, na pana tasmim khaṇe tesāṃ satekicchabhāvāpādanaṃ kenaci sakkā kātuṃ.

Tatthāti tesu tīsu micchādassanesu. **Koci ekaṃ dassanaṃ okkamati**ti yassa ekasmimyeva abhiniveso āsevanā ca pavattā, so ekaṃyeva dassanaṃ okkamati. Yassa pana dvīsu, tīsupi vā abhinivesanā pavattā, so **dve tīni okkamati**. Etena yā pubbe ubhayapaṭibāhanatāmukhena vuttā atthasiddhā sabbadiṭṭhikatā, sā pubbhāgiyā. Yā pana micchattaniyāmokkanti bhūtā, sā yathāsakaṃ paccayasamudāgamasiddhito bhinnārammaṇānaṃ viya visesādhigamānaṃ aññamaññaṃ ekajjhaṃ anuppattiyā asaṃkiṇṇā evāti dasseti. **Ekasmim okkantepī**ti-ādinā tissanampi diṭṭhinaṃ samānabalataṃ samānaphalatañca dasseti, tasmā tissopi cetā ekassa uppannā aññamaññaṃ abbokiṇṇā eva, ekāya vipāke dinne itarā anubalappadāyikā honti. **Vaṭṭakhāṇu nāmāti** idaṃ vacanaṃ neyyatthaṃ, na nītatthanti taṃ vivarivā dassetuṃ **kiṃ panesāti**-ādi vuttaṃ, akusalaṃ nāmetāṃ abalaṃ dubbalaṃ, na kusalaṃ viya mahābalanti āha- **“ekasmimyeva attabhāve niyato”**ti. Aññathā sammattaniyāmo viya micchattaniyāmopi accantiko siyā. Yadi evaṃ vaṭṭakhāṇukajotanā kathanti āha **“āsevanavasena panā”**ti-ādi, tasmā yathā “sakiṃ nimuggo (2.0057) nimuggova hotī”ti (a. ni. 7.15) vuttaṃ, evaṃ vaṭṭakhāṇukajotanā. Yādise hi paccaye paṭicca ayaṃ taṃtaṃdassanaṃ okkanto puna kadāci tappaṭipakkhe paccaye paṭicca tato sīsukhipanamassa na hotīti na vattabbaṃ. Tena vuttaṃ **“yebhuyenā”**ti.

Tasmāti yasmā evaṃ saṃsārakhāṇubhāvassapi paccayo akalyāṇajano, tasmā. **Bhūtikāmoti** diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthānaṃ vasena attano guṇehi vadḍhikāmo. Yaṃ panettha keci vadanti “yathā cirakālabhāvanāya paripākūpaga-

maladdhabalattā upanissayakusalā akusale sabbaso samucchindanti, evaṃ akusaladhammā tatopi cirakālabhāvanāsambhavato laddhabalā hutvā kadāci kusaladhammepi samucchindanti. Evañca katvā daḷhamicchābhinivesassa micchādiṭṭhikassa vaṭṭakhāṇukabhāvajotanāpi samatthitā hoti”ti yathā taṃ “vassabhaññānaṃ diṭṭhi”ti, taṃ na, micchattaniyatadhammānaṃ cirakālabhāvanāmattena na paṭipakkhassa pajahanasamatthatā, atha kho dhammatāsiddhena paccayavisesāhitasāmatthiyena attano pahāyakasabhāvena pahāyakabhāvo bhāvanākusalānaṃyeva vutto, akusalānaṃyeva ca pahātabbabhāvo “dassanena pahātabbā”ti-ādinā nayena, akusalānaṃyeva dubbalabhāvo “abalānaṃ baliyanti”ti-ādinā (su. ni. 776; mahāni. 5) (yuttināpi nāmato vā adhigamaniyo āloko ālokabhāvato bāhirāraṇekā viya na cettha paṭiññatte bhāvesatā sotuno āsaṃkitabbā visesavassa sādhetabbato sāmaññassa ca sotubhāvena adhippetattā veda-saddassa lopo dīpe sabhāve sādhanē yathā taṃ saddayabhāvassa nāpi visuddhaka-anumānādivirodhasambhāvato. Na hi sakkā antarālokassa bāhirālokassa viya rūpakāyaṃ upādāya rūpatā cakkhuviññeyyattādike patiṭṭhāpetuṃ sakkāti vuttaṃ, nanupi antarāloko aviggahattā vedanā viyāti saddheva ñāṇālokassa avijjandhakārā viya vidhamaniyabhāve sabbesampi kusaladhammānaṃ kenacipi akusaladhammena samucchindaniyatā siddhāva hoti). Vaṭṭakhāṇukacodanāya yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttamevāti tiṭṭhatesā bālaṃnavikathanā.

103. Jhānacittamayāti (2.0058) rūpāvacarajjhānacittena nibbattā. Tathā hi tesam visesena jhānamanasā nibbattattā “manomayā”ti vuttā, avisesena pana abhisankhāramanasā sabbepi sattā manomayā eva. **Saññāmayāti** etthāpi eseva nayo. Tenāha “**arūpajjhānasaññāyā**”ti. **Ayanti** rūpitābhāvapaṭipajjanakapuggalo. **Appaṭiladdhajjhānoti** anadhigatarūpajjhāno. **Tassapīti** takkinopi. **Rūpajjhāne kaṅkhā natthi** anussavavasena laddhavinicchayattā.

104. Sārāgāyāti sarāgabhāvāya. **Santiketi** samīpe, na thāmagatā diṭṭhinātidūrattā sarāgā, na sampayuttattā. Sā hi na thāmagatā vaṭṭapariyāpannesu dhammesu rajjatīti viññāyatīti āha- “**rāgavasena vaṭṭe rajjanassā**”ti. Sabbepi saṃyojanā taṇhāvaseneva sambhavantīti āha- “**taṇhāvasena saṃyojanatthāyā**”ti. **Āruppe panassa kaṅkhā natthīti** anussavavasena laddhanicchayaṃ sandhāya vuttaṃ. Kāmaṃ duggatidukkhānaṃ ekantasamvattanena natthikadiṭṭhi-ādīnaṃ apaṇṇakatā pākaṭā eva, nipariyāyena pana anavajjassa atthassa ekantasādhakaṃ apaṇṇakanti katvā codanā, sāvajjassapi atthassa sādhanē ekasika bhāvaṃ gahetvā parihāro. Tenāha “**gahaṇavasenā**”ti-ādi. Tena ruḷhivasena “natthi dinnan”ti-ādīni apaṇṇakaṅgāni jātānīti dasseti.

105. Heṭṭhā tayo puggalāva hontīti attantapo parantapoti imasmiṃ catukke heṭṭhā tayo puggalā honti. Yathāvuttā pañcapi puggalā duppaṭipannāva, tato **atthikavādādayo pañcapuggalā sammāpaṭipannatāya imasmiṃ catukke eko catutthapuggalova hoti. Etamatthaṃ dassetunti** idha heṭṭhā vuttapuggalapañcakadvayaṃ imasmiṃ catukke eva saṅghaṃ gacchatīti vibhāgena duppaṭipattisuppaṭipattiyō dassetuṃ **bhagavā imaṃ desanaṃ ārabhīti**. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Apaṇṇakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca gahapativaggavaṇṇanā.

2. Bhikkhuvaggo

1. Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā

107. **Ambalaṭṭhikāyanti** (2.0059) ettha ambalaṭṭhikā vuccati sujāto taruṇambarrukkho, tassa pana avidūre kato pāsādo idha “ambalaṭṭhikā” ti adhippeto. Tenāha “**veḷuvanavīhārassā**” ti-ādi. **Padhānagharasaṅkhepeti** bhāvanāgehappakāre yogīnaṃ geheti attho. **Tikhiṇova hoti**, na tassa tikhiṇabhāvo kenaci kātabbo sabhāvasiddhattā. **Evameva** attano vimuttiparipācanakammunā tikkhavisadabhāvappattiyā **ayampi āyasmā ...pe... tattha vihāsi**. **Pakatipaññattamevā** ti pakatiyā paññattaṃ buddhānaṃ upagamanato puretameva cārittavasena paññattaṃ.

108. Udakaṃ anena dhīyati, ṭhapīyati vā etthāti **udakādhānaṃ**. **Udakaṭṭhānanti** ca khuddakabhājanaṃ. “**Ovādadānattaṃ āmantesi**” ti vatvā taṃ panassa ovādadānaṃ na idheva, atha kho bahūsu ṭhānesu bahukkhattuṃ pavattitanti tāni tāni saṅkhepato dassetvā idha saṃvaṇṇanattaṃ “**bhagavatā hi**” ti-ādi vuttaṃ.

Tattha **sabbabuddhehi avijahitanti** iminā sabbesaṃ buddhānaṃ sāsane kumārapañhā nāma hotīti dasseti. Ekekato paṭṭhāya yāva dasakā pavattā dasa pucchā etassāti **dasapucchāṃ**, ekekato paṭṭhāya yāva dasakā ekuttaravasena pavattaṃ vissajjanatthāya **pañcapaṇṇasavissajjanaṃ** Sāmaṇerapañhanti sambandho. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ paramatthajotikāyaṃ **khuddakaṭṭhakathāyaṃ** (khu. pā. aṭṭha. 4.kumārapañhavaṇṇanā) vuttanayeneva veditabbaṃ. Anādīnavadassitāya abhiṇhaṃ musā samudācaraṇato “**piyamusāvādā**” ti vuttaṃ, udakāvasesachaddāna-udakādhānanikujjana-ukkujjanadassanasaññitā **catasso udakādhānūpamāyo** sabbassa yuddhakammassa akaraṇakaraṇavasena dassitā **dve hatthi-upamāyo**.

Tattha rāhulasuttanti suttanipāte āgataṃ rāhulasuttaṃ (su. ni. 337 ādayo). **Abhiṇhovādavasena vuttanti** iminā antarantarā taṃ suttaṃ kathetvā bhagavā therāṃ ovadatīti dasseti. **Idaṅca panāti** idaṃ yathāvuttaṃ bhagavato taṃtaṃkālānurūpaṃ attano ovādadānaṃ sandhāya. **Bijanti aṇḍaṃ**. **Passasi nūTi** (2.0060) nu-saddo anujānane, nanu passasīti attho. Saccadhammaṃ laṅghitvā ṭhitassa kiñcipi akattabbaṃ nāma pāpaṃ natthīti āha- “**sampajānamusāvāde saṃvararahitassa opammadassanattaṃ vuttā**” ti. Tathā hi-

“Ekaṃ dhammatītassa, musāvādissa jantuno;

vitiṇṇaparalokassa, natthi pāpamakāriyaṃ” ti. (dha. pa. 176);

Urulhavāti urulho hutvā ussito. So pana damavasena abhiruyha vaḍḍhito āroha-

nayogyo ca hotīti āha “**abhivaḍḍhito ārohasampanno**” ti. **Āgatāgateti** attano yogya-padesaṃ āgatāgate. **Paṭisenāya phalakakoṭṭhakamuṇḍapākārādayoti** paṭisenāya attano ārakkhatthāya ṭhapite phalakakoṭṭhake ceva uddhacchadapākārādike ca. **Etam padesanti** etaṃ parasenāpadesaṃ. **Ettakenāti** olokanamattena. Tassa olokanākārādasaneneva. **Satampi sahasampi senānikaṃ dvedhā bhijjati**, tīrapātikaṃ madditaṃ hutvā padātā hutvā dvedhā hutvā palāyanti. **Kaṇṇehi paharivāti** pageva sarānaṃ āgamanasaddaṃ upadhāretvā yathā vego na hoti, evaṃ samuṭṭhāpetvā tehi paharivā **pātaṇaṃ**. **Paṭihatthipaṭi-assāti-ādinā** paccekaṃ pasaddo yojetabboti. **Dīghāsilaṭṭhiyāti** dīghalatāya asilaṭṭhiyā.

Karaṇeti kammakaraṇe. **Maññati** hatthāroho. **Ayamuggaranti** tādise kāle gahitamuggaraṃ. **Oloketvāti** ñāṇacakkhunā disvā, abhiṇhaṃ sampajaññaṃ upaṭṭhāpetvāti attho.

109. Sasakkanti passitaṃ yuttaṃ katvā ussāhaṃ janetvā **na karaṇiyaṃ**, tādisaṃ niyamato akattabbaṃ hotīti āha “**ekaṃseneva na kātabban**” ti. **Paṭisaṃhareyyāsīti** karaṇato saṅkocaṃ āpajjeyyāsī. Yathābhūto asanto nivatto akaronto nāma hotīti āha “**nivatteyyāsī mā kareyyāsī**” ti. **Anupadeyyāsīti** anubalappadāyī bhavēyyāsī. Tenāha “**upatthambheyyāsī**” ti. Taṃ pana anubalappadānaṃ upatthambhanaṃ punappunaṃ karaṇamevāti āha “**punappunaṃ kareyyāsī**” ti (2.0061). **Sikkhamānoti** taṃyeva adhisīlasikkhaṃ tannissayañca sikkhādvayaṃ sikkhanto sampādentō.

111. Kittake pana ṭhāneti kittake ṭhāne pavattāni. Avidūre eva pavattānīti dassento “**ekasmiṃ purebhatteyeva sodhetabbānī**” ti āha. Evañhi tāni susodhitāni honti suparisuddhāni. **Paresaṃ appiyaṃ** garuṃ gārayhaṃ, yathāvuttaṭṭhānato pana aññaṃ vā kammaṭṭhānamanasikāreneva kāyakammādīni parisodhitāni hontīti na gahitaṃ. **Paṭighaṃ vāti** ettha **vā**-saddena asamapekkhaṇe mohassa saṅgaho daṭṭhabbo.

112. Vuttanayena kāyakammādiparisodhanaṃ nāma idheva,

na ito bahiddhāti āha “**buddhā ...pe... sāvakā vā**” ti. Te hi atthato samaṇabrāhmaṇā vāti. **Tasmāti** yasmā sabbabuddhapaccekabuddhasāvakehi āruḷhamaggo, rāhula, mayā tuyhaṃ ācikkhito, tasmā. Tena anusikkhantena tayā evaṃ sikkhita-bbanti ovādaṃ adāsi. Sesam vuttanayattā suviññeyyameva.

Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā

Samattā.

2. Mahārāhulovādasuttavaṇṇanā

113. Iriyāpathānubandhanenāti iriyāpathagamanānubandhanena, na paṭipattigamanānubandhanena. Aññameva hi buddhānaṃ paṭipattigamaṃ aññaṃ sāvakānaṃ. **Vilāsitagamanenāti**- “dūre pādaṃ na uddharati, na accāsanne pādaṃ nikkhipati, nātisīghaṃ gacchati nātisaṅkhaṃ” ti-ādinā (saṃ. ni. aṭṭha. 3.4.243; udā. aṭṭha. 76; sāratta. ṭi. mahāvagga 3.285) vuttana sabhāvasīlena buddhānaṃ caturiyagamanena. Tadeva hi sandhāya “**pade padaṃ nikkhipanto**” ti vuttaṃ. **Padānupadikoti** rāhulatherassapi lakkhaṇapāripūriyā tādīsameva gamananti yattakaṃ padesaṃ antaraṃ adatvā bhagavato piṭṭhito gantuṃ āraddho, sabbattha tameva gamanapadānupadaṃ gacchatīti padānupadiko.

Vaṇṇanābhūmi (2.0062) cāyaṃ tattha bhagavantaṃ therāñca anekarūpāhi upamāhi vaṇṇento “**tattha bhagavā**” ti-ādimāha. **Nikkhantagajapotako viya** Virocīttthāti padaṃ ānetvā yojanā. Evaṃ taṃ **kesarasīho viyāti**-ādisupi ānetvā yojettabbaṃ. **Tārakarājā** nāma cando. **Dvinnaṃ candamaṇḍalānanti**-ādi parikkappavacanaṃ, buddhāveṇikasantaṃ viya buddhānaṃ ākappasobhā aho, aho sirīsaṃpattīti yojanā.

Ādiyamānāti gaṇhanti. “Pacchā jānissāmā” ti **na ajupekkhitabbo. Idaṃ na kattabbanti vutteti** idaṃ pāṇa-atipātanaṃ na kattabbanti vutte idaṃ daṇḍena vā leḍḍunā vā viheṭhanaṃ na kattabbam, idaṃ pāṇinā daṇḍakadānañca antamaso kujjhivā olokanamattampi na kattabbamevāti nayasatenapi nayasahassenapi paṭivijjhati, tathā idha tāva sammajjanaṃ kattabbanti vuttepi tattha paribhaṇḍakaraṇaṃ vihāraṅgaṇasammajjanaṃ kacavarachaddanaṃ vālikāsamakiraṇanti evamādinā nayasatena nayasahassena paṭivijjhati. Tenāha- “**idaṃ kattabbanti vuttepi eseva nayo**” ti. **Paribhāsanti** tajjanaṃ. **Labhāmīti** paccāsīsatī.

Sabbametanti sabbam etaṃ mayi labbhamānaṃ sikkhākāmataṃ. **Abhiññāyāti** jānitvā. **Sahāyoti** raṭṭhapālattheraṃ sandhāyāha. So hi bhagavatā saddhāpabbajitabhāve etadagge ṭhapito. **Dhammārakkhoti** satthu saddhammaratanānupālako dhammabhaṇḍāgāriko. **Pettiyoti** cūḷapitā. **Sabbam me jinasāsananti** sabbampi buddhasāsaṇaṃ mayhameva.

Chandarāgaṃ ñatvāti chandarāgaṃ mama citte uppannaṃ ñatvā. **Aññatarasmiṃ rukkhamūle** Ti vihārapariyante aññatarasmiṃ rukkhamūlaṭṭhāne anucchavike.

Tadāti aggasāvakehi pasādāpanakāle. Aññakammaṭṭhānāni caṅkamaṇa-iriyā-

pathepi piṭṭhipasāraṇakālepi samijjhanti, na evamidanti āha- “**idamassa etissā nissajjāya kammaṭṭhānaṃ anucchavikaṇ**” ti. **Ānāpānassatinti** ānāpānassatikammaṭṭhānaṃ.

Samasīsī hotīti sace samasīsī hutvā na parinibbāyati. **Paccekabodhiṃ sacchikaroti** no ce paccekabodhiṃ sacchikaroti. **Khippābhiñño**ti khippaṃ lahuṃyeva patta-bbacaḷabhiñño.

Paripuṇṇāti (2.0063) soḷasasu ākāresu kassacipi atāpanena sabbaso puṇṇā. **Subhāvitāti** samathabhāvanāya vipassanābhāvanāya ca anupubbasaṃpādanena subhāvitā. Gaṇanāvīdhānānupubbīyā āsevitattā **anupubbaṃ paricitā**.

Omānaṃ vāti avajānanaṃ uññātanti evaṃvidhaṃ mānaṃ vā. **Atimānaṃ vāti** “kiṃ imehi, mameva ānubhāvena jīvissāmi” ti evaṃ atimānaṃ vā kuto janessatīti.

114. Viśaṅkharitvāti viśaṃyutte katvā, yathā saṅgākārena gahaṇaṃ na gacchati, evaṃ vinibhuñjitvāti attho. Mahābhūtāni tāva vitthāretu, sammasanūpa-gattā, asammasanūpa-gaṃ ākāśadhātuṃ atha kasmā vitthāresīti āha “**upādārūpa-dassanattā**” ti. Āpodhātu sukhumarūpaṃ. Itarāsu oḷārikasukhumatāpi labbhatīti āha “**upādārūpa-dassanattā**” ti. **Heṭṭhā cattāri mahābhūtāneva kathitāni, na upādārūpanti** tassa panettha lakkhaṇahāranayena ākāśadassanena dassitatā vedītabbā. Tenāha “**iminā mukhena taṃ dassetun**” ti. Na kevalaṃ upādārūpaggahaṇa-dassanattameva ākāśadhātu vitthāritā, atha kho pariggahasukhatāyapīti dassento “**apicā**” ti-ādimāha. Tattha paricchinditabbassa rūpassa niravasesapari-yādānatthaṃ “**ajjhattikenā**” ti visesanamāha. **Ākāsenāti** ākāśadhātuyā gahitāya. **Paricchinnarūpanti** tāya paricchinditakalāpagatampi pākaṭaṃ hoti vibhūtaṃ hutvā upaṭṭhāti.

Idāni vuttamevatthaṃ sukhaggahaṇatthaṃ gāthāya dasseti. **Tassāti** upādāyarū-passa. **Evaṃ āvibhāvattanti** evaṃ paricchinnatāya ākāśassa vasena vibhūtabhāvattāṃ. **Tanti** ākāśadhātuṃ.

118. Ākāśabhāvaṃ gatanti catūhi mahābhūtehi asamphuṭṭhānaṃ tesāṃ paricchadakabhāvena ākāśanti gahetabbataṃ gataṃ, ākāśameva vā ākāśagataṃ yathā “**diṭṭhigataṃ** (dha. sa. 381; mahāni. 12), atthaṅgatan” ti (a. ni. aṭṭha. 1.1.130) ca. **Ādinnanti** imanti taṇhādīṭṭhīhi ādinnaṃ. Tenāha “**gahitaṃ parāmatṭhan**” ti. Aññattha kammajaṃ “**upādinna**” ti vuccati, na tathā idhāti āha “**sarīraṭṭhakanti attho**” ti. **Pathavīdhātu-ādīsu** (2.0064) **vuttanayenevāti** mahāhatthipadopame (ma. ni. 1.300 ādayo) vuttanayadassanaṃ sandhāya vadati.

119. Tādibhāvo nāma niṭṭhitakiccassa hoti, ayañca vipassanaṃ anuyuñjati, atha kimatthaṃ tādibhāvataṃ vuttāti? Pathavīsamatādīlakkhaṇācikkhaṇāhi vipassanāya sukhappavatti-atthaṃ. Tenāha “**iṭṭhāniṭṭhesū**” ti-ādi. **Gahetvāti** kusalappavattiyā okāśadānavasena pariggahetvā. **Na patīṭṭhitoti** na nissito na laggo.

120. Brahmavīhārabhāvanā asubhabhāvanā ānāpānassatibhāvanā ca upa-cāraṃ vā appanaṃ vā pāpento vipassanāya pādakabhāvāya aniccādisaññāya vipassanābhāvena ussakkivā maggapaṭipāṭiyā arahattādhigamāya hotīti “**mettādi-bhāvanāya pana hoti**” ti vuttaṃ. **Yattha kattuaci sattesu saṅkhāresu ca paṭihañña-nakilesoti** āghātabhāvameva vadati ñāyabhāvato aññesampi. **Asmimānoti** rūpā-

dike paccekam ekajjham gahetvā “ayamahamasmi”ti evam pavattamāno.

121. Idam kammaṭṭhānanti ettha gaṇanādivasena āseviyamānā assāsapassāsā yogakammassa paṭiṭṭhānatāya kammaṭṭhānaṃ. Tattha pana tathāpavatto manasi-kāro bhāvanā. Ettha ca tasseva therassa bhagavatā bahūnaṃ kammaṭṭhānānaṃ desitattā caritaṃ anādiyitvā kammaṭṭhānāni sabbesaṃ puggalānaṃ sappāyānīti ayamatto siddho, atisappāyavasena pana kammaṭṭhānesu vibhāgakathā kathitāti veditabbā.

Mahārāhulovādasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Cūḷamālukyasuttavaṇṇanā

122. Evaṃ ṭhapitānīti “sassato loko”ti-ādinayappavattāni diṭṭhigatāni aniyyānikatāya na byākātabbāni na kathetabbāni, evaṃ ṭhapanīyapakkhe **ṭhapitāni ceva** niyyānikasāsane chaḍḍaniyatāya **paṭikkhittāni ca**, apicettha atthato paṭikkhepo eva byākātabbato. Yathā eko (2.0065) kammakilesavasena itthattaṃ āgato, tathā aparopi aparopīti satto tathāgato vuccatīti āha- **“tathāgatoti satto”** ti. **Taṃ abyākaraṇaṃ mayhaṃ na rucchatīti** yadi sassato loko, sassato lokoti, asassato loko, asassato lokoti jānāmāti byākātabbameva, yaṃ pana ubhayathā abyākaraṇaṃ, taṃ me cittaṃ na ārādheti ajānanahetukattā abyākaraṇassa. Tenāha- “ajānato kho pana apassato etadeva ujukaṃ, yadidaṃ na jānāmi na passāmi”ti. **Sassatoti-ā-**dīsu **sassatoti** sabbakāliko, nicco dhuvo avipariṇāmadhammoti attho. So hi diṭṭhigatikehi lokīyanti ettha puññapāpatabbipākā, sayaṃ vā tabbipākākarādibhāvena aviyuttehi lokīyatīti **lokoti** adhippeto. Etena cattāropi sassatavādā dassitā honti. **Asassatoti** na sassato, anicco addhuvo bhedanadhammoti attho, asassatoti ca sassatabhāvapaṭikkhepena ucchedo dīpitoti sattapi ucchedavādā dassitā honti. **Antavāti** parivaṭumo paricchinnaparimāṇo, asabbagatoti attho. Tena “sarīraparimāṇo, aṅguṭṭhaparimāṇo, yavaparimāṇo paramāṇuparimāṇo attā”ti (udā. aṭṭha. 54; dī. ni. ṭī. 1.76-77) evamādivādā dassitā honti.

Tathāgato paraṃ maraṇāti tathāgato jīvo attā maraṇato imassa kāyassa bhedato paraṃ uddhaṃ hoti atthi saṃvijjatīti attho. Etena sassatabhāvamukhena soḷasa saññivādā, aṭṭha asaññivādā, aṭṭha ca nevasaññināsaññivādā dassitā honti. **Na hotīti** natthi na upalabbhati. Etena ucchedavādo dassito hoti. Apica **hoti ca na ca hotīti** atthi natthi cāti. Etena ekaccasassatavādo dassito. **Neva hoti na na hotīti** pana iminā amarāvikkhepavādo dassitoti veditabbaṃ. Bhagavatā pana aniyyānikattā anatthasaṃhitāni imāni dassanānīti tāni na byākatāni, taṃ abyākaraṇaṃ sandhāyāha ayaṃ thero “taṃ me na rucchatī”ti. **Sikkhaṃ paṭikkhipitvā** yathāsamādinnaṃ sikkhaṃ pahāya.

125. Tvaṃ (2.0066) **neva yācakoti** ahaṃ bhante bhagavati brahmacariyaṃ carissāmīti-ādinā. **Na yācitakoti** tvaṃ mālukyaputta mayi brahmacariyaṃ carāti-ādinā.

126. Parasenāya ṭhitena purisena. **Bahalalepanenāti** bahalavilepanena. Mahā-

supiyādi sabbo muduhidako veṇuviseso **saṅho**. **Maruvā**ti makaci. **Khīrapaṇṇinoti** khīrapaṇṇiyā, yassā chindanamatte paṇṇe khīraṃ paggharati. **Gacchanti** gacchato jātaṃ sayamaṃjātagumbato gahitanti adhippāyo. **Sithilahanu** nāma dattā kaṇṇo pataṅgo. **Etāya diṭṭhiyā sati na hotī**Ti “sassato loko”ti etāya diṭṭhiyā sati maggabrahmacariyavāso na hoti, taṃ pahāya eva pattabbato.

127. Attheva jāṭīti-ādinā etā diṭṭhiyo paccekampi saṃsāraparibrūhanā kaṭasiva-ḍḍhanā nibbānavibandhanāti dasseti.

128. Tasmātihāti idam aṭṭhāne uddhaṭam, ṭhāneyeva pana “vuttapaṭipakkhanayena veditabban”ti imassa parato katvā saṃvaṇṇetabbaṃ. Attano phalena araṇīyato anugantabbato kāraṇampi “**attho**”ti vuccatīti āha “**kāraṇanissitan**”ti. Tenāha “**brahmacariyassa ādimattampi**”ti. **Pubbapadatṭhānanti** paṭhamārambho. Sesam suviññeyyameva.

Cūḷamālukyasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Mahāmālukyasuttavaṇṇanā

129. Oraṃ vuccati kāmadhātu, tattha pavattiyā saṃvattanato oraṃ bhajantīti **oram bhāgiyāni**,

heṭṭhimamaggavajjhatāya orambhāge heṭṭhākoṭṭhāse bhajantīti **orambhāgiyāni** ka-kārassa ya-kāraṃ katvā. Tenāha “**heṭṭhākoṭṭhāsikāni**” ti-ādi. Kammunā hi vaṭṭena ca dukkhaṃ saṃyojentīti **saṃyojanāni**, orambhāgiyasaññitāni saṃyojanāni yassa appahīnāni, tasseva vaṭṭadukkhaṃ. Yassa pana tāni pahīnāni, tassa taṃ natthīti. **Appahīnatāya anusetīti** ariyamaggena asamucchinnatāya kāraṇalābhe (2.0067) sati uppajjati, appahīnabhāvena anuseti. **Anusayamāno saṃyojanam nāma hotīti** anusayattaṃ pharivā pavattamāno pāpadhammo yathāvuttentthena saṃyojanam nāma hoti. Etena yadi pana anusayato saṃyojanam pavattaṃ, tathāpi ye te kāmarāgādayo “anusayā” ti vuccanti, teyeva bandhanatṭhena saṃyojanāni dasseti.

Evam santepīti yadeva orambhāgiyasamyojanam bhagavatā pucchitaṃ, tadeva therenapi vissajjitaṃ, tathāpi ayaṃ laddhi sannissayā. Tattha dosāropanāti dassetuṃ “**tassa vāde**” ti-ādi vuttaṃ. **Samudācārakkhaṇeyevāti** pavattikkhaṇe eva. Na hi sabbe vattamānā kilesā saṃyojanattaṃ pharantīti adhippāyo. **Tenāti** tena kāraṇena, tathā laddhikattāti attho. Cintesi “dhammaṃ desessāmī” ti yojanā. **Attano dhammatāyevāti** ajjhattāsayeneva. **Visaṃvāditāti** satthu cittassa anārādhanena vivecitā. **Evamakāsi** evaṃ dhammaṃ desāpesi.

130. Sakkāyaditṭhipariyutṭhitenāti pariyutṭhānasamatthasakkāyaditṭhikena. Tathābhūtañca cittaṃ tāya ditṭhiyā vigayhitaṃ ajjhotthaṭaṅca nāma hotīti āha “**gahitena abhibhūtenā**” ti. **Diṭṭhinissaraṇam nāma** dassanamaggo tena samucchindita-bbato, so pana nibbānaṃ āgamma taṃ samucchindati, tasmā vuttaṃ “**diṭṭhinissaraṇam nibbānan**” ti. **Avinoditā anihaṭāti** padadvayenapi samucchedavasena appahīnattaṃ yeva vadati. **Aññaṃ saṃyojanam añño anusayoti vadanti**, sahabhāvo nāma aññaṃ hoti. Na hi tadeva tena sahāti vuccatīti tesam adhippāyo. **Aññenāti** atthato aññaṃ. Avatthāmatatto yadipi avayavavinimutto samudāyo natthi, avayavo pana samudāyo na hotīti so samudāyato añño evāti sakkā vattunti yathāvuttassa parihārassa appāṭihīrakataṃ āsaṅkitvā pakkhantaram āsallitaṃ “**athāpi siyā**” ti-ādinā. Pakkhantarehi parihārā hontīti yathāvuttañāyenapi añño puriso athāpi siyā, ayaṃ panettha añño dosoti āha “**yadi tadevā**” ti-ādi. Athāpi siyā tuyhaṃ yadi parivitakko īdiso yadi tadeva saṃyojananti-ādi. **Imamattham sandhāyāti** paramatthato so eva (2.0068) kilesa saṃyojanamanusayo ca, bandhanattha-appahīnatthānaṃ pana attheva bhedoti imamattham sandhāya.

132. Tacacchedo viya samāpatti kilesānaṃ samāpattivikkhambhanassa sāraccchedassa anusayassa dūrabhāvato. **Pheggucchedo viya vipassanā** tassa āsannabhāvato. **Evarūpā puggalāti** abhāvitasaddhādibalatāya dubbalanāmakāyā puggalā, yesam sakkāyanirodhāya ...pe... nādhimuccati. **Evam datṭhabbāti** yathā so dubbalako puriso, evam datṭhabbo so puriso gaṅgāpāraṃ viya sakkāyapāraṃ gantuṃ asamattattā. Vuttavipariyāyena sukkaṃ pakkhassa attho veditabbo.

133. Upadhivivekenāti iminā **upadhivivekāti** karaṇe nissakkananti dasseti, **upadhivivekāti** vā hetumhi nissakkavacanassa **upadhivivekenāti** hetumhi karaṇavacanena pañcakāmaguṇaviveko kathito. Kāmaguṇāpi hi upadhīyati ettha dukkhanti upadhīti vuccantīti. Thinamiddhapaccayā kāyavijambhitādibhedam **kāyālasiam**.

Tatthāti antosamāpattiyam samāpatti-abbhantare jātam. Tam pana samāpattipariyāpannampi apariyāpannampīti tadubhayaṃ dassetuṃ “**antosamāpattikkhaṇeyevā**” ti-ādi vuttam. **Rūpādayo dhammeti** rūpavedanādi ke pañcakkhandhadhamme. **Na niccatoti** iminā niccapaṭikkhepato tesaṃ aniccata māha. Tato eva udayavayantato vipariṇāmato tāvakālikato ca te aniccāti jotitam hoti. Yañhi niccam na hoti, tam udayabbayaparicchinnam jarāya maraṇena cāti dvedhā vipariṇatam ittarakhaṇameva ca hoti. **Na sukhatoti** iminā sukhapāṭikkhepato tesaṃ dukkhatamāha, ato eva abhiṇham paṭipīḷanato dukkhavatthuto ca te dukkhāti jotitam hoti. Udayabbayavantatāya hi te abhiṇham paṭipīḷanato nirantaradukkhātāya dukkhasseva ca adhiṭṭhānabhūtāti. Paccayayāpaniyatāya rogamūlatāya ca **rogato**. Dukkhatāsūlayogitāya kilesāsucipaggharaṇato uppādajarābhāṅgehi uddhumātapakkabhijjanato ca **gaṇḍato**. Piḷājananato antotudanato dunnīharaṇato ca avaddhi-āvahato aghavatthuto ca aserībhāvato ābādhapadaṭṭhānatāya ca **ābādhato**. Avasavattanato avidheyatāya **parato** (2.0069). Byādhi jarāmarāṇehi palujanīyatāya **palokato**. Sāmīnivāsīkārakavedaka-adhiṭṭhāyakavirahato **suññato**. Attapaṭikkhepaṭṭhena **anattato**, rūpādidhammāpi na ettha attā hotīti anattā, evam ayampi na attā hotīti anattā. Tena abyāpārato nirīhato tucchato anattāti dīpitaṃ hoti. Lakkhaṇattayameva avabodhattham ekādasahi padehi vibhajitvā gahitanti dassetuṃ “**tatthā**” ti-ādi vuttam.

Antosamāpattiyanti samāpattīnam saha jātātāya samāpattīnam abbhantare. **Cittam paṭisaṃharatīti** tappaṭibaddhachandarāgādi-upakkilesavikkhambhanena vipassanācittam paṭisaṃharati. Tenāha “**mocetī**” ti. **Savanavasenāti** “sabbasañkhārasamatho” ti-ādinā savanavasena. **Thutivasenāti** tatheva thomanāvasena guṇato saṃkittanavasena. **Pariyattivasenāti** tassa dhammassa pariyāpuṇanavasena. **Paññattivasenāti** tadatthassa paññāpanavasena. **Ārammaṇakaraṇavase-
neva** upasaṃharati maggacittam. **Etam santanti-ādi** pana avadhāraṇanivattitattadassanam. Yathā vipassanā “etam santam etam paṇītan” ti-ādinā asaṅkhatāya dhātuyā cittam upasaṃharati, evam maggo nibbānam sacchikiriyābhisamayavasena abhisamento tatha labbhamāne sabbe visese asammohato **paṭivijānanto tatha cittam upasaṃharati**. Tenāha “**iminā pana ākārenā**” ti-ādi. **So tatha ṭhitoti** so adandhavipassano yogī tatha tāya aniccādilakkhaṇattayārammaṇāya vipassanāya ṭhito. **Sabbasoti** tassa maggassa adhigamāya nibbattitasamathavipassanāsu. **Asakkonto anāgāmī hotīti** heṭṭhimamaggavahāsu eva samathavipassanāsu chandarāgam pahāya aggamaggavahāsu tāsu nikantiṃ pariyādātuṃ asakkonto anāgāmitāyameva saṅṭhāti.

Samatikkantattāti samathavasena vipassanāvasena cāti sabbathāpi rūpassa atikkantattā. Tenāha “**ayañhī**” ti-ādi. **Anenāti** yoginā. **Tam atikkammāti** idaṃ yo vā paṭhamam pañcavokārabhavapariyāpanne dhamme sammadeva sammāsivā te vivajjetvā tato arūpasamāpattiṃ samāpajjitvā arūpadhamme sammāsati, tam sandhāya vuttam. Tenāha “**idāni arūpaṃ sammāsati**” ti.

Samathavasena (2.0070) **gacchatoti** samathappadhānam pubbhāgapaṭipadam anuyuñjantassa. **Cittekaggatā dhuraṃ hotīti** tassa vipassanābhāvanāya tathā pubbe pavattattā vuṭṭhānagāminivipassanā samādhippadhānā hoti,

maggepi cittekaggatā dhuraṃ hoti, samādhindriyaṃ pubbaṅgamaṃ balavaṃ hoti. **So cetovimutto nāmāti** so ariyo cetovimutto nāma hoti. **Vipassanāvasena gacchati** “samathavasena gacchato”ti ettha vuttanayānusārena attho veditabbo. Ayañca puggalavibhāgo suttantanayena idhābhīhito pariyāyo nāma, abhidhammanayena parato kiṭṭāgirisuttavaṇṇanāyaṃ dassayissāma. **Ayaṃ sabhāvadhammoyevāti** pubbabhāgapaṭipadā samathappadhānā ce samādhī dhuraṃ, vipassanāpādhānā ce paññā dhuranti ayaṃ dhammasabhāvoyeva, ettha kiñci na āsañkitabbam.

Indriyaparopariyattam **indriyavemattatā**. Tenāha “**indriyanānattam vadāmi**”ti. **Indriyanānattatā kāraṇanti** idaṃ dasseti- aniccādivasena vipassanābhīniveso viya samathavasena vipassanāvasena ca yaṃ pubbabhāgagamaṃ, taṃ appamāṇam taṃ vuṭṭhānagāminivipassanam, yassa samādhī dhuraṃ pubbaṅgamaṃ balavaṃ hoti, **so ariyo cetovimutti nāma hoti**. Yassa paññā dhuraṃ pubbaṅgamaṃ balavaṃ hoti **so Ariyo paññāvimutto nāma hoti**. Idāni tamattham buddhivisiṭṭhena nidassanena dassento “**dve aggasāvaka**”ti-ādimāha, taṃ suviññeyyameva.

Mahāmālukyasuttavaṇṇanāya līnathappakāsanā samattā.

5. Bhaddālisuttavaṇṇanā

134. Asiyatīti asanam, bhuñjanam bhojanam, asanassa bhojanam asanabhojanam, āhāraparibhogo, ekasmiṃ kāle asanabhojanam **ekāsanabhojanam**. So pana kālo sabbabuddhānam sabbapaccekaḥbuddhānam āciṅṇasamāciṅṇavasena pubbaṅho eva idhādhippetoti āha “**ekasmiṃ purebhatte asanabhojanam**”ti. **Vippaṭṭisārakukkucanti** “ayuttam vata mayā kataṃ, yo attano sarīrapakatim ajānanto ekāsanabhojanam bhuñji, yena me idaṃ sarīram kisaṃ jātam brahmacariyānuggaho nāhosi”ti evam (2.0071) vippaṭṭisārakukkucam bhavēyya. **Etam sandhāya satthā āha**, na bhaddālimeva tādisam kiriyam anujānanto. **Itarathāti** yadi ekaṃyeva bhattam dvidhā katvā tato ekassa bhāgassa bhuñjanam ekadesabhuñjanam adhippetam. **Ko sakkotīti** ko evam yāpetum sakkoti. Atitajātiparicayopi nāma imesam sattānamyeva anubandhatīti āha “**atīte**”ti-ādi. **Viravantassevāti** anādare sāmivacanam. **Tam madditvāti** “ayaṃ sikkhā sabbesampi buddhānam sāsane āciṅṇam, ayañca bhikkhu imaṃ sikkhatevā”ti vatvā taṃ bhaddālim tassa vā anussāhapavedanam abhibhavitvā. Bhikkhācāragamanattham **na vitakkamāḷakam** agamāsi, vihāracārikam caranto **tassa vasanaṭṭhānam bhagavā gacchati**.

135. Dūsayanti garahanti etenāti doso, aparādhō, so eva kucchitabhāvena **dosako**. Garahāya pavattiṭṭhānato **okāso**. Tenāha- “**etam okāsam etam aparādhan**”ti. **Dukkarataranti** patikāravasena atisayena dukkaram. Aparādhō hi na khamāpentam yathāpaccayam vitthārito hutvā duppatikāro hoti. Tenāha “**vassañhī**”ti-ādi.

Alaggitvāti imampi nāma apanītam akāsīti evam avinetvā, taṃ taṃ tassa hitapa-

ṭipattiṃ nivāraṇaṃ katvāti attho. Ñāyapaṭipattiṃ aticca eti pavattatīti **accayo**, aparādho, purisena madditvā pavattito aparādho atthato purisaṃ aticca abhibhavitvā pavatto nāma hoti. Tenāha “**accayo maṃ, bhante, accagamā**” ti. Avasesapaccayānaṃ samāgame eti phalaṃ etasmā uppajjati pavattati cāti **samayo**, hetu yathā “samudāyo” ti āha “**ekaṃ kāraṇaṃ**” ti. Yaṃ panettha bhaddālittherassa aparipūrakāritāya bhikkhu-ādīnaṃ jānanaṃ, tampi kāraṇaṃ katvā “ahaṃ kho, bhante, na ussahāmī” ti-ādīnā vattabbanti dasseti.

136. Ekacittakkhaṇikāti paṭhamamaggacittakkhaṇena ekacittakkhaṇikā. Evaṃ āṇāpetuṃ na yuttanti saṅkamatthāya āṇāpetuṃ na yuttaṃ payojanābhāvato. Anāciṇṇañcetaṃ buddhānaṃ, yadidaṃ padasā akkamaṇaṃ. Tathā hi-

“Akkamitvāna maṃ buddho, saha sissehi gacchatu;
mā naṃ kalalaṃ akkamittha, hitāya me bhavissatī” ti. (bu. vaṃ. 2.53);
Sumedhapaṇḍitena (2.0072) paccāsīsitāṃ na kataṃ. Yathāha-

“Dīpaṅkarō lokavidū, āhutināṃ paṭiggaho;
ussīsake maṃ ṭhatvāna, idaṃ vacanamabravī” ti. (bu. vaṃ. 2.60);

Bhagavatā āṇatte sati tesampi evaṃ kātuṃ na yuttanti etthāpi eseva nayo. Etesaṃ paṭibāhituṃ yuttanti idaṃ aṭṭhānaparikappanavaseneva vuttaṃ. Na hi buddhānaṃ kātuṃ āraddhaṃ nāma kiccaṃ kehici paṭibāhituṃ yuttaṃ nāma atthi paṭibāhituṃyeva akaraṇato. Sammattaniyāmassa anokkantattā vuttaṃ “bāhirako”-ti.

137. Na kammaṭṭhānaṃ allīyatīti cittaṃ kammaṭṭhānaṃ

na otarati.

140. Punappunaṃ kārentīti daṇḍakammaṇāmanādikāraṇaṃ punappunaṃ kārenti. **Sammāvattamhi na vattatīti** tassā tassā āpattiyā vuṭṭhānatthaṃ bhagavatā paññattasammāvattamhi na vattati. **Anulomavatte na vattatīti** yena yena vattena saṅgho anulomiko hoti, tasmim̐ tasmim̐ anulomavatte na vattati vilomameva gaṇhāti, paṭilomena hoti. **Nitthāraṇakavattamhīti** yena vattena saṅgho anulomiko hoti, sāpattikabhāvato nitthiṇṇo hoti, tamhi nitthāraṇavattasmim̐ na vattati. Tenāha “**āpattī**” ti-ādi. **Dubbacakarāṇeti** dubbacassa bhikkhuno karaṇe.

144. Yāpetīti vattati, sāsane tiṭṭhatīti attho. **Abhiññāpattāti** “asuko asuko ca thero sīlavā kalyāṇadhammo bahussuto” ti-ādinā abhiññātabhāvaṃ pattā adhigata-abhiññātā.

145. Sattesu hāyamānesūti kilesabahulatāya paṭipajjanakasattesu parihāyantesu paṭipathesu jāyamānesu. **Antaradhāyati nāma** tadādhāratāya. **Diṭṭhadhammikā** parūpavādādayo. **Samparāyikā** apāyadukkhavisesā. Āsavanti tena tena paccayena pavattantīti **āsavā**. **Nesanti** parūpavādādi-āsavānaṃ. **Te** Ti vitikkama-dhammā.

Akālaṃ dassetvāti sikkhāpadapaññattiyā akālaṃ dassetvā. **Uppattinti āsavaṭṭhāniyānaṃ** dhammānamuppattim̐. Sikkhāpadapaññattiyā **kālaṃ, tāva** (2.0073) **senāsanāni pahonti**, tena āvāsamacchariyādi hetunā sāsane ekacce āsavaṭṭhāniyā dhammā na uppajjanti. **Iminā nāyena** Ti iminā pana hetunā padasodhammasikkhāpadānaṃ saṅgaho daṭṭhabbo.

Yasanti kittisaddaṃ parivāraṇca. Sāgatattherassa nāgadamanakittiyasādivasena surāpānasaṅkhāto āsavaṭṭhāniyo dhammo uppajji.

Rasena rasaṃ saṃsandetvāti upādinnakaphassarasena anupādinnakaphassarasaṃ saṃsandetvā.

146. Na kho, bhaddāli, eseva hetu, atha kho aññampi atthīti dassento bhagavā “**apicā**” ti-ādimāha. Tena dhammassa sakkaccasavane therāṃ niyojeti.

147. Visevanācāranti adantakiriyaṃ. **Parinibbāyatīti** vūpasammati. Tattha adantakiriyaṃ pahāya danto hoti. **Yugassāti** rathadhurassa.

Anukkameti anurūpaparigame. Tadavatthānurūpaṃ pādānaṃ **ukkipane nikkhipane** ca. Tenāha “**cattāro pāde**” ti-ādi. **Rajjubandhanavidhānenāti** pādato bhūmiyā mocanavidhānena. **Evaṃ karaṇatthanti** yathā asse nisinnasseva bhūmim̐ gahetuṃ sakkā, evaṃ cattāro pāde tathā katvā attano niccalabhāvakaraṇatthaṃ. **Maṇḍaleti** maṇḍaladhāvīkāyaṃ. **Pathavīkamaneti** pathavim̐ phuṭṭhamattena gamane. Tenāha “**aggaggakhurehī**” ti. **Okkantakaraṇasminti** okkantetvā parasenāsamma-ddana okkantakaraṇe. **Ekasmim̐ ṭhāneti** catūsu pādesu yattha katthaci ekasmim̐ ṭhāne gamanaṃ codentīti attho, so panettha sīghataro adhippeto. **Davatteti** mariyā-dākopanehi nānappayojane, parasenāya pavattamahānādapaharaṇehi attho. Tenāha “**yuddhakālasmin**” ti-ādi.

Raññā jānitabbaguṇeti yathā rājā assassa guṇe jānāti, evaṃ tena jānitabbaguṇakāraṇaṃ kāreti. **Assarājavaṃseti** dussahaṃ dukkhaṃ patvāpi yathā ayaṃ rājavaṃsānurūpakiriyaṃ na jahissati, evaṃ sikkhāpane. Sikkhāpanameva hi

sandhāya sabbattha “**kāraṇaṃ kāreti**” ti vuttaṃ tassa karaṇakārāpanapariyāyattā.

Yathā (2.0074) **uttamajavo hotīti** javadassanaṭṭhāne yathā hayo uttamajavaṃ na hāpesi, evaṃ sikkhāpeti. **Uttamahayabhāve, yathā uttamahayo hotīti** kammakaraṇakāle attano uttamasabhāvaṃ aniguhitvā avajjetvā yathā atthasiddhi hoti, evaṃ paramajavena sikkhāpeti. Yathā kiriyā vinā dabbampi vinā kiriyaṃ na bhavati, evaṃ daṭṭhabbanti dassetuṃ “**tattha pakatiyā**” ti-ādi vuttaṃ.

Tatrāti tasmim̐ pakatiyā uttamahayasseva uttamahayakāraṇārahattā uttamajavapaṭipajjane. **Māsakhādakaghoṭakānanti** māsam̐ khāditvā yathā tathā viguṇakhaluṅgakānaṃ. **Valañjakadaṇḍanti** raññā gahetabbasuvaṇṇadaṇḍam̐. **Dhātupatthaddhoti** attanāva samuppāditadhātuyā upatthambhito hutvā.

Uttame sākhalyeti paramasakhilabhāve sakhilavācāya eva dametabbatāya. Tenāha “**mudivācāya hī**” ti-ādi.

Arahattaphalasammādiṭṭhiyāti phalasangāhikāle pavattasammāññaṃ. **Sammāññaṃ pubbe vuttasammādiṭṭhiyevāti** pana idaṃ phalasammādiṭṭhibhāvāsāmaññaṃ vuttaṃ. Keci pana “paccavekkhaṇaññaṃ” ti vadanti, taṃ na yujjati “asekkhenā” ti visesitattā. Tampi asekkhaññaṃ ce? Evampi nippariyāya sekkhaggahaṇe pariyāyasekkhaggahaṇaṃ na yuttameva, kiccabhedenā vā vuttanti daṭṭhabbamaṃ. Ekā eva hi sā paññā nibbānassa paccakkhkiriyāya sammādassanakkiccaṃ upādāya “sammādiṭṭhi” ti vuttā, sammājananakkiccaṃ upādāya “sammāññaṃ” ti. Aññātāvindriyavasena vā **sammādiṭṭhi**, paññindriyavasena **sammāññaṃ** evamettha attho daṭṭhabbo. Maggaphalāvahāya desanāya saṅkhepatova āgatattā vuttaṃ “**ugghaṭitaññupuggalassa vasenā**” ti.

Bhaddālisuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Laṭukikopamasuttavaṇṇanā

148. Mahā-udāyitthero Ti kāḷudāyilāḷudāyittherehi añño mahādehatāya mahā-udāyīti sāsane paññāto thero. Apahari apaharati apaharissatīti **apahattā**. Tekāliko hi ayaṃ (2.0075) saddo. **Upahattāti** etthāpi eseva nayo. **Apahārakoti** apanetā. **Upahārakoti** upanetā.

149. Yanti bhummatthe paccattavacanaṃ, tena ca anantaraniddiṭṭhasamayo paccāmaṭṭhoti āha “**yasmim̐ samaye**” ti. **Na bhagavantaṃ paṭiccāti** na bhagavantaṃ ārammaṇaṃ katvā.

Kammanipphanatthanti attanā āyāciyamānakammasiddhi-atthaṃ. Bhavatīti bhū, na bhūti **abhū**, bhayavasena pana sā itthī “abhun” ti āha. **Ātu mātū** Ti ettha yathā-

“**Āṅgā āṅgā sambhavasi, hadayā adhiyāyase;**
attā eva putta nāmāsi, sa jīva saradosatan” ti.-

Ādisu putto “attā” ti vuccati kulavasena santāne pavattanato. Evaṃ pitāpi “puttassa attā” ti vuccati. Yasmā “bhikkhussa attā mātā” ti vatthukāmā bhayava-

sena “**ātu mātū**” ti āha. Tenāha “**ātūti pitā**” ti-ādi.

150. Evamevanti idaṃ garahatthajotananipātapadanti vuttaṃ “**garahanto āhā**” ti. Tathā hi naṃ vācakasaddeneva dassento “**idhekacce moghapurisā**” ti āha. **Āhaṃsūti** tesam tathā vacanassa avicchedena pavattidīpananti āha “**vadanti**” ti. **Kim panimassa appamattakassāti** pahātabbavattum avamaññamānehi vuttaṃ. Tenāha “**kim panā**” ti. Hetumhi jotetabbe cetam sāmivacanam yathā “anussa vassa hetu, ajjhenassa hetū” ti. Tenāha “**appamattakassa hetū**” ti. Nanu apassantena viya asuṇantena viya bhavitabbanti? Satthārā nāma appamattakesu dosesu apassantena viya ca asuṇantena viya ca bhavitabbanti tesam adhippāyena vivaraṇam. **Tesu cāti** sikkhākāmesu ca. Appaccayaṃ upaṭṭhāpentīti ānetvā sambandhitabbanti dasseti. **Tesanti** ye “moghapurisā” ti vuttā puggalā, tesam. **Gale baddham mahākaṭṭhanti** gale olambetvā baddham rukkhadaṇḍamāha. **Pūtilatāyāti** galociyā. **Pārājikavatthu viya duppajham hotīti** chandakappahānavasena taṃ pajahitum na sakkoti.

151. Anussukkāti (2.0076) tassa pahātabbassa pahāne ussukkarahitā. **Apaccāsīsanapakkheti** tāya paradattavuttitāya kassaci paccayassa kutoci apaccāsīsakapakkhe ṭhitā hutvā suppajham hoti, na tassa pahāne bhāriyam atthi.

152. Daliddo duggato. **Assakoti** asāpateyyo. **Gehayaṭṭhiyoti** gehachadanassa ādhārā, tā ujukaṃ tiriyam ṭhapetabbadaṇḍā. Samantato bhittipādesu ṭhapetabbadaṇḍā **maṇḍalā**. **Kākātidāyinti** ito cito kākehi atipātavasena uḍḍetabbam. Tenāha “**yattha kiñcidevā**” ti-ādi. **Sūrakākāti** kākānam uḍḍepanākāramāha. **Naparamarūpanti** hīnarūpaṃ. **Vilivamañcako** Ti tālavettakādīhi vītamañcako. Sā panassa santānānam chinnabhinnatāya oluggaviluggatā, tathā sati sā visamarūpā hotīti āha “**oṇatā**” ti-ādi. So puggalo lūkhabhojī hotīti āha “**dhaññam nāma kudrūsako**” ti. Sama-kālam vapitabbatāya **samavāpakam**, yathā-utu vapitabbabījam. **Jāyikāti** kucchitā bhariyā, sabbattha garahāyam ka-saddo. **So vatāham pabbajeyyanti** soham kesamassum ohāretvā pabbajeyyam, yoham puriso nāma assam vatāti pabbajāvāsena attano purisam bodheyya. Taṃsabhāve ṭhitassa bodhā na tu dukkarā, sā **khaṭṭopikā**. **Sā** kumbhī. Meṇḍakaseṭṭhino **aḍḍhatejasāni koṭṭhāgārasatāni viya**.

153. Suvaṇṇanikkhasatānanti anekesam suvaṇṇanikkhasatānam. **Cayoti** santānehi nicayo avīci niccappabandhanicayo. Tenāha “**santānato katasannicayo**” ti.

154. Heṭṭhā kiñcāpi appajahanakā paṭhamam dassitā, pajahanakā padhānā, tesañca vasenettha puggalacatukkaṃ dassitam. **Te tañceva pajahantīti** pajahanakā paṭhamam gahitā. **Rāsivasenāti** “idhudāyi ekacco puggalo” ti-ādinā catukke āgatavibhāgam anāmasitvā “te te” ti pacuravasena vuttaṃ. Tenāha “**na pāṭiyekkam vibhattā**” ti. Avibhāgena gahitavattūsu vibhāgato gahaṇam lokasiddhametanti dassetum “**yathā nāmā**” ti-ādi (2.0077) vuttaṃ. **Pajahanakapuggalāti** “te tañceva pajahantī” ti evam pajahanakapuggalā eva.

Upadhi-anudhāvanakāti upadhīsu anu-anudhāvanakā upadhiyo ārabba pavattanakā. **Vitakkāyevāti** kāmasaṅkappādivitakkāyeva. **Indriyanānattatāti** vimutti-paripācakānam indriyānam paropariyattam. Tassa hi vaseneva te cattāro puggalā jātā. Aggamaggaṭṭhāya vipassanam ussukkāpetvā yāva na taṃ maggena samu-

gghātentī, tāva nappajahanti nāma. Iti heṭṭhimā tayopi ariyā appahīnassa kile-
sassa vasena “nappajahanti”ti vuttā, pageva puthujjanā. Vuttanayena pana vipa-
ssanaṃ maggena ghaṭentā te cattāro janā aggamaggakkhaṇe pajahanti nāma. Te
eva tattha sīghakārino khippaṃ pajahanti nāma, tenāha “**tatthā**”ti-ādi.

Samvegamaṃ katvā aggaṃ akkantapuriso viya. **Maggenā**ti anukkamāgatena agga-
maggena. **Mahāhatthipadopame**ti mahāhatthipadopamasutte (ma. ni. 1.300
ādayo). Tattha hi “tassa dhātārammaṇameva cittaṃ pakkhandati pasīdati santi-
ṭṭhati adhimuccatī”ti (ma. ni. 1.302) ettha atitikkhanātitikkha-nātimanda-atimanda-
puggalavasena aṭṭhakathāyaṃ (ma. ni. aṭṭha. 2.302) tayo vārā uddhaṭā, tattha
majjhimavaseneva pañho kathito. **Indriyabhāvaneti** indriyabhāvanāsutte, tatthāpi
majjhimanayeneva pañho kathito. Tenāha “**imesū**”ti-ādi.

Tanti “upadhī”ti vuttaṃ khandhapañcakaṃ. **Dukkhassa**

mūlanti sabbassapi vaṭṭadukkhassa kāraṇaṃ. **Niggahaṇoti** nirupādāno. Tenāha “**nittaṇho**” ti.

155. Ye pajahantīti “te tañceva pajahanti” ti evaṃ vuttapuggalā. **Te ime nāma ettake kilese pajahantīti** ye te puthujjanā lābhino ca pañca kāmagaṇe ettake taṃtaṃjhānādivatthuke ca taṃtaṃmaggavajjhatāya paricchinnattā ettake kilese pajahanti. **Ye nappajahantīti** ettha vuttanayānusārena attho veditabbo. **Asuci-sukhaṃ** kāyāsucisannissitattā. **Anariyehīti** aparisuddhehi. **Paṭilābhato bhāyitabbaṃ** kilesadukkhagatikattā. **Vipākato bhāyitabbaṃ** apāyadukkhagatikattā. **Gaṇatopi kilesatopi vivittasukhanti** gaṇasaṅgaṇikato ca kilesasaṅgaṇikato (2.0078) ca vivittasukhaṃ. **Rāgādivūpasamatthāyāti** rāgādivūpasamāvahaṃ sukhaṃ. **Na bhāyitabbaṃ** sampati āyatiñca ekantahitabhāvato.

156. Iñjitasminti paccatte bhummavacananti āha “**iñjanan**” ti-ādi. Iñjati tenāti **iñjitaṃ**, tassa tassa jhānassa khobhakaṃ oḷārikaṃ jhānaṅgaṃ. **Catutthajjhānaṃ aniñjanaṃ** sannisinnābhāvato. Tathā hi vuttaṃ “ṭhite āneñjappatte” ti (dī. ni. 1.244-245; ma. ni. 1.384-386; pārā. 12-13).

Alaṃ-saddo yuttatthopi hoti- “alameva nibbindituṃ, alaṃ vimuccitun” ti-ādīsu (dī. ni. 2.272; saṃ. ni. 2.124, 128, 134, 143), tasmā **analaṃ** anusaṅgaṃ kātuṃ ayuttanti attho. Tenāha “**akattabba-ālayanti vadāmi**” ti. **Sanniṭṭhānanti** sammāpaṭipattiyaṃ alaṃ ettāvatāti ussāhapaṭippassambhanavasena sanniṭṭhānaṃ na kātabbanti yojanā. Uddhambhāgiyasaññitaṃ **aṇuṃ vā** Orambhāgiyasaññitaṃ **thūlaṃ vā**, rūparāgoti evarūpaṃ **aṇuṃ vā** Kāmāsavo paṭighanti evarūpaṃ **thūlaṃ vā**, mudunā pavatti-ākāravisesena **appasāvajjaṃ**, kammabandhanaṭṭhena vā **appasāvajjaṃ**, tabbipariyāyato **mahāsāvajjaṃ** veditabbaṃ. Nātitikkhapaññassa vasena desanāya pavattattā “**neyyapuggalassa vasenā**” ti vuttaṃ. Sabbaso hi pariyādinna-nikantikassa ariyapuggalassa vasena saññāvedayitanirodhassa āgatattā “**arahattanikūṭteneva niṭṭhāpitā**” ti vuttaṃ. Yaṃ panettha atthato na vibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Laṭukikopamasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

7. Cātumasuttavaṇṇanā

157. Yathā-upanissayenāti yo yo upanissayo yathā-upanissayo, tena yathā-upanissayena sammāpayogena. **Paṭiṭṭhahissanti** sāsane paṭiṭṭhaṃ paṭilabhissanti. **Vasanaṭṭhānānīti** vassaggādivasena vasanaṭṭhānāni. **Saṅṭhāpayamānāti** suvibhattabhāvena ṭhapentā.

Avinibbhogasaddanti vinibhuñjitvā gahetuṃ asakkuṇeyyasaddaṃ. Vacīghosopi hi bahūhi ekaccaṃ pavattito ṭhānato ca dūrataro kevalaṃ mahānigghoso (2.007) eva hutvā sotapathamāgacchati. **Macchavilopeti** macche vilumpitvā viya gahaṇe, macchānaṃ vā nayane.

158. Vavassaggattheti nicchayatthe, idaṃ tāva amhehi vuccamānavacanaṃ

ekantasotabbaṃ, pacchā tumhehi kātabbaṃ karoṭhāti adhippāyo. **Vacana-parihā-**roti tehi sakyarājūhi vuttavacanassa parihāro. **Lesakappanti** kappiyalesaṃ. **Dhura-**vahāti dhuravāhino, dhorayhāti attho. **Pādamūlanti** upacāraṃ vadati. **Vigacchissa-**tīti hāyissati. **Paṭippharitoti** na bhagavato sammukhāva, sakyarājūnaṃ puratopi vippharitova hoti.

159. Abhinandatū Ti abhimukho hutvā pamodatu. **Abhivadatū** ti abhirūpavasena vadatu. **Pasādaññathattanti** appasādassa vipariṇāmo hīnāyāvattanasañkhātaṃ parivattanaṃ, tenāha “**vibbhamantānaṃ. Vipariṇāmaññathattan**” ti. Kāraṇūpacārena sassesu bījapariyāyoti āha “**bījānaṃ taruṇānanti taruṇasassānaṃ**” ti. Taruṇabhāveneva tassa bhāvino phalassa abhāvena **vipariṇāmo**.

160. Kattabbassa saraseneva karaṇaṃ cittaruciyaṃ, na tathā parassa ussādanenāti āha- “**pakkosiyamānānaṃ gamanaṃ nāma na phāsukan**” ti. Mayampi bhagavā viya **diṭṭhadhammasukhavihāre**neva viharissāmāti **dīpeti** pakatiyā vivekajjhāsayabhāvato viraddho āgatassa bhārassa avahanatoyeva. Tenāha “**attano bhārabhāvaṃ na aññāsī**” ti.

161. Kasmā ārabhīti? Sappāyato. Pañcasatā hi bhikkhū abhinavā, tasmā tesam ovādadānatthaṃ bhagavā imaṃ desanaṃ ārabhīti.

162. Kodhupāyāsassāti ettha kujjhanatṭhena kodho, sveva cittassa kāyassa ca atippamaddanamathanuppādanehi daḷhaṃ āyāsatṭhena upāyāso. Anekavāraṃ pavattivā attanā samavetaṃ sattaṃ ajjhottharivā sīsaṃ ukkhipituṃ adatvā anaya-byasanapāpanena kodhupāyāsassa ūmisadisatā daṭṭhabbā. Tenāha “**kodhupāyāse**” ti-ādi.

163. Odarikattena khāditoti odarikabhāvena āmisagedhena micchājīvena jīvikā-kappanena nāsitasīlādiguṇatāya khāditadhammasarīro.

164. Pañcakāmaguṇāvaṭṭe (2.0080) **nimujjitvā** Ti ettha kāmarāgābhibhūte satte ito ca etto, etto ca itoti evaṃ manāpiyarūpādivisayasāñkhāte āvaṭṭe attānaṃ saṃsāretvā yathā tato bahibhūte nekkhamme cittampi na uppādeti, evaṃ āvaṭṭetvā byasanāpādanena kāmaguṇānaṃ āvaṭṭasadisatā daṭṭhabbā. Tenāha “**yathā hī**” ti-ādi.

165. Rāgānuddhamṣitenāti rāgena anuddhamṣitena. Caṇḍamacchaṃ āgammāti susukādiccaṇḍamacchaṃ āgamma. **Mātugāmaṃ āgammāti** mātugāmo hi yonisomanasikārarahitaṃ adhīrapurisaṃ itthikuttabhūtehi attano hāvabhāvavilāsehi abhibhuyya gahetvā dhīrajātiyampi attano rūpādīhi palobhanavasena anava-sesaṃ attano upakāradhamme sīlādike sampādetuṃ asamatthaṃ karonto anaya-byasanaṃ pāpeti. Tenāha- “**mātugāmaṃ āgamma uppannakāmarāgo vibbhama-**tī” ti.

Bhayaṃ nāma yattha bhāyitabbavatthu, tattha otarantasseva hoti, na anotarantassa, taṃ otarivā bhayaṃ vinodetvā tattha kiccaṃ sādhetabbaṃ, itarathā catthasiddhi na hotīti imamatthaṃ upamopamitabbasarūpavasena dassetuṃ “**yathā**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha **udakaṃ nissāya ānisaṃso** pipāsavinayanaṃ sarīrasuddhi pariḷāhūpasamo kāya-utuggāhāpananti evamādi. **Sāsaṃsaṃ nissāya ānisaṃso** pana sañkhepato vaṭṭadukkhūpasamo, vitthārato pana sīlānisamsādiva-

sena anekavidho, so **visuddhimagge** (visuddhi. 1.9) vuttanayena veditabbo. **Vuttappakāro ānisaṃso hoti** tāni bhayāni abhibhuyya pavattassāti adhippāyo. **Imāni abhāyitvāti** imāni kodhūpāyāsādibhayāni abhibhuyya pavattitvā abhāyitvā. Kodhūpāyāsādayo hi bhāyati etasmāti bhayanti vuttā. **Theroti** mahādhammarakkhita-tthero. Kāmaṃ pahānābhisamayakālo eva sacchikiriyābhisamayo, sammādiṭṭhiyā pana saṃkilesavodānadhammesu kiccaṃ asaṃkiṇṇaṃ katvā dassetuṃ samānakālikampi asamānakālikaṃ viya vuttaṃ **“taṇhāsotaṃ chinditvā nibbānapāraṃ daṭṭhuṃ na sakkoti”** ti. Sesāṃ suviññeyyameva.

Cātumasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

8. Naḷakapānasuttavaṇṇanā

166. Yattha (2.0081) bodhisattapamukho vānaro naḷakena pānīyaṃ pivi, sā pokkharāṇī, tassāmanto bhūmippadeso, tattha nivīṭṭhagāmo ca “naḷakapānateva paññāyittha, idha pana gāmo adhippetoti āha **“naḷakapāneti evaṃnāmake gāme”** ti. Idāni tamatthaṃ āgamanato paṭṭhāya dassetuṃ **“pubbe kirā”** ti āradhāṃ. **Paññavāti** itikattabbatāya paññāya paññavā.

Thūladīghabahulabhāvena mahatīhi dāṭhikāhi samannāgatattā **mahādāṭhiko**. “Udakarakkhaso ahan” ti vatvā vānarānaṃ kañci amuñcitvā “sabbe tumhe mama hatthagatā” ti dassento **“tumhe pana sabbe khādissāmi”** ti āha. **Dhami ...pe... pivimsūti** bodhisattena gahitanaḷo anavaseso abbhantare sabbasandhīnaṃ nibbādhenā ekacchiddo ahosi. **Neva maṃ tvaṃ vadhissasi** Ti udakarakkhasa tvaṃ vadhitukāmopi mama purisathāmena na vadhissasi.

Evaṃ pana vatvā mahāsatto “ayaṃ pāpo ettha pānīyaṃ pivante aññepi satte mā bādhayitthā” ti karuṇāyamāno “ettha jāyantā naḷā sabbe apabbabandhā ekacchiddāva hontū” ti adhiṭṭhāya gato. Tenāha **“tato paṭṭhāyā”** ti-ādi.

167. Anuruddhappamukhā bhikkhū bhagavatā “kacci tumhe anuruddhā” ti pucchitāti thero **“taggha mayāṃ, bhante”** ti āha.

Sace pabbajati, jīvitaṃ labhissati, no aññathāti raññā pabbajjāya abhinītāti **rājābhinitā**. **Corābhinitāti** etthāpi eseva nayo. **Corānaṃ mūlaṃ chindanto** “kaṇṭakaso-dhanaṃ karissāmi” ti. **Ājīvikāyā** Ti ājīvena jīvitavuttiyā. **Imesu pana** anuruddhattherādīsu.

Vivekanti pubbakālikakiriyappadhānaṃ “abyāpajjaṃ upetan” ti-ādīsu viyāti āha-**“viviccā”** ti, viviccitvā vivitto hutvā vinā hutvāti attho. **Pabbajitakiccanti** pabbajitassa sārūppakiccaṃ. **Samaṇakiccanti** samaṇabhāvakaraṇakiccaṃ. Yadaggena hi pabbajitakiccaṃ kātuṃ na sakkoti tadaggena samaṇabhāvakarampi kiccaṃ kātuṃ na sakkoti. Tenāha **“so yevā”** ti-ādi.

168. **Appaṭisandhike** (2.0082) tāva byākaronto pavattīsu ṭhānaṃ atītoti katvā upapattīsu byākaroti nāma tattha paṭisandhiyā abhāvakittanato. **Mahantatuṭṭhi-**noti vipulapamodā.

169. Imassāti “assā”ti padassa atthavacanaṃ. Imassa ÷hitassa āyasmato sāmaṃ diṭṭho vā hoti anussavasuto vāti yojanā. **Samādhipakkhikā dhammā dhammāti adhippetā**, samādhi pana **evaṃvihārī**ti ettha vihārasaddena gahito. **Evaṃvimuttā**ti ettha pana vimuttisaddena phalavimutti gahitā. **Caratopī**ti samatha-vipassanācārena caratopi viharantassapi. Upāsaka-upāsikāṭhānesu labbhamā-nampi arahattaṃ appakabhāvato pāḷiyaṃ anuddhaṭanti daṭṭhabbaṃ. Sesam suvi-ññeyyameva.

Naḷakapānasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Goliyānisuttavaṇṇanā

173. **Padasamācāro**ti taṃtaṃpaccayabhedadassanāya vigatattā pakārehi dali-ddasamācāro sithilasamācāroti attho. Yasmā pana tādiso samācāro thiro daḷho nāma na hoti, tasmā vuttaṃ “**dubbalasamācāro**”ti. “Sākhasamācāro”ti vā pāṭho, tattha tattha lagganaṭṭhena sākhāsadisasiloti attho. Tenāha “**oḷārikācāro**”ti. **Paccayesu sāpekkhoti** paccayesu sāpekkhatāya eva hissa oḷārikācāratā veditabbā. Garunā kismiñci vutte gāravavasena patissavanaṃ patisso, patissavacanabhūtaṃ taṃsabhāgañca yaṃ kiñci gāravanti attho. Saha patissenāti **sappatissena**, sappatissavena ovādasampaṭicchanena. Patissiyatīti vā patisso, garukātabbo, tena saha patissenāti sabbaṃ pubbe viya. Tenāha “**sajeṭṭhakenā**”ti. **Serivihāro** nāma attappadhānavāso. Tenāha “**nirañkusavihārenā**”ti.

sitvāti imamattam dassetuṃ “tatta yo” ti-ādi vuttam.

Anupakhajjāti anupakaḍḍhitvā. Garuṭṭhāniyānaṃ antaraṃ anāpucchā anupavisi-
sitvāti imamattam dassetuṃ “tatta yo” ti-ādi vuttam.

Ābhisamācārikanti (2.0083) abhisamācāre bhavaṃ. Kiṃ pana tanti āha “**vattapa-
ṭṭipattimattampī**” ti. Nātikālasseva saṅghassa purato pavisitabbaṃ, na pacchā paṭi-
kkamitabbanti adhippāyena atikāle ca gāmapaveso atidivā paṭikkamanañca nivā-
ritaṃ, taṃ dassetuṃ “**na atipāto**” ti-ādi vuttam. **Uddhaccapakatikoti** vibbhantacitto.
Avacāpalyenāti daḥhavātāpahatapallavasadisena lolabhāvena.

Paññavatāti iminā bhikkhusāruppesu itikattabbesu upāyapaññā adhippetā, na
sutamayapaññā. **Abhidhamme abhivinaye yogoti** iminā bhāvanāpaññā-uttarima-
nussadhamme yogo pakāsito. **Yogoti** ca paricayo uggaṇhavasena.

Āruppāti iminā catassopi arūpasamāpattiyo gahitā, tā pana catūhi rūpasamāpa-
ttīhi vinā na sampajantīti āha- “**āruppāti ettāvatā aṭṭhapi samāpattiyo vuttā
hontī**” ti. **Kasiṇeti** dasavidhe kasiṇe. **Ekam parikkammakammaṭṭhānanti** yaṃ kiñci
ekabhāvanā parikkammadīpanaṃ khandhakammaṭṭhānaṃ. Tenāha “**paguṇaṃ
katvā**” ti. Kasiṇaparikkammaṃ pana taggahaṇeneva gahitaṃ hoti, lokiyā uttarimanu-
ssadhammā heṭṭhā gahitāti āha “**uttarimanussadhammeti iminā sabbepi lokuttara-
dhamme dasseti**” ti. **Neyyapuggalassa vasenāti** jānitvā vitthāretvā ñātabbapugga-
lassa vasenāti.

Goliyānisuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

10. Kīṭāgirisuttavaṇṇanā

174. Pañca ānisaṃseti appābādhatādike pañca guṇe. Tatta akkhirogakucchi-
rogādīnaṃ abhāvo **appābādhatā**. Sarīre tesam kuppanadukkhassa abhāvo **appā-
taṅkaṃ**. Sarīrassa uṭṭhānasukhatā **lahuṭṭhānaṃ**. **Balaṃ** nāma kāyabalaṃ. **Phāsuvi-
hāro** iriyāpathasukhatā. **Anupakkhandānīti** duccajanavasena sattānaṃ anupavi-
ṭṭhāni. **Sañjānissathāti** ettha iti-saddo ādi-attho, tasmā iti evaṃ ānisaṃsanti attho.

175. Āvāse niyuttāti **āvāsikā** tassa anativattanato. Tenāha “**nibaddhavāsino**” ti,
niyatavāsinoṭi attho. **Tannibandhāti** (2.0084) nibandhaṃ vuccati byāpāro, tatta
bandhā pasutā ussukāti tannibandhā. Kathaṃ te tatta nibandhāti āha “**akataṃ
senāsanā**” ti-ādi. Uppajjanakena kālena pattabbaṃ **kālikaṃ** so pana kālo anā-
gato eva hotīti āha “**anāgate kāle pattabban**” ti.

178. Ettakā vedanā sevittabbāti aṭṭhārasapi nekkhammanissitā vedanā sevi-
tabbā, gehassitā **na sevittabbā**.

181. Taṃ kataṃ soḷasavidhassapi kiccassa niṭṭhitattā. **Anulomikānīti** utusukha-
bhāvena anurūpāni. Tenāha “**kammaṭṭhānasappāyānī**” ti. **Samānaṃ kurumānāti**
omattataṃ adhimattatañca pahāya samakiccataṃ sampādentā.

182. Te dve hontīti te ādito vuttā dve.

Ubhato (a. ni. 3.7.14) ubhayathā ubhohi bhāgehi vimuttoti **ubhatobhāgavimutto** ekadesasarūpekasesanayena. Tathā hi vuttaṃ **abhidhammaṭṭhakathāyaṃ** (pu. pa. aṭṭha. 24) “dvīhi bhāgehi dve vāre vimuttoti ubhatobhāgavimutto”ti. Tattha keci tāva therā- “samāpattiyā vikkhambhanavimokkhena, maggena samucchedavimokkhena vimuttoti ubhatobhāgavimutto”ti vadanti. Aññe therā- “ayaṃ ubhatobhāgavimutto rūpato muccitvā nāmaṃ nissāya ʒhito puna tato muccanato nāmanissitako”-ti vatvā tassa ca sādhaṃ-

“Acci yathā vātavegena khittā, (upasivāti bhagavā,

atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ;

evaṃ muni nāmakāyā vimutto,

atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ”ti. (su. ni. 1080; cūḷani. upasivamāṇavapucchā 11; upasivamāṇavapucchāniddeśa 43)-

Imaṃ suttapadaṃ vatvā “nāmakāyato ca rūpakāyato ca suvimuttattā ubhatobhāgavimutto”ti vadanti. Sutte hi ākiñcaññāyatanaḷbhino upasivabrāhmaṇassa bhagavatā nāmakāyā vimuttoti ubhatobhāgavimuttoti akkhātoti. Apare pana “samāpattiyā vikkhambhanavimokkhena (2.0085) ekavāraṃ vimutto, maggena samucchedavimokkhena ekavāraṃ vimuttoti evaṃ ubhatobhāgavimutto”ti vadanti. Ettha paṭhamavāde dvīhi bhāgehi vimuttoti ubhatobhāgavimutto. Dutiyavāde ubhatobhāgato vimuttoti ubhatobhāgavimutto. Tatiyavāde pana dvīhi bhāgehi dve vāre vimuttoti ayametesam viśeso. Kilesehi vimutto kilesā vā vikkhambhanasamucchedehi kāyadvayato vimuttā assāti ayamattho daṭṭhabbo. Tenāha “**dvīhi bhāgehi**”ti-ādi.

Soti ubhatobhāgavimutto. Kāmañcetta rūpāvacaracattutthajjhānampi arūpāvacarajjhānaṃ viya duvaṅgikaṃ āneñjappattanti vuccati. Taṃ pana padaṭṭhānaṃ katvā arahattaṃ patto ubhatobhāgavimutto nāma na hoti rūpakāyato avimuttattā. Tañhi kilesakāyatova vimuttaṃ, na rūpakāyato, tasmā tato vuṭṭhāya arahattaṃ patto ubhatobhāgavimutto na hotīti āha- “**catunnaṃ arūpa ...pe... pañcavidho hoti**”ti. “Rūpī rūpāni passaṭi”ti-ādike nirodhasamāpatti-ante aṭṭha vimokkhe vatvā-“yato ca kho, ānanda, bhikkhu ime aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti, ayaṃ vuccati, ānanda, bhikkhu ubhatobhāgavimutto”ti yadipi **mahānidāne** (dī. ni. 2.129-130) vuttaṃ, taṃ pana ubhatobhāgavimuttasetṭhavasena vuttanti idha sabba-ubhatobhāgavimuttasaṅgahaṇatthaṃ “**pañcavidho hoti**”ti vatvā “**pāḷi panettha ...pe... abhidhamme aṭṭhavimokkhalābhino vasena āgatā**”ti āha. Idhāpi hi kiṭāgirisutte “idha, bhikkhave, ekacco puggalo ...pe... ubhatobhāgavimutto”ti arūpasamāpattivasena cattāro ubhatobhāgavimuttā, seṭṭho ca vutto vuttalakkhaṇūpapattito. Yathāvuttesu hi pañcasu purimā cattāro nirodhaṃ na samāpajjantīti pariyāyena ubhatobhāgavimuttā nāma. Aṭṭhasamāpattilābhī anāgāmī taṃ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ pattoti nippariyāyena ubhatobhāgavimuttasetṭho nāma.

Katamo ca puggaloti-ādīsu katamoti pucchāvacaṇaṃ, **puggaloti** asādhāraṇato pucchitabbavacaṇaṃ. **Idhāti** imasmiṃ sāsane. **Ekaccoti** eko (2.0086). **Aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharatīti** aṭṭha samāpattiyo sahaṇātanāmakāyena paṭi-

labhitvā viharati. **Paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā** hontīti vipassanāpa-
ññāya saṅkhāragataṃ, maggapaññāya cattāri saccāni passitvā cattāropi āsavā
parikkhīṇā hontīti evamattho daṭṭhabbo.

Paññāvimuttoti visesato paññāya eva vimutto, na tassā patitṭhānabhūtena aṭṭha-
vimokkhasaṅkhātena sātisayena samādhināti paññāvimutto. Yo ariyo anadhiga-
ta-aṭṭhavimokkhena sabbaso āsavehi vimutto, tassetam adhivacanaṃ. Adhiga-
tepi hi rūpajjhānavimokkhe na so sātisayasamādhinissitoti na tassa vasena ubha-
tobhāgavimutto hotīti vuttovāyamattho. Arūpajjhānesu pana ekasmimpi sati ubha-
tobhāgavimuttotoyeva nāma hoti. Tena hi aṭṭhavimokkhekadesena taṃnāmadāna-
samatthena aṭṭhavimokkhalābhīveva vuccati. Samudāye hi pavatto vohāro avaya-
vepi dissati yathā “sattisayo”ti. **Pālīti** abhidhammapāḷi. **Etthāti** etissaṃ paññāvimu-
ttikathāyaṃ. **Aṭṭhavimokkhaṭikkhepavasenevāti** avadhāraṇena idhāpi ṭikkhe-
pavaseneva āgatabhāvaṃ dasseti. Tenāha “**kāyena phusitvā viharati**” ti.

Phuṭṭhantaṃ sacchikarotīti phuṭṭhānaṃ anto phuṭṭhanto, phuṭṭhānaṃ arūpajjhā-
nānaṃ anantaro kāloti adhippāyo. Accantasamyoge cetam upayogavacanaṃ,
phuṭṭhānantarakālemeva sacchikaroti sacchikātabbopāyenāti vuttaṃ hoti. Bhāva-
napuṃsakaṃ vā etaṃ “ekamantaṃ nisīdī”ti-ādīsu (pārā. 2) viya. Yo hi arūpajjhā-
nena rūpakāyato nāmakāyekadesato ca vikkhambhanavimokkhena vimutto, tena
nirodhasaṅkhāto vimokkho ālocito pakāsito viya hoti, na pana kāyena sacchikato,
nirodham pana ārammaṇaṃ katvā ekaccesu āsavehu khepitesu tena so sacchi-
kato hoti, tasmā so sacchikātabbaṃ nirodham yathā-ālocitaṃ nāmakāyena
sacchikarotīti “**kāyasakkhī**”ti vuccati, na tu “vimutto”ti ekaccānaṃ āsavānaṃ apa-
rikkhīṇattā. Tenāha (2.0087)- “**jhānaphassaṃ paṭhamaṃ phusati, pacchā**
nirodham nibbānaṃ sacchikaroti”ti. Ayaṃ catunnaṃ arūpasamāpattīnaṃ ekekato
vuṭṭhāya saṅkhāre sammāsītva kāyasakkhibhāvaṃ pattānaṃ catunnaṃ, nirodhā
vuṭṭhāya aggamaggappatta-anāgāmino ca vasena ubhatobhāgavimutto viya
pañcavidho nāma hoti. Tena vuttaṃ **abhidhammaṭikkāyaṃ** “kāyasakkhimhipi
eseva nayo”ti.

Diṭṭhantaṃ pattoti dassanasaṅkhātassa sotāpattimaggañāṇassa anantaraṃ
pattoti vuttaṃ hoti. “Diṭṭhattā patto”tipi pāṭho. Etena catusaccadassanasaṅkhā-
tāya diṭṭhiyā nirodhassa pattataṃ dīpeti. Tenāha “**dukkhā saṅkhārā, sukho niro-**
dhoti ñātaṃ hoti”ti. Tattha **paññāyāti** maggapaññāya. Paṭhamaphalaṭṭhato yāva
aggamaggaṭṭhā, tāva **diṭṭhippatto**. Tenāha “**sopi kāyasakkhi viya chabbidho**
hoti”ti. Yathā pana paññāvimutto pañcavidho vutto, evaṃ ayampi sukkhavipa-
ssako, catūhi rūpajjhānehi vuṭṭhāya diṭṭhippattabhāvappattā cattāro cāti pañca-
vidho hotīti veditabbo. Saddhāvimuttepi eseva nayo. **Idaṃ dukkhanti** ettakaṃ
dukkhaṃ, na ito uddham dukkhanti. **Yathābhūtaṃ pajānāti** ṭhapetvā taṇhaṃ upā-
dānakkhandhapañcakaṃ dukkhasaccanti yāthāvato pajānāti. Yasmā pana taṇhā
dukkhaṃ janeti nibbatteti, tato taṃ dukkhaṃ samudeti, tasmā naṃ “**ayaṃ dukkha-**
samudayo”ti **yathābhūtaṃ pajānāti** yasmā pana idaṃ dukkhaṃ samudayo ca
nibbānaṃ patvā nirujjhati appavattiṃ gacchati, tasmā “**ayaṃ dukkhanirodho**”ti
yathābhūtaṃ pajānāti. Ariyo pana aṭṭhaṅgiko maggo taṃ dukkhanirodham

gacchati, tena “**ayaṃ dukkhanirodhagāminipaṭipadā**” ti yathābhūtaṃ pajānāti. Ettāvatā nānakkhaṇe saccavavatthānaṃ dassitaṃ. Idāni taṃ ekakkhaṇe dassetuṃ “**tathāgatappaveditā**” ti-ādi vuttaṃ, tassattho āgamissati.

Saddhāya vimuttoti etena sabbathā avimuttassapi saddhāmattena vimutta-bhāvo dīpito hoti. **Saddhāvimutto** Ti vā saddhāya adhimuttoti attho. **Vuttanayenevāti** “sotāpattiphalaṃ” ti-ādinā vuttanayena. **Saddahantassāti** “ekamaṣato ayaṃ paṭipadā kilesakkhayaṃ āvahati sammāsambuddhena bhāsitattā” ti evaṃ saddahantassa. Yasmā panassa aniccānupassanādīhi (2.0088) niccasaññāpahānavasena bhāvanāya pubbenāparaṃ viśesaṃ passato tattha tattha paccakkhatāpi atthi, tasmā vuttaṃ “**saddahantassa viyā**” ti. Sesapadadvayaṃ tasseva vevacanaṃ. Ettha ca **pubbabhāgamaggabhāvanāti** vacanena āgamaṇiyapaṭipadānānattena saddhāvimuttadiṭṭhippattānaṃ paññānānattaṃ hotīti dassitaṃ. **Abhidhammaṭṭhaka-thāyampi** (pu. pa. aṭṭha. 28) “nesaṃ kilesappahāne nānattaṃ natthi, paññāya nānattaṃ atthiyevā” ti vatvā- “āgamaṇīyanānatteneva saddhāvimutto diṭṭhippattaṃ na pāpuṇātīti sanniṭṭhānaṃ katan” ti vuttaṃ.

Paññāsaṅkhātaṃ dhammaṃ adhimattatāya pubbaṅgamaṃ hutvā pavattaṃ anussaratīti **dhammānusārī**. Tenāha “**dhammo**” ti-ādi. Saddhaṃ anussarati saddhāpubbaṅgamaṃ maggaṃ bhāvetīti imamatthaṃ “**eseva nayo**” ti atidisati. Paññaṃ vāhetīti **paññāvāhī**, paññaṃ sātisayaṃ pavattetīti attho. Tenāha “**paññāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti**” ti. **Saddhāvāhinti** ettha vuttanayena attho veditabbo. **Ubhatobhāgavimuttādikathāti** ubhatobhāgavimuttādīsu āgamanato paṭṭhāya vattabbakathā.

Etesanti yathāvuttānaṃ ubhatobhāgavimuttādīnaṃ. **Idhāti** imasmim̐ kiṭāgirisutte. Nanu ca aṭṭhasamāpattilābhivasena ubhatobhāgavimutto kāyasakkhī-ādayo ca abhidhamme āgatā, kathamidha arūpajjhānalābhivaseneva uddhaṭṭati codanaṃ sandhāyāha “**yasmā**” ti-ādi.

Phusivā patvā. **Paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā** hontīti na āsavā paññāya passiyanti, dassanakāraṇā paññāya parikkhīṇā “disvā paññāya parikkhīṇā” ti vuttā. Dassanāyattaparikkhayattā eva hi dassanaṃ āsavānaṃ khayassa purimakiriyā hotīti. **Tathāgatena paveditāti** bodhimaṇḍe nisīditvā tathāgatena paṭi-viddhā veditā pacchā paresaṃ pākaṭikatā. “**Catusaccadhammā**” ti vatvā tadantoga-dhattā silādīnaṃ “**imasmim̐ thāne silaṃ kathitaṃ**” ti-ādi vuttaṃ. **Atthenāti** avippaṭi-sārādipayojanena tasmim̐ tasmim̐ pīti-ādikena atthena. **Kāraṇenāti** sappurisūpani-ssayādinā kāraṇena tasmim̐ tasmim̐ samādhi-ādipadaṭṭhānatāya silādi (2.0089) **kāraṇe**. **Ciṇṇacaritattāti** saddhāciṇṇabhāvena sambodhāvahabhāve. Tattha tattha **vicarītā** visesena caritā, tesu tena paññā suṭṭhu carāpitāti attho. **Paṭiṭṭhitā hoti** maggena āgatattā. **Mattāya** Parittappamāṇena. **Olokaṃ khamanti**, paññāya gahetabbataṃ upenti.

Tayoti kāyasakkhidiṭṭhippattasaddhāvimuttā. **Yathāṭṭhitova pāḷi-attho**, na tattha kiñci niddhāretvā vattabbaṃ atthīti suttantapariyāyena avuttaṃ vadati. **Tassa maggassāti** sotāpattimaggassa yaṃ kātabbaṃ, tassa adhigatattā. **Upari pana tiṇṇaṃ maggānaṃ atthāya sevamānā** anulomasenāsanāṃ, **bhajamānā** kalyāṇa-mitte, **samannāyamaṇā** indriyāni **anupubbena** Bhāvanāmaggaṭṭhapaṭipāṭiyā **arahattaṃ pāpuṇissanti** maggassa anekacittakkaṇikatāyāti ayamettha suttapadesa pāḷiyā attho.

Imameva pāḷim̐ gahetvāti “katamo ca puggalo saddhānusārī” ti maggaṭṭhe puggale vatvā “imassa kho ahaṃ, bhikkhave” ti-ādinā tesam̐ vasena anulomasenā-sanasevanādīnaṃ vuttattā imameva yathāvuttaṃ pāḷipadesaṃ gahetvā “**lokuttara-dhammo bahucittakkaṇiko**” ti vadati. **So vattabboti** so vitaṇḍavādī evaṃ vattabbo. Yadi maggaṭṭhapuggale vatvā anulomikasenāsanasevanādi pāḷiyaṃ vuttanti maggasamaṅgino eva hutvā te tathā paṭipajjanti, evaṃ sante senāsanapaṭisaṃyuttarūpādivipassanaggahaṇasmim̐ tava matena maggasamaṅgino eva āpajjeyyūṃ, na cetam̐ evaṃ hoti, tasmā suttam̐ me laddhanti yaṃ kiñci mā kathehīti vāretabbo. Tenāha “**yadi aññena cittenā**” ti-ādi. Tattha **evaṃ santeti** nānācitteneva senāsanapaṭisevanādike sati. Tattha pāḷiyaṃ yadi lokuttaradhammasamaṅgino eva pañca-viññāṇasamaṅgikālepi lokuttarasamaṅgitaṃ **sace sampaṭicchasi, satthārā saddhim̐ paṭivirujjhasi** suttavirodhadīpanato. Tenāha “**satthārā hī**” ti-ādi. Dhammavicāraṇā nāma tuyhaṃ avisayo, tasmā **yāguṃ pivāhīti uyyojetabbo**.

183. Ādikenevāti paṭhameneva. **Anupubbassikkhāti** anupubbeneva pavattasi-kkhāya. Tenāha “**karaṇatthe paccattavacanan**” ti. Saddhā jātā etassāti **saddhājāto**, agyāhitātipakkhepena jāta-saddassa pacchāvacanaṃ (2.0090). Evametanti adhi-muccanaṃ **okappaniyasaddhā**. **Santike nisīdati** upaṭṭhānavasena. **Sādhukaṃ katvā dhāretīti** yathāsutaṃ dhammaṃ vācuggatakaraṇavasena taṃ paguṇaṃ katvā sāravasena dhāreti. **Chando jāyatīti** dhammesu nijjhānakkhamesu ime

dhamme bhāvanāpaññāya paccakkhato ussāmīti kattukamyatākusalacchando jāyati. **Ussahatī** chando uppādamatte aṭṭhatvā tato bhāvanārambhavasena ussahati. **Tulayatī** sammasanavasena saṅkhāre. **Tīraṇavipassanāya tulayantoti** tīraṇapariññāya jānitvā upari pahānapariññāya vasena paritulayanto paṭijānanto. **Magga-padhānaṃ padahatī** maggalakkhaṇaṃ padhānikaṃ maggaṃ padahati. **Pesitacittoti** nibbānaṃ pati pesitacitto. **Nāmakāyenāti** maggappaṭipāṭiyā taṃtaṃmaggasampayuttanāmakāyena. **Na pana kiñci āhāti** dūratāya samānaṃ na kiñci vacanaṃ bhagavā āha te daḥhataṃ niggaṇhituṃ.

184. Paṇena vohārena byākaraṇaṃ **paṇaviyā**, paṇaviyā abhāvena **opaṇaviyā**, **na upetī** na yujjati. **Tanti** idaṃ idha adhippetamaṃ **paṇo paṇaviyaṃ dassetuṃ**. Tayidaṃ sabbaṃ bhagavā “mayaṃ kho, āvuso, sāyañceva bhuñjāmā”ti assajipunabbasukehi vuttaṃ sikkhāya avattanabhāvadīpanavacanaṃ sandhāya vadati.

Ukkipitvāti sīsenā gahetvā viya samādāya. **Anudhammoti** anurūpo sabhāvo, sāvaka bhāvassa anucchavikā paṭipatti. **Rohanīyanti** viruḥhibhāvaṃ. Siniyhati ettha, etena vāti sineho, kāraṇaṃ. Taṃ ettha atthīti **sinehavantaṃ**, pādakanti attho. **Taco ekaṃ aṅganti** taco vīrapakkhabhāve ekamaṅgaṃ. Padhānaṃ anuyuñjantassa hi tace palujjamānepi taṃnimittaṃ avosānaṃ anāpajjanakasseva vīriyassa ekaṃ aṅgaṃ ekaṃ kāraṇaṃ. Evaṃ sesesu vattabbaṃ. Tenāha- “**arahattaṃ appatvā na vuṭṭhahissāmīti evaṃ paṭipajjati**”ti. Sesamaṃ suviññeyyameva.

Kīṭāgirisuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca bhikkhuvaggavaṇṇanā.

3. Paribbājakavaggo

1. Tevijjavacchasuttavaṇṇanā

185. **Tatthāti** (2.0091) ekapuṇḍarīkasaññite paribbājakārāme. Anāgatapubbo lokiyasamudāhāravasena “**cirassaṃ kho, bhante**”ti-ādinā vuccati, ayaṃ panettha āgatapubbataṃ upādāya tathā vutto. Bhagavā hi kesañci vimuttijananatthaṃ, kesañci indriyaparipākattaṃ, kesañci visesādhigamatthaṃ kadāci titthiyārāmaṃ upagacchati. **Ananuññāya ṭhatvāti** ananujānitabbe ṭhatvā. **Anujānitabbaṃ siyā** anaññātassa ñeyyassa abhāvato. Yāvatakañhi ñeyyaṃ, tāvatakaṃ bhagavato ñāṇaṃ, yāvatakañca bhagavato ñāṇaṃ tāvatakaṃ ñeyyaṃ. Tenevāha- “na tassa adiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātama jānitabban”ti-ādi (mahāni. 156; cūḷani. dhotakamaṇavapucchāniddeśa 32; paṭi. ma. 1.121). **Sabbaññutaññāṇena hi** bhagavā **āvajjetvā pajānāti**. Vuttañhetamaṃ “āvajjanapaṭibaddhaṃ buddhassa bhagavato ñāṇaṃ”ti (mi. pa. 4.1.2). Yadi evamaṃ “camaṃ samāhito nāgo, tiṭṭhamaṃ

nāgo samāhito”ti (a. ni. 6.43) idaṃ suttapadaṃ kathanti? Vikkhepābhāvadīpanapa-
dametaṃ, na anāvajjanenapi ñāṇānaṃ pavattiparidīpanaṃ. Yaṃ panettha
vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vitthārato vuttameva.

186. Yāvadevāti idaṃ yathārucci pavatti viya aparāparuppattipi icchitabbāti tada-
bhāvaṃ dassento āha- “**sakiṃ khīṇānaṃ āsavānaṃ puna khepetabbābhāvā**” ti.
Paccuppanajānanaguṇanti idaṃ dibbacakkhuñṇassa paribhaṇḍañṇaṃ anāga-
taṃsañṇaṃ anādiyitvā vuttaṃ, tassa pana vasena anāgataṃsañṇaguṇaṃ
dasseti vattabbaṃ siyā.

Ghiparikkhāresūti vatthābharaṇādiddhanadhañṇādighiparikkhāresu. Gihiliṅgaṃ
pana appamāṇaṃ, tasmā ghibandhanaṃ chinditvā dukkhassantakarā hontiyeva.
Sati pana dukkhassantakiriyāya gihiliṅge te na tiṭṭhantiyevāti dassento “**yepī**” ti-ā-
dimāha. **Sukkhāpetvā** samucchinditvā. Arahattaṃ pattadivaseyeva pabbajanaṃ
vā parinibbānaṃ vāti ayaṃ nayo na sabbasādhāraṇoti āha “**bhūmadevatā pana
tiṭṭhanti**” ti. Tattha kāraṇavacanaṃ (2.0092) “**nīliyanokāsassa atthitāyā**” ti. Arañña-
pabbatādipavivekaṭṭhānaṃ **nīliyanokāso**. **Sesakāmbhaveti** kāmaloke. **Laṭitajana-
ssāti** ābharaṇālaṅkāranaccagītādivasena vilāsayuttajanassa.

Sopīti “so aññatra ekenā” ti vutto sopi. Karato na kariyati pāpanti evaṃ **na kiriyam
paṭibāhati**. Yadi attānaṃyeva gahetvā katheti, atha kasmā mahāsatto tadā ājīvaka-
pabbajjaṃ upagacchīti āha “**tadā kirā**” ti-ādi. **Tassapīti** na kevalaṃ aññesaṃ eva
pāsaṇḍānaṃ, tassapi. **Vīriyaṃ na hāpesīti** tapojigucchavādaṃ samādiyitvā ṭhito
virāgatthāya taṃ samādiṇṇavattaṃ na pariccajī, satthusāsanaṃ na chaḍḍesi.
Tenāha- “**kiriyavādī hutvā sagge nibbattati**” ti.

Tevijjavacchasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

2. Aggivacchasuttavaṇṇanā

187. Lokassa sassatatāpavattipaṭikkhepavasena pavatto vādo ucchedavādo
eva hotīti sassataggābhāve ucchedaggābhāvato puna paribbājakena “asa-
ssato loko” ti vadantena ucchedaggāho pucchito, bhagavatāpi so eva paṭikkhittoti
āha “**dutiye nāhaṃ ucchedadiṭṭhiko**” ti. **Antānantikādivasenāti** ettha **antānantika-
ggahaṇena** antavā loko anantavā lokoti imaṃ vādadvayamāha. **Ādi-saddena** “taṃ
jīvaṃ taṃ sarīraṃ” ti-ādivādacatukkaṃ saṅgaṇhāti, itaraṃ pana dvayaṃ sarūpe-
neva gahitanti. **Paṭikkhepo veditabboti** “tatiye nāhaṃ antavādiṭṭhiko, catutthe
nāhaṃ anantavādiṭṭhiko” ti evamādinā paṭikkhepo veditabbo. “Hoti tathāgato
paraṃ maraṇā” ti ayampi sassatavādo, so ca kho aparantakappikavasena,
“sassato loko” ti pana pubbantakappikavasenāti ayametesam viseso. “Na hoti
tathāgato paraṃ maraṇā” ti ayampi ucchedavādo, so ca kho sattavasena, “asa-
ssato loko” ti pana sattasaṅkhāravasenāti vadanti.

189. Sappatibhayaṃ (2.0093) uppajjanato saha dukkhenāti **sadukkhaṃ**.
Tenāha “**kilesadukkhenā**” ti-ādi. **Tesamyevāti** kilesadukkhavipākadukkhanāmyeva.

Sa-upaghātakanti sabādhaṃ. **Sa-upāyāsanti** sapaṛissamaṃ sa-upatāpaṃ sapīlaṃ. **Sapaṛiḷāhanti** sadarathaṃ.

Kiñci diṭṭhigatanti imā tāva aṭṭha diṭṭhiyo mā hontu, atthi pana, bho gotama, yaṃ kiñci diṭṭhigataṃ gahitaṃ. Na hi tāya diṭṭhiyā vinā kañci samayaṃ pavattetuṃ yujjati adhippāyena pucchati. **Apaviddhanti** samucchedappahānavasena chaḍḍitaṃ. **Paññāya diṭṭhanti** vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya bhagavatā paṭi-viddhaṃ. Yattha uppajjanti, taṃ sattaṃ mathenti sammaddantīti **mathitāti** āha “**mathitānanti tesamyeva vevacanan**” ti. **Kañci dhammanti** rūpadhammaṃ arūpadhammaṃ vā. **Anupādiyivāti** aggahetvā.

190. Na upetīti saṅkhaṃ na gacchatīti atthoti āha “**na yujjati**” ti. **Anujānitabbaṃ siyā** anupādāvimuttassa kañcīpi uppattiyā abhāvato. “Evaṃ vimuttacitto na upapajjati” ti kāmāñcetaṃ sabhāvapavedanaṃ parinibbānaṃ, eke pana ucchedavādino “mayampi ‘satto āyatīti na upapajjati’ ti vadāma, samaṇo gotamopi tathā vadati” ti ucchedabhāveveva paṭiṭṭhahissanti, tasmā bhagavā “na upapajjati kho vaccha na upeti” ti āha. “Upapajjati” ti pana vutte sassatameva gaṇheyyāti yojanā. Sesa-dvayepi eseva nayo. **Appatiṭṭhoti** ucchedavādādivasena paṭiṭṭhārahito. **Anālamboti** tesamyeva vādānaṃ olambārammaṇassa abhāvena anālambo. **Sukhapavesanaṭṭhānanti** tesaññeva vādānaṃ sukhapavesanokāsaṃ **mā labhatūti**. **Ananuññāya ṭhatvāti** “na upapajjati” ti-ādinā anujānitabbāya paṭiññāya ṭhānāhetu. **Anuññāmpīti** anujānitabbampi dutiyapañhaṃ **paṭikkhipi**. Pariyatto pana dhammo atthato paccayākāro evāti āha “**dhammoti paccayākāradhammo**” ti. **Aññattha payogenāti** imamahā niyyānikasāsanā aññasmiṃ micchāsamaye pavattappayogena, aniyyānikaṃ vividhaṃ micchāpaṭipattiṃ paṭipajjantenāti attho. “Aññavādiyakenā” ti pi pāṭho, paccayākārato aññākāradīpaka-ācariyavādaṃ paggayha tiṭṭhantenāti attho.

191. **Appaccayoti** (2.0094) anupādāno, nirindhanoti attho.

192. **Yena rūpenāti** yena bhūtipādādibhedena rūpadhammena. **Taṃ rūpaṃ** tappaṭibaddhasaṃyojanappahānena khīṇāsava-**tathāgatassa pahīnaṃ** anuppatti-dhammataṃ āpannaṃ. Tena vuttaṃ pāḷiyaṃ “anuppādadhamman”ti-ādi. Aññesaṃ jānanāya abhāvaguṇatāya **guṇagambhīro**. “Ettakā guṇā”ti **pamāṇaṃ gaṇhituṃ na sakuṇeyyo**. “Īdisā etassa guṇā”ti pariyogāhituṃ asakuṇeyyatāya **duppariyogāḷhoti**. **Dujjānoti** agādhatāya gambhīro “ettakāni udakaḷhakasatāni”ti-ādinā pametuṃ na sakkāti appameyyo, tato eva dujjāno. **Evamevānti** yathā mahāsamuddo gambhīro appameyyo dujjāno, evameva khīṇāsavopi guṇavasena, tasmā ayaṃ rūpādiṃ gahetvā rūpīti-ādivohāro bhaveyya, parinibbutassa pana tadabhāvā tathā paññāpetuṃ na sakkā, tato taṃ ārabha upapajjatīti-ādi na yujjeyya. Yathā pana vijjamāno eva jātavedo byattena purisena nīyamāno puratthimādidisaṃ gatoti vucceyya, na nibbuto, evaṃ khīṇāsavopīti dasseto “**evamevā**”ti-ādimāha.

Aniccatāti ettha aniccatāgahaṇaṃ asāranidassanaṃ. Tena yathā so sālarukkho sākāpālāsādi-asārāpagamena suddho sāre patiṭṭhito, evamayaṃ dhammavinayo sāsavasaṅkhāta-asāravigamena lokuttaradhammasāre patiṭṭhitoti dasseti. Sesā suviññeyyameva.

Aggivacchasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Mahāvaccasuttavaṇṇanā

193. Saha kathā etassa atthīti **sahakathī**, “Mayaṃ pucchāvasena tumhe vissajjanavasena”ti evaṃ sahapavattakathoti attho. **Etasseva kathitāni**, tattha paṭhame vijjāttayaṃ desitaṃ, dutiye agginā dassitanti tevijjavacchasuttaṃ aggivacchasuttanti nāmaṃ visesetvā vuttaṃ. **Sīghaṃ laddhiṃ na vissajjenti**, yasmā saṅkhārānaṃ niyatoyaṃ vināso anaññasamuppādo, hetusamuppānāpi na cirena nijjhānaṃ khamanti, na lahuṃ. Tenāha “**vasātela** (2.0095) ...**pe... sujjhanti**”ti. **Pacchimagamaṇaṃ** ñāṇassa paripākaṃ gatattā. Yaṭṭhiṃ ālambitvā udakaṃ tarituṃ otaranto puriso “**yaṭṭhiṃ otarivā udake patamāno**”ti vutto. **Kammavāpasaṇṇasena vitthāradesananti** saṃkhittadesanaṃ upādāya vuttaṃ. Tenāha “**mūlavasena cetthā**”ti-ādi. **Vitthārasadisāti** kammavāpasaṇṇasena idha desitadesanāva mūlavasena desitadesanaṃ upādāya vitthārasadisā. **Vitthāradesanā nāma natthīti** na kevalaṃ ayameva, atha kho sabbāpi buddhānaṃ nippariyāyena ujukena niravasesato vitthāradesanā nāma natthi desanāññāṇassa mahāvisayatāya karaṇasampattiyā ca tajjāya mahānubhāvattā sabbaññutaññāṇassa. Sabbaññutaññāṇasamaṅgitāya hi avasesapaṭisambhidānubhāvītāya aparimitakālasambhataññāṇasambhārasamudāgatāya kadācīpi parikkhayānarahāya anaññasādhāraṇāya paṭibhānapaṭisambhidāya pahūtajivhāditadanurūparūpakāyasampattisampadāya vitthāriyamānā bhagavato desanā kathāṃ parimitā paricchinnā bhaveyya, mahākāruṇika-

tāya pana bhagavā veneyyajjhāsayanurūpaṃ tattha tattha parimitaṃ paricchinnaṃ katvā niṭṭhapeti. Ayañca attho **mahāsīhanādasuttena** (ma. ni. 1.146 ādayo) dīpetabbo. **Sabbaṃ saṃkhittameva** attajjhāsayaavasena akathetvā bodhaneyyapuggalajjhāsayaavasena desanāya niṭṭhāpitattā. Na cettha dhammasāsanavirodho pariyaṃ anissāya yathādhammaṃ dhammānaṃ bodhitattā sabbalahuttā cāti.

194. Satta dhammā kāmāvacarā sampattasamādānaviratīnaṃ idhādhippetattā. **Aniyametvāti** “sammāsambuddho, sāvako”ti vā niyamaṃ visesena akatvā. **Attānameva ...pe... veditabbaṃ**, tathā hi paribbājako “tiṭṭhatu bhavaṃ gotamo”ti āha.

195. Satthāva arahā hoti paṭipattiyā pāripūribhāvato. **Tasmim byākateti** tasmim “ekabhikkhupi sāvako”ti-ādinā suṭṭhu pañhe kathite.

196. Sampādakoti paṭipattisampādako.

197. Sekhāya (2.0096) **vijjāyāti** sekhalakkhaṇappattāya maggapaññāya sātīsayam katvā karaṇavasena vuttā, phalapaññā pana tāya pattabbattā kammabhāvena vuttā. Tenāha “**heṭṭhimaphalattayaṃ pattabban**”ti. Imaṃ panettha aviparītamatthaṃ pāḷito eva viññāyamānaṃ appaṭivijjhanato vitaṇḍavādī “yāvatakaṃ sekkena pattabbaṃ, anuppattaṃ taṃ mayā”ti vacanalesam gahetvā “arahattamaggopi anena pattoyevā”ti vadati. **Evanti** idāni vuccamānāya gāthāya.

Kilesāni pahāya pañcāti pañcorambhāgiyasamyojanasañkhāte saṃkilese pahāya pajahitvā, pahānāhetu vā. **Paripuṇṇasekhoti** sabbaso vaḍḍhitasekha-dhammo. **Aparihānadhammoti** aparihānasabhāvo. Na hi yassa phātigatehi silādi-dhammehi parihāni atthi, samādhimhi paripūrakāritāya **cetovasipatto**. Tenāha “**samāhitindriyo**”ti. **Aparihānadhammattāva ṭhitatto**.

Anāgāminā hi asekkhabhāvāvahā dhammā paripūretabbā, na sekhabhāvāvahāti so ekantaparipuṇṇe sekho vutto. **Etaṃ na buddhavacananti** “maggo bahucittakkhaṇiko”ti etaṃ vacanaṃ na buddhavacanaṃ anantarekantavipākādānato, bahu-kkhattuṃ pavattane payoanābhāvato ca lokuttarakusalassa, “samādhimānantarikaññamāhu (khu. pā. 6.5; su. ni. 228), na pāraṃ diguṇaṃ yanti”ti (su. ni. 719) evamādīni suttapadāni etassatthasādhakāni. Orambhāgiyasamyojanappahānena sekkhadhammaparipūribhāvassa vuttatāya **attho** tava vacanena **virujjhatīti. Assa** āyasmato vacchassa.

198. Abhiññā vā kāraṇanti yañhi taṃ tatra tatra sakkhibhabbatāsañkhātaṃ iddhividhapaccanubhavanādi, tassa abhiññā kāraṇaṃ. Atha iddhividhapaccanubhavanādi abhiññā, evaṃ sati **abhiññāpādakajjhānaṃ kāraṇaṃ. Avasāne** chaṭṭhābhiññāya **pana arahattaṃ**. Ettha ca yasmā paṭhamasutte āsavakkhaya adhippeto, āsavā khīṇā eva, na puna khepetabbā, tasmā tattha “yāvadevā”ti na vuttaṃ. Idha phalasaṃpatti adhippetā, sā ca punappunaṃ samāpajjīyati, tasmā “yāvadevā”ti vuttaṃ. Tato eva hi “**arahattaṃ vā kāraṇan**”ti vuttaṃ. Tañhi “kudāssu nāmāhaṃ tadāyatanaṃ upasampajja viharissāmi, (2.0097) yadariyā etarahi upasampajja viharanti”ti (ma. ni. 1.465; 3.307) anuttaresu vimokkhesu pihaṃ upaṭṭhapetvā abhiññā nibbattentassa kāraṇaṃ, tayidaṃ sabbasādhāraṇaṃ na hotīti sādāraṇavasena naṃ dassento “**arahattassa vipassanā vā**”ti āha.

200. Paricaranti nāma vippakatabrahmacariyavāsattā. **Pariciṇṇo hoti** sāvakena

nāma satthu dhamme kattabbā paricariyā sammadeva niṭṭhāpitattā. Tenāha “iti ...pe... thero evamāhā”ti. Tesam guṇānanti tesam asekkhaguṇānaṃ. Sesam suviññeyameva.

Mahāvaccasuttavaṇṇanāya līnathappakāsanā samattā.

4. Dīghanakhasuttavaṇṇanā

201. Khananaṃ khataṃ, sūkarassa khataṃ ettha atthīti sūkarakhatā, sūkarassa vā imasmiṃ buddhuppāde paṭhamaṃ khataṃ upādāya **sūkarakhatā**, tāya. **Evamnā-maketi** evaṃ itthiliṅgavasena laddhanāmake. **Paṃsudhoteti** dhotapaṃsuke. **Otaritvā abhiruhitabbanti** pakatibhūmito anekehi sopānaphalakehi otaritvā puna leṇa-dvāraṃ katipayehi abhiruhitabbaṃ.

Ṭhitakovāti mātulassa ṭhitattā tattha sagāravasapatissavasena ṭhitakova. Kiñcāpi sabba-saddo avisesato anavasesapariyādāyako, vatthu-adhippāyānurodhī pana saddappayogoti tamatthaṃ sandhāya paribbājako “**sabbaṃ me nakkhamatī**”ti āha. Yā loke manussa-upapattiyoti-ādikā upapattiyō, tā anathasamudāgatā tattha tattheva sattānaṃ ucchijjanato, tasmā samayavādīhi vuccamānā sabbā āyatimṃ uppajjana-upapatti na hoti. Jalabubbuḷakā viya hi ime sattā tattha tattha samaye uppajjitvā bhijjanti, tesam tattha paṭisandhi natthīti assa adhippāyo. Tenāha “**paṭisandhiyo**”ti-ādi. **Assa adhippāyaṃ muñcitvāti** yenādhippāyena paribbājako “sabbaṃ me nakkhamatī”ti āha, taṃ tassa adhippāyaṃ jānantopi ajānanto viya hutvā tassa **akkhare tāva dosaṃ dassentoti** (2.0098) padesasabbaṃ sandhāya tena vuttaṃ, sabbasabbavisayaṃ katvā tattha dosaṃ gaṇhanto. Yathā loke kenaci “sabbaṃ vuttaṃ, taṃ musā”ti vutte tassa vacanassa sabbantoga-dhattā musābhāvo āpajjeyya, evaṃ imassapi “sabbaṃ me nakkhamatī”ti vadato tathā pavattā diṭṭhipi nakkhamatīti atthato āpannameva hoti. Tenāha bhagavā-“esāpi te diṭṭhi nakkhamatī”ti. Yathā pana kenaci “sabbaṃ vuttaṃ musā”ti vutte adhippāyānurodhinī saddappavatti, tassa vacanaṃ muñcitvā tadaññesameva musābhāvo ñāyāgato, evamidhāpi “sabbaṃ me nakkhamatī”ti vacanato yassā diṭṭhiyā vasena “sabbaṃ me nakkhamatī”ti tena vuttaṃ, taṃ diṭṭhimṃ muñcitvā tadaññameva yathādhippetamṃ sabbaṃ nakkhamatīti ayamattho ñāyāgato, bhagavā pana vādīvaro sukhumāya āṇiyā thūlaṃ āṇimṃ nīharanto viya upāyena tassa diṭṭhi-gataṃ nīharitumṃ tassa adhippāyena avatvā saddavasena tāva labbhamānaṃ dosaṃ dassento “**yāpi kho te**”ti-ādimāha. Tena vuttaṃ- “assa adhippāyaṃ muñcitvā akkhare tāva dosaṃ dassento”ti.

Paribbājako pana yaṃ sandhāya “sabbaṃ me nakkhamatī”ti mayā vuttaṃ, “ayaṃ so”ti yathāvuttadosapariharaṇatthaṃ tasmimṃ atthe vuccamāne esa doso sabbo na hoti, evampi samaṇo gotamo mama vāde dosameva āropeyyāti attano ajjhāsayaṃ niguhitvā yathāvuttadosaṃ pariharitukāmo “**esā me**”ti-ādimāha. Tattha **tampassa tādisamevāti** yaṃ “sabbaṃ me nakkhamatī”ti gahitaṃ vatthu,

tampi tādīsameva bhavēyyāti. Ayañca sabbantogadhadiṭṭhi mayhampi diṭṭhivatthu, taṃ me khameyyavāti. Yasmā pana “esāpi diṭṭhi tuyhaṃ nakkhamatī”ti yāpi diṭṭhi vuttā bhavatā gotamena, sāpi mayhaṃ nakkhamati, tasmā sabbhaṃ me nakkhamatevāti paribbājakassa adhippāyo. Tenāha- **“taṃ pariharāmīti saññāya vadati”**ti. Tathā ca vakkhati **“tasmāpi ucchedadiṭṭhi mayhaṃ nakkhamatī”**ti. “Esā me diṭṭhi”-ti yā ṭhitibhūtā diṭṭhi, tāya “sabbhaṃ me nakkhamatī”ti panettha sabbaggahaṇena gahitattā āha- **“atthato panassa esā diṭṭhi na me khamatīti āpajjati”**ti. Ayaṃ dosoti dassento āha **“yassa panā”**ti-ādi. **Esāti** diṭṭhi. **Rucitanti** diṭṭhidassanena abhinivisitvā rocetvā gahitaṃ. **Tena hi diṭṭhi-akkhamena arucitena bhavitabbanti** sati diṭṭhiyā akkhamabhāve tato tāya gahitāya khameyya ruceyya yathā, evaṃ sabbassa akkhamabhāveti (2.0099) aparabhāge **sabbhaṃ khamati rucati āpajjati. Na panesa taṃ sampañcchatīti** esa “sabbhaṃ me nakkhamatī”ti evaṃ vadanto ucchedavādī taṃ vuttanayena sabbassa khamanaṃ rucanaṃ na sampañcchati. Nāyena vuttamatthaṃ kathaṃ na sampañcchati āha **“kevalaṃ tassāpi ucchedadiṭṭhiyā ucchedameva gaṇhāti”**ti. Sabbesañhi dhammānaṃ āyatimaṃ uppādaṃ arucitvā taṃ sandhāya ayaṃ “sabbhaṃ me nakkhamatī”ti vadati, ucchedadiṭṭhikesu ca ucchinnesu kuto ucchedadiṭṭhisabhāvoti.

Tenāti tena kāraṇena, yasmā idhekacce sattā īdisaṃ diṭṭhimaṃ paggayha tiṭṭhanti, tasmāti vuttaṃ hoti. Pajahanakena vā cittaṃ ekajjhaṃ gahetvā pajahanakehi appajhanake niddhāretuṃ bhagavā “ato ...pe... bahutarā”ti avocāti āha- **“pajhanakesu nissakkaṃ”**ti yathā “pañcasīlehi pabhāvanā paññavantatarā”ti. **“Bahū”**ti vatvā na kevalaṃ bahū, atha kho ativiya bahūti dassento **“bahutarā”**ti āha. **“Bahūhi”**ti nayidaṃ nissakkavacanaṃ, atha kho paccattavacanaṃ. Kathaṃ hi-saddoti āha **“hi-kāro nipātamattaṃ”**ti. Anissakkavacanaṃ tāva tassa pajahanakānaṃ bahubhāvato tepi parato “bahutarā”ti vucciyanti. **Mūladassananti** ye tādīsaṃ dassanaṃ paṭhamaṃ upādiyanti, tajjātikameva pacchā gahitadassanaṃ. Vijātiyañhi paṭhamaṃ gahitadassanaṃ

appahāya vijātiyassa gahaṇaṃ na sambhavati viruddhassa abhinivesassa saha anavaṭṭhānato. Aviruddhaṃ pana mūladassanaṃ avissajjitvā visayādibheda-bhinnaṃ aparadassanaṃ gahetuṃ labbhati. Tenāha “**ettha cā**” ti-ādi.

Tattha kiñcāpi ekaccasassatavādo sassatucchedābhinivesānaṃ vasena yathā-kkamaṃ sassatucchedaggāhanajātiko, ucchedaggāhena pana sassatābhinivesassa taṃgāhena ca asassatābhinivesassa virujjhanato ubhayatthapi “**ekaccasassatam vā gahetuṃ na sakkā**” ti vuttaṃ, tathā “**sassatam vā ucchedam vā na sakkā gahetuṃ**” ti ca. Mūlasassatañhi paṭhamaṃ gahitaṃ. **Āyatanesupī yojetabbanti** paṭhamaṃ cakkhāyatanam sassatanti gahetvā aparabhāge na kevalam cakkhāyatanaeva sassatam, sotāyatanampi sassatam, ghānāyatanādipi sassatanti gaṇhātīti-ādinā yojetabbaṃ. **Āyatanesupīti** pi-saddena dhātūnaṃ indriyānampi gāho daṭṭhabbo. **Idam sandhāyāti** (2.0100) “mūle sassatan” ti-ādinā vuttapaṭhamaggāhassa samānajātiyaṃ aparaggāhaṃ sandhāya.

Dutiyavāre paṭhamavāre vuttasadisam vuttanayeneva veditabbaṃ. **Tattha ādīnavaṃ disvāti** “yadi rūpaṃ sassatam siyā, nayidaṃ ābādhāya saṃvatteyya. Yasmā ca kho idaṃ rūpaṃ asassatam, tasmā abhiṇhapaṭipīḷanaṭṭhena udayavayavantaṭāya rūpaṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭiccasamuppannaṃ, sassatābhiniveso micchā” ti-ādinā tattha sassatavāde ādīnavaṃ dosaṃ disvā. **Oḷārikanti** tasmā paṭipīḷanaṭṭhena ayāthāvaggāhatāya rūpaṃ na saṅhaṃ oḷārikameva. Vedanādinampi aniccādibhāvadassanaṃ rūpavedanā-ādinam samānayogakkhamattā. **Vissajjetīti** pajahati.

Tisso laddhiyoti sassatuccheda-ekaccasassatadiṭṭhiyo. Yasmā sassatadiṭṭhikā vaṭṭe rajjanassa āsannā. Tathā hi te oḷiyantīti vuccanti, bhavābhavadiṭṭhīnaṃ vasena imesaṃ sattānaṃ saṃsārato sīsukkipanaṃ natthīti etāva tisso visesato gahetabbā.

Idhalokaṃ paralokañca atthīti jānātīti ettāvatā sassatadassanassa appasāvajjātākāraṇamāha, **vaṭṭam assādeti, abhinandatīti** iminā dandhavirāgatāya. Tenāha “**tasmā**” ti-ādi. **Idhalokaṃ paralokañca atthīti jānātīti** iminā tāsu tāsu gatisu sattānaṃ saṃsaraṇaṃ paṭikkhipatīti dasseti, **sukatadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ atthīti jānātīti** iminā kammaphalaṃ. **Kusalaṃ na karotīti** iminā kammaṃ, **akusalaṃ karonto na bhāyatīti** iminā puññāpuññāni sabhāvato jāyantīti dasseti. **Vaṭṭam assādeti abhinandati** tanninnabhāvato. **Sīghaṃ laddhiṃ jahituṃ na sakkoti** vaṭṭupacchedassa aruccanato. Ucchedavādī hi tasmīṃ bhava ucchedaṃ maññati. Tato paraṃ **idhalokaṃ paralokañca atthīti jānātīti** sukatadukkaṭānaṃ phalaṃ atthīti jānātīti kammaphalavādībhāvato. Yebhuyyena hi ucchedavādī sabhāvanīyatīyadicchābhinivesesu aññatrābhiniveso hoti. **Sīghaṃ dassanaṃ pajahati** vaṭṭābhiratīyā bhāvato. **Pāramiyo pūretuṃ sakkonto paccekabuddho hutvā**, lokavohāramatteva so sammāsambuddho hutvā parinibbāyatīti yojanā. **Asakkontoti** buddho hotuṃ asakkonto. **Abhinīhāraṃ** (2.0101) **Katvā** aggasāvakaḍibhāvassa abhinīhāraṃ sampādetvā. **Sāvako hutvāti** aggasāvako mahāsāvako hutvā, tathāpi tevijjo chaḷabhiñño paṭisambhidāppatto vā sukkhavipassako eva vā buddhasāvako hutvā parinibbāyati. Sabbamidaṃ ucchedavādinō kalyāṇamittanissayena

sammattaniyā mokkamaṇe khippavirāgatādassanattamaṃ āgataṃ. Tenāha “**tasmā**”-ti-ādi.

202. Kañjiyenevāti āraṇāḷena. Kañjiyasadisena ucchedadassanena. **Pūritoti** paripuṇṇajjhāsayo. **Soti** paribbājako. **Appahāyāti** abhinditvā. **Viggahoti** kalaho idameva saccaṃ, moghamaññanti aññamaññaṃ viruddhaggāhoti katvā. **Vivādanti** viruddhavādaṃ. **Vighātanti** virodhahetukaṃ cittavighātaṃ. **Vihesanti** viggahavivādanimittaṃ kāyikaṃ cetasañca kilamathaṃ. **Ādīnavaṃ disvāti** etāsaṃ diṭṭhīnaṃ evarūpo ādīnavaṃ, aniyyānikabhāvatāya pana sampati āyatiñca mahādīnavoti evaṃ ādīnavaṃ disvā.

205. “Esohamasmi, eso me attā”-ti-ādinā (ma. ni. 1.241; saṃ. ni. 3.8) kāyaṃ anvetīti kāyanvayo, soyeva, tassa vā samūho **kāyanvayatā**, kāyapaṭibaddho kilesa. Tenāha “**kāyaṃ ...pe... attho**”-ti.

Asammissabhāvanti asaṅkarato vavatthitabhāvaṃ. Tena tāsamaṃ yathāsakaṃ paccayānaṃ uppajjitvā vigamaṃ dasseti. Evañhi tāsamaṃ kadācīpi saṅkaro natthi. Tenāha “**tatrāyaṃ saṅkhepattho**”-ti-ādi. Sarūpaṃ aggahetvā “aññā vedanā”-ti aniyamena vuttatā tameva vigamaṃ dassento “**anuppannāva honti antarahitā vā**”-ti āha. Sarūpato niyamevā vuccamāne kāci anuppannā vā hoti, kāci antarahitā vāti. **Cuṇṇavicuṇṇabhāvadassanattanti** khaṇe khaṇe bhijjamānabhāvadassanattamaṃ.

Na kenaci saṃvadatīti kenaci puggalena saddhiṃ diṭṭhirāgavasena saṃkiliṭṭhacitto na vadati. Tenāha “**sassataṃ gahetvā**”-ti-ādi. **Na vivadatīti** viruddhabhāvo hutvā na vivadatīti. **Parivattetvāti** ucchedaṃ gahetvā ekaccasassataṃ gahetvā evaṃ vuttanayena tayopi vādā parivattetvā yojetabbā (2.0102). **Tena voharatīti** tena lokavohārena lokasamaññaṃ anatidhāvanto satto puriso puggaloti-ādinā voharati, na pana ito bāhirakā viya abhinivisati. Tenāha “**aparāmasanto**”-ti. **Kañci dhammanti rūpādīsu** ekaṃ dhammampi. **Parāmāsaggāhena** aggaṇhantoti “nicca”-ti-ādinā, “etaṃ mamā”-ti-ādinā ca dhammasabhāvaṃ atikkamitvā parato āmasitvā gahaṇena aggaṇhanto.

Katāvīti katakicco. **So vadeyyāti** khīṇāsavo bhikkhu ahaṅkāramamaṅkāresu sabbaso samucchinnesupi ahaṃ vadāmīti vadeyya. Tattha **ahanti** niyakajjhattasantaṇe. **Mamanti** tassa santakabhūte vatthusmiṃ lokaniruḷhe. **Samaññanti** tattha sukusalatāya loke samañña kusalo viditvā. **Vohāramattenāti** kevalaṃ pacceka-buddho hutvā mahābodhipāramiyo pūretuṃ asakkonto sāvako hutvā desavohāramattena na appahīnataṇho viya andhaputhujjano abhinivesanavasena.

206. Sassatādīsūti sassatābhinivesādīsu. **Tesaṃ tesaṃ dhammānanti** niddhāraṇe sāmivacanaṃ. **Sassataṃ abhiññāyāti** sassatadiṭṭhiṃ samudayato atthaṅgamato assādato nissaraṇato abhivisiṭṭhāya paññāya paṭivijjhitvā. **Pahānanti** accantappahānaṃ samucchedaṃ. **Rūpassa pahānanti** rūpassa tappaṭibaddhasaññojanappahānena pahānaṃ. **Anuppādanirodhena** niruddhehi āsavehi aggaṇhētva **cittaṃ vimucci**. “Āsavehi cittaṃ vimucci”-ti ettha kiñcīpi aggaṇhētva asesetvā. **Soḷasa paññāti** mahāpaññādikā soḷasa paññā. **Caturaṅgasamannāgatoti** puṇṇa-uposathadivasatā, kenaci anāmantitameva anekasatānaṃyeva anekasahassānaṃ vā bhikkhūnaṃ sannipatitatā, sabbesaṃ ehibhikkhubhāvena upasampannatā, chaḷa-

bhiññatā cāti. Tenāha “**tatrimāni aṅgānī**” ti-ādi. Yaṃ panettha atthato avibhattaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Dīghanakhasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā

207. Dve (2.0103) **māgaṇḍiyā**ti dve māgaṇḍiyanāmakā. **Devagabbhasadisanti** devānaṃ vasana-ovarakasadiṣaṃ. **Etaṃ vuttanti** “bhāradvājagottassa brāhmaṇassa agyāgāre tiṇasanthārake” ti etaṃ vuttaṃ. **Na kevalaṃ taṃ divasamevā**ti yaṃ divasaṃ māgaṇḍiyo paribbājako tiṇasanthāraṃ paññattaṃ, na kevalaṃ taṃ divasameva bhagavā yenaññataro vanasaṇḍo, tenupasaṅkamīti yojanā. **Gāmūpacāreti** gāmasamīpe. **Saññānaṃ katvā**ti saññānaṃ katvā viya. Na hi bhagavato tassa saññānakaraṇe payojanaṃ atthi.

Samaṇaseyyānurūpanti samaṇassa anucchavikā seyyā. Pāsamsattho hi ayaṃ rūpa-saddo. Tenāha “**imaṃ tiṇasanthāraṃ**” ti-ādi. **Anākiṇṇoti** viluḷito aghaṭṭito. Hatthapādasīsehi tattha tattha pahaṭena na calito **abhinno**, acalitattā eva abhinnaṃ attharaṇaṃ. **Paricchinditvā paññatto viyā**ti ayaṃ chekena cittakārena cintetvā tulikāya paricchinnalekhāya paricchinditvā likhitā cittakataseyyā viya. Bhūnaṃ vuccati vaḍḍhitaṃ, taṃ hantīti **bhūnahuno**. Tenāha “**hatavaḍḍhino**” ti. Taṃ panāyaṃ cakkhādīsu saṃvaravidhānaṃ vaḍḍhihananaṃ maññati. Tenāha “**mariyā-dakārakassā**” ti. **Brūhetabbanti** uḷāravisaṃyūpahārena vaḍḍhetabbaṃ piṇetabbaṃ. Taṃ pana ananubhūtānubhavanena hotīti āha “**adiṭṭhaṃ dakkhitabban**” ti. Anubhūtaṃ pana apaṇītaṃ hotīti vuttaṃ “**diṭṭhaṃ samatikkamitabban**” ti. Sesavāresupi eseva nayo. Paramadiṭṭhadhammanibbānavādī kiresa paribbājako, tasmā **evaṃ chasu dvāresu vaḍḍhiṃ paññapeti**. Yasmā yaṃ channampi cakkhādīnaṃ yathāsakaṃ visayaggahaṇaṃ paṭikkhipanto lokassa avaḍḍhitaṃ vināsameva paññapeti, **tasmā so** sayampi **vaḍḍhihato** hatavaḍḍhito.

Samkilesato ārakattā **ariyo** niyyānikadhammabhāvato **ñāyo dhammo**. Vajjalesa-ssapi abhāvato **kusalo**. Tenāha “**parisuddhe kāraṇadhamme anavajje**” ti. **Uggata-ssā**ti uccakulīnatādinā uḷārassa. **Mukhe ārakkhaṃ ṭhapetvā**ti mukhena saṃyato hutvā. **Ambajambū-ādīni gahetvā viya apūrayamānoti** ambajambū-ādīni aññamaññavisadisāni viya pūraṇakathānayaena yaṃ kiñci akathetvā. Tenāha “**mayā kathita-niyāmenā**” ti.

208. Phalasaṃpattiyā (2.0104) **Vuṭṭhitoti** divāvihārato vuṭṭhitoti attho. Divāvihāropi hi “paṭisallānaṃ” ti vuccati “rahogataṃ paṭisallīnaṃ evaṃ cetaso parivī-takko udapādī” ti-ādīsu (pārā. 18). Bhagavā hi phalasaṃpattito vuṭṭhānuttara-kālaṃ tesam kathāsallāpaṃ sutvā divāvihārato vuṭṭhāya tattha gato. Saṃvego nāma saḥottappañānaṃ, taṃ nibbindanavasenaṃ hoti, saṃveganissitaṃ sandhāyāha “**pītiṣaṃvegena saṃviggo**” ti. So pana yasmā purimāvattāya calanaṃ hoti cittaṃ, tasmā āha “**calito kampito**” ti. **Tikhiṇasotena purisenā**ti bhagavantaṃ

sandhāyāha.

209. Dhammadesanaṃ ārabhi yathā vineyyadamanakusalo **vasanaṭṭhānaṭṭhe** nāti idaṃ āramitabbabhāvassa bhāvalakkhaṇavacanaṃ. Āramati etthāti ārāmo, rūpaṃ ārāmo etassāti **rūpārāmaṃ**, tato eva tanninnabhāvena **rūpe ratanti rūpa-** **rataṃ**, tena sammo duppattiyā rūpena sammuditanti **rūpasammuditaṃ**, tadeṭaṃ tadabhihatajavanakiccaṃ tattha āropetvā vuttaṃ. **Dantanti**-ādīsupi eseva nayo. **Dantaṃ** damitaṃ. **Nibbisevananti** vigatavisukāyikaṃ. **Guttanti** satiyā guttaṃ. **Rakkhanti** tasseva vevacanaṃ. **Samvutanti** apanītaṃ pavesanivāraṇena. Tenāha “**pihitaṃ**” ti.

210. Uppajjanapariḷāhanti uppajjanakilesapariḷāhaṃ. **Kiṃ vacanaṃ vattabbaṃ** **assāti** rūpārammaṇaṃ anubhavitvā samudayādīpahānaṃ pariggaṇhitvā parinibbī-
nditvā virajjitvā yo vimutto, tattha kiṃ vuddhihatapariyāyo avassaṃ labhati na
labhatīti pucchati. Paribbājako tādise sārabaddhavamuttike vuddhihatoti na vade-
yyāti āha “**na kiñci, bho, gotamā**” ti.

211. Teti tayā, ayameva vā pāṭho. Vassaṃ vāso vassaṃ uttarapadalopena,
vassitaṃ arahatīti **vassiko**, vassakāle nivāsānucchavikoti attho.

Nāti-ucco hoti nātinīco Ti gimhiko viya ucco, hemantiko viya nīco na hoti, atha
kho tadubhayavemajjalakkhaṇatāya nāti-ucco hoti nātinīco. **Nātitanūnīti** (2.0105)
hemantikassa viya na khuddakāni. **Nātibahūnīti** gimhikassa viya na atibahūni.
Missakānevāti hemantikagimhikesu vuttalakkhaṇavomissakāni. **Uṇhapavesanattā-**
yāti niyūhesu purebhattaṃ pacchābhattañca patitasūriyobhāsavasena uṇhassa
abbhantarapavesanattāya. **Bhittiniyūhāni nīhariyantīti** dakkhiṇapasse bhittisu
niyūhāni nīharitvā kariyanti.

Vipulajālānīti puthulachiddāni. **Udakayantānīti** udakavāhakayantāni.

Nīluppalagacchake katvā Ti vikasitehi nīluppalehi gacchake naḷinike katvā. **Gandhakalanti** gandhamissakakaddamaṃ. **Yamakabhittīti** yugaḷabhitti, tassā antare nāḷi, yato udakaṃ abhiruhati. **Lohanāḷinti** lohamayayantanāḷiṃ. **Jālanti** tambalohamayaṃ jālaṃ. **Heṭṭhā yantaṃ parivattenti** heṭṭhābhāge udakayantaṃ gamenti. **Udakaphusite temente vivaṇṇatā māhosīti nīlapaṭaṃ nivāseti**. **Divākāleti** divasavelāya. **Ajjhattaṃ vūpasantacitto viharāmīti** etena attano phalasaṃpattivi-hāro bhagavatā dassitoti āha- “**tāya ratiyā ramamānoti idaṃ catutthajjhānikaphala-saṃpattiraṭṭiṃ sandhāya vuttan**” ti.

212. Mahā ca nesaṃ papañcoti nesaṃ rājūnaṃ mahāpapañco rājiddhivasena sabbadā sampattivisaṃyo ca, anubhavituṃ na labhanti adhippāyo. **Mante gave-santā vicaranti**, na bhogasukhaṃ. **Gaṇanā** nāma acchinnagaṇanā, na vigaṇaga-ṇanā na paṇagaṇanā. **Āvaṭṭoti** yathādhighate dibbe kāme pahāya kāmahetu āvaṭṭo nivatto parivattito **bhaveyya**. **Evaṃ mānusakā kāmāti** yathā koci kusaggena udakaṃ gahetvā mahāsamudde udakaṃ mineyya. Tattha mahāsamudde udaka-meva mahantaṃ vipulaṃ paṇitañca, evaṃ dibbānaṃ kāmānaṃ samīpe upani-dhāya mānusakā kāmā appamattakā oramattakā nihīnā, dibbāva kāmā mahantā vipulā uḷārā paṇitā. **Samadhigayhāti** sammā adhigamanavasena niggayha dibbampi sukhaṃ hīnaṃ katvā **tiṭṭhati**.

213. Ārogyahetukaṃ sukhaṃ assa atthīti **sukhī**, taṃ panassa rogavigamatovāti āha “**paṭhamaṃ dukkhito pacchā sukhito**” ti. Serī nāma attādhiṇavuttīti āha “**serī ekako bhaveyyā**” ti. Attano vaso (2.0106) sayaṃvaso, so etassa atthīti **sayaṃvasī**. **Āṅgārakapallaṃ viya** kāmavattupariḷāhahetuto. **Tacchetvāti** ghaṭṭetvā, kaṇḍūyi-tvāti attho.

214. Yena kāyo madhurakajāto hoti, taṃ kira kuṭṭhaṃ chaviṃ vināseti, cammaṃ chiddajātaṃ viya hoti. Tenevāha “**upahatakāyappasādo**” ti. **Paccalathāti** paṭilabhi. Avijjābhībhūtātāya virodhipaccayasamaṃyogena **paññindriyassa upahatattā**. Āyatīṃ dukkhaphalatāya etarahi ca kilesadukkhahulatāya kāmānaṃ **dukkhasampha-ssatā**, tadubhayasaṃyuttesu tesu ca taṃ asallakkhitvā ekantasukhābhīniveso viparītasāññāya, na kevalāya sukhavedanāya sukhāti pavattasāññī.

215. Tānīti kuṭṭhasarīre vaṇamukhāni. **Asucīnīti** asubhāni. **Duggandhānīti** vissa-gandhāni. **Pūtīnīti** kuṇapabhūtāni. **Idānīti** etarahi. Nakhehi vippatacchana-aggipa-ritāpanehi atinippīḷanakāle **pāṇakā ...pe... paggharanti**, tena vedanā tanukā hoti. **Evanti** vuttanayena vedanāya tanukabhāvato.

Ārogyabhāve dhanalābhādīlābhuppattito, asati ca ārogye lābhassa niraṭṭhaka-bhāvato, diṭṭhadhammikādisabbasampattīnaṃ lābhassa nimittabhāvato ca **ārogya-paramā lābhā**. Nibbāne sukhuppattito, asati ca nibbānādhighame tādisassa sukhassa anupalabbhanato, sabbasaṅkhatavivittattā ca sabbaso ca saṃsāradu-kkhābhāvato, adhigate ca tasmīṃ sakalavaṭṭadukkhābhāvato ca **nibbānaṃ paramaṃ sukhaṃ**. **Pubbabhāgamaggānanti** kāyānupassanādibhedabhinnānaṃ ariyamaggassa pubbhāgiyānaṃ maggānaṃ. Tesañca amatagāmitā nāma tanninnatāvaseneva sacchikiriyāvasenāti āha “**pubbhāgagamaneneva amatagā-**

minan”ti. **Aṭṭhaṅgiko** ariyamaggo **khemo** sabbaparissayasamugghātanena anupaddutattā, taṃsamaṅgīnaṃ sabbaso anupaddutattā taṃsamaṅgīnaṃ sabbaso anupaddavahetuto ca. **Laddhivasena gahitā**ti sassatavādādīhi kevalaṃ tesam laddhivasena tathā gahitā. **Khema-amatagāminanti** iminā hi “khemaṃ-amatagāmin”ti vibhatti-alopena niddeso, attho pana vibhattilopena daṭṭhabboti dasseti.

216. Anomajjati (2.0107) anu anu omajjati. Aparāparaṃ hatthaṃ **heṭṭhā otārento majjati**.

217. Chekanti ghanabhāvena vītaṃ. Ghanamaṭṭhabhāvena sundaraṃ hotīti āha “**sampannan**”ti. Sādhūhi paramappicchasantuṭṭhehi lāto gahitoti **sāhuḷi. Saṅkāracoḷakaṃ** niccakāḷakaṃ.

218. Tattha tattha rujanaṭṭhena vibādhanatṭhena **rogova bhūto**. Vipassanāñāṇenapi sikhāppattena ārogyaṃ ekadesena passati, nibbānañca vaṭṭapaṭipakkhatoti āha “**vipassanāñāṇaṅcevā**”ti.

219. Antarāti paṭhamuppatti jarāmaraṇānaṃ vemajjhe. **Upahatoti** pittasemhādīdosehi dūsitabhāvena kathito. Pittādīdose pana bhesajjasevanāya nivattento upahataṃ paṭipākatikaṃ karonto **cakkhūni uppādeti nāma. Vinatṭhānī**ti anuppattidhammataṃ āpannāni.

220. Pubbe vutte Sāhuḷiyacīre. **Vaṭṭe anugatacittenāti** anamatagge saṃsāra-vaṭṭe anādīnavadassitāya anugāmicittena.

221. Dhammassāti nibbānassa. **Anudhammanti** anurūpaṃ niyyānadhammaṃ. Tenāha “**anucchavikaṃ paṭipadan**”ti. **Pañcakkhandheti** pañcupādānakkhandhe dasseti. “Dīgharattaṃ vata, bho”ti-ādinā pāḷiyaṃ vivaṭṭaṃ dassitaṃ. Tenāha “**upādānanirodhāti vivaṭṭaṃ dassento**”ti. Sesam suviññeyyameva.

Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Sandakasuttavaṇṇanā

223. Devena vassena kato sobbho devakatasobbho. Tenāha “**vasso ...pe... rahado**”ti. **Guhāti** paṃsuguhā pāsāṇaguhā missakaguhāti tisso guhā. Tattha **paṃsuguhā** udakamuttatṭhāne ahosi ninnatṭhānaṃ pana udakena ajjhotthataṃ. **Umaṅgaṃ katvāti** heṭṭhā suduggaṃ katvā. **Anamataggiyaṃ** (2.0108) **paccavekkhitvāti** “na kho so sattāvāso sulabharūpo, yo iminā dīghena addhunā anāvutṭhapubbho”ti-ādinā (ma. ni. 1.160) idañca taḷākaṃ mayā vutthapubbaṃ bhavissati, tampi ṭhānaṃ so ca attabhāvo apaññattikabhāvaṃ gatoti evaṃ anamataggiyaṃ paccavekkhitvā tādisaṃ ṭhānaṃ gantuṃ vaṭṭati. Iminā nayena samuddapabbata-dassanādīsipi paccavekkhaṇāvidhi veditabbo.

Uccaṃ nadamānāyāti uccaṃ katvā saddaṃ karontiyā **kāmassādabhavassādādivatthuntī** “ayañca ayañca kāmo iṭṭho kanto manāpo, asuko bhavo iṭṭho kanto manāpo, evamayaṃ loko piyehi piyataro”ti evaṃ kāmassādabhavassādālokassādādisaṅkhātaṃ vatthuṃ. Duggatito saṃsārato ca niyyāti etenāti niyyānaṃ, sagga-

maggo mokkhamaggo ca, taṃ niyyānaṃ arahati, niyyāne vā niyuttāti niyyānikā, niyyānaṃ vā phalaṃ etissā atthīti niyyānikā, vacīduccaritādisaṃkilesato niyyātīti vā niyyāniyā, ī-kārassa rassattaṃ ya-kārassa ca ka-kāraṃ katvā niyyānikā, ceta-nāya saddhiṃ samphappalāpā veramaṇi. Tappaṭipakkhato aniyyānikā, tassā bhāvo aniyyānikattaṃ, tasmā **aniyyānikattā**. **Tiracchānabhūtā**ti tirokaraṇabhūtā. **Gehassitakathā**ti kāmapaṭisaṃyuttakathā. **Kammaṭṭhānabhāve**ti aniccatāpaṭisaṃyuttacatusaccakammaṭṭhānabhāve. Saha atthenāti **sāttakaṃ**, hitapaṭisaṃyuttanti attho. **Visikhā**ti gharasanniveso, visikhāgahaṇena ca tannivāsino gahitā “gāmo āgato”ti-ādīsu (sārattha. ṭi. 1.ācariyaparamparakathāvaṇṇanā) viya. Tenevāha “**sūrā samatthā**”ti “**saddhā pasannā**”ti ca. Kumbhaṭṭhānappadesena kumbhadāsiyo vuttāti āha “**kumbhadāsikathā vā**”ti.

228. Vohāro viya tesam tathā vohāramattaṃ gahetvā vuttaṃ “**brahmacariyavāse**”ti. **Akatā**ti samena, visamena vā kenaci hetunā na katā na vihitā. Katavidho karaṇavidhi natthi etesanti **akaṭavidhā**. Padadvayenapi loke kenaci hetupaccayena nesaṃ anibbattataṃ dasseti. **Iddhiyāpi na nimmitā**ti kassaci iddhimato cetovasi-pattassa devassa, issarādino vā iddhiyāpi na nimmitā. **Animmātā**ti kassaci animmāpitā. **Rūpādijanakabhāvanti** rūpasaddādīnaṃ paccayabhāvaṃ, rūpādayopi pathaviyādīhi (2.0109) appaṭibaddhavuttikāti tassa adhippāyo. Yathā pabbata-kūṭaṃ kenaci anibbattitaṃ kassaci ca anibbattanaṃ, evametepīti āha “**pabbata-kūṭā viya ṭhitāti kūṭaṭṭhā**”ti. Yamidaṃ bijato aṅkurādi jāyatīti vuccati, taṃ vijjamānameva tato nikkhamati nāvijjamānaṃ, aññathā aññatopi aññassa upaladdhi siyāti adhippāyo. **Evaṃ ṭhitā**ti evaṃ nibbikārā ṭhitā. **Ubhayenapīti** atthadvayenapīti vadanti. “Kūṭaṭṭhā esikaṭṭhāyiṭṭhitā”ti padadvayenapi. **Tesam** sattannaṃ kāyānaṃ. **Ṭhitattā**ti nibbikārābhāvena ṭhitattā. **Na calantīti** vikāraṃ nāpajjanti. Vikārābhāvato hi tesam sattannaṃ kāyānaṃ esikaṭṭhāyiṭṭhitatā. Aniñjanañca atthato pakatiyā avaṭṭhānamevāti dassetuṃ “**na vipariṇāmentī**”ti vuttaṃ. Tathā avipariṇāmadhammattā eva te **aññamaññaṃ na byābādhenti**. Sati hi vikāraṃ āpādetabbatāya byābādhakatāpi siyā, tathā anuggahetabbatāya anuggāhakatāti tadabhāvaṃ dassetuṃ pāḷiyaṃ “nālan”ti-ādi vuttaṃ.

Pathavi eva kāyekadesattā **pathavīkāyo**. Hantuṃ vā ghātetuṃ vā samattho **nāma natthi** jīvasattamānaṃ kāyānaṃ niccatāya nibbikārābhāvato, eteneva nesamahantabbatā aghātetabbatā atthato vuttāyevāti daṭṭhabbā. Tathā hi vuttaṃ “**sattannaṃtveva kāyānan**”ti-ādi. **Sotuṃ vā sāvetuṃ vā samattho nāma natthīti** paccekam nesaṃ savanesu asamatthattā tadekadesādīsipi asamatthataṃ dīpeti. Yadi koci hantā natthi, kathaṃ satthappahāroti āha “**yathā muggarāsi-ādīsū**”ti-ādi. **Kevalaṃ saññāmatameva hoti**, hananaghātanādi pana paramatthato nattheva kāyānaṃ avikopaniyabhāvatoti adhippāyo. **Kevalaṃ takkamattena niratthakaṃ diṭṭhiṃ dīpetīti** etena yasmā takkikā niraṅkusatāya parikappanassa yaṃ kiñci attanā parikappitaṃ sārato maññamānā tatheva abhinivissa takkadiṭṭhiggāhaṃ gaṇhanti, tasmā na tesam diṭṭhivatthusmiṃ viññūhi vicāraṇā kattabbāti dasseti. **Kecīti** sārasmāsācariyā. **Pañcindriyavasenāti** pañcarūpindriyavasena. **Kammanti laddhi** kammabhāvena supākaṭattā. Avaṅkathātāraṇādikā **dvāsatti paṭipadā**.

Ekasmiṃ kappeti ekasmiṃ mahākappe.

Purisabhūmiyoti (2.0110) padhānapuggalena niddeso, itthīnampetā bhūmiyo icchanteva. **Bhikkhu ca pannakoti-**ādi tesam pāḷiyeva. Tattha **pannakoti** bhikkhāya vicaraṇakoti vadanti, tesam vā paṭipattim paṭipannako. **Jinoti** jiṇṇo, jarāvasena nihīnadhātukoti vadanti, attano vā paṭipattiyā paṭipakkham jinitvā ṭhito. So kira tathābhūto kassacipi dhammam na katheti, tenāha “**na kiñci āhā**”ti. **Alābhinti** “so na kumbhimukhā paṭiggaṇhati”ti-ādinā (dī. ni. 1.394) nayena vutta-alābhahetusamāyogena alābhim. Tato eva jighacchādubbalaparetatāya sayanaparāyaṇam **samaṇam pannabhūmiti vadati.**

Ājīvavuttisatānīti sattānaṃ ājīvabhūtāni jīvikāvuttisatāni. Pasuggahaṇena eḷakajāti gahitā, migaggahaṇena rurugavayādisabbamigajāti. **Bahū devāti** cātumahārājikādibrahmakāyikādivasena nesam antarabhedavasena bahū devā. Tattha cātumahārājikānaṃ ekacco antarabhedo “**mahāsamayasuttena**” (dī. ni. 2.331 ādayo) dīpetabbo. **Mānusāpi anantāti** dīpadesakulavaṃsājīvādivibhāgavasena mānusāpi anantabhedā. Pisācā eva pesācā, te aparapetādayo **mahantā** veditabbā.

Chaddantadahamandākiniyo **kuḷīramucalinda**nāmena vadati. **Gaṇṭhikāti** pabbagaṇṭhikā. **Paṇḍitopi ...pe... uddham na gacchati**, kasmā? Sattānaṃ saṃsaraṇakālassa niyatabhāvato.

Aparipakkaṃ saṃsaraṇanimittaṃ silādinā **paripāceti nāma** sīghaṃyeva visuddhipattiyā. **Paripakkaṃ phussa phussa** patvā patvā paripakkabhāvāpādanena **byantiṃ karoti nāma. Suttaḡeṭi** suttavaṭṭiyaṃ. **Nibbeṭhiyamānameva paletīti** upamāya sattānaṃ saṃsāro anukkamena khīyateva, na tassa vaddhīti dasseti paricchinnarūpattā.

229. Niyativāde pakkhipantoti sabbaññutaṃ paṭijānitvāpi padesaññutāya asaṃpāyamāno tattha attano aññāṇakiriyaṃ pariharitum asakkonto ca “evamesā niyatī”ti niyativāde pakkhipanto.

230. Dhammakathāya (2.0111) aṃpassayabhūto anussavo etassa atthīti **anussavī**, tenevassa aṃpassayavādaṃ dassetuṃ “**anussavanissito**”ti āha. **Savanaṃ sacca-**toti yaṃ kiñci anussavaṃ, taṃ savanaṃ saccanti gahetvā ṭhito. **Piṭakasampadā-**yāti ganthasampādanena, tādisaṃ ganthaṃ paguṇaṃ vācuggataṃ katvā taṃ nissāya dhammaṃ katheti. Tenāha “**vaggapaṇṇāsakāyā**”ti-ādi.

232. Mandapañño Ti parittapañño. **Momūho**ti sammuyhako. “Evantipi me no”ti-ādinā vividho nānappaṃkāro khepo vācāya paravādānaṃ khīpanaṃ vācāvikkhepo, taṃ **vācāvikkhepaṃ**, na marati na pacchijjati yathāvutto vādavikkhepo etāyāti amarā, tattha pavattā diṭṭhi amarāvikkhepo, taṃ **amarāvikkhepaṃ. Apariyantavikkhepanti** “evantipi me no”ti-ādinā pucchitassa aṃpariyosāpanavasena vikkhepaṃ. **Ito cito ca sandhāvati** ekasmiṃ sabhāve anavaṭṭhānato. **Gāhaṃ na upagacchatīti** micchāgāhatāya uttaravidhānāya purimappaṃkhaṃ ṭhapetvā gāhaṃ na upagacchati. Amarāsadisāya amarāya vikkhepoti **amarāvikkhepo**.

Idaṃ kusalanti ettha **iti**-saddo pakārattho, iminā pakārenāti attho. Amarāvikkhepiko yathā kusale, evaṃ aññasmiṃ yaṃ kiñci kenaci pucchitaṃ atthaṃ attano aruccanatāya “evantipi me no”ti-ādinā tattha tattha vikkhepaññeva āpajjati, tasmā “evantipi me no”ti-ādi tattha tattha pucchitākārapaṭisedhanavasena vikkhipanākāradassanaṃ. Nanu cettha vikkhepavādino vikkhepapakkhassa ananujānanaṃ vikkhepapakkhe avatṭhānaṃ yuttanti? Na, tatthāpi tassa sammūḷhassa paṭikkhepavaseneva vikkhepavādassa pavattanato. Tena vuttaṃ “**no**”ti. Tathā hi sañcayo belatṭhaputto raññā ajātasattunā sandiṭṭhikaṃ sāmāññaphalaṃ puṭṭho paralokattikādīnaṃ paṭisedhanamukhena vikkhepaṃ byākāsi.

Etthāha- “nanu cāyaṃ sabbopi amarāvikkhepiko kusalādayo dhamme paralokattikādīni ca yathābhūtaṃ anavabujjhamāno tattha tattha pañhaṃ puṭṭho samāno pucchāya vikkhepamattaṃ āpajjati, tassa kathaṃ diṭṭhigatabhāvo. Na hi avattukāmassa viya pucchitamattaṃ ajānantassa vikkhepakaraṇamattena (2.0112) tassa diṭṭhigatikatā yuttā”ti? Vuccate- na heva kho pucchāya vikkhepakaraṇamattena tassa diṭṭhigatikatā, atha kho micchābhinivesavasena. Sassatābhinivesena micchābhinivīṭṭhoyeva hi puggalo mandabuddhitāya kusalādidhamme paralokattikādīni ca yathāvato appaṭipajjamāno attanā aviññātassa atthassa paraṃ viññāpetum asakkuṇeyyatāya musāvādabhayaena ca vikkhepaṃ āpajjatīti. Atha vā puññapāpānaṃ tabbipākānañca anavabodhena asaddahanena ca tabbisayāya pucchāya vikkhepakaraṇaṃyeva sundaranti khantiṃ ruciṃ uppādetvā abhinivisantaṃ uppānā visuṃyeva sā ekā diṭṭhi sattabhaṅgadiṭṭhi viyāti datṭhabbā, indri-

yabaddhato ca tatiyaṭṭhānabhāve dassito.

234. Sannidhikāraṃ kāmēti ettha anindriyabaddhāni adhippetānīti tilataṇḍulā-diggahaṇaṃ, tassa lokassa appasādaparihāratthaṃ kadāci taṇḍulanāḷi-ādisaṅga-haṇakaraṇaṃ sandhāya vuttaṃ “**tilataṇḍulādayo paññāyanti**” ti.

236. Ājivakā matā nāmāti ime ājivakā sabbaso sammāpaṭipattirahitā micchā eva ca paṭipajjamānā adhisīlasaṅkhātassa sīlajīvitassa abhāvena matā nāma. **Puttamātī** mataputtā. **Samaṇe gotame brahmacariyavāso atthīti** samaṇaṃ eva gotamaṃ parisuddho suparipuṇṇo takkarassa sammā dukkhakkhayāvaho brahmacariyavāso atthi. Etenettha dhammasudhammatādidīpanena buddhasubuddhatañca dīpeti, **aññattha natthīti** iminā bāhirakesu tassa abhāvaṃ. Sesamaṃ suviññeyyameva.

Sandakasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

7. Mahāsakuludāyisuttavaṇṇanā

237. Abhiññātāti ediso ediso cāti abhilakkhaṇavasena ñātā. Appasaddassa vinīto, appasaddatāya mandabhāṇitāya vinītoti ca **appasaddavinītoti** vuccamāne aññena vinītabhāvo dīpito hoti, bhagavā pana sayambuññaṇena sayameva vinīto. Tasmā pāḷiyaṃ “appasaddavinīto”ti na vuttaṃ. Tenāha “**na hi bhagavā aññena vinīto**” ti.

238. Hiyyodivasamaṃ (2.0113) **upādāya** tato āsannāni katipayāni divasāni **purimāni nāma honti**, **purimānīti** ca pubbakāni, atītānīti attho. **Tato paranti** yathā vutta-atītadivasato anantaraṃ paraṃ purimataraṃ atisayena purimattā. Iti imesu dvīsu pavattito yathākkamaṃ purimapurimatarabhāvo, evamaṃ santepi yadettha “purimataran”ti vuttaṃ, tato pabhuti yaṃ yaṃ oraṃ, taṃ taṃ paraṃ, yaṃ yaṃ paraṃ, taṃ taṃ “purimataran”ti vuttaṃ hoti. Kutūhalayuttā sālā **kutūhalasālā** yathā “ājaññaratho”ti. **Ime** dassanādayo.

Ayathābhūtaguṇehīti ayathābhūtaṃ micchādīpita-atthamatteneva ugghositaguṇehi **samuggato** ghosito. Taranti atikkamanti etenāti titthaṃ, aggamaṃ. Diṭṭhigatikamaṃ pana ayathābhūtopi tesamaṃ tathā vitaraṇaṃ upādāya titthanti vohariyātīti taṃ karontā **titthakarā**. **Osaratīti** pavisati.

239. Sahitanti pubbāparāvīruddhaṃ. **Na kiñci jātanti** paṭiññādosahetudosa-udāharaṇadosaduṭṭhadosa-tāya na kiñci jātaṃ. Tenāha “**āropito te vādo**”ti. Vadanti tena paribhāsantīti **vādo** Doso. **Sabhāvakkosenāti** sabhāvato pavattakoṭṭhāsena.

240. Piḷeyyāti madhubhaṇḍena saha bhājane piḷetvā dadeyya. **Sabrahmacārīhi sampayojetvāti** sahadhammikehi viheṭṭhanapayogaṃ katvā, tenāha “**vivādaṃ katvā**” ti.

241. Itarītarenāti paṇītato itarena. Tenāha “**lāmakalāmakenā**” ti.

242. Bhattakosakenāti kosakabhattena, khuddakasārāvabhattakenāti attho. **Beluvamattabhattāhārāti** billapamāṇabhattabhōjanā. **Oṭṭhavattiyāti** mukhavattiyā.

Sabbākārenevāti sabbappakāreneva. **Anappāhāroti na vattabbo** kadāci appāhāroti katvā. Tattha ativiya aññehi avisayhaṃ appāhāratam bhagavato dassetuṃ “**padhānabhūmiyaṃ**”ti-ādi vuttaṃ. **Mayāti** nissakkavacanaṃ. **Visesatarāti** tena dhammena visesavantatarā.

Vatasamādānavaseneva (2.0114) paṃsukūlaṃ dhārentīti **paṃsukūlikāti** āha-
“**samādinnaṃ paṃsukūlikaṅgā**”ti, saddattho pana “**visuddhimagge**” (visuddhi. 1.24)
vuttanayena veditabbo. **Piṇḍapātikā sapaḍānacārinoti**-ādīsūpi eseva nayo. Tattha
tattha satthena chinditattā **satthalūkhāni**. Yaṃ yaṃ sappāyaṃ, tasseva gahaṇaṃ
uccinanti āha “**uccinitvā ...pe... thiraṭṭhānameva gahetvā**”ti. **Alābulomasāni**ti alā-
bulomāni viya sukhumatarāni cīvarasuttaṃsūni etesaṃ santīti alābulomasāni. **Pāti-**
tasāṇapaṃsukūlanti kaḷevarena saddhiṃ chaḍḍitasāṇamayaṃ paṃsukūlaṃ, yaṃ
tumbatte puḷave odhunitvā satthā gaṇhi.

“Yathāpi bhamaro pupphan”ti-ādinā (dha. pa. 49) vuttaṃ madhukarabhikkhācā-
ravataṃ “piṇḍiyālopabhojanaṃ nissāya pabbajjā”ti (mahāva. 73, 128) vacanato
bhikkhūnaṃ pakatibhūtaṃ vatanti vuttaṃ “**uñchāsake vate ratā**”ti. Vata-saddo
cettha pakativatasāṅkhātaṃ sakavataṃ vadati. Tenāha “**uñchācariyasaṅkhāte**
bhikkhūnaṃ pakativate”ti. **Uccanīcagharadvāraṭṭhāyino**ti mahantakhuddakage-
hānaṃ bahidvāraḷḷakāṭṭhāyino. **Kabaramissakaṃ bhattaṃ saṃharitvāti** kaṇāja-
kamissakaṃ bhattaṃ sampiṇḍitvā. **Ummārato paṭṭhāyāti** gharummārato paṭṭhāya.

Cīvarānuggahatthanti cīvarānurakkhaṇatthaṃ. Ettha ca yasmā buddhā nāma
sadevake loke anuttaraṃ puññakkhettaṃ, sā cassa puññakkhattatā paramukkaṃ-
sagatā, tasmā sattānaṃ tādisaṃ upakāraṃ ācikkhitvā te ca anuggaṇhantā gaha-
paticīvaraṃ sādīyanti, catupaccayasantose pana ne paramukkaṃsagatā evāti
daṭṭhabbaṃ.

244. Sappaccayanti sahetukaṃ sakāraṇaṃ hutvā dhammaṃ desetīti ayamettha
attho. Codako pana adhippāyaṃ ajānanto “**kiṃ panā**”ti-ādimāha. Itaro “**no na**
deseti”ti-ādinā adhippāyaṃ vivarati. **Nidānanti** cettha ñāpakaṃ uppattikāraṇaṃ
adhippetam, tañca tassa tassa anuppattiyuttassa atthassa paṭipakkhaharaṇato
“**sappāṭihāriyaṃ**”ti vuccatīti āha “**purimassevetaṃ vevacanan**”ti. Rāgādīnaṃ vā
paṭiharaṇaṃ paṭihāriyaṃ, tadeva pāṭihāriyaṃ, saha pāṭihāriyenāti **sappāṭihāriyaṃ**.
Rāgādipaṭisedhavaseneva hi satthā dhammaṃ deseti.

245. Tassa (2.0115) **tassa pañhassāti** yaṃ yaṃ pañhaṃ paro abhisāṅkharitvā
bhagavantaṃ upasaṅkamtivā pucchati, tassa tassa pañhassa. **Upari āgamanavā-**
dapathanti vissajjane kate tato upari āgacchanakaṃ vādamaggaṃ. **Visesetvā vada-**
ntoti vattati, “bho gotama, vattumarahati”ti attano vādabhedanattaṃ āhataṃ
kāraṇaṃ attano māraṇatthaṃ āvudhaṃ nidassento viya visesetvā vadanto pahāra-
kena vacanena. **Antarantareti** mayā vuccamānakathāpabandhassa antarantare.
Dadeyya vadeyya. **Evarūpesu ṭhānesūti** paravādīhi saddhiṃ vādapaṭivādaṭṭhā-
nesu. Te niggahetuṃ mayā desitaṃ suttapadaṃ ānetvā **mamayeva anusāsanīṃ**
ovādaṃ paccāsīanti.

246. Sampādemīti manorathaṃ sampādemi. **Paripūremīti** ajjhāsayaṃ paripū-
remi. **Adhisīleti** adhike uttamasīle. Sāvakasīlato ca paccekabuddhasīlato ca

buddhānaṃ sīlaṃ **adhikaṃ** ukkaṭṭhaṃ paramukkaṃsato anaññasādhāraṇabhā-
vato. Tenāha “**buddhasīlaṃ nāma kathitaṃ**” ti. **Ṭhānuppattikapaññā**ti tattha tattha
ṭhānaso uppannapaññā. Tenāha “**tatthā**” ti-ādi. **Avasesā paññā**ti idha pāḷiyaṃ
āgatā anāgatā ca yathāvuttañāṇadvayavinimuttā paññā.

247. Visesādhigamānanti satipaṭṭhānādīnaṃ adhigandhabbavisesānaṃ.
Abhiññā nāma cha abhiññā, tāsu ukkaṭṭhaniddesena chaḷabhiññārahatova agga-
maggapaññā idha abhiññāti adhippetā, tassa vosānaṃ pariyosānaṃ pāramī para-
mukkaṃsāti avakaṃsāti ca aggaphalaṃ vuccatīti āha “**abhiññā ...pe... arahattaṃ
pattā**” ti.

Upāyapadhāneti ariyaphalādhigamanassa upāyabhūte padhāne. “Anuppanna-
pāpakānuppādādi-atthā” ti gahitā tatheva honti, taṃ atthaṃ sādheṭṭhiyevāti etassa
atthassa dīpako sammā-saddoti yathā-adhippetatthassa anuppannapāpakānuppā-
dādino upāyabhūte, padhāna-upāyabhūtetī attho. Sammā-saddassa vā yoniso
atthadīpakataṃ sandhāya “yoniso padhāne” ti vuttaṃ. **Chandaṃ janetī**ti kattuka-
myatākusalacchandaṃ uppādetī pavattetī vā. **Vāyamatī**ti payogaparakkamaṃ
karotī. **Vīriyaṃ ārabhatī**ti kāyikacetāsikavīriyaṃ karotī. **Cittaṃ ukkhipatī** (2.0116)
teneva sahaḷātavīriyena kosajjapakkhato cittaṃ ukkhipatī. **Padahatī**ti sammappa-
dhānabhūtaṃ vīriyaṃ pavattetī. Paṭipāṭiyā panetāni cattāri padāni āsevanābhāva-
nābahulīkammaṃsātaccakiriyaṃhi yojetabbāni.

“Padahatī”ti vā iminā āsevanādihi saddhiṃ sikhāpattam ussoḥhivīriyam yoje-
tabbam. **Vaḍḍhiyā paripūraṇatthanti** yāvatā bhāvanāpāripūriyā paripūraṇattham.
Yā ṭhītīti yā kusalānaṃ dhammānaṃ paṭipakkhavigamena avaṭṭhīti. **So asammo-**
soti so avināso. **Yaṃ vepullanti** yo sabbaso vipulabhāvo mahantatā. **Bhāvanāpāri-**
pūrīti bhāvanāya paripūrītā. **Atthotipi veditabbam purimapacchimapadānaṃ samā-**
natthabhāvato.

Pubbabhāgapaṭipadā kathitātaṃtaṃvisesādhigamassa paṭipadāvibhāvanāya
āraddhattā. Akusalānaṃ dhammānaṃ anuppajjanena anathāvahatā nāma
natthīti vuttam- **“uppajjamānā”**ti vacanaṃ uppannānaṃ rāsantarabhāvena gahi-
tattā. Tathā kusalānaṃ dhammānaṃ uppajjanenāti vuttam- **anuppajjamānāti**
vacanaṃ uppannānaṃ rāsantarabhāvena gahitattā. **Nirujjhamānāti** paṭipakkhasa-
māyogena vinassamānā, na khaṇanirodhavasena nirujjhamānā.

Lobhādayo veditabbā, ye āraddhavipassakānaṃ uppajjanārahā. **Sakiṃ uppajji-**
tvāti sabhāvakathanamattametaṃ. Ekavārameva hi maggo uppajjati. **Nirujjhamā-**
noti saraseneva nirujjhamāno. Na hi tassa paṭipakkhasamāyogo nāma atthi. **Phala-**
ssāti anantarakāleva uppajjanakaphalassa. **Paccayaṃ datvāva nirujjhatīti** iminā
maggo sampati āyatiñca ekanteneva atthāvahoti dasseti. **Purimasmimpīti** “anu-
ppannā me kusalā dhammā anuppajjamānā anathāya saṃvatteyyun”ti etasmiṃ
tatiyavārepi. **“Samathavipassanā gahetabbā”**ti vuttam aṭṭhakathāyaṃ, **taṃ pana**
maggassa anuppannatāya sabbhāvato, anuppajjamāne ca tasmim vaṭṭānatthasa-
bbhāvato maggassapi sādharmaṇabhāvato **na yuttanti** paṭikkhipati. Yadi samatha-
vipassanānampi anuppatti anathāvahā, maggassa anuppattiyā vattabam
natthīti.

Mahantaṃ (2.0117), **gāraṃ hoti,** tasmā “saṅghagāravena yathārucci vanditum
na labhāmi”ti saṅghena saha na nikkhami. **Ettakaṃ dhātūnaṃ nidhānaṃ nāma**
aññaṭṭa natthi, mahādhātunidhānato hi nīharitvā katipayā dhātuyo tattha tattha
cetiye upanītā, idha pana rāmagāmathūpe vinaṭṭhe nāgabhavanaṃ pavitṭhā doṇa-
mattā dhātuyo upanītā. **Atimandāni notī** nanu ativiya mandāni.

Samvijjivāti “kathañhi nāma mādiso īdisaṃ anatham pāpuṇissatī”ti saṃvegaṃ
janetvā. Īdisaṃ nāma mādisaṃ ārabha vattabbanti **kiṃ vadatīti** taṃ vacanaṃ
anādiyanto.

Santasamāpattito aññaṃ santhambhanakāraṇaṃ balavaṃ natthīti tato parihīno
sammāpaṭipattiyam patiṭṭhā katham bhavissatīti āha **“santāya ...pe... na sakko-**
tī”ti. Na hi mahārajjuyā chinnāya suttatantū santhambhetum sakkontīti. Samathe
dassetvā tena samānagatikā imasmim visaye vipassanāpīti iminā adhippāyenāha
“evaṃ uppannā samathavipassanā ...pe... saṃvattantī”ti.

Kāsāvanti kāsāvavattham. **Kacchaṃ pīletvā nivatthanti** pacchimaṃ ovattikaṃ
pīlento viya daḥam katvā nivattham addasaṃsūti yojanā.

Vuttanayenāti (a. ni. ṭī. 1.1.394) “kāmā nāmete aniccā dukkhā vipariṇāmadha-
mmā”ti-ādinā vatthukāmakilesakāmesu ādinavadassanapubbakanekkhamma-
paṭipattiyā chandarāgaṃ vikkhambhayato samucchindantassa ca “anuppanno ca
kāmāsavo na uppajjati”ti-ādinā heṭṭhā sabbāsavasuttavaṇṇanādīsu (ma. ni. 1.15

ādayo; ma. ni. aṭṭha. 1.15 ādayo) vuttanayena. **Ārammaṇarasam anubhavitvā niruddhaviṭṭakoti** tadārammaṇamāha. Anubhavitvā bhavitvā ca vigataṃ **bhūtavigataṃ**. Anubhūtabhūtā hi bhūtatāsāmañña bhūta-saddena vuttā. Sāmaññaeva hi upasaggena visesīyatīti. Anubhūtasaddo ca kammavacanicchāya abhāvato anubhava-kavācako daṭṭhabbo. Vipāko ārammaṇe uppajjitvā niruddho bhutvāvigatoti vattabbataṃ arahati, (2.0118) vikappagāhavasena rāgādīhi tabbipakkhehi ca akusalaṃ kusalañca kammaṃ ārammaṇarasam anubhavitvā vigatanti vattabbataṃ arahati. Yathāvutto pana vipāko kevalaṃ ārammaṇarasānubhavanavaseneva pavattatīti anubhavitvā vigatattā nippariyāyeneva vutto, tassa ca tathā vuttattā kammaṃ bhavitvā vigatapariyāyena, yaṃ “uppannaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ pahānāya, uppannaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ṭhitiyā”ti ettha “uppanna”ti gahetvā taṃsadisānaṃ pahānaṃ, vuddhi ca vuttā. Vipaccituṃ okāsakaraṇavasena uppatitaṃ atītakammañca tato uppajjituṃ āraddho anāgato vipāko ca “okāsakatuppanna”ti vutto. Yaṃ uppannasaddena vināpi viññāya-mānaṃ uppannaṃ sandhāya “nāhaṃ, bhikkhave, sañcetanikānaṃ”ti-ādi (a. ni. 10. 217, 219) vuttaṃ.

Tesūti vipassanāya bhūmibhūtesu khandhesu. **Anusayitakilesāti** anusayavasena pavattā appahīnā maggena pahātabbā kilesā adhippetā. Tenāha **“atitā ...pe... na vattabbā”**ti. Tesañhi ambarukkhopamāya vattamānādītā na vattabbā maggena pahātabbānaṃ tādisassa vibhāgassa anuppajjanato. **Appahīnāva hontīti** iminā appahīnaṭṭhena anusayaṭṭhoti dasseti. **Idaṃ bhūmiladdhuppannaṃ nāmāti** idaṃ tesu khandhesu uppattirahakilesajātaṃ tāya eva uppattirahatāya bhūmiladdhuppannaṃ nāma, tebhūmakabhūmiladdhā nāma hotīti attho. **Tāsu tāsu bhūmīsūti** manussadevādi-attabhāvasaṅkhātesu upādānakkhandhesu. Tasmīṃ tasmīṃ santāne anuppatti-anāpāditatāya **asamugghātītā**. Ettha ca laddhabhūmikaṃ **bhūmiladdhanti** vuttaṃ aggi-āhito viya.

Okāsakatuppanna-saddepi ca okāso kato etenāti okāso kato etassāti ca atthadvayepi kata-saddassa paranipāto daṭṭhabbo. Āhatakhīrarukkho viya nimittaggāhavasena adhiggaḥitaṃ ārammaṇaṃ, anāhatakhīrarukkho viya avikkhambhitatāya antogadhakilesaṃ ārammaṇaṃ. Nimittaggāhakāvikkhambhitakilesā vā puggalā āhatānāhatakhīrarukkhasadisā. **Purimanayenevā** Ti avikkhambhituppanne viya “imasmīṃ nāma ṭhāne nuppajjissanti na vattabbā. Kasmā? Asamugghātītattā”ti yojetvā vitthāretabbā.

Vuttaṃ paṭisambhidāmagge. Tattha ca maggena pahīnakilesānameva tidhā navattabbataṃ apākaṭaṃ supākaṭaṃ kātuṃ **ajātaphalarukkho** upamābhāvena **āgato** (2.0119). Atītādīnaṃ appahīnatā dassanattampi **“jātaphalarukkheṇa dīpetabbā”**ti vuttaṃ. Tattha yathā acchinne rukkhe nibbattārahāni phalāni chinne anuppajjamānāni na kadāci sasabhāvāni ahesuṃ honti bhavissanti cāti tāni atītādibhāvena na vattabbāni, evaṃ maggena pahīnakilesā ca daṭṭhabbā. Yathā chede asati phalāni uppajjissanti, sati ca nuppajjissanti chedassa sātthakatā, evaṃ maggabhāvanāya ca sātthakatā yojetabbā.

Tepi pajahatiyeva kilesappahāneneva tesampi anuppattidhammatāpādanato.

Abhisankhāraviññāṇassāti paṭisandhiviññāṇassa. **Upādinna-anupādinnoti** upā-dinnakhandhato ceva kilesato ca. Upapattivasena vuṭṭhānaṃ dassetumāha-**“bhavavasena panā”**ti-ādi. Ye sotāpannassa satta bhavā appahīnā, tato pañca ṭhapetvā itare dve **“sugatibhavekadesā”**ti adhippetā. **Sugatikāmbhavatoti** sugatibhavekadesabhūtakāmbhavato. **Arahattamaggo rūpārūpabhavato vuṭṭhāti** uddhambhāgiyasamyojanasamugghātabhāvato. Yadi arahattamaggo eva ariyamaggo siyā, so eva sabbakilese pajaheyya, sabbabhavehipi vuṭṭhaheyya. Yasmā pana odhisova kilesā pahiyanti, tasmā heṭṭhimahēṭṭhimamaggehi pahīnāvasese kilese so pajahati, iti imaṃ sāmattiyaṃ sandhāya **“sabbabhavehi vuṭṭhātiyevātipi vadanti”**ti vuttaṃ. Tathā hi so eva “vajirūpamo”ti vutto.

Hotu tāva vuttanayena anuppannānaṃ akusalānaṃ anuppādāya, uppannānaṃ uppannasadisānaṃ pahānāya anuppattidhammatāpādanāya maggabhāvanā, **atha maggakkhaṇe kathaṃ anuppannānaṃ kusalānaṃ uppādāya uppannānañca ṭhitiyā bhāvanā hoti** ekacittakkhaṇikattā tassāti codeti, itaro “maggappavattiyāyevā”ti parihāramāha. Maggo hi kāmāñcekacittakkhaṇiko, tathārūpo panassa pavattiviseso, yaṃ anuppannā kusalā dhammā sātisayaṃ uppajjanti, uppannā ca savisesaṃ pāripūriṃ pāpuṇanti. Tenāha **“maggo hī”**ti-ādi. Kiñcāpi ariyamaggo vattamānakkhaṇe anuppanno nāma na hoti, anuppannapubbataṃ upādāya upacārasena tathā vuccatīti dassetuṃ **“anāgatapubbaṃ hī”**ti-ādi vuttaṃ. **Ayamevāti** ayaṃ maggassa yathāpaccayapavatti (2.0120) eva **ṭhiti nāmāti**, maggasamaṅgī puggalo maggampi bhāvento eva tassa **ṭhitiyā bhāvetīti vattum vaṭṭati**.

Upasamamānaṃ gacchatīti vikkhambhanavasena samucchadavasena kilese upasantaṃ vattati. Pabbabhāgindriyāni eva vā adhippetāni. Tenevāha **“kilesūpasamatthaṃ vā gacchatī”**ti.

248. Adhimuccanaṭṭhenāti (dī. ni. ṭī. 2.129; a. ni. ṭī. 3.8.66) adhikaṃ savisesaṃ muccanaṭṭhena, tenāha **“suṭṭhu muccanaṭṭho”**ti. Etena satipi sabbassapi rūpāvaccarajjhānassa vikkhambhanavasena paṭipakkhato vimuttabhāve yena bhāvanāvisesena taṃ jhānaṃ sātisayaṃ paṭipakkhato vimuccitvā pavattati, so bhāvanāviseso dīpito. Bhavati hi samānajātiyuttopi bhāvanāvisesena pavatti-ākāraviseso. Yathā taṃ saddhāvimuttato diṭṭhippattassa, tathā paccaṇīkadhammehi suṭṭhu vimuttatāya eva aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya abhirativasena suṭṭhu adhimuccanaṭṭhenapi vimokkho. Tenāha **“ārammaṇe cā”**ti-ādi. **Ayaṃ panatthoti** ayaṃ adhimuccanaṭṭho **pacchimavimokkhe** nirodhe **natthi**. Kevalo vimuttattho eva tattha labbhati, taṃ sayameva parato vakkhati.

Rūpīti yenāyaṃ sasantatipariyāpannena rūpena samannāgato, taṃ yassa jhānassa hetubhāvena visiṭṭhaṃ rūpaṃ hoti. Yena visiṭṭhena rūpena “rūpī”ti vucceyya rūpī-saddassa atisayatthadīpanato, tadeva sasantatipariyāpannarūpanimittaṃ jhānamiva paramatthato rūpībhāvasādhakanti daṭṭhabbaṃ. Tenāha **“ajjhāttan”**ti-ādi. **Rūpajjhānaṃ rūpaṃ** uttarapadalopena. **Rūpānīti** panettha purimapadalopo daṭṭhabbo. Tena vuttaṃ **“nīlakasiṇādīni rūpānī”**ti.

Anto-appanāyaṃ subhanti ābhogo natthīti iminā pubbābhogavasena adhimutti siyāti dasseti. Evañhettha tathāvattabbatāpatticodanā anavakāsā hoti. Yasmā

suvisuddhesu nīlādīsu vaṇṇakasiṇesu tattha katādhikārānaṃ abhirativasena suṭṭhu adhimutti siyā, tasmā aṭṭhakathāyaṃ tathā tatiyo vimokkho saṃvaṇṇito. Yasmā pana mettādivasena pavattamānā bhāvanā satte appaṭikūlato dahati, (2.012) te subhato adhimuccitvāva pavattati, tasmā paṭisambhidāmagge (paṭi. ma. 1.212) brahmavihārabhāvanā “subhavimokkho”ti vuttā, tayidaṃ ubhayampi tena tena pariāyena vuttattā na virujjhatīti daṭṭhabbaṃ.

Sabbasoti anavasesato. Na hi catunnaṃ arūpakkhandhānaṃ ekadesopi tattha avasiṭṭhoti. **Vissaṭṭhattāti** yathāparicchinne kāle nirodhitattā. **Uttamo vimokkho nāma** ariyeheva samāpajjitabbato, ariyaphalapariyosānattā diṭṭheva dhamme nibbānappattibhāvato ca.

249. Abhibhavatīti abhibhu (dī. ni. ṭī. 2.173; a. ni. ṭī. 3.6.61-65) parikammaṃ, ñāṇaṃ vā. Abhibhu āyatanaṃ etassāti **abhibhāyatanaṃ**, jhānaṃ. Abhibhavitabbaṃ vā ārammaṇasañkhātaṃ āyatanaṃ etassāti **abhibhāyatanaṃ**, jhānaṃ. Ārammaṇābhibhavanato abhibhu ca taṃ āyatanañca yogino sukhavisesānaṃ adhiṭṭhānabhāvato manāyatanadhammāyatanabhāvato cātipi sasampayuttaṃ jhānaṃ **abhibhāyatanaṃ**. Tenāha “**abhibhavanakāraṇānī**”ti-ādi. **Tānīti** abhibhāyatanaññitāni jhānāni. Samāpattito vuṭṭhitassa ābhogo pubbabhāgabhāvanāvasena jhānakkhaṇe pavattaṃ abhibhavanākāraṃ gahetvā pavattoti daṭṭhabbo. **Parikammavasena ajjhattaṃ rūpasaññī**, na appanāvasena. Na hi paṭibhāganimittārammaṇā appanā ajjhattavisayā sambhavati. **Taṃ pana** ajjhatta parikammavasena laddhaṃ kasiṇanimittaṃ **asuvisuddhameva hoti**, na bahiddhā parikammavasena laddhaṃ viya visuddhaṃ.

senevāti vaṇṇavasena ābhoge vijjamānepi parittavaseneva idamabhibhāyatanam
Parittānīti yathāladdhāni suppasarāvamattāni. Tenāha “**avaḍḍhitānī**” ti. **Parittava-**
senevāti vaṇṇavasena ābhoge vijjamānepi parittavaseneva **idamabhibhāyatanam**
vuttam. Parittatā hettha abhibhavanassa kāraṇam. Vaṇṇābhoge satipi asatipi
abhibhāyatanabhāvanā nāma tikkhapaññasseva sambhavati, na itarassāti “**ñāṇu-**
ttariko puggalo” ti. **Abhibhavitvā samāpajjati** ettha abhibhavanam samāpajja-
nañca upacārajjhānādhigamasamanantameva appanājhānuppādananti āha
“**saha nimittuppādenevettha appanam pāpeti**” ti. **Saha nimittuppādenāti** ca appa-
nāparivāsābhāvassa lakkhaṇavacanametam. Yo “khippābhiñño” ti vuccati (2.0122),
tatopi ñāṇuttarasseva abhibhāyatanabhāvanā. **Etthāti** etasmiṃ nimitte. **Appanam**
pāpeti ti bhāvanā appanam neti.

Ettha ca keci “uppanne upacārajjhāne taṃ ārabba ye heṭṭhimantena dve tayo
javanavārā pavattanti, te upacārajjhāna pakkhikā eva, tadanantarañca bhavaṅga-
parivāsena upacārāsevanāya ca vinā appanā hoti, saha nimittuppādeneva
appanam pāpeti” ti vadanti, taṃ tesam matimattam. Na hi pārivāsikaparikamma
appanāvāro icchito, nāpi mahaggatappamāñajjhānesu viya upacārajjhāne eka-
ntato paccavekkhaṇā icchitabbā, tasmā upacārajjhānādhigamato param katipaya-
bhavaṅgacittāvasāne appanam pāpuṇanto “saha nimittuppādenevettha appanam
pāpeti” ti vutto. “Saha nimittuppādenā” ti ca adhippāyikamidaṃ vacanam, na
nītattham, adhippāyo vuttanayeneva veditabbo.

Na antosamāpattiyam tadā tathārūpassa ābhogassa asambhavato, samāpattito
vuṭṭhitassa ābhogo pubbabhāgabhāvanāvasena jhānakkhaṇe pavattam abhibha-
vanākāram gahetvā pavattoti daṭṭhabbam. **Abhidhammaṭṭhakathāyam** (dha. sa.
aṭṭha. 204) pana “iminā panassa pubbabhāgo kathito” ti vuttam. Antosamāpattiyam
tathā ābhogābhāve kasmā “jhānasaññāyapī” ti vuttanti āha “**abhibhava ...pe...
atthi**” ti.

Vaḍḍhitappamāṇānīti vipulappamāṇānīti attho, na ekaṅguladvāṅgulādivasena
vaḍḍhitappamāṇānīti tathā vaḍḍhanassevettha asambhavato. Tenāha “**mahantānī**”-
ti.

Rūpe saññā rūpasaññā, sā assa atthīti rūpasaññī, na rūpasaññī **arūpasaññī**.
Saññāsīsenā jhānam vadati. Rūpasaññāya anuppādanamevettha **alābhitā**. **Bahi-**
ddhāva uppananti bahiddhāvattusmiṃyeva uppannam. **Abhidhamme** pana
“ajjhattam arūpasaññī bahiddhā rūpāni passati parittāni suvaṇṇadubbaṇṇāni,
appamāṇāni suvaṇṇadubbaṇṇāni” ti evam catunnam abhibhāyatanānam āgatattā
abhidhammaṭṭhakathāyam (dha. sa. aṭṭha. 204) “kasmā pana yathā suttante-
‘ajjhattam rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passati parittāni’ ti-ādi vuttam, evam
avatvā idha catūsupi abhibhāyatanesu ajjhattam (2.0123) arūpasaññitāva vuttā” ti
codanam katvā “ajjhattarūpānam anabhibhavanīyato” ti kāraṇam vatvā “tattha vā
hi idha vā bahiddhārūpāneva abhibhavitabbāni, tasmā tāni niyamato vattabbānīti
tatrāpi idhāpi vuttāni. ‘Ajjhattam arūpasaññī’ ti idaṃ pana satthu desanāvīlāsama-
ttamevā” ti vuttam.

Ettha ca vaṇṇābhogarahitāni sahitāni ca sabbāni “parittāni suvaṇṇadubbaṇṇānī”ti vuttāni, tathā “appamāṇānī”ti daṭṭhabbāni. Atthi hi eso pariyāyo “parittāni abhibhuyya tāni ce kadāci vaṇṇavasena ābhujitāni honti suvaṇṇadubbaṇṇāni abhibhuyyā”ti. Pariyāyakathā hi suttantadesanāti. Abhidhamme pana nippariyāyadesanattā vaṇṇābhogarahitāni visuṃ vuttāni, tathā sahitāni. Atthi hi ubhayattha abhibhavanapariyāyoti “ajjhattaṃ rūpasaññī”ti-ādinaṃ paṭhamadutiya-abhibhāyatanesu paṭhamavimokkho, tatiyacatutthābhāyatanesu dutiyavimokkho, vaṇṇābhāyatanesu tatiyavimokkho ca abhibhavanappavattito saṅgahito, abhidhamme pana nippariyāyadesanattā vimokkhābhāyatānāni asaṅkarato dassetuṃ vimokkhe vajjetvā abhibhāyatānāni kathitāni, sabbāni ca vimokkhakiccāni jhānāni vimokkhadesanāyaṃ vuttāni. Tadetaṃ “ajjhattaṃ rūpasaññī”ti āgatassa abhibhāyatānadvayassa abhidhamme abhibhāyatanesu avacanato “rūpī rūpāni passatī”ti-ādinañca sabbavimokkhakiccāsādhāraṇavacanabhāvato vavatthānaṃ katanti viññāyati.

“Ajhattarūpānaṃ anabhibhavanīyato”ti idaṃ abhidhamme katthacipi “ajjhattaṃ rūpāni passatī”ti avatvā sabbattha yaṃ vuttaṃ “bahiddhārūpāni passatī”ti, tassa kāraṇavacanāṃ. Tena yaṃ aññahetukaṃ, taṃ tena hetunā vuttaṃ, yaṃ pana desanāvīlāsahetukaṃ ajjhattaṃ arūpasaññitāya eva abhidhamme vacanaṃ, na tassa aññaṃ kāraṇaṃ maggitabbanti dasseti. Ajhattarūpānaṃ anabhibhavanīyatā ca tesāṃ bahiddhārūpānaṃ viya avibhūtattā, desanāvīlāso ca yathāvuttavavatthānavasena veditabbo, veneyyajjhāsaya vasena vijjamānapariyāyakathā bhāvato. “Suvaṇṇadubbaṇṇānī”ti eteneva siddhattā nīlādi-abhibhāyatānāni na vattabbānīti ce? Na, nīlādīsu (2.0124) katādhikārānaṃ nīlādibhāvasseva abhibhavanakāraṇattā. Na hi tesāṃ parisuddhāparisuddhavaṇṇānaṃ parittatā tadappamānatā vā abhibhavanakāraṇaṃ, atha kho nīlādibhāvo evāti. Etesu ca parittādikasiṇarūpesu yaṃ caritassa imāni abhibhāyatānāni ijjhanti, taṃ dassetuṃ “imesu panā”ti-ādi vuttaṃ.

Sabbasaṅgāhikavasenāti sakalanīlavaṇṇanīlanidassananīlanibhāsānaṃ sādharāṇavasena. **Vaṇṇavasenāti** sabhāvavaṇṇavasena. **Nidassanavasenāti** passitabbatāvasena. **Obhāsavasenāti** sappabhāsātāya avabhāsānavasena. **Umāpupphanti** atasipupphaṃ. **Nīlameva hoti** vaṇṇasaṅkarābhāvato. **Bārāṇasiyaṃ bhavanti** bārāṇasiyaṃ samuṭṭhitāṃ.

Te dhammeti te satipaṭṭhānādiddhamme ceva aṭṭhavimokkhadhamme ca. **Ciṇṇavasibhāvāyeva** tattha abhivisiṭṭhāya paññāya pariyosānuttaraṃ sataṃ gatā **abhiññāvosaṇapāramippattā**.

250. Sakalaṭṭhenāti (dī. ni. ṭī. 3.346; a. ni. ṭī. 3.10.25) sakalabhāvena, asubhani-mittādīsu viya ekadese aṭṭhatvā anavasesato gahetabbaṭṭhenāti attho. Yathā khettaṃ sassānaṃ uppattiṭṭhānaṃ vaḍḍhiṭṭhānañca, evameva taṃtaṃsāmpayuttadhammānanti āha “**khettaṭṭhenā**”ti. **Paricchinditvāti** idaṃ uddhaṃ adho tiriyaṃ yojetabbaṃ. Paricchinditvā eva hi sabbattha kasiṇaṃ vaḍḍhetabbaṃ. **Tena tena kāraṇenāti** upari-ādīsu tena tena kasiṇena. Yathā kinti āha- “**ālokamiva rūpada-ssanakāmo**”ti, yathā dibbacakkhunā uddhaṃ ce rūpaṃ daṭṭhukāmo, uddhaṃ

ālokaṃ pasāreti, adho ce, adho, samantato ce rūpaṃ daṭṭhukāmo, samantato ālokaṃ pasāreti, evaṃ sabbakasiṇanti attho. **Ekassāti** pathavīkasiṇādīsu ekekassa. **Aññabhāvānupagamanatthanti** aññakasiṇabhāvānupagamanadīpanatthaṃ, aññassa vā kasiṇabhāvānupagamanadīpanatthaṃ. Na hi aññena pasāritakasiṇaṃ tato aññena pasāritakasiṇabhāvaṃ upagacchati, evampi nesaṃ aññakasiṇasambhedābhāvo veditabbo. **Na aññaṃ** pathavī-ādi. Na hi udakena ṭhitatṭhāne sasambhārapathavī atthi. **Aññakasiṇasambhedoti** āpokasiṇādinā saṅkaro (2.0125). **Sabbatthāti** sabbesu sesakasiṇesu. Ekadese aṭṭhatvā anavasesapharaṇaṃ pamāṇassa aggahaṇato **appamāṇaṃ**. Teneva hi nesaṃ kasiṇasamaññā. Tathā hi **“tañhi”** ti-ādimāha. Tattha **cetasā pharantoti** bhāvanācittena ārammaṇaṃ karonto. Bhāvanācittañhi kasiṇaṃ parittaṃ vā vipulaṃ vā sakalameva manasi karoti.

Kasiṇugghāṭimākāse pavattaṃ viññāṇaṃ pharaṇa-appamāṇavasena “viññāṇakasiṇaṃ” ti vuttaṃ. Tathā hi taṃ “viññāṇaṃ” ti vuccati. **Kasiṇavasenāti** ugghāṭitakasiṇavasena kasiṇugghāṭimākāse uddhaṃ-adhotiriyatā veditabbā. Yattakañhi ṭhānaṃ kasiṇaṃ pasāritaṃ, tattakaṃ ākāsbhāvanāvasena ākāsaṃ hotīti. Evaṃ yattakaṃ ṭhānaṃ ākāsaṃ hutvā upaṭṭhitaṃ, tattakaṃ ākāsameva hutvā viññāṇassa pavattanato āgamanavasena viññāṇakasiṇepi uddhaṃ-adhotiriyatā vuttāti **“kasiṇugghāṭimākāsavasena tattha pavattaviññāṇe uddhaṃ-adhotiriyatā veditabbā”** ti āha.

252. Vuttoyeva vammikasutte. **Nissitañca** chavatthunissitattā vipassanāññāṇassa. **Paṭibaddhañca** tena vinā appavattanato kāyasaññitānaṃ rūpadhammānaṃ ārammaṇakaraṇato ca. Suṭṭhu bhāti obhāsati vā **subho**. Kuruvindajāti-ādijātivise-sopi maṇi ākarapārisuddhimūlako evāti āha **“suparisuddha-ākarasamuṭṭhito”** ti. Dosanīharaṇavasena parikammanipphattīti āha **“suṭṭhu kataparikammo apanītapā-sāṇasakkharo”** ti. **Dhovanavedhanādīhīti** catūsu pāsāṇesu dhovanena ceva kālakādi-apaharaṇatthāya suttena āvunanatthāya ca vijjanena. Tāpasaṇhakaraṇādīnaṃ saṅgaho ādi-saddena. **Vaṇṇasampattinti** suttassa vaṇṇasampattiṃ.

Maṇi viya karajakāyo paccavekkhitabbato. **Āvutasuttaṃ viya vipassanāññaṃ** anupavisitvā ṭhitattā. **Cakkhumā puriso viya vipassanālābhī bhikkhu** sammadeva tassa dassanato. **Tadārammaṇānti** rūpadhammārammaṇānaṃ. **Phassapañca-makacittacetasikaggahaṇena** gahitadhammāpi vipassanācittuppādapariyāpannā evāti veditabbā. Evañhi tesāṃ vipassanāññāgatikattā “āvutasuttaṃ viya vipassanāññaṃ” ti vacanaṃ avirodhitāṃ hoti.

Ñāṇassāti (2.0126) paccavekkhaṇaṇāṇassa. Yadi evaṃ ñāṇassa vasena vattabbāṃ, na puggalassāti āha **“tassa paṇā”** ti-ādi. **Maggassa anantaraṃ**, tasmā lokiyābhiññānaṃ parato chaṭṭhābhiññāya purato vattabbāṃ vipassanāññaṃ. **Evaṃ santepīti** yadipāyaṃ ñāṇānupubbatṭhīti, evaṃ santepi **etassa antarā vāro natthīti** pañcasu lokiyābhiññāsu kathitāsu **ākāṅkheyyasuttā** dīsu (ma. ni. 1.64 ādayo) viya chaṭṭhābhiññā kathetabbāti etassa anabhiññālakkaṇassa vipassanāññaṇassa tāsāṃ antarā vāro na hoti, tasmā tattha avasarābhāvato idheva rūpāvacaracatutthajjhānānantarameva dassitaṃ vipassanāññaṃ. **Yasmā cāti ca**-saddo samuccayattho. Tena na kevalaṃ tadeva, atha kho idampi kāraṇaṃ vipassanāññā-

ṇassa idheva dassaneti imamatthaṃ dīpeti. **Dibbena cakkhunā bheravarūpaṃ passatoti** ettha iddhividhaññaṇena bheravaṃ rūpaṃ nimminivā cakkhunā passatoti vattabbaṃ, evampi abhiññālābhino apariññāvatthukassa bhayasantāso uppajjati uccavālikavāsīmahānāgattherassa viya. **Idhāpīti** imasmiṃ vipassanāññāṇepi, na satipaṭṭhānādīsu evāti adhippāyo.

253. Manomayiddhiyaṃ ciṇṇavasitāya abhiññā vosānapāramippattatā veditabbāti yojanā. **Manena nibbattanti** abhiññāmanena nibbattitaṃ. **Taṃ sadisabhāvada-ssanattamevāti** saṅghānatopi vaṇṇatopi avayavavisesatopi sadisabhāvadassanattameva. **Sajātiyaṃ ṭhito**, na nāgiddhiyā aññajātirūpo. **Suparikammakatamattikā-dayo viya iddhividhaññaṇaṃ** vikubbanakiriyāya nissayabhāvato.

255. Appakasirenevā Ti akiccheneva.

256. Mando uttānaseyyakadārakopi **“daharo”**ti vuccatīti tato visesanatthaṃ **“yuvā”**ti vuttaṃ. Yuvāpi koci anicchanato amaṇḍanasīlo hotīti tato visesanatthaṃ **“maṇḍanakajātiko”**ti vuttaṃ. Tena vuttaṃ **“yuvāpī”**ti-ādi. Kālatilappamāṇā bindavo **kālatilakāni**. Nātikammāsatilappamāṇā bindavo **tilakāni**. **Vaṅkaṃ** nāma piyaṅgaṃ. Yobbanapīlakādayo **mukhadūsipīlakā**. Mukhagato doso **mukhadoso**, lakkhaṇavacanañcetaṃ mukhe adosassapi pākaṭabhāvassa adhippetattā (2.0127). Yathā vā mukhe doso, evaṃ mukhe adosopi mukhadoso saralopena, mukhadoso ca mukhadoso ca mukhadosoti ekasesanayenapettha attho daṭṭhabbo. Evañhi **paresaṃ soḷasavidhaṃ cittaṃ pākaṭaṃ hotīti** vacanaṃ samatthitaṃ hoti.

259. Paṭipadāvasenā Ti yathārahaṃ samathavipassanāmaggaṭipadāvasena. **Aṭṭhasu koṭṭhāsesūti** satipaṭṭhānādīsu bodhipakkhiyadhammakotṭhāsesu, vimo-kkhakoṭṭhāsesu vāti imesu aṭṭhasu koṭṭhāsesu. **Sesesūti** vuttāvasesesu abhibhā-yatanakoṭṭhāsādīsu. Sesam suviññeyyameva.

8. Samaṇamuṇḍikāputtasuttavaṇṇanā

260. Uggahitunti sikkhituṃ. **Uggāhetunti** sikkhāpetuṃ, pāṭhato attanā yathā-uggahitamatthaṃ tabbibhāvanatthāya uccāraṇavasena paresaṃ gāhetunti attho. **Samayanti** diṭṭhiṃ. Sā hi saṃyojanabhāvato sameti sambandhā eti pavattati, daḥhaggahaṇabhāvato vā saṃyuttā ayanti pavattanti sattā yathābhinivesaṃ ete-nāti **samayoti** vuccati. Diṭṭhisamyojanena hi sattā ativiya bajjhantīti. Sūriyassa uggamanato atthaṅgamā ayaṃ ettako kālo rattandhakāraavidhamanato divā nāma, tassa pana majjhimapahārasaññito kālo samujjalitapabhātejadahanabhāvena divā nāma. Tenāha “**divasassapi divābhūte**”ti. **Paṭisaṃharitvā**ti nivattetvā. Evaṃ cittassa paṭisaṃharaṇaṃ nāma gocarakkhette ṭhapananti āha “**jhānaratisevanava-sena ekibhāvaṃ gato**”ti. Etena kāyavivekapubbakaṃ cittavivekamāha. Sīlādiguṇa-visesayogato manasā sambhāvaniyā, te pana yasmā attano sīlādiguṇehi viññūnaṃ manāpā honti (kilesa-aniggahassa pañcapasādāyattattā,) tasmā āha “**manavaḍḍhanakānan**”ti-ādi. Tattha **unnamatīti** udaggaṃ hoti. **Vaḍḍhatīti** saddhāvasena vaḍḍhati. Tenāha bhagavā- “anussaraṇampahaṃ, bhikkhave, tesāṃ bhikkhūnaṃ bahūpakāraṃ vadāmi”ti (itivu. 104; saṃ. ni. 5.184).

261. Paññapemīti (2.0128) pajānanabhāvena ñāpemi tathā vavatthapemi. Tenāha “**dassemi ṭhapemī**”ti. **Paripuṇṇakusalanti** sabbaso puṇṇakusaladhammaṃ, **uttamakusalanti** uttamabhāvaṃ seṭṭhabhāvaṃ pattakusaladhammaṃ. **Ayojjhanti** vādayuddhena ayodhaniyaṃ, vādayuddhaṃ hotu, tena parājayo na hotīti dasseti, tenāha “**vādayuddhenā**”ti-ādi. **Samvarappahānanti** pañcasu saṃvaresu yena kenaci saṃvarena saṃvaralakkhaṇaṃ pahānaṃ. **Paṭisevanappahānaṃ vāti** vā-saddena parivajjanappahānādiṃ saṅgaṇhāti. Sesapadesūti “na bhāsati”ti-ādīsu padesu. **Eseva nayoti** iminā “abhāsanamattameva vadati”ti evamādiṃ atidisati.

Nābhinandīti na sampaṭicchi. Sāsane tiṇṇaṃ duccharitānaṃ micchājīvassa viva-jjanaṃ vaṇṇiyati, ayañca evaṃ katheti, tasmā **sāsanassa anulomaṃ viya vadati**, vadanto ca sammāsambuddhe dhamme cassa appasādaṃ na dasseti, tasmā **pasa-
nnakārampi vadatīti maññamāno** tassa vādaṃ **na paṭisedheti**.

262. Yathā tassa vacanaṃ, evaṃ santeti yathā tassa paribbājakassa vacanaṃ, evaṃ samaṇabhāve sante labbhamāne. **Mayaṃ pana evaṃ na vadāmāti** etena samaṇabhāvo nāma evaṃ na hotīti dasseti. Yo hi dhammo yādiso, tatheva taṃ buddhā dīpenti. **Visesaññaṃ na hotīti** kāyavisesavisayaññaṃ tassa tadā natthi, yato parakāye upakkamaṃ kareyyāti dasseti, tassa pana tattha visesaññaṃampi natthevāti. Yasmā kāyapaṭibaddhaṃ kāyakammaṃ, tasmā taṃ nivattento āha “**aññatra phanditamattā**”ti. **Kilesasahagatacittenevāti** dukkhasamphassassa asa-hananimittena domanassasahagatacitteneva. Dutiyavārepi eseva nayo. Jigha-cchāpipāsadukkhassa asahananimittena domanasseneva. **Vikūjitamattāti** ettha

virūpaṃ kūjitaṃ vikūjitaṃ pubbenivāsasannissayaṃ upayaṃ, taṃ panettha roda-
nahasanasamuṭṭhāpakacittasahagatanti dosasahagataṃ lobhasahagatañcāti
daṭṭhabbaṃ. **Cittanti** kusalacittaṃ. Akusalacittaṃ pana atitārammaṇaṃ pavattatīti
vattabbameva natthi. **Sarivvāti** yāva na satisaṅṭhāpanā dhammā uppajjanti, tāva
supinante anubhūtaṃ viya dukkhaṃ sarivvā rodanti. **Hasantīti** etthāpi eseva nayo.
Ayañca nayo ye laddhasukhārammaṇā hutvā gahitapaṭisandhikā mātukucchitopi
sukheneva nikkhamanti, tesam vasena vuttoti daṭṭhabbo. **Pāyantiyāti** attano jana-
padadesarūpena (2.0129) pāyantiyā. **Ayampīti** ājivopi mātu aññavihitakāle ca loka-
ssādavasena **kilesasahagatacitteneva hoti**.

263. Samadhigayhāti sammā adhigatabhāvena gahetvā abhibhavivā visesetvā
visiṭṭho hutvā. **Khīṇāsavaṃ sandhāyāti** byatirekavasena khīṇāsavaṃ sandhāya.
Ayañhettha attho- khīṇāsavampi sotāpannakusalaṃ paññapeti sekkhabhūmiyaṃ
ṭhitattā. Sesapadesupi eseva nayo.

Tīṇi padāni nissāyāti na kāyena pāpakaṃ kammaṃ karoti, na pāpakaṃ vācaṃ
bhāsati, na pāpakaṃ ājīvaṃ ājivatīti imāni tīṇi padāni nissāya kusalasīlamūlakā ca
akusalasīlamūlakā cāti **dve paṭhamacatukkā ṭhapitā**. **Ekam padaṃ nissāyāti** na
pāpakaṃ saṅkappaṃ saṅkappetīti imaṃ ekapadaṃ nissāya kusalasaṅkappamū-
lakā akusalasaṅkappamūlakā cāti ime **dve pacchimacatukkā ṭhapitā**.

264. Vicikicchuddhaccasahagatacittadvayampi vaṭṭati balavatā mohena sama-
nnāgatattā. Tathā hi tāni “momūhacittāni” ti vuccanti.

Kuhinti kiṃnimittaṃ. **Kataramṭhānaṃ pāpuṇivāti** kiṃ kāraṇaṃ āgamma. **Etthe-**
teti etthāti kāyavacīmanosucaritabhāvanāsājīvanipphattiyaṃ. Sā pana heṭṭhimako-
ṭṭiyā sotāpattiphalena dīpetabbāti āha “**sotāpattiphale bhumman**” ti. Yasmā ājīva-
ṭṭhamakaṃ avasiṭṭhañca sīlaṃ pātimokkhasaṃvarasīlassa ca pārisuddhipātimo-
kkhādhigamena sotāpattiphale appattiyā siddho hotīti āha- “**pātimokkha ...pe... niru-**
jjhati” ti. “Sukhasīlo dukkhasīlo” ti-ādīsu viya pakati-atthasīlasaddaṃ gahetvā
vuttaṃ “**akusalasīlan**” ti-ādi.

265. Kāmāvacarakusalacittameva vuttaṃ sampattasamādānaviratipubbakassa
sīlassa adhippetattā. Tenāha- “**etena hi kusalasīlaṃ samuṭṭhāti**” ti.

Sīlavāti ettha vā-saddo pāsamsatthova veditabboti āha “**sīlasampanno hoti**” ti.
Yo sīlamatte patiṭṭhito, na samādhipaññāsu, so (2.0130) sīlamayadhammapūrita-
tāya **sīlamayo**. Tenāha “**alamettāvatā**” ti-ādi. **Yatthāti** yassaṃ cetovimuttiyaṃ
paññāvimuttiyañca. Tadubhayañca yasmā arahattaphale saṅgahitaṃ, tasmā
vuttaṃ “**arahattaphale bhumman**” ti. **Asesaṃ nirujjhati** sukhavipākabhāvassa
sabbaso paṭippassambhanato.

266. Kāmapaṭisaṃyuttā saññā kāmasaññā. Sesesupi eseva nayo. **Itarā dveti**
byāpādavihiṃsāsaññā.

Anāgāmiphalapaṭhamajjhānanti anāgāmiphalasahagataṃ paṭhamajjhānaṃ.
Etthāti yathāvutte paṭhamajjhāne. Ettha ca ujuvipaccanīkena paṭipakkhappahānaṃ
sātisayanti paṭhamajjhānaggahaṇaṃ. Tenāha “**aparisesā nirujjhati**” ti. Nekkha-
mmaññānaṃ kāmāvacaracittasahagatatā tassa sīlassa samuṭṭhānatā ca
sampayuttanayena veditabbā.

267. Kusalasaṅkappanirodhadutiyaññānīka-arahattaphala-akusalasaṅkappanī-rodha- paṭhamajñānīka-anāgāmi-phalaggahaṇena samaṇo dassito. Sesam suvi-ññeyyameva.

Samaṇamuṇḍikāputtasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Cūlasakuludāyīsuttavaṇṇanā

271. Pañhoti ñātuṃ icchito attho, tadeva dhammadesanāya nimittabhāvato kāraṇaṃ. Upaṭṭhātūti ñāṇassa gocarabhāvaṃ upagacchatu. Yena kāraṇenāti yena tuyhaṃ upaṭṭhitena kāraṇena dhammadesanā upaṭṭhaheyya, taṃ pana pari-bbājakassa ajñāsayavasena tathā vuttaṃ. Tenāha “**etena hi ...pe... dīpeti**” ti. **Ekañgaṇānīti** pidhānābhāvena ekaṅgaṇasadisāni. Tenāha “**pākaṭānī**” ti.

Jānantoti attano tathābhāvaṃ sayaṃ jānanto. **Sakkaccaṃ sussūsati** “tathābhū-taṃyeva maṃ tathā avocā” ti sādaraṃ sussūsati. **Tasmāti** dibbacakkhulābhino anāgataṃsaññāṇalābhato. **Evamāhāti** “yo (2.0131) kho, udāyi, dibbena cakkhunā” -ti ārabhitvā “so vā maṃ aparantaṃ ārabha pañhaṃ puccheyyā” ti evaṃ avoca.

Itaranti avasiṭṭhaṃ imasmiṃ ṭhāne vattabbaṃ. **Vuttanayamevāti** “yo hi lābhī” ti-ā-dinā vuttanayameva. **Atīteti** pubbenivāsānussatiññāṇassa visayabhūte atthe. **Anāga-teti** anāgataṃsaññāṇassa visayabhūte anāgate atthe.

Paṃsupadese nibbattanato paṃsusamokiṇṇasarīratāya **paṃsupisācakaṃ**. **Ekaṃ mūlaṃ gahetvāti** dīghaso heṭṭhimantena caturaṅgulaṃ, uparimantena vida-thikaṃ rukkhagacchalatādīsu yassa kassaci ekaṃ mūlaṃ gahetvā aññajātikānaṃ **adissamānakāyo hoti**. Ayaṃ kira nesam jātisiddhā dhammatā. **Tatrā** Ti tassa mūla-vasena adissamānakatāya. **Na dissati** ñāṇena na passati.

272. **Na ca atthaṃ dīpeyyāti** adhippetamatthaṃ sā vācā sarūpato na ca dīpeyya, kevalaṃ vācāmattamevāti adhippāyo. Paṭiharitabbaṭṭhena parasantāne netabba-ṭṭhena paṭihāriya-saddadvārena viññātabbo bhāvattho, sova pāṭihīrako niruttina-yena, natthi etassa pāṭihīrakanti **appāṭihīrakataṃ**, ta-saddena padaṃ vaḍḍhetvā tathā vuttaṃ, aniyyānaṃ. Tenāha “**niratthakaṃ sampajjati**” ti. **Subhakiṇhadevaloke khandhā viya jotetīti** iminā- “dibbo rūpī manomayo sabbaṅgapaccaṅgī ahīnindriyo attā” ti imamattaṃ dasseti.

273. Sa-upasaggapadassa attho upasaggena vināpi viññāyatīti āha “**viddheti ubbidhe**” ti. Sā cassa ubbidhatā upakkilesavigamena sucibhāvena upaṭṭhā-nanti āha “**meghavigamena dūrībhūte**” ti. Indanīlamanī viya dibbati jotetīti **devo, ākāso**. “**Aḍḍharattasamaye**” ti vattabbe bhummatthe vihitavacanānaṃ accantasaṃ-yogābhāvā upayogavacanānaṃ veditabbaṃ. Puṇṇamāsiyañhi gaganamajjhassa purato vā pacchato vā ante ṭhite aḍḍharatte samayo bhinno nāma hoti, majjhe eva pana ṭhito abhinno nāma. Tenāha “**abhinne aḍḍharattasamaye**” ti.

Ye anubhontīti ye devā candimasūriyānaṃ ābhā anubhonti vinibhuñjanti vaḷa-ñjanti ca **tehi** devehi **bahū ceva bahutarā ca** candimasūriyānaṃ ābhā (2.0132) ana-

nubhonto. Tenāha- “attano sarīrobhāseneva ālokaṃ pharivā viharanti” ti.

274. Pucchāmūḷho pana jāto “ayaṃ paramo vaṇṇo”ti gahitapadassa vidhamanena. **Acelakapāḷinti** “acelako hoti muttācāro”ti-ādinayappavattaṃ (dī. ni. 1.394) acelakapaṭipattidīpakaganthaṃ, ganthasīseneva tena pakāsitavādāni vadati. Surāmerayapānamanuyuttapuggalassa surāpānato virati tassa kāyaṃ cittaṃcā tāpentī saṃvattatīti surāpānavirati (tapo, soyeva guṇo. Tenāha “surāpānaviratīti attho”ti).

275. Ekantaṃ accantameva sukhaṃ assāti **ekantasukhaṃ. Pañcasu dhammesūti** “pāṇātipātā paṭivirati”ti-ādīsu pañcasu sīlācāraddhammesu. **Na jāniṃsūti** sammosenā anupaṭṭhahanti tadatthaṃ na bujjhanti. Buddhuppādena kira vihatatejāni mahānubhāvāni mantapadāni viya bāhirakānaṃ yogāvacaraganthena saddhiṃ yogāvacarapaṭipadā nassati. **Uggaṇhiṃsūti** “pañca pubbabhāgadhamme”ti-ādivacanamatthaṃ uggaṇhiṃsu. **Tatiyajjhānato**ti kāraṇopacārena phalaṃ vadati, phalabhūtato **tatiyajjhānato.**

276. Ekantasukhassa lokassa paṭilābhena pattiyaṃ tattha nibbatti **paṭilābhasacchikiriyaṃ.** Ekantasukhe loke anabhinibbattitvā eva iddhiyaṃ tattha gantvā tassa sattalokassa bhājanalokassa ca paccakkhato dassanaṃ **paccakkhasacchikiriyaṃ.**

Tenāha “**tatthā**” ti-ādi.

277. Udañcano Ti udañcano. Viñjhupabbatapassee gāmānaṃ anivittattā tiṃsa-
yojanamattaṃ ṭhānaṃ aṭavī nāma, tattha senāsaṇaṃ, tasmim̐ **aṭavisenāsane**
padhānakammikānaṃ bhikkhūnaṃ bahūnaṃ tattha nivāsena **ekaṃ padhāna-**
gharaṃ ahoṣi.

Cūḷasakuludāyisuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

10. Vekhanasasuttavaṇṇanā

280. Saha (2.0133) vatthukāmena kilesakāmo garu garukātabbo etassāti **kāma-**
garu. Tesveva kāmesu ninnapoṇapabbhārajjhāsayoti **kāmādhimutto.** Pabbajjāpa-
ṭhamajjhānādikaṃ nekkhammaṃ garu garukātabbaṃ etassāti **nekkhammagaru.**
Tattha ninnapoṇapabbhārajjhāsayo **nekkhammādhimutto** svāyamattho yathā
ekacce gahaṭṭhe labbhati, evaṃ ekacce anagārepīti āha “**pabbajitopi**” ti-ādi. **Ayaṃ**
pana vekhanaso paribbājako. So hi vekhanasatāpasapabbajjaṃ upagantvā vekha-
nasena iminā diṭṭhimādāya samādiyitvā ṭhitattā “vekhanaso” ti vuccati. Yathā loko
sayam̐ ekādasahi aggīhi ādittopi samāno paccakkhato anubhaviyamānaṃ sālā-
kikaṃ aggisantāpaṃ viya anādikālānugatasammākavacarasantāpaṃ ādittatāya
na sallakkheti, sammāsambuddhena pana mahākaruṇāsamussāhitamānasena
“sabbaṃ, bhikkhave, ādittan” ti **ādittapariyāye** (saṃ. ni. 4.28; mahāva. 54) desiya-
māne sallakkheti, evaṃ ayampi anādikālaparibhāvitaṃ atta-ajjhāsaye avaṭṭhitaṃ
kāmādhimuttaṃ sarasena anupadhārento satthārā- “pañca kho ime, kaccāna,
kāmaguṇā” ti-ādinā kāmaguṇesu kāmasukhe bhāsiyamāne “kāmādhimuttaṃ vata
pabbajitassa cittan” ti upadhāressatīti āha- “**imāya kathāya kathiyamānāya attano**
kāmādhimuttataṃ sallakkhessati” ti. **Kāmaggasukhanti** kāmetabbavatthūhi agga-
bhūtaṃ sukhaṃ. Sabbe hi tebhūmakadhammā kāmanīyaṭṭhena kāmā, te paṭicca
uppajjanasukhato nibbānasukhameva aggabhūtaṃ sukhaṃ. Yathāha- “yāvatā,
bhikkhave, dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā, virāgo tesam̐ aggamakkhāyati” ti
(itivu. 90; a. ni. 4.34)- “nibbānaṃ paramaṃ sukhan” ti (ma. ni. 2.215, 217; dha. pa.
203) ca. Tena vuttaṃ “**nibbānaṃ adhippetan**” ti.

281. Pubbenivāsaññalābhino pubbantaṃ ārabba vuccamānakathā anuccha-
vikā tadatthassa paccakkhabhāvato, tadabhāvato vekhanasassa ananucchavi-
kāti āha “**yasmā ...pe... natthi**” ti. **Anāgatakathāya ...pe... natthīti** etthāpi eseva
nayo. **Ārakkhatthāyāti** devatāhi mantapadehi saha ṭhitā (2.0134) tattha ārakkha-
tthāya. **Avijjāyāti** idaṃ lakkhaṇavacanaṃ, taṃmūlakattā vā sabbakilesadha-
mmānaṃ avijjāva gahitā. **Jānaṃ** pahīnakilesapaccavekkhaṇaṇāṇena. Sesam̐
suviññeyyameva.

Vekhanasasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca paribbājakavaggavaṇṇanā.

4. Rājavaggo

1. Ghaṭikārasuttavaṇṇanā

282. Cariyanti (2.0135) bodhicariyaṃ, bodhisambhārasambharaṇavasena pavattitaṃ bodhisattaṭṭhāpattinti attho. **Sukāraṇanti** bodhiparipācanassa ekantikaṃ sundaraṃ kāraṇaṃ, kassapassa bhagavato payirupāsanādiṃ sandhāya vadati. Tañhi tena saddhiṃ mayā idha katanti vattabbaṃ labhati. **Mandahasitanti** īsakaṃ hasitaṃ. **Kuham kuhanti** hāsa-saddassa anukaraṇametaṃ. **Haṭṭhapahaṭṭhā-kāramattanti** haṭṭhapahaṭṭhamattaṃ. Yathā gahitasāṅketā “pahaṭṭho bhagavā”ti sañjānanti, evaṃ ākārādassanamattaṃ.

Idāni iminā pasaṅgena tāsāṃ samuṭṭhānaṃ vibhāgato dassetuṃ “**hasitañca nāmetan**”ti-ādi āraddhaṃ. Tattha ajjupekkhanavasenapi hāso na sambhavati, pageva domanassavasenāti āha “**terasahi somanassasahagatacittēhi**”ti. Nanu ca keci kodhavasenapi hasantīti? Na, tesampi yaṃ taṃ kodhavatthu, tassa mayaṃ dāni yathākāmakāritaṃ āpajjissāmāti duviññeyyantarena somanassacitteneva hāsassa uppajjanato. **Tesūti** pañcasu somanassasahagatacittesu. **Balavārammaṇeti** uḷāra-ārammaṇe yamakamahāpāṭihāriyasadise. **Dubbalārammaṇeti** anuḷāre ārammaṇe. **Imasmīṃ pana ṭhāne ...pe... uppādesīti** idaṃ porāṇaṭṭhakathāyaṃ tathā āgatattā vuttaṃ. Na ahetukasomanassasahagatacittena bhagavato sitaṃ hotīti dassanattaṃ.

Abhidhammaṭṭhāyamaṃ (dha. sa. mūlaṭṭi. 568) pana “atītaṃsādīsu appaṭṭhitaṃ ṇāṇaṃ vatvā imehi tīhi dhammehi samannāgatassa buddhassa bhagavato sabbaṃ kāyakammaṃ ṇāṇapubbaṅgamaṃ ṇāṇānuparivattan’ti-ādivacanato (mahāni. 69, 156; cūḷani. māgharājamāṇavapucchāniddeśa 85; paṭi. ma. 3.5; netti. 15; dī. ni. aṭṭha. 3.305; vibha. mūlaṭṭi. suttantabhājanīyavaṇṇanā; dī. ni. ṭi. 3.141, 305) ‘bhagavato idaṃ cittaṃ uppajjati’ti vuttavacanaṃ vicāretabban’ti vuttaṃ. Tattha iminā hasituppādacittena pavattiyamānampi bhagavato sitakaraṇaṃ pubbenivāsa-anāgataṃsa-sabbaññutaññāṇānaṃ anuvattakattā ṇāṇānuparivattiyevāti, evaṃ pana ṇāṇānuparivattibhāve sati na koci pāḷi-aṭṭhakathānaṃ virodho. Tathā hi **abhidhammaṭṭhāyamaṃ** (dha. sa. aṭṭha. 568) “tesaṃ (2.0136) ṇāṇānaṃ ciṅṅapariyante idaṃ cittaṃ uppajjati”ti vuttaṃ. Avassañca etaṃ evaṃ icchitabbaṃ, aññathā āvajjanassapi bhagavato pavatti tathārūpe kāle na saṃyujjeyya, tassapi hi viññattisamuṭṭhāpakabhāvassa icchitattā, tathā hi vuttaṃ-“evañca katvā manodvārāvajjanassapi viññattisamuṭṭhāpakattaṃ upapannaṃ hotīti”ti, na ca viññattisamuṭṭhāpakatte taṃsamuṭṭhitāya viññattiyā kāyakammādi-bhāvaṃ āpajjanabhāvo vibandhatīti tameva sandhāya vadati. Tenāha “**evaṃ appa-**

mattakampi”ti. Sateritā vijjulatā nāma **sateratāvijjulatā**. Sā hi itaravijjulatā viya khaṇaṭṭhitikā sīghanirodhā ca na hoti, apica kho dandhanirodhā, tañca sabbakālaṃ catudīpikamahāmeghatova niccharati tenāha “**cātuddīpikamahāmeghamukha-****to**”ti. Ayaṃ kira tāsamaṃ rasmivaṭṭinaṃ dhammatā, yadidaṃ tikkhattuṃ siravaraṃ padakkhiṇaṃ katvā dāṭhaggesuyeva antaradhānaṃ.

283. Yadipi cattāri asaṅkhyeyyāni kappānaṃ satasahassañca paññāpāramitā paribhāvitā, tathāpi idāni taṃ buddhantaṃ tassā paṭipādetabbattā vuttaṃ “**apari-****pakkaññattā**”ti. Kāmañcassa ñāṇāya idānipi paṭipādetabbatā atthi, evaṃ santepi nanu sammāsambuddhesu pasādena sambhāvanāya bhavitabbaṃ tathā cirakālaṃ paribhāvitattā, kathaṃ tattha hīlanāti āha “**brāhmaṇakule**”ti-ādi. Cirakālaparicitāpi hi guṇabhāvanā appakenapi akalyāṇamittasamaṃsaggena viparivattati aññathattaṃ gacchati. Tena mahāsattopi jātisiddhāyaṃ laddhiyaṃ ṭhatvā jātisiddhena mānena evamāha- “**kiṃ pana tena muṇḍakena samaṇakena diṭṭhenā**”ti. Tathā hi vuttaṃ **aṭṭhakathāyaṃ-**

“Tasmā akalyāṇajanaṃ, āsīvisamivoragaṃ,

ārakā parivajjeyya, bhūtikāmo vicakkhaṇo”ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.170-172);

Nhānacūṇṇena suttena katā **sotti**, kuruvindaguḷikā, sā eva sināyanti kāyaṃ visodhenti etāyāti **sinānaṃ**. Tenāha- “**sotti sinānanti sinānatthāya katasottin**”ti.

284. Ariyaparihārenāti ariyānaṃ parihārena, anāgāmiṇaṃ nhānakāle attano kāyassa parihāranīyāmenāti attho. Attano (2.0137) ñāṇasampattiyā vibhavasampattiyā **pasannakāraṃ kātuṃ sakkhissati. Etadatthanti** “ahitanivāraṇaṃ, hite niyojanaṃ byasane parivajjanaṃ”ti yadidaṃ, etadatthaṃ mittā nāma honti. Keci “yāvettha ahupī”ti paṭhanti, tesamaṃ yāva ettha kesaggagahaṇaṃ tāva ayaṃ nibandho ahupīti attho.

285. Satipaṭilābhatthāyāti bodhiyā mahābhinihāraṃ katvā bodhisambhārapaṭipadāya pūraṇabhāve satiyā paṭilābhatthāya. Idāni tassa satuppādanīyakathāya pavattitākāraṃ saṅkhepeneva dassetuṃ “**tassa hī**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **na lāmaka-****ṭṭhānaṃ otiṇṇasattoti** iminā mahāsattassa paṇitādhimuttataṃ dassetvā evaṃ paṇitādhimuttikassa pamādakiriyā na yuttāti dassento “**tādisassa nāma pamādavi-****hāro na yutto**”ti āha. Tadā bodhisattassa nekkhammajjhāsayo telappadīpo viya visesato nibbatti, taṃ disvā bhagavā tadanurūpaṃ dhammakathaṃ karonto “**tādi-****sassa ...pe... kathesi**”ti. **Parasamuddavāsī therā** aññathā **vadanti. Aṭṭhakathāyaṃ** pana nāyaṃ buddhānaṃ bhāro, yadidaṃ pūritapāramīnaṃ bodhisattānaṃ tathā dhammadesanā tesamaṃ mahābhinihārasamanantarampi bodhisambhārassa sayambhuññāneva paṭividitattā. Tasmā bodhisattabhāvapavedanameva tassa bhagavā akāsīti dassetuṃ “**satipaṭilābhatthāyā**”ti-ādi vuttaṃ. **Satipaṭilābhatthā-****yāti** sammāpaṭipattiyā ujjalane pākaṭakarasaṭipaṭilābhāya.

286. Ñāṇaṅhi kilesadhammavidālanapadālanehi siṅgaṃ viyāti **siṅgaṃ**. Tañhi paṭipattiyā upatthambhitaṃ ussitaṃ nāma hoti, tadabhāve **patitaṃ** nāma. Keci pana vīriyaṃ siṅganti vadanti. Tasmīṃ sammappadhānavasena pavatte bāhirapa-bbajjaṃ upagatāpi mahāsattā visuddhāsayaṃ appicchatādiguṇasamaṅgino yathā-raham ganthadhuraṃ vāsadhurañca paribrūhayantā viharanti, pageva buddhasā-

sane appicchatādīhīti āha “**catupārisuddhisīle panā**” ti-ādi. Vipassanaṃ brūhentā sikhāppattavipassanā hontīti vuttaṃ- “**yāva anulomañāṇaṃ āhacca tiṭṭhanti**” ti, anulomañāṇato orameva vipassanaṃ ṭhapentīti attho. **Maggaphalattham vāyāmaṃ na karonti** paññāpāramitāya sabbaññutaññāṇagabbhassa aparipuṇṇattā aparipakkattā ca.

287. Therehīti (2.0138) vuddhatarehi. **Nivāse satīti** yasmim ṭhāne pabbajito, tattheva nivāse. **Vappakālatoti** sassānaṃ vappakālato. Pubbe viya tato paraṃ tikhiṇena sūriyasantāpena payojanaṃ natthīti vuttaṃ- “**vappakāle vitānaṃ viya upari vatthakilañjaṃ bandhitvā**” ti. **Puṭaketi** kalāpe.

288. Paccayasāmaggihetukattā dhammappattiyā padesato pariññāvattukāpi ariyā upaṭṭhite cittavighātapaccaye yadetaṃ nātisāvajjaṃ, tadevaṃ gaṇhantīti aya-mettha dhammatāti āha- “**alābhaṃ ārabha cittaññathattan**” ti-ādi. **Soti** kīkī kāsī-rājā. **Brāhmaṇabhaddoti** brāhmaṇesu bhaddo. **Deveti** brāhmaṇe sandhāyāha. **Bhūmi-devāti** tesam samaññā, tadā brāhmaṇagaruko loko. Tadā hi kassapopi bhagavā brāhmaṇakule nibbatti. **Dhītu avaṇṇaṃ vatvāti**, “mahārāja, tava dhītā brāhmaṇasamayaṃ pahāya muṇḍapāsāṇḍikasamayaṃ gaṇhī” ti-ādinā rājaputtīyā aguṇaṃ vatvā. **Varam gaṇhimsu** ñātakā. **Rajjaṃ niyyātesī** “mā me vacanaṃ musā ahosi, aṭṭhame divase niggaṇhissāmi” ti.

Pāvana-asmanayanavasena sammā pāvīkatattā **parisuddhataṇḍulāni**. Pāḷiyaṃ **taṇḍulapaṭibhastāni** Ti taṇḍulakhaṇḍāni. **Muggapaṭibhastakalāyapaṭibhastesupi** eseva nayo.

289. Ko nu khoti bhummatthe paccattavacananti āha- “**kuhiṃ nu kho**” ti pāri-pūriṃ yojīyanti byañjanabhōjanāni etthāti pariyogo, tato **pariyogā**. Tenāha “**sūpa-bhājanato**” ti. **Saññaṃ datvāti** vuttaṃ sabbaṃ ācikkhitvā tumhākaṃ atthāya sampādetvā nikkhitto upaṭṭhākotī bhagavato ārocethāti saññaṃ datvā. **Ativissatthoti** ativiya vissattho. **Pañcavaṇṇā** Ti khuddikādivasena pañcappakārā.

290. Kinti nissakke paccattavacanaṃ, kasmāti attho? **Dhammikoti** iminā āgama-nasuddhiṃ dasseti (2.0139). **Bhikkhūnaṃ patte bhattasadisoti** iminā upāsakena satthu pariccattabhāvaṃ tattha satthuno ca aparisaṅkataṃ dasseti. **Sikkhāpada-velā nāma natthīti** dhammassāmibhāvato

sikkhāpadamariyādā nāma natthi paṇṇattivajje, pakativajje pana setughāto eva.

291. Chadanaṭṭhāne yadākāsaṃ, tadeva tassa gehassa chadananti **ākāsacchadanaṃ**. **Pakatiyā utupharaṇamevāti** chādite yādisaṃ utu, chadane uttiṇabhāvepi tamhi gehe tādiseva utupharaṇaṃ ahosi. **Tesaṃyevāti** tesaṃ ghaṭikārassa mātāpitūnaṃ eva.

292. “Catasso muṭṭhiyo eko kuḍuvo, cattāro kuḍuvā eko pattho, cattāro patthā eko āḷhako, cattāro āḷhakā ekaṃ doṇaṃ, cattāri doṇāni ekā mānikā, catasso mānikā ekā khārī, vīsati khārikā eko vāhoti tadeva ekasakaṭaṇ” ti **suttanipātaṭṭhakathādīsu** (su. ni. aṭṭha. 2.662) vuttaṃ, idha pana “**dve sakaṭāni eko vāho**” ti vuttaṃ. **Telaphāṇitādinti ādi-saddena sappi-ādiṃ maricādikaṭukabhaṇḍaṅca saṅgaṇhāti. Nāhaṃ raññā diṭṭhapubbo**, kuto paripphassoti adhippāyo. **Naccitvāti** naccaṃ datvā.

Ghaṭikārasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

2. Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā

293. Thūlameva thullaṃ, thullā vipulā mahantā koṭṭhā jātā imassāti **thullakoṭṭhikanti** odanapūpapahūtavasena laddhanāmo nigamo. **Aṭṭhakathāyaṃ** pana **thullakoṭṭhanti** attho vutto. Tena pāḷiyaṃ ika-saddena padavaḍḍhanaṃ katanti dasseti.

294. Raṭṭhapāloti idaṃ tassa kulaputtassa nāmaṃ. Paveṇivasena āgatakulavaṃsānugatanti samudāgamato paṭṭhāya dassetuṃ “**kasmā raṭṭhapālo**” ti-ādi vuttaṃ. **Sandhāretunti** vināsanato pubbe yādisaṃ, tatheva sammadeva dhāretuṃ samattho. **Saddhāti** kammaphalasaddhāya sampannā. **Sāmaṇeraṃ disvāti** sikkhākāmatāya etadagge ṭhapiyamānaṃ disvā.

Saha (2.0140) raññāti **sarājikaṃ**, raññā saddhiṃ rājaparisaṃ. **Cātuvaṇṇanti** brāhmaṇādicātuvaṇṇasamudāyaṃ. **Posetunti** vaddhetuṃ dānādīhi saṅgahavattūhi saṅgaṇhituṃ. **Yaṃ** kulaṃ. **Pahossatīti** sakkhissati.

Tena tena me upaparikkhatoti “kāmā nāmete aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā, aṭṭhikaṅkalūpamā” ti (ma. ni. 1.234; pāci. 417; mahāni. 3, 6) ca ādinā yena yena ākārena kāmesu ādīnavaṃ okāraṃ saṃkilesaṃ, tabbipariyāyato nekkhamme ānisaṃsaṃ guṇaṃ pakāsentāṃ bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmi, tena tena pakārena upaparikkhato vīmaṃsantassa mayhaṃ **evaṃ hoti** evaṃ upaṭṭhāti. **Sikkhattayabrahmacariyanti** adhisīlādisikkhattayasaṅgahaṃ seṭṭhacariyaṃ. Akhaṇḍādibhāvāpādanena **akhaṇḍaṃ** lakkhaṇavacanaṅghetaṃ. Kañcīpi sikkhekadesaṃ asesetvā ekanteneva paripūretabbatāya **ekantaparipuṇṇaṃ**. Cittupādāmatampī saṃkilesamaṃ anuppādetvā accantameva visuddhaṃ katvā pariharitabbatāya **ekantaparissuddhaṃ**. Tato eva saṅkhaṃ viya likhanti **saṅkhali-khitaṃ**. Tenāha “**likhitasāṅkhasadisaṃ**” ti. Dāṭhikāpi massuggahaṇeneva gahetvā “**massu**” tveva vuttaṃ, uttarādharamassunti attho. Kasāyena rattāni **kāsāyāni. Ananuññātaṃ puttāṃ na pabbājeti** “mātāpitūnaṃ lokiya mahājanassa cittaññathattaṃ

mā hotū” ti. Tathā hi suddhodanamahārājassa tathā varo dinno.

295. Piyāyitabbato **piyoti āha “pītijanako”** ti. Manassa appāyanato **manāpoti āha “manavaḍḍhanako”** ti. **Sukhedhito** taruṇadārakakāle. Tato parañca sappikhīrādisā-durasamanuññabhojanādi-āhārasampattiyā **sukhaparibhato**. Atha vā daḷhabhatti-kadhātijanādiparijanasampattiyā ceva paricchadasampattiyā ca uḷārapaṇītasukha-paccayūpahārehi ca **sukhedhito**, akiccheneva dukkhappaccayavinodanena **sukhaparibhato**. Ajjhattikaṅgasampattiyā vā **sukhedhito**, bāhiraṅgasampattiyā **sukhaparibhato**. **Kassacīti** upayogathe sāmivacanaṃ, kiñcīti vuttaṃ hoti, ayameva vā pāṭho. Tathā hi **“appamattakampi kalabhāgaṃ dukkhassa na jānāsī”** ti attho vutto. **Evaṃ santeti** nanu mayaṃ raṭṭhapāla maraṇādīsu kenaci upāyena appatikārena maraṇenapi tayā akāmakāpi (2.0141) vinā bhavissāma, evaṃ sati. **Yenāti** yena kāraṇena. **Kim panāti** ettha kinti kāraṇatthe paccattavacananti dassento āha **“kena pana kāraṇenā”** ti.

296. **Paricārehī** Ti parito tattha tattha yathāsakaṃ visayesu cārehi. Tenāha **“ito cito ca upanehī”** ti. **Paricārehī** ti vā sukhūpakaraṇehi attānaṃ paricārehi, attano paricaraṇaṃ kārehi. Tathābhūto ca yasmā laḷanto kiḷanto nāma hoti, tasmā **“laḷā”** -ti-ādi vuttaṃ. Niccadānaṃ **dānaṃ** nāma, uposathadivasādīsu dātabbaṃ atirekadānaṃ **padānaṃ** Nāma. Paveṇīrakkhaṇavasena vā dīyamānaṃ **dānaṃ** nāma, attanāva paṭṭhapetvā dīyamānaṃ **padānaṃ** nāma. Pacurajanasādhāraṇaṃ vā nāti-uḷāraṃ **dānaṃ** nāma, anaññasādhāraṇaṃ ati-uḷāraṃ **padānaṃ** nāma. **Uddassetabbāti uddhaṃ dassetabbā**. Kuto uddhaṃ te dassetabbā? Pabbajitato uddhaṃ attānaṃ mātāpitaro dassetabbā, tenāha **“yathā”** ti-ādi.

299. **Balaṃ gahetvāti** ettha balaggahaṇaṃ nāma kāyabalassa uppādanamevāti āha **“kāyabalaṃ janetvā”** ti. **Evaṃ viharantoti** yathā pāḷiyaṃ vuttaṃ evaṃ eko vūpakaṭṭho appamatto viharanto. **Tasmāti** yasmā neyyo, na ugghaṭitaññū, na ca vipaṅcitaññū, tasmā. Cirena pabbajito **dvādasame vasse arahattaṃ pāpuṇi**. Yaṃ pana vuttaṃ pāḷiyaṃ “na cirassevā” ti, taṃ saṭṭhi vassāni tato adhikampi vipassanāparivāsaṃ vasante upādāya vuttaṃ.

Sattadvārakoṭṭhakassāti sattagabbhantaradvārakoṭṭhakasīsenā gabbhantarāni vadati. **Paharāpetī** ti vayovuḍḍhānurūpaṃ kappāpanādinā alaṅkārapeti. Antojāta-tāya ñātisadisī dāsī **ñātidāsī**. Pūtibhāvene va lakkhitabbo doso vā abhidoso, sova **ābhidosiko**, abhidosam vā paccūsakālaṃ gato patto atikkantoti **ābhidosiko**. Tenāha **“ekarattātikantassā”** ti-ādi. **Aparibhogāraho** pūtibhūtabhāvena. **Ariyavohārenāti** ariyasamudācārena. Ariyā hi mātugāmaṃ bhaginivādena samudācaranti. **Nissaṭṭhapariggahanti** pariccattālayaṃ. **Vattum vaṭṭatī** ti nirapekkhabhāvato vuttaṃ, idha pana visesato aparibhogārahattāva vatthuno. Nimīyati saññāyatīti **nimittaṃ**, tathāsallakkhito ākāroti āha **“ākāraṃ aggahesi”** ti.

300. **Gharaṃ** (2.0142) **pavisitvāti** gehasāminiyā nisīditabbaṭṭhānabhūtaṃ antogehaṃ pavisitvā. **Ālapane** Ti dāsijanassa ālapane. **Bahi nikkhamantāti** yathāvutta-antogehato bahi nikkhamantiyo. **Gharesu sālā hontī** ti gharesu ekamante bhojanasālā honti pākāraparikkhittā susaṃvihitadvārabandhā susammaṭṭhavālikaṅgaṇā.

Anokappanam asaddahanam. **Amarisanam** asahanam. **Anāgatavacanam** anā-gatasaddappayogo, attho pana vattamānakālikova. Tenāha “**paccakkhampi**” ti. **Ariyiddhiyanti** “paṭikūle apaṭikūlasaṅṅi viharati” ti (a. ni. 5.144) evaṃ vutta-ariyiddhiyam.

Pūtikummāso chaḍḍaniyadhammo tassa gehato laddhopi na dātabbayuttako dāsijanena dinnoti āha “**deyyadhammasena neva dānam alatthamhā**” ti. “Imehi muṇḍakehi” ti-ādinā nitthunanavacanena paccakkhānam atthato laddhameva, tassa pana ujukaphāsusamācāravasena aladdhattā vuttaṃ “**na paccakkhānan**” ti. Tenāha- “**paṭisanthāravasena paccakkhānampi na alatthamhā**” ti. “Neva dānan” ti-ādi paccāsīsāya akkhantiyā ca vuttaṃ viya pacurajano maññeyyāti tannivattanattham adhippāyamassa vivarituṃ “**kasmā panā**” ti-ādi vuttaṃ. **Suttikāpaṭicchannanti** sippikāchadāhi channam.

Ukkaṭṭha-ekāsanikatāyāti idaṃ bhūtakathanamattaṃ therassa tathābhāvadīpanato. Mudukassapi hi ekāsanikassa yāya nisajjāya kiñcimattaṃ bhojanam bhuttaṃ, vattasīsenapi tato vuṭṭhitassa puna bhuñjituṃ na vaṭṭati. Tenāha tipītakacūlābhaya-tthero “āsanam vā rakkheyya bhojanam vā” ti. **Ukkaṭṭhasapadānacārikoti** purato pacchato ca āhaṭabhikkhampi aggahetvā bahidvāre ṭhatvā pattavissajjanameva karoti. Eteneva therassa ukkaṭṭhapiṇḍapātikabhāvo dīpito. Tenāha- “**svātanāya bhikkham nāma nādhivāseti**” ti. Atha kasmā adhivāsesīti āha “**mātu anuggahenā**” ti-ādi. Paṇḍitā hi mātāpitūnam ācariyupajjhāyānam vā kātabbam anuggaham ajjhupakkhitvā dhutaṅgasuddhikā na bhavanti.

301. Payuttanti vaddhivasena payojitam, taddhitalopam katvā vuttanti vedittabbam yathā aññatthāpi “pitāmahaṃ dhanam laddhā, sukham jīvati sañcayo” ti (2.01) **Jeṭṭhakittiyoti** padhānitthiyo. **Itoti** imasmim kule anubhavitabbavibhavasampattito. **Aññatoti** imassa dinnatā aññasmim kule anubhavitabbasampattito.

302. Cittavicittanti kappanāya ceva araharūpena alaṅkāradīnā ca cittitañceva vicittitañca. **Vaṇakāyanti** vaṇabhūtam kāyam. **Samantato ussistanti** heṭṭhimakāyavasena heṭṭhā upari ca sannissitam. **Niccāturanti** abhiṇhappaṭipīlitam, sadā dukkhitam vā. **Bahusaṅkappanti** rāgavatthubhāvena abhijanehi hāvabhāvavilāsavasena, āmisavasena ca soṇasiṅgālādīhi bahūhi saṅkappetabbam. **Ṭhiti**ti avaṭṭhānam avipariṇāmo natthi. Tenāha- “**bhijjanadhammatāva niyatā**” ti, parissava-bhāvāpatti ceva vināsapatti ca ekantikāti attho.

Cittakatampīti gandhādīhi cittakatampi. **Rūpanti** sarīram.

Alattakakatāti piṇḍi-alattakena suvaṇṇakatā. Tenāha “**alattakena rañjitā**” ti. **Cuṇṇakamakkhitanti** dosanīharaṇehi tāpadahanādīhi katābhisaṅkhāramukham gorocanādīhi obhāsanakacuṇṇehi makkhitam, tenāha “**sāsapakakkenā**” ti-ādi.

Rasodakenāti saralaniyyāsarasamissena udakena. **Āvattanaparivatte katvā**ti āvattanaparivattanavasena nate katvā. **Aṭṭhapadakaracanāyā**ti bhittikūṭādhacandādivibhāgāya aṭṭhapadakaracanāya.

Viravamāneti “ayam palāyati, gaṇha gaṇhā” ti viravamāne. Hiraññasuvaṇṇa-orodheti vattabbam.

303. Ussitāya ussitāyāti kulavibhavabāhusaccapaññāsampattiyā uggatāya

uggatāya. **Abhilakkhito** uḷārabhāvena.

304. Parijuññānīti parihānāni. Ye byādhinā abhibhūtā sattā jīṇṇakappā vayohānisattā viya honti, tato nivattento “**jarājiṇṇo**” ti āha. **Vayovuḍḍho**, na sīlādivuḍḍho. Mahattaṃ lāti gaṇhātīti mahallako, jātiyā mahallako, na vibhavādināti **jātimahallako** (2.0144). Dvattirājaparivattasaṅkhātamaṃ addhānaṃ kālaṃ gato vītivattoti **addhagato**. **Tathā ca paṭhamavayaṃ majjhimavayañca atīto hotīti āha** “**addhānaṃ atikkanta**” ti. Jīṇṇādīpadehi paṭhamavayamajjhimavayassa bodhitattā anuppattatāvīsiṭṭho vaya-saddo osānavayavisayoti āha “**pacchimavayaṃ anuppatto**” ti.

“Appiccho, appaḍaṃsamakasaṅgātapasārīsapasamphasso” ti (a. ni. 10.11) evamādisu viya appa-saddo abhāvatthoti adhippāyenāha “**appābādhoti arogo, appātaṅkoti niddukkho**” ti. Appattho vā idha, tatthāpi appa-saddo datṭhabbo. Evañhi “yo hi, gahapati, imaṃ pūtikāyaṃ pariharanto muhuttampi

ārogyaṃ paṭijāneyya kimaññatra bālyā”ti (saṃ. ni. 3.1) suttapadaṃ samatthitaṃ hoti. Vipaccanaṃ vipāko, so eva vepāko. Samo vepāko etissā atthīti **samavepākinī**, tāya. Teneva samavepākinibhāvena sabbampi sammadeva gaṇhāti dhāretīti **gahaṇī**. Gahaṇisampattiyā hi yathābhutta-āhāro sammadeva jīranto sarīre tiṭṭhati, no aññathā **bhuttabhutto āhāro jīrati** gahaṇiyā tikkhabhāvena. **Tatheva tiṭṭhatīti** bhuttākāreneva tiṭṭhati gahaṇiyā mandabhāvato. **Bhattachando uppajjateva** bhutta-āhārassa sammā pariṇāmaṃ gatattā. **Tenevāti** samavepākinibhāvene. Pattānaṃ bhogānaṃ parikkhiyamānaṃ na sahasā ekajjhaṃyeva parikkhayaṃ gacchanti, atha kho anukkamena, tathā ñātayopīti āha **“anupubbenā”** ti. **Chātaka-bhayādināti ādi**-Saddena byādhibhayādiṃ saṅgaṇhāti.

305. Uddesasīsenā niddeso gahitoti āha **“dhammaniddesā uddiṭṭhā”** ti. Yasmā vā ye dhammā uddisitabbaṭṭhena “uddesā” ti vuccanti. Teva dhammā niddisitabbaṭṭhena niddesāti **“dhammaniddesā uddiṭṭhā”** ti attho vutto. Atha vā ye dhammā aniccātādivibhāvanavasena uddhaṃ uddhaṃ desessanti, te dhammā tatheva nissato desessantīti evaṃ uddesaniddesapadānaṃ anattantaratā veditabbā. **Tatthāti** jarāmaraṇasantike. Addhuvoti niddhuvo na thiro, aniccoti attho. Tenāha **“dhuvaṭṭhānavirahito”** ti, ajātābhūtāsaṅkhatadhuvabhāvākāraṇavivittoti attho. **Upa-nīyyatīti** vā (2.0145) jarāmaraṇena loko sammā nīyati, tasmā addhuvoti evamettha attho daṭṭhabbo. **Tāyituntī** jāti-ādibyasanato rakkhituṃ **samatthena** issarena attanā **virahitoti**. “Imaṃ lokaṃ ito vaṭṭadukkhato mocessāmi, jarābyādhimaraṇānaṃ taṃ adhibhavituṃ na dassāmi” ti evaṃ abhisaratīti abhissaraṇaṃ, lokassa sukhasa dātā hitassa vidhātā koci issaro, tadabhāvato āha **“anabhissaroti asaraṇo”** ti. **Nissako** mamāyitabbavatthu-abhāvato, tenāha **“sakabhaṇḍavirahito”** ti-ādi. Taṇhāya vase jāto taṇhāya vijitoti katvā **“taṇhāya dāso”** ti vuttaṃ.

306. Hatthivisayattā hatthisannissitattā vā hatthisippaṃ “hatthī” ti gahitanti āha- **“hatthisminti hatthisippe”** ti, sesapadesupi eseva nayo. Sātisayaṃ ūrubalaṃ etassa atthīti **ūrupalīti** āha- **“ūrubalasangpanno”** ti, tamevatthaṃ pākaṭaṃ katvā dassetuṃ **“yassa hī”** ti-ādi vuttaṃ. **Abhinnaṃ** parasenaṃ **bhindato bhinnaṃ** saka-senaṃ sandhārayato upatthambhayato. **Bāhubalīti** etthāpi “yassa hi phalakañca āvudhañca gahetvā” ti-ādinā attho vattabbo, idha pana parahatthagataṃ rajjaṃ āharituṃ bāhubalanti yojanā. Yathā hi “ūrupalī” ti etthāpi bāhubalaṃ anāmasitvā attho, evaṃ “bāhubalī” ti ettha ūrubalaṃ anāmasitvā attho veditabbo, āhito ahaṃ-māno etthāti attā, attabhāvo. Alaṃ samattho attā etassāti alamattoti āha **“samattha-attabhāvo”** ti.

Pariyodhāyāti vā parito ārakkhaṃ odahitvā. “Saṃvijjante kho, bho raṭṭhapāla, imasmiṃ rājakule hatthikāyāpi ...pe... vattissantī” ti **idampi so rājā upari dhammuddesassa kāraṇaṃ āharanto āha**.

Vuttasseva anu pacchā gāyanavasena kathanāṃ **anugīti**. Tā pana gāthā dhammuddesānaṃ desanānupubbim anādiyitvāpi yathārahaṃ saṅgaṇhanavasena anugītāti āha **“catunnaṃ dhammuddesānaṃ anugītin”** ti.

307. **Ekanti** ekajātiyaṃ. Vatthukāmakilesakāmā visayabhedena bhinditvā tathā vuttāti daṭṭhabbo.

Sāgarantenāti (2.0146) sāgarapariyantena.

Aho vatāti socane nipāto, “aho vata pāpaṃ kataṃ mayā”ti-ādīsu viya. **Amarāti-ā-**dīsu **āhūti** kathenti. Mataṃ uddissa “amhan”ti vattabbe sokavasena “amaran”ti vuccati.

Vosānanti niṭṭhaṃ, pariyośānanti attho. **Sāvāti** paññā eva. **Dhanatoti** sabbadhana-
nato. **Uttamatarā** seṭṭhā, tenevāha “paññājīviṃ jīvitamāhu seṭṭhan”ti (saṃ. ni. 1.246; su. ni. 184).

Tesu pāpaṃ karontesu sattesu, niddhāraṇe cetam bhumavacanaṃ. **Paramparāyāti** attabhāvaparamparāya. **Saṃsāraṃ āpajjitvāti** bhavādīsu saṃsārassa āpajjanahetuṃ āpajjanto paralokaṃ upeti, paralokaṃ upentova bahuviddhadukkhasaṅkhātāṃ gabbhañca upeti. **Tādisassāti** tathārūpassa gabbhavāsadukkhādīnaṃ adhiṭṭhānabhūtassa **appapaññassa añño appapañño** ca **abhisaddahanto** hitasukhāvahanti pattiyāyanto.

“Pāpadhammo”ti vuttattā tādisassa paraloko nāma duggati evāti āha “**paramhi apāyaloke**”ti.

Vividharūpenāti rūpasaddādivasena tatthapi paṇitatarādivasena bahuviddharūpena.

Sāmaññamevāti samaṇabhāvo eva seyyo. Ettha ca ādito dvīhi gāthāhi catuttho dhammuddeso anugīto. Catutthagāthāya tatiyo. Pañcamagāthāya dutiyo. Chaṭṭhagāthāya dutiyatatiyā. Sattamagāthāya paṭhamo dhammuddeso anugīto, aṭṭhamādīhi pavattinivattīsu kāmesu nekkhamme ca yathārahaṃ ādīnavānisaṃsaṃ vibhāvetvā attano pabbajjakāraṇaṃ paramato dassento yathāvuttadhammuddesaṃ nigameti, tena vuttaṃ “tā pana gāthā dhammuddesānaṃ desanānupubbīṃ anādiyitvāpi yathārahaṃ saṅgaṇhanavasena anugītā”ti. Sesam suviññeyyameva.

Raṭṭhapālasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Maghadevasuttavaṇṇanā

308. Pubbe (2.0147) **maghadevo nāma rājāti** atītakāle imasmimyeva kappe anekavassasahassāyukesu manussesu paṭipāṭiyā uppannānaṃ caturāsītisahasānaṃ cakkavattirājūnaṃ ādipuriso maghadevoti evaṃnāmo rājā.

Dhammoti rājadhammoti lokikā vadanti. Mahābodhinidhānapāramitāsaṅkhāto pana dhammo atthīti **dhammiko**. **Dhammenāti** ñāyena. Tadā brahmavihārādibhāvanādhammassa rañño anadhigatattā tassapi vā anabhijjhādīhi samānayogakkhamattā vuttaṃ “**dasakusalakammapathe ṭhito**”ti. **Dhammanti** dhammato anapetaṃ. Tathā hi ca so pakkhapātābhāvato “samo”ti vuccatīti āha “**samaṃ carati**”ti. **Pakati-niyāmenevāti** paveṇiyā āgataniyāmeneva. Yasmā nigamajanapadesu yebhuyyena gahapatīnaṃ saṅgaho, tasmā aṭṭhakathāyaṃ “**gahapatikānan**”tveva vuttaṃ. Pāḷiyaṃ pana aññameva nāgaracārittaṃ, aññaṃ negamajanapadacārittanti te visuṃ gahitā “negamesu ceva janapadesu cā”ti. Paccuggamananiggamanava-

sena uposathassa paṭiharaṇaṃ pāṭihāriyo, so eva **pāṭihāriko, pakkho**. Ime diva-
sāti ime cattāro divasā.

309. Devoti maccu abhibhavanaṭṭhena. Yathā hi devo pakatisatte abhibhavati, evaṃ maccu satte abhibhavati. “Ahaṃ asukaṃ maddituṃ āgamissāmi, tvaṃ tassa kese gahetvā mā vissajjehī”ti maccudevassa āṇākarā dūtā viyāti **dūtāti vuccanti**. **Alaṅkatapaṭiyattāyāti** idaṃ attano dabbānubhāvaṃ āvikatvā ṭhitāyāti dassetuṃ vuttaṃ. **Devatābyākaraṇasadisameva hoti** na cireneva maraṇasambhava-
vato. **Visuddhidevānanti** khīṇāsavabrahmaṇaṃ. Te hi carimabhava bodhisattānaṃ jīṇṇādike dassenti.

Dukhitañca byādhitanti byādhibhāvena sañjātadukkhanti attho. Antimabhavika-
bodhisattānaṃ visuddhidevehi upaṭṭhāpitabhāvaṃ upādāya tadaññesaṃ tehi anu-
paṭṭhāpitānampi paṇḍitānaṃ tathā voharitabbatā pariyāyasiddhāti āha “**iminā pari-
yāyenā**” ti.

Disampatīti (2.0148) vibhatti-alopena niddeso, disāsīsena desā vuttāti desānaṃ
adhipatirājāti attho. Uttamaṅge sirasi ruhantīti **uttamaṅgaruhā**, kesā. Te panettha
yasmā palitattā avisesato sabbapacchimavayasandassakā honti, tasmā “**vayoharā**”-
ti vuttā.

Purisayugo yasmā tasmim vaṃse sañjātapurisatṭhitiyā paricchinnō, tasmā āha
“**vaṃsasambhave purise**” ti. **Rājagehato āhaṭabhikkhāya yāpentoti** iminā kumāra-
kapabbajjāya upagatabhāvaṃ dasseti.

Parihariyamānovāti aññena aññena parihariyamāno viya velāya velāya tena
mahatā parijanena upaṭṭhiyamāno kumārakīlaṃ kīḷiti attho. Keci pana “parihariya-
māno evā”ti avadhāraṇavasena atthaṃ vadanti, tathā sati caturāsītivassasaha-
ssāni thaññapāyī taruṇadārako ahoṣīti āpajjatīti tadayuttaṃ. Kumārakālaṃ vatvā
tadanantaraṃ oparajjavacanato viruddhañcetam. (**pañcamaṅgalavacanena** unna-
ṅgalamaṅgala-ukkantanamaṅgalakammahāyamaṅgaladussamaṅgalāni samupa-
gatāni eva ahesunti daṭṭhabbaṃ).

311. Savaṃsavasena āgatā puttānattu-ādayo puttā ca paputtā ca etissāti **putta-
paputtakā** paramparā. **Nihatanti** nihitaṃ ṭhapitaṃ, pavattitanti attho. **Nihatanti** vā
satataṃ patiṭṭhitabhāvena vaḷaṅjitanti attho. Tenāha “**kalyāṇavattan**” ti. **Atirekatarā
dve guṇāti** mahāsattassa maghadevakālato atirekatarā dve guṇā itararājūhi pana
atirekatarā anekasatasahassappabhedā eva guṇā ahesunti.

312. Tettiṃsa sahapuññakārino ettha nibbattāti taṃsahacaritaṭṭhānaṃ
tettiṃsaṃ, tadeva tāvatīsaṃ, taṃnivāso etesanti **tāvatīsaṃ**. Nivāsabhāvo ca
tesaṃ tattha nibbattanapubbakoti āha- “**devānaṃ tāvatīsaṇanti tāvatīsaṃsaha-
vane nibbattadevānaṃ**” ti. **Raññoti** nimimahārājassa. **Ovāde ṭhatvāti** “sīlaṃ ara-
kkhanto mama santikaṃ mā āgacchatū”ti niggaṇhanavasena, “ekantato mama
vijite vasantena sīlaṃ rakkhitabban”ti evaṃ pavattita-ovādavasena ovāde ṭhatvā.

Atha (2.0149) **nanti** mahājutikaṃ mahāvipphāraṃ mahānubhāvaṃ nimirājānaṃ.
“Sakkohamasmi devindo, tava santikaṃ āgato”ti attano sakkabhāvaṃ pavedetvā
“**kaṅkhaṃ te paṭivinodessāmi**” ti āha. Tenāha “**sabbabhūtānamissarā**” ti-ādi.

Sīlaṃ upādāya omakatāya “**kin**” ti hīlento vadati. **Guṇavisitṭhatāyāti** lābhayasā-

dīnañceva piyamanāpatādīnañca āsavakkhayapariyosānānaṃ nimittabhāvena uttamaguṇatāya. Tadā sakko anuruddhatthero, so attano purimajātiyaṃ pacca-kkhasiddhaṃva dānato sīlaṃ mahantaṃ vibhāvento “**ahañhi**”ti-ādimāha. Tattha attanā vasiyamānaṃ kāmāvacaradevalokaṃ sandhāya “**pettivisayato**”ti vuttaṃ. Tassa hi kappasatasahassaṃ vivaṭṭajjhāsayaṃ pūritapāramissa devaloko peta-loko viya upaṭṭhāsi. Tenevāha “accharāgaṇasaṅghuṭṭhaṃ, pisācagaṇasevitaṃ”ti (saṃ. ni. 1.46).

Khattiyeti khattiyajātiyaṃ. **Visujjhatīti** brahmalokūpapattiṃ sandhāya vadati kāmasaṃkilesavisujjhanato. **Kāyāti** ca brahmakāyamāha.

Imassa mama adiṭṭhapubbarūpaṃ disvā “ahudeva bhayan”ti cintetvā āha “**avika-mpamāno**”ti. Bhāyanto hi cittassa aññathattena kāyassa ca chambhitattena vika-mpati nāma. Tenāha “**abhāyamāno**”ti. **Sukhaṃ kathetuṃ hotīti** puññaphalaṃ kathetuṃ sukhaṃ hoti.

313. Manāṃ āgamma yuttāyeva hontīti mātālissa sakkasseva cittaṃ jānitvā yuttā viya honti, rathe yutta-ājānīyakiccaṃ karonti devaputtā. Evaṃ tādise kāle tathā paṭipajjanti, yathā erāvaṇo devaputto hatthikiccaṃ. **Naddhito paṭṭhāyāti**

rathapañjarapariyantena akkhassa sambandhaṭṭhānaṃ naddhī, tato paṭṭhāya. Akkho bajjhati etthāti **akkhabaddho**, akkhena rathassa baddhaṭṭhānaṃ. Yathā devalokato yāva candamaṇḍalassa gamanavīthi, tāva attano ānubhāvena heṭṭhā-mukhameva rathaṃ pesesi, evaṃ candamaṇḍalassa gamanavīthito yāva rañño pāsādo, tāva tatheva pesesi. **Dve magge dassetvā**ti patodalaṭṭhiyā ākāsaṃ vilikhanto viya attano ānubhāvena nirayagāmī devalokagāmī cāti dve magge (2.0150) dassetvā. **Katamenāti**-ādi desanāmattaṃ, yathā tena rathena gacchantassa nirayo devaloko ca pākaṭā honti, tathā karaṇaṃ adhippettaṃ.

Vuttakāraṇameva sandhāyāha mahāsatto “**ubhayeneva maṃ mātali nehi**”ti. **Dugganti** duggamaṃ. **Vettaraṇinti** evaṃnāmakaṃ nirayaṃ. **Kuthitanti** pakkuthitaṃ nipakkatelasadisajālaṃ. **Khārasaṃyuttanti** khārodakasadisamaṃ.

Rathaṃ nivattetvāti nirayābhimukhato nivattetvā. **Bīraṇidevadhītāyāti** “bīraṇi”ti evaṃnāmikāya accharāya. **Soṇadinnadevaputtassāti** “soṇadinno”ti evaṃnāmākassa devaputtassa. **Gaṇadevaputtānanti** gaṇavasena puññaṃ katvā gaṇavase-neva nibbattadevaputtānaṃ.

Pattakāleti upakaṭṭhāya velāya. **Atithinti** paccekasambuddhaṃ. Kassapassa bhagavato sāsane ekaṃ khīṇāsavattherantipi vadanti. **Mātāva puttaṃ sakimābhina-ndīti** yathā pavāsato āgataṃ puttaṃ mātā sakim ekavāraṃ āgatakāle abhinandati, tathā niccakāle abhinandi sakkaccaṃ parivisi. **Samyamā samvibhāgāti** silasaṃyamā samvibhāgasilā. **Jātaketī** nimijātake.

Cittakūṭanti devanagarassa dakkhiṇadisāya dvārakoṭṭhakaṃ. **Sakko cittaṃ sandhāretuṃ asakkontoti** mahāsatte pavattaṃ devatānaṃ sakkārasammānaṃ paṭicca uppannaṃ attano usūyacittaṃ bahi anāvikatvā abbhantareyeva ca naṃ ṭhapetuṃ asakkonto. **Aññesaṃ puññaena vasāhīti** sakkassa mahāsattaṃ rosetukāmatāya ārādhanāṃ nidasseti. Purāṇasakko dīghāyuko, taṃ upādāya jarājiṇṇaṃ viya katvā “**jarasakko**”ti vuttaṃ.

315. Sesam sabbanti pabbajjupagamanā sesaṃ attano vaṃse porāṇarājūnaṃ rājacārittaṃ. **Pākatikanti** puna sabhāvattameva gato ahosi, apabbajitabhāvavacanevassa brahmavihārabhāvanādīnaṃ pabbajjāguṇānaṃ abhāvo dīpito hoti.

316. Vīriyaṃ akaronto samucchindati, na tāva samucchinnaṃ, kalyāṇamittasaṃsaggādipaccayasamavāye sati silavataṃ kalyāṇavattaṃ pavattetuṃ sakkoti (2.0151). **Dussīlena samucchinnaṃ nāma hoti** tassa tattha nirāsabhāvena paṭipattiyā eva asambhavato. **Satta sekhā pavattenti** kalyāṇavattassa apariniṭṭhitakiccattā. **Khīṇā-savena pavattitaṃ nāma** pariniṭṭhitakiccattā. Sesam suviññeyameva.

Maghadevasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Madhurasuttavaṇṇanā

317. Madhurāyanti uttaramadhurāyaṃ. **Gundāvaneti** kāḷasippalivane. Atimutta-kavaneti ca vadanti. Catūsu vaṇṇesu **brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo**. **Paṇḍaroti** pari-

suddho. **Kāḷakoti** aparisuddho. **Jātigottādipaññāpanaṭṭhānesūti** jātigottādivasena suddhacintāyaṃ brāhmaṇā eva suddhajātikā, na itareti adhippāyo. Saṃsārato vā suddhacintāyaṃ brāhmaṇāva sujjhanti vedavihitassa suddhavidhino aññesaṃ avisayattāti adhippāyo. Taṃ panetaṃ tesaṃ virujjhati khattiyavessānampi mantajjhenassa anuññātattā, mantajjhenavidhinā ca saṃsārasuddhiyābhāvato. Puttā nāma anorasāpi honti, na tathā imeti āha “**orasā**”ti. Ure saṃvaḍḍhitaputtopi “**orasā mukhato jātā**”ti vuttaṃ. Tato eva brahmato jātāti **brahmajā**, brahmasambhūtāpi “**brahmajā**”ti vuccanti, na tathā ime. Ime pana paccakkhato brahmunā nimmitāti **brahmanimmitā**, tato eva brahmato laddhabbavijjādīdayajjadāyādāti **brahmadāyā-dāti** sabbametaṃ brāhmaṇānaṃ katthanāpalāpasadisamaṃ viññūnaṃ appamāṇaṃ avimaddakkhamaṃ vācāvattumattaṃ brahmakuttasseva abhāvato. Yaṃ panetta vattabbaṃ, taṃ **visuddhimaggavaṇṇanāyaṃ** vuttameva. Tenāha “**ghosoyevā**”ti-ādi. **Vohāramattamevetanti** etaṃ “brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo”ti-ādi vacanamattameva, na tassa attho tehi adhippetappakāro atthi.

318. Samijjheyyā Ti diṭṭhidīpanavasena attano ajjhāsayo nipphajjeyya. Tenāha “**manoratho pūreyyā**”ti. **Khattiyopīti** parakhattiyopi (2.0152). **Assāti** samiddhadhanādiṃ pattassa. Tenāha- “**issariyasampattassā**”ti **nesanti** etesaṃ catunnaṃ vaṇṇānaṃ ettha pubbuṭṭhāyibhāvādinā itarehi upacaritabbatāya na kiñci nānākaṇṇanti yojanā.

322. Ahaṃ cīvarādīhi upaṭṭhāko, tumhākaṃ icchitacchitakkhaṇe vadeyyātha yenatthoti yojanā. Corādi-upaddavanisedhanena **rakkhāgutti**, dānādinimitta-upaddavanisedhanena **āvaraṇagutti**. Paccuppannānathanisedhanena vā **rakkhāgutti**, āgāmi-anathanisedhanena **āvaraṇagutti**. Ettha ca khattiyādīsu yo yo issaro, tassa itarena anuvattetabbabhāve, kusalākusalakaraṇena nesaṃ vasena laddhabba-abhisamparāye, pabbajitehi laddhabbasāmīcikiriyaṃ ca aṇumattopi viseso natthi, tasmā so visesābhāvo pāḷiyaṃ tattha tattha vāre “**evamaṃ sante**”ti-ādinā vibhāvito. Sesamaṃ suviññeyyameva.

Madhurasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā

324. Olokanakapadumanti līlā-aravindaṃ. **Tasmāti** kokanadasaṅṭhānattā **kokanadoti saṅkhaṃ labhi**.

325. Yāva pacchima ...pe... phalakaṃ vuttaṃ tassa sabbapacchā santhatattā. Uparimaphalagatañhi sopānamatthakaṃ. **Olokanatthamevāti** na kevalaṃ bhagavato āgamanaññeva olokanatthamaṃ, atha kho attano patthanāya santharāpitāya celapaṭikāya akkamanassapi.

Sakuṇapotaketi kādambaṭṭibhaputtake. **Aññova bhaveyyāti** tasmīṃ attabhāve mātugāmato añño idāni bhariyābhūto mātugāmo bhaveyya. **Puttaṃ labheyyāti**

attano kammavasena puttaṃ, no tassa. **Ubhohīti** imehi eva ubhohi. **Imehi kāraṇe-**
hīti tassa rājakumārassa buddhaṃ paṭicca micchāgahaṇaṃ, titthiyānaṃ ujjhā-
yanaṃ, anāgate manussānaṃ bhikkhūnaṃ uddissa vippaṭisāroti imehi tihi kāra-
ṇehi. **Paññattanti** santhataṃ celapaṭikaṃ. Maṅgalaṃ icchantīti **maṅgalikā**.

326. Tatiyaṃ (2.0153) **kāraṇanti** iminā bhikkhūsu vippaṭisārānuppādanamāha.
Yaṃ kiñci paribhuñjana-sukhaṃ kāmasukhallikānuyogoti adhippāyena **kāmasukha-**
llikānuyogasaññī hutvā ...pe... maññamāno evamāha.

327. Atha naṃ bhagavā tato micchābhinivesato vivecetukāmo “**so kho ahan**”-
ti-ādinā attano dukkaracariyaṃ dassetuṃ ārabhi. **Mahāsaccake**(ma. ni. 1.364
ādayo) **vuttanayeneva veditabbaṃ** “so kho ahan”ti-ādipāṭhassa tattha āgataniyā-
meneva āgatattā. **Pāsarāsisutte** (ma. ni. 1.272 ādayo) **vuttanayenā**ti etthāpi ese-
va nayo.

343. Aṅkusaṃ gaṇhanti etena tassa gahaṇe cheko hotīti **aṅkusagahaṇasippaṃ**.
Megha-utunti meghaṃ paṭicca uppannasīta-utuṃ. **Pabbata-utunti** pabbataṃ
paṭicca uṇha-utuṃ. Ubhayavasena ca tassa tathā sītuṇha-ututo eno āgatoti ta-kā-
rassa da-kāraṃ katvā **udenoti nāmaṃ akāsi**.

Tāpaso ogāḷhañāṇavasena **rañño matabhāvaṃ ñatvā. Ādito paṭṭhāyā**ti kosa-
mbinagare parantaparañño aggamaheśabhāvato paṭṭhāya. **Pubbeti** sīlavantakāle.
Hatthiganthanti hatthīnaṃ attano vase vattāpanasatthaṃ. Tenevassa taṃ sikkhā-
peti, kiccañca ijhāti.

344. Padahanabhāvoti bhāvanānuyogo. Padhāne vā niyutto padhāniyo, padhā-
niyassa bhikkhuno, tasseva padhāniyabhāvassa aṅgāni kāraṇāni **padhāniyaṅgāni**.
Saddhā etassa atthīti **saddho**. Kiñcāpi paccekabodhisattānampi abhinīhārato
paṭṭhāya āgatā āgamanasaddhā eva, mahābodhisattānaṃ pana saddhā garuta-
rāti sā eva gahitā. **Acalabhāvena okappaṇaṃ** “sammāsambuddho bhagavā,
svākhyāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho”ti kenaci akampiyabhāvena ratanatta-
yagūṇe ogāhitvā kappanaṃ. **Pasāduppatti** ratanattaye pasādanameva. **Bodhinti**
catumaggañāṇanti vuttaṃ taṃnimittattā sabbaññutaññāṇassa, **bodhīti** vā sammā-
sambodhi. Sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānañhi maggañāṇaṃ, maggañāṇapadaṭṭhā-
nañca sabbaññutaññāṇaṃ “sammāsambodhī”ti vuccati. Nicchitasubbuddhatāya
dhammassa sudhammatā saṅghassa suppaṭipatti vinicchitā eva (2.0154) hotīti
āha “**desanāsīsameva cetan**”ti-ādi. **Tassa padhānaṃ vīriyaṃ ijhāti** ratanattayasa-
ddhāya “imāya paṭipadāya jarāmaraṇato muccissāmi”ti padhānānuyoge avaṃmu-
khasambhavato.

Appābādhoti-ādi heṭṭhā vuttameva. **Agūṇaṃ pakāsetā** āyatīṃ saṃvaram āpa-
jjitā sammāpaṭipattiyā visodhanatthaṃ. **Udayaṅca atthaṅca gantunti** “avijjāsamu-
dayā”ti-ādinā pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ udayaṅca vayaṅca jānituṃ.
Tenāha “**etenā**”ti-ādi. **Parisuddhāya** upakkilesavinimuttāya. **Nibbijhitunti** tadaṅga-
vasena pajahituṃ samucchadappahānassa paccayo bhavituṃ. **Yaṃ dukkhaṃ**
khīyatīti kilesesu appahīnesu tena tadupanissayakammaṃ paṭicca yaṃ dukkhaṃ
uppajjeyya, taṃ sandhāya vuttaṃ.

345. Sesadivase Ti sattadivasato paṭṭhāya yāva dve rattindivā.

346. Kucchisannissito gabbho nissayavohārena “kucchī”ti vuccati, so etissā atthīti **kucchimatī**. Tenāha “**āpannasattā**”ti. **Ārakkho panassa paccupaṭṭhito hotīti** mātarā gahitasaraṇaṃ gabbhavuṭṭhitassa tassa saraṇagamaṇaṃ pavedayitassa kusalaṃ saraṇaṃ nāma, mātu katarakkho puttassapi paccupaṭṭhitoti. **Mahallakakā-** **leti** vacanattaṃ jānanakāle. **Sārentīti** yathādiṭṭhaṃ yathābalaṃ ratanattayaguṇa- **patiṭṭhāpanavasena** assa sārenti. **Sallakkhetvā**Ti vuttamatthaṃ upadhāretvā. **Saraṇaṃ gahitaṃ nāma hoti** ratanattayassa saraṇabhāvasallakkhaṇapubbakata- **nninnacittabhāvatova**. Sesamaṃ suviññeyyameva.

Bodhirājakumārasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Aṅgulimālasuttavaṇṇanā

347. Aṅgulīnaṃ mālaṃ dhāretīti iminā anvatthā tassa samaññāti dasseti. **Tatrā**ti tasmim ācariyavacanena aṅgulimālassa dhāraṇe. **Karīsasaḥassakhette eka-** **sālisīsaṃ viya** apaññāyamānasakakicco hotīti adhippāyo. **Takkasīlaṃ pesayimsu** “tādisassa ācariyassa santike (2.0155) sippuggahasammāpayogena diṭṭhadha- **mmike samparāyike** ca atthe jānanto bhāriyaṃ na kareyyā”ti. **Bāhirakā ahesuṃ** **ahiṃsakassa** vattasampattiyā ācariyassa cittasabhāvato nibbattanatibhāvena. **Sineheneva vadanteti** sinehena viya vadante.

Gaṇanampi na uggaṇhātī Ti gaṇanavidhimpi na sallakkheti. Tattha kāraṇamāha **“pakatīyā”**ti-ādinā. **Ṭhapitaṭṭhāneti** rukkhagacchantarādike ṭhapitaṭṭhāne sakunta- **siṅgālānaṃ** vasena **aṅguliyo vinassanti**. **Bhaggavoti** kosalarañño purohitaṃ **gottena vadati**. **Coro avissāsanīyo**

sāhasikabhāvato. **Purāṇasanthatā sākhā avissāsanīyā** vicchikādīnaṃ pavesana-yogyattā. **Rājā avissāsanīyo** issariyamadena dhanalobhena ca kadāci jīvite saṅkābhāvato. **Itthī avissāsanīyā** lolasīlacittabhāvato. **Anuddharaṇīyo bhavissati** saṃsārapaṅkato.

348. Saṅkaritvā Ti “mayam ekajjam sannipatitvā coram māretvā vā palāpetvā gamissāmā” ti saṅkaram katvā. **Iddhābhisāṅkhāranti** abhisāṅkharaṇam adhiṭṭhānam. **Abhisāṅkhāsīti** adhiṭṭhahi. **Samharitvā**ti saṃkhipitvā. **Orabhāgeti** corassa orabhāge.

349. Daṇḍoti paharaṇahatthacchedanādiko daṇḍanasāṅkhāto daṇḍo. **Pavattayitabboti** ānetabbo. **Apanetvā**ti attano santānato samucchavedasena pahāya. **Paṭisaṅkhāyāti** paṭisaṅkhānena. **Avihimsāyāti** karuṇāya. **Sāraṇiyadhammesūti** chasupi sāraṇiyadhammesu, **ṭhito** aṭṭhitānam pāpadhammānam bodhimūle eva samucchinattā. Yathā atīte aparimitam kālam sandhāvitam, evam imāya paṭipattiyā anāgatepi sandhāvissatīti dassento “**idāni**” ti-ādimāha.

Ittevāti iti eva, **iti**-saddo nidassanattho. Tenāha “**evam vatvā yevā**” ti. **Akirīti** ākiri, pañcapi āvudhāni vikiri. Tena vuttam “**khipi chaḍḍesi**” ti.

350. Ettovāti ato eva āgatamaggeneva sāvattim **gatā**. **Adhivāsessatīti** “coram paṭisedhetum gamissāmī” ti vutte tuṅhī bhavissati (2.0156). **Dāruṇakamma**na **uppannā**manti “aṅgulimālo” ti imam nāmam sandhāya vadati.

351. Hatthī araṅṅahatthī honti manussānam tattha gantum asakkuṇeyyattā, evam **assāpi**. **Kūṭasahassānam bhijjanakāraṇam hoti** therassa āgamanabhayena ghaṭe chaḍḍetvā palāyanena. **Gabbhamūḷhāyāti** byākulagabbhāya. **Pabbajjābale**nāti vuttam, satthu desanānubhāvenāti pana vattabbam. So hi tassāpi kāraṇanti. **Ariyā nāma jāti** pabbajjā ariyabhāvattāya jātīti katvā.

Mahāparittam nāmetanti mahānubhāvam parittam nāmetam. Tathā hi nam therō sabbabhāvena ariyāya jāto saccādhīṭṭhānena akāsi. Tenāha “**saccakiriyakataṭṭhāne**” ti. **Gabbhamūḷhanti** mūḷhagabbham. Gabbho hi paripakko sampajjamāno vijāyanakāle kammajavātehi sañcāletvā parivattito uddhampādo adhosīso hutvā yonimukhābhimukho hoti, evam so kassaci alaggo sotthinā bahi nikkhamati, vipajjamāno pana viparivattanavasena yonimaggam pidahitvā tiriyaṃ nipajjati, tathā yassā yonimaggo pidahati, sā tattha kammajavātehi aparāparam parivattamānā byākulā mūḷhagabbhāti vuccati, tam sandhāya vuttam “**gabbhamūḷhan**” ti.

Saccakiriyā nāma buddhāsayaṃ attano sīlam paccavekkhitvā katā, tasmā saccakiriyā vejjakammaṃ na hotīti daṭṭhabbam. **Therassapi cāti**-ādinā upasaṅkamitabbakāraṇam vadati. Ime dve hetū paṭicca bhagavā theram saccakiriyam kāresi. **Jātinti** mūlajātim.

352. Pariyādāya āhacca bhinnena sīsenā. Sabhāgadiṭṭhadhammavedanīyakammamanti niraye nibbattanasakakammāsabhāgabhūtam diṭṭhadhammavedanīyakammaṃ. Sabhāgatā ca samānavatthukatā samānārammaṇatā-ekavīthipariyāpannatādivasena sabbathā sarikkhatā, sadisampi ca nāma tadevāharīyati yathā “tasseva kamma vipāko” ti ca “sā eva tittirī tāneva osadhāni” ti ca. Idāni tameva sabhāgataṃ dassetuṃ “**kammaṃ hī**” ti-ādi āradham. **Kariyamānamevāti** paccaya-

samavāyena paṭipāṭiyā nibbattiyamānameva. **Tayo koṭṭhāse pūreti**, diṭṭhadhamma-vedaniya-aparāpariyāyavedaniya-upapajjavedaniyasaṅkhāte tayo bhāge pūreti, tesam tiṅgaṃ bhāgānaṃ vasena pavattati.

Diṭṭhadhammo (2.0157) vuccati paccakkhabhūto paccuppanno attabhāvo, tattha veditabbaphalaṃ kammaṃ **diṭṭhadhammavedaniyaṃ**. Paccuppannabhavato anantaraṃ veditabbaphalaṃ kammaṃ **upapajjavedaniyaṃ**. Diṭṭhadhammanantarabhavato aññasmiṃ attabhāvapariyāye attabhāvaparivatte veditabbaphalaṃ kammaṃ **aparāpariyāyavedaniyaṃ**. Paṭipakkhehi anabhibhūtatāya, paccayavisesena paṭiladdhavisēsātāya ca balavabhāvappattā tādisassa pubbābhisaṅkhārassa vasena sātisayā hutvā pavattā paṭhamajavanacetanā tasmīyeva attabhāve phaladāyini diṭṭhadhammavedaniyā nāma. Sā hi vuttākārena balavati javanasantāne guṇavisesayuttesu upakārānupakāravasappavattiyā āsevanālābhena appavipākatāya ca itaradvayaṃ viya pavattasantānuparamāpekkhaṃ okāsalābhāpekkhañca kammaṃ na hotīti idheva pupphamattaṃ viya pavattivipākamattaṃ phalaṃ deti.

Tathā asakkontanti kammaṃ phaladānaṃ nāma upadhipayogādipaccayantarasamavāyeneva hotīti tadabhāvato tasmīyeva attabhāve vipākaṃ dātuṃ asakkontaṃ. **Ahosikammanti** kammaṃyeva ahosi, na tassa vipāko ahosi, atthi bhavissati vāti evaṃ vattabbaṃ kammaṃ. **Atthasādhikā**ti dānādipāṇātipātādi-atthassa nipphādikā. Kā pana sāti āha “**sattamajavanacetanā**”ti. Sā hi sannīṭṭhāpakacetanā vuttanayena paṭiladdhavisēsā purimajavanacetanāhi laddhāsevanā ca samānā anantare attabhāve vipākadāyini upapajjavedaniyakammaṃ nāma. Tenāha “**anantare attabhāve vipākaṃ deti**”ti. **Sati saṃsārappavattiyā**ti iminā asati saṃsārappavattiyā ahosikammapakke tiṭṭhati vipaccanokāsassa abhāvato.

Samugghāṭitāni vipaccanokāsassa anuppattidhammatāpādanena. **Diṭṭhadhammavedaniyaṃ atthi** vipākārahābhāvassa anibbattitattā vipaccanokāsassa anupacchinnattā. Katūpacitañhi kammaṃ sati vipaccanokāse yāva na phalaṃ deti, tāva attheva nāma vipākārahābhāvato. “Yassa kho”ti idaṃ aniyamākāravacanaṃ bhagavatā kamma sarikkhatāvasena sādharmaṇato vuttanti āha “**yādisassa kho**”ti.

Pamādakilesavimuttoti pamādahetukehi sabbehi kilesehi vimutto.

Pāpassa (2.0158) pidhānaṃ nāma avipākadhammatāpādananti āha “**appaṭisaṅghikaṃ kariyati**”ti. **Buddhasāsaneti** sikkhāttayasaṅgahe buddhassa bhagavato sāsane. **Yuttappayutto viharatīti** akattabbassa akaraṇavasena, kattabbassa ca paripūraṇavasena pavattati.

Dissanti kujjhantīti **disā**, paṭipakkhāti āha “**sapattā**”ti. **Tappasaṃsapakāranti** mettānisamsakittanākāraṃ. **Kālenāti** āmeditalopena niddesoti āha “**khāṇe khāṇe**”ti. **Anukarontūti** yesaṃ kalyāṇamittānaṃ santike suṇanti, yathāsutaṃ dhammaṃ tesam anukarontu diṭṭhānugatikaraṇaṃ āpajjantu, attano veripuggalānampi bhagavato santike dhammassavanaṃ sammāpaṭipattiñca paccāsīsati.

Tasanti gatiṃ patthayantīti **tasā** bhavantarādīsu saṃsāraṇabhāvato. Tenāha “**tasā vuccanti sataṅhā**”ti.

Netabbaṭṭhānaṃ udakaṃ nayantīti **nettikā**. **Bandhitvā**ti daḷhaṃ bandhitvā. **Telaka-ñjikenā**ti telamissitena kañjikenā.

Yādisova anīṭṭhe, tādisoṃva iṭṭheti iṭṭhāniṭṭhe nibbikārena **tādī**. Yesaṃ pana kāmā-misādīnaṃ vantattā rāgādīnaṃ cattattā kāmoghādīnaṃ tiṇṇattā tādibhāvo bhavēyya, tesāṃ bhagavatā sabbaso vantā cattā tiṇṇā, tasmā bhagavā **vantāvīti tādī**, **cattāvīti tādī**, **tiṇṇāvīti tādī**, yehi anaññasādhāraṇehi sīlādiguṇehi samannāga-tattā bhagavā tādibhāvena ukkaṃsapāramippatto taṃniddeṃso, tehi guṇehi yāthā-vato niddisitaṃbbatopi **tādī**. Yathā yantarajjuyā yantaṃ nīyati, evaṃ yāya taṇhāya bhavo nīyati, sā “bhavanetti bhavarajjū”ti vuttā. Tenāha “**tāya hi**”ti-ādi, kammāni kusalādīni vipaccayanti apaccayanti etāyāti **kammavipāko**. Apaccayabhāvo nāma ariyamaggacetaṇāyāti āha “**maggacetaṇāyā**”ti. Yāva na kilesā pahīyanti, tāva ime sattā sa-iṇā eva aserivihārabhāvatoṭi āha “**aṇaṇo nikkilesa jāto**”ti.

Theyyaparibhogo (visuddhi. ṭī. 1.91) nāma sāmiparibhogābhāvato. Bhagavā-tāpi hi attano sāsane sīlavato paccayā anuññātā, na dussīlassa, dāyakānaṃ (2.0159) sīlavato yeva pariccāgo, na dussīlassa attano kārānaṃ mahapphalabhāvassa paccāsīsanato. Iṭi satthārā ananuññātattā dāyakehi ca apariccattattā “**dussīlassa paribhogo theyyaparibhogo nāmā**”ti vuttaṃ. Iṇavasena paribhogo **iṇaparibhogo**. Paṭiggāhakato dakkhiṇāvisuddhiyā abhāvato iṇaṃ gahetvā paribhogo viyāti attho. Yasmā sekkhā bhagavato orasaputtā, tasmā te pitusantakānaṃ paccayānaṃ dāyādā hutvā te paccaye paribhuñjantīti tesāṃ paribhogo **dāyajjaparibhogo nāma**. Kiṃ pana te bhagavato paccaye paribhuñjanti, udāhu gihīhi dinnanti? Gihīhi dinnāpi te bhagavatā anuññātattā bhagavato santakā honti ananuññātesu sabbena sabbāṃ paribhogābhāvato anuññātesuyeva paribhogasambhavato. **Dhammadāyādasuttañ**cettha (ma. ni. 1.29 ādayo) sādhaṃkaṃ.

Avītarāgānaṃ taṇhāparavasatāya paccayaparibhoge sāmibhāvo natthi, tādābhāvena vītarāgānaṃ tattha sāmibhāvo yathāruci paribhogasambhavato. Tathā hi te paṭikūlampi appaṭikūlākārena, appaṭikūlampi paṭikūlākārena tadubhayaṃ vivajjetvā upekkhākārena ca paccaye paribhuñjanti, dāyakānañca manorathaṃ paripūrenti. Sesamettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ **visuddhimagge, taṃsaṃvaṇṇanāsu ca** vuttanayeneva veditabbaṃ. **Kilesa-iṇānaṃ abhāvaṃ sandhāya “aṇaṇo”ti vuttaṃ**, na paccavekkhitaparibhogamattaṃ. Tenāha āyasmā ca bākulo- “sattāhameva kho ahaṃ, āvuso, saraṇo raṭṭhapiṇḍaṃ bhūñjin”ti (ma. ni. 3.211).

Vatthukāmakilesakāmehi taṇhāya pavatti-ākāraṃ paṭicca atthi ramaṇavohāroṭi āha- “**duvidhesupi kāmesu taṇhāratisanthavan**”ti. **Mantitanti** kathitaṃ. **Uppannehi** satthupaṭiññehi. **Samvibhattā**ti kusalādivasena khandhādīhi ākārehi vibhattā. Sundaraṃ āgamananti **svāgataṃ**. Tato eva na kucchitaṃ āgataṃ. Soḷasavidhaki-ccassa pariyositattā āha “**taṃ sabbāṃ mayā katan**”ti. Maggapaññāyameva tatiya-vijjāsamaññāti āha- “**tīhi vijjāhi navahi ca lokuttaradhammehi**”ti.

Āṅgulimālasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

7. Piyajātikasuttavaṇṇanā

353. Pakatiniyāmenā Ti (2.0160) yathā sokuppattito pubbe iti kattabbesu asammohavasena cittaṃ pakkhandati, tāni cassa upaṭṭhahanti, na evaṃ sokassa cittasaṅkocasabhāvato. Tena vuttaṃ “**pakatiniyāmena pana na paṭibhanti**”ti. Keci pana “sāmantā katipaye na kuṭumbaṃ sandhāreti. Tenāha ‘**na sabbena sabbam paṭibhanti**’ti” vadanti. **Etthā**ti dutiyapade. Anekatthattā dhātūnaṃ “na paṭibhāti”ti padassa “na rucati”ti atthamāha. **Na paṭibhātī**ti vā bhuñjitukāmatācittaṃ na upaṭṭhitanti attho. **Patiṭṭhitokāsanti** indriyāviṭṭhaṭṭhānaṃ vadati. Piyāyitabbato piyo jāti uppaṭṭiṭṭhānaṃ etesanti **piyajātikā**. Piyo pabhuti etesanti piyappabhutikāti vattabbe, u-kārassa va-kāraṃ, ta-kārassa ca lopaṃ katvā “**piyappabhāvikā**”ti vuttaṃ. Tenāha “**piyato pabhavanti**”ti.

355. Para-saddena samānatthaṃ ajjhattikabhāvanisedhanatthaṃ “pire”ti padanti āha “**amhākaṃ pare**”ti. **Pire**Ti vā “parato”ti iminā samānatthaṃ nipātapadanti āha “**cara pireti parato gacchā**”ti.

356. Dvidhā chetvāti ettha yadi itthī tassa purisassa piyā, kathaṃ dvidhā chindatīti āha “**yadi**

hī”ti-ādi.

357. Kathaṃ katheyyanti yathā bhagavā etassa brāhmaṇassa kathesi, so ca me kathesi, tathā cāhaṃ katheyyaṃ. Maraṇavasena vipariṇāmo Attabhāvassa parivattattā. **Palāyivā gamanavasena** aññathābhāvo mittasanthavassa samāgamassa ca aññathābhūtattā.

Chaḍḍitabhāvenāti parivattitabhāvena. **Hatthagamanavasena aññathābhāvo** pubbe savase vattitānaṃ idāni vase avattanabhāvena.

Ācamehīti ācamanaṃ mukhavikkhānaṃ kārehi. Yasmā mukhaṃ vikkhālentā hi hatthapāde dhovivā vikkhālenti, tasmā **“ācamivā”**ti vatvā pacchāpi tassa atthaṃ dassento **“mukhaṃ vikkhāletvā”**ti āha. Sesāṃ suviññeyyameva.

Piyajātikasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

8. Bāhitikasuttavaṇṇanā

359. Sāvajjatāya (2.0161) upārambhaṃ arahatīti opārambho. Tenāha **“dosāṃ āropanāraho”**ti. Bālā upārambhavatthumaññaṃ amūlakampi naṃ āropentā ugghosenti, tasmā te anāmasivā **“viññūhī”**ti idaṃ padaṃ gahetvā pañhena ñātuṃ icchitena atthena upārambhādīnaṃ upari uttaraṃ **paripūretuṃ nāsakkhimhā. Taṃ kāraṇanti** taṃ uppattikāraṇaṃ. Yadi hi mayā **“viññūhī”**ti padaṃ pakkhipivā vuttaṃ bhaveyya, pañhā me paripuṇṇā bhaveyya, na pana vuttā. Idāni pana taṃ kāraṇaṃ uttaraṃ **āyasmatā** ānandena **“viññūhī”**ti **evaṃ vadantena paripūritaṃ.**

360. Kosallapaṭipakkhato akosallaṃ vuccati avijjā, taṃsamuttānato akosallasa-
mbhūto. Avajjaṃ vuccati garahitabbaṃ, saha avajjehīti **sāvajjo**, gārayho. Rāgādi-
dosehi **sadoso.** Tehi eva **sabyābajjho**, tato eva sampati āyatiñca **sadukkho.** Sabyā-
bajjhādiko **nissandavipāko.**

Tathā attho vutto bhaveyyāti pucchāsabhāgenapi attho vutto bhaveyya, pucchantaṃ pana na tāva cittārādhaṇaṃ. Tenāha- **“evaṃ byākaraṇaṃ pana na bhāriya-**
n”ti, garukaraṇaṃ na hoti visārajjāṃ na siyāti adhippāyo. Tenāha- **“appahīna-aku-**
salopi hi pahānaṃ vaṇṇeyyā”ti. Evarūpo pana yathākārī tathāvādī na hoti, na
evaṃ bhagavāti āha **“bhagavā”**ti-ādi. **Evaṃ byākāsīti** “sabbākusaladhammapa-
hīno kho, mahārāja, tathāgato”ti evaṃ byākāsīti. **Sukkapakkhepi eseva nayoti**
iminā “sabbesaṃyeva kusalānaṃ dhammānaṃ upasampadaṃ vaṇṇeti”ti vutte
yathā pucchā, tathā attho vutto bhaveyya, evaṃ byākaraṇaṃ pana na bhāriyaṃ,
asampāditakusaladhammopi upasampadaṃ vaṇṇeyyā. Bhagavā pana samma-
deva sampāditakusalattā yathākārī tathāvādīti dassetuṃ **“evaṃ byākāsī”**ti ima-
matthaṃ dasseti. Sesāṃ suviññeyyameva.

Bāhitikasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Dhammacetiyasuttavaṇṇanā

364. Medavaṇṇā (2.0162) uḷupavaṇṇā ca tattha tattha pāsāṇā ussannā ahesunti **medāḷupanti** gāmassa samaññā jātā. **Uḷupavaṇṇāti** candasamānavaṇṇatāya medapāsāṇā vuttāti keci. Aṭṭhakathāyaṃ pana “**medavaṇṇā pāsāṇā kirettha ussannā ahesun**”ti idaṃ vuttaṃ. **Assāti** senāpatissa. **Kathāsamuṭṭhāpanatthanti** mallikāya sokavinodanadhammakathāsamuṭṭhāpanatthaṃ.

Raññāti pasenadīkosalaraññā. **Mahaccāti** mahatiyā. Padavipallāsenā cetam vuttaṃ. Pasādamarahantīti **pāsādikāni**. Tenāha “**saha rañjanakāni**”ti. Yāni pana pāsādikāni, tāni passituṃ yuttāni. **Pāsādikānīti** vā saddahanasahitāni. Tenāha “**pasādajanakāni**”ti. “Appābādhan”ti ādisu viya appasaddo abhāvatthoti āha “**nissaddāni**”ti. Aniyamatthavācī ya-saddo aniyamākāravācakopi hotīti “yatthā”ti padassa “yādisesū”ti-ādīmāha. Tathā hi **aṅgulimālasutte** (ma. ni. aṭṭha. 2.347 ādayo) “yassa kho”ti padassa “yādisassa kho”ti attho vutto.

366. Paṭicchadanti paṭicchādakaṃ. **Rājakakudhabhaṇḍānīti** rājabhaṇḍabhūtāni. **Rahāyatīti** raho karoti, maṃ ajjhesatīti attho.

367. Yathāsabhāvato ñeyyaṃ dhāreti avadhāretīti **dhammo**, ñāṇanti āha “**pacca-kkhaññāsaṅkhātassa dhammassā**”ti. **Anunayoti** anugacchanako. Diṭṭhena hi adiṭṭhassa anumānaṃ. Tenāha “**anumānaṃ anubuddhī**”ti. **Āpāṇakoṭikanti** yāva pāṇakoṭi, tāva jīvitapariyosānaṃ. **Etanti** dhammanvayasaṅkhātamaṃ anumānaṃ. **Evanti** “idha panāhan”ti vuttappakārena.

369. Cakkhuṃ abandhante viyāti apāsādikatāya passantānaṃ cakkhuṃ attani abandhante viya. Kulasantānānubandho rogo **kularogo**. **Uḷāranti** sānubhāvaṃ. Yo hi ānubhāvasampanno, taṃ “mahesakghan”ti vadanti. **Arahattaṃ gaṇhantoti** ukkaṭṭhaniddesoyaṃ, heṭṭhimaphalāni gaṇhantopi.

373. Jīvikā (2.0163) jīvitavutti.

374. Dhammaṃ ceteti saṃvedeti etehīti **dhammacetiyāni**, dhammassa pūjāvaca-nāni. Nanu cetāni buddhasaṅghaguṇadīpanānīpi santi? Kathaṃ “**dhammacetiyā-nīti dhammassa cittikāravacanāni**”ti vuttanti āha “**tīsu hī**”ti-ādi. Tattha yasmā buddharatanamūlakāni sesaratanāni tassa vasena laddhabbato. Kosalaraññā cettha buddhagāravana dhammasaṅghagāravaṃ paveditaṃ, tasmā “**bhagavati cittikāre kate dhammopi katova hotī**”ti vuttaṃ. Yasmā ca ratanattayapasādapubbikā sāsane sammāpaṭipatti, tasmā vuttaṃ- “**ādibrahmacariyakānīti maggabrahmacariyassa ādibhūtāni**”ti. Sesam suviññeyyameva.

Dhammacetiyasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

10. Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanā

375. Anantarasutte vuttakaraṇīyenevāti “pāsāde vā nāṭakesu vā cittassādaṃ alabhamāno tattha tattha vicarituṃ āradho”ti vuttakaraṇīyena. Appaduṭṭhapado-

sīnañhi evaṃ hotīti.

376. Pucchitoti “aññaṃ dūtaṃ nālatthun” ti pucchito. **Soti rājā.** Tāsaṃ vandanā sace uttarakālaṃ, **attano āgamanakāraṇaṃ kathessati.**

378. Ekāvajjanenāti ekavīthijavanena. Tena ekacittaṃ tāva tiṭṭhatu, ekacittavīthiyāpi sabbaṃ jānituṃ na sakkāti dasseti. “Idaṃ nāma atītaṃ jānissāmī” ti aniyametvā āvajjato yaṃ kiñci atītaṃ jānāti, niyamite pana niyamitamevāti āha- **“ekena hi ...pe... ekadesameva jānāti”** ti. **Tena cittenāti** “atītaṃ sabbaṃ jānissāmī” ti evaṃ pavattacittena. **Itaresūti** anāgatapaccuppannesu. **Kāraṇajātikanti** yuttisabhāvaṃ, yuttiyā yuttanti attho. **Samparāyaguṇanti** samparāye katakammaṃ visesaṃ.

379. Lokuttaramissakāni kathitāni bodhirājakumārasutte viya lokiyā ceva lokuttarā ca. Yathālābhavasena cettha padhāniyaṅgānaṃ (2.0164) lokuttaraggahaṇaṃ veditabbaṃ. Paccekaṃ eva nesañca padhāniyaṅgatā daṭṭhabbā yathā “aṭṭhavi-mokkhā sandissanti lokuttaramissakā” ti. **Lokuttarānevāti** cettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ parato āvi bhavissati. **Padhānanānattanti** padahananānattaṃ, bhāvanānuyogavisesanti attho. Sañkhāre parimadditvā paṭipakkhadhamme ekadesato pajahitvā ṭhitassa bhāvanānuyogo sabbena sabbaṃ aparimadditasañkhārassa appahīnapaṭipakkhassa bhāvanānuyogato sukhumo visadova hoti, saccābhisamayena santānassa āhitavisesattāti āha- **“aññādisameva hi puthujjanassa padhānaṃ, aññādisaṃ sotāpannassa”** ti-ādi. Ayañca viseso na kevalaṃ anariya-ariyapuggalato eva, atha kho ariyesupi sekkhādivisesatopi labbhati abhisāñkhāravisesato abhinīhārato ca ijghanatoti dassento **“aññādisaṃ sakadāgāmino”** ti-ādimāha. **Na pāpuṇātīti** yasmā puthujjano sabbathāva padhānaṃ padahanto sotāpattimaggāṃ adhigacchati, sotāpanno ca sakadāgānimagganti heṭṭhimaṃ uparimato oḷārikaṃ, uparimañca itarato sukhumāṃ tena pahātuṃ asakkuṇeyyassa pajahanato, iti adhigantabbavisesena ca adhigamapaṭipadāya saṅhasukhumatā tikkhavisadatā ca viññāyatīti āha- **“puthujjanassa padhānaṃ sotāpannassa padhānaṃ na pāpuṇātī”** ti-ādi.

Akūṭakaraṇanti avañcanakiriyaṃ. **Anavacchindananti** atiyānaṃ. **Aviñchanaṃ na ākaḍḍhanaṃ,** niyuttataṃ viniveṭhetvā samantā viparivattitvā samadhārāya chaḍḍanaṃ vā. Tassa kāraṇaṃ **taṃkāraṇaṃ, taṃ kāraṇanti** vā taṃ kiriyaṃ taṃ adhikāraṃ. **Dantehi gantabbabhūminti** dantehi pattabbaṭṭhānaṃ, pattabbavatthuṃ vā. **Cattāropi assaddhā nāma** uparima-uparimasaddhāya abhāvato. Yena hi yaṃ appattaṃ, tassa taṃ natthi. **Ariyasāvakaṃ ...pe... natthi** paṭhamamaggeneva māyāsāṭṭheyyānaṃ pahātabbattā. **Tenevāti** sammadeva viruddhapakkhānaṃ saddhādīnaṃ idhādhippetattā. Yadi evaṃ kathaṃ missakakathāti āha **“assakhaḷu-ṅkasuttante panā”** ti-ādi. **Cattārova honti** puthujjanādivasena.

Opammaṃsandane **adantahatthi-ādayo viyāti-ādinā** kaṇhapakkhe, **yathā pana dantahatthi-ādayoti-ādinā** sukkapakkhe ca sādharmaṇato ekajjhaṃ (2.0165) katvā vuttaṃ, asādharmaṇato bhinditvā dassetuṃ **“idaṃ vuttaṃ hoti”** ti-ādi vuttaṃ.

380. Sammappadhānā nibbisiṭṭhavīriyā. Tenāha- **“na kiñci nānākaraṇaṃ vadāmi, yadidaṃ vimuttiyā vimuttin”** ti. Na hi sukkhavipassakatevijjachaḷabhiññānaṃ vimuttiyā nānākaraṇaṃ atthi. Tena vuttaṃ **“yaṃ ekassā”** ti-ādi. Kiṃ tvamaṃ

na jānāsīti sambandho. **Āgacchantīti** uppajjanavasena āgacchanti. **Nāgacchantīti** etthāpi eseva nayo. **Idaṃ pucchantoti** idaṃ pucchāmīti dassento. **Appahīnacetasi-kadukkhā** anadhigata-anāgāmitā. Tenāha “**upapattivasena āgantāro**” ti. **Samucchinna dukkhāti** samugghāṭitacetasi kadukkhā.

381. Tamhā ṭhānā Ti tato yathādhigata-issariyaṭṭhānato. Puna **tamhā ṭhānā** ti tato duggatā. **Sampannakāmaguṇanti** uḷārakāmaguṇasamannāgataṃ.

Tatthā ti kāmadevaloke. **Ṭhānabhāvatoti** arahattañce adhigataṃ, tāvadeva parinibbānato. **Uparideve cāti** uparūpari bhūmivāse deve ca, cakkhuviññāṇadassane-napi dassanāya nappahontīti yojanā.

382. Vuttanayenevāti devapucchāya vutteneva nayena. **Sā kira kathāti** “natthi so samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo sakideva sabbaṃ neyyan” ti kathā. **Teti** viṭaṭṭubhasañjayā. **Imasmimyeva ṭhāneti** imasmimṃ migadāyeyeva. Sesam suviññeyyameva.

Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca rājavaggavaṇṇanā.

5. Brāhmaṇavaggo

1. Brahmāyusuttavaṇṇanā

383. “Mahāsatto (2.0166) mahiddhiko mahānubhāvo”ti-ādīsu (mahāva. 38) uḷā-ratā visayo, “mahājanakāyo sannipatī”ti-ādīsu sambahulabhāvavisayo, idha pana tadubhayampissa atthoti “mahatāti guṇamahattenapi mahatā”ti-ādī vuttaṃ. **Appi-cchatādīti ādi**-saddena santuṭṭhisallekhapaviveka-asamsaggavīriyārambhādīnaṃ saṅgaho. **Diṭṭhisīlasāmaññasāṅghātasāṅkhātenā**ti ettha “niyato sambodhiparāyaṇo” (saṃ. ni. 2.41; 3.998, 1004)- “aṭṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ diṭṭhisampanno puggalo sañcicca pāṇaṃ jīvitā voropeyyāti netamaṃ ṭhānaṃ vijjati”-ti-ādivacanato diṭṭhisīlānaṃ niyatasabhāvattā sotāpannāpi aññamaññaṃ diṭṭhisīlasāmaññaena saṃhatā, pageva sakadāgāmi-ādayo. “Tathārūpāya diṭṭhiyā diṭṭhisāmaññaṃ gato viharati (dī. ni. 3.324, 356; ma. ni. 1.492; 3.54; a. ni. 6.11; pari. 274) tathārūpehi silehi sīlasāmaññaṃ gato viharati”ti (dī. ni. 3.324; ma. ni. 1.492; 3.54; a. ni. 6.12; pari. 274) vacanato puthujjanānampi diṭṭhisīlasāmaññaena saṃhatabhāvo labbhatīveva.

Oṭṭhapahatakaraṇavasena atthavibhāgavasena. **Sanighaṇḍukeṭubhānanti** ettha **nighaṇḍū**ti vacanīyavācakahāvena atthaṃ saddaṅca khaṇḍati vibhajja dasseti **nikhaṇḍu**. So eva idha kha-kārassa gha-kāraṃ katvā “**nighaṇḍū**”ti vutto. Kiṭati gameti kiriyādivibhāgaṃ, taṃ vā anavasesapariyādānato gamento pūretīti **keṭubhaṃ**. **Vevacanappakāsakanti** pariyāyasaddadīpakamaṃ, ekekassa atthassa anekapariyāyavacanavibhāvakanti attho. Nidassanamattañcetaṃ anekesampi atthānaṃ ekasaddavacanīyatāvibhāvanavasenaṃ tassa ganthassa pavattattā. Vacībhedaḍḍilakkhaṇā kiriyā kappiyati etenāti kiriyākappo, so pana vaṇṇapadasa-mbandhapadatthavibhāgato bahuvikappoti āha “**kiriyākappavikappo**”ti. Idaṅca mūlakiriyākappaganthaṃ sandhāya vuttaṃ. So hi sataśahassaparimāṇo nalacariyādīpakaraṇaṃ. Ṭhānakaraṇādivibhāgato (2.0167) nibbacanavibhāgato ca akkharā pabhedīyanti etehīti **akkharappabhedā**, sikkhāniruttiyo. **Etesanti** vedānaṃ. Te eva vede padaso kāyatīti **padako**. Taṃ taṃ saddamaṃ tadatthaṅca byākaroti byācikkhati etenāti **byākaraṇaṃ**, saddasatthaṃ. Āyatīṃ hitaṃ tena loko na yatati na īhatīti **lokāyataṃ**. Tañhi ganthaṃ nissāya sattā puññakiriyāya cittampi na uppā-denti. Vayatīti vayo, na vayo avayo, na avayo **anavayo**, ādimajjhapariyosānesu katthaci aparikilanto avitthāyanto te ganthe sandhāreti pūretīti attho. Dve paṭi-sedhā pakatiṃ gamentīti dassento “**avayo na hoti**”ti vatvā tattha avayaṃ dassetuṃ “**avayo ...pe... na sakkoti**”ti vuttaṃ.

384. **Garū**ti bhāriyaṃ attānaṃ tato mocetvā gamanaṃ dukkaraṃ hoti. **Anatthopi uppajjati** nindābyārosa-upārambhādi. **Abbhuggatoti** ettha abhisaddayogena **ittham-bhūtākhyānatthe upayogavacanaṃ**.

Lakkhaṇānīti lakkhaṇadīpanāni mantapadāni. **Antaradhāyantī**ti na kevalaṃ lakkhaṇamantāniyeva, aññānīpi brāhmaṇānaṃ ñāṇabalābhāvena anukkamena antaradhāyanti. Tathā hi vadanti “ekasataṃ addhariyaṃ dipaññāsamattato sāmā”-ti-ādī. Paṇidhimahato samādānamahatoti-ādinā paccekamaṃ **maha**-saddo yojetabbo. Paṇidhimahantatādi cassa **buddhavaṃsacariyāpiṭakavaṇṇanā**divaseneva vedi-tabbo. **Niṭṭhā**ti nipphattiyo. **Jātisāmañña**toti lakkhaṇajātiyā lakkhaṇabhāvena samānabhāvato. Yathā hi buddhānaṃ lakkhaṇāni suvisuddhāni suparibyattāni

paripuṇṇāni ca honti, na evaṃ cakkavattīnaṃ. Tenāha “**na teheva buddho hotī**” ti.

Abhirūpatā dīghāyukatā, appātaṅkatā brāhmaṇādīnaṃ piyamanāpatāti **catūhi acchariyadhammehi**. Dānaṃ piyavacanaṃ atthacariyā samānattatāti imehi **catūhi saṅgahavattūhi**. Rañjanatoti pītījananato. Cakkaṃ cakkaratanaṃ vatteti pavatte-tīti **cakkavattī**, sampatticakkehi sayaṃ vatteti, tehi ca paraṃ sattanikāyaṃ vatteti pavattetīti **cakkavattī**, parahitāvaho iriyāpathacakkānaṃ vatto vattanaṃ etassa atthīti cakkavattī, appaṭihataṃ vā (2.0168) āṇāsaṅkhātaṃ cakkaṃ vattetīti **cakka-vatī**, appaṭihataṃ vā āṇāsaṅkhātaṃ cakkaṃ vattetīti **cakkavattī**, khattiyamaṇḍalā-disaññitaṃ cakkaṃ samūhaṃ attano vase vattetīti **cakkavattī**. Dhammaṃ caratīti **dhammiko**. Dhammato anapetattā dhammo rañjanatthena rājāti **dhammarājā**. **Kopā-dīti ādi**-saddena kāmālobhamānamadādike saṅgaṇhāti. **Vijitāvīti** vijitavā. Kenaci akampiyatṭhena **janapadatthāvariyaṃ**. Daḷhabhattibhāvato vā janapado thāvā-riyaṃ patto etthāti **janapadatthāvariyaṃ**. Cittikatabhāvādināpi (khu. pā. aṭṭha. 6.3; dī. ni. aṭṭha. 2.33; saṃ. ni. aṭṭha. 3.5.223; su. ni. aṭṭha. 1.226; mahāni. aṭṭha. 50) cakkassa ratanaṭṭho veditabbo. Esa nayo sesesupi. Ratinimittatāya vā cittika-tādibhāvassa ratījananaṭṭhena ekasaṅgahatāya viṣuṃ aggahaṇaṃ.

Imehi pana ratanehi rājā cakkavattī yaṃ yamatthaṃ paccanubhoti, taṃ taṃ dassetuṃ “**imesu panā**” ti-ādi vuttaṃ. **Ajitaṃ jināti** mahesakkhataṃ samvattaniyaka-mmanissandabhāvato. **Vijite yathāsukhaṃ anuvicarati** hatthiratanāṃ assarata-nañca abhiruhitvā tesāṃ ānubhāvena antopātarāseyeva sakalaṃ pathaviṃ anu-saṃyāyitvā rājadhāniyaṃ paccāgamanato. **Pariṇāyakaratanena vijitamanura-kkhati** Tena tattha tattha kattabbakiccassa saṃvidhānato. **Sesehīti** maṇiratana-i-tthiratanagahapatiratanehi. Tattha maṇiratanaṃ yojanappamāṇe dese andha-kāraṃ vidhamitvā ālokadassanādinā sukhamanubhavati, itthiratanena atikkanta-mānuserūpasampattidassanādivasena, gahapatiratanena icchiticchitamaṇikana-karajatādīdhanappaṭilābhavasena. **Ussāhasattiyogo** yena kenaci appaṭihatāṇāca-kkabhāvasiddhito. Hatthi-assaratanādināṃ mahānubhāvattā kosasampattiyāpi pabhāvasampattisiddhito “**hatthi ...pe... yogo**” ti vuttaṃ. Koso hi nāma sati ussāha-sampattiyaṃ (uggatejassa sukumāraparakkamassa pasannamukhassa sammukhe pāpuṇāti). **Pacchimenāti** pariṇāyakaratanena. Tañhi sabbarājakkicesu kusalaṃ avirajjanapayogaṃ. Tenāha “**mantasattiyogo**” ti. Tividhasattiyogaphalaṃ paripuṇṇaṃ hotīti sambandho. **Sesehīti** sesehi pañcahi ratanehi. **Adosakusalamūla-janitakammānubhāvenāti** adosasaṅkhātena kusalamūlena saha-jātādīpaccayava-sena uppāditakammassa (2.0169) ānubhāvena **sampajjanti** sommataratanajāti-kattā. **Majjhimāni** maṇi-itthigahapatiratanāni. **Alobha ...pe... kammānubhāvena sampajjanti** uḷāradhanassa uḷāradhanappaṭilābhakāraṇassa ca pariccāgasampadā-hetukattā. **Pacchimanti** pariṇāyakaratanāṃ. Tañhi **amoha ...pe... kammānubhā-vena sampajjati** mahāpaññeneva cakkavattirājakiccassa pariṇetabbattā.

Saraṇato paṭipakkhavidhānato **sūrā**. Tenāha “**abhīrukajātikā**” ti. Asure viji-nitvā ṭhitattā vīro, sakko devānamindo, tassa aṅgaṃ devaputto senaṅgabhāvato ti vuttaṃ “**vīraṅgarūpāti devaputtasadisakāyā**” ti. **Sabhāvo** Ti sabhāvabhūto attho. **Vīrakāraṇanti** vīrabhāvakāraṇaṃ. **Vīriyamayasarīrā viyāti** saviggahavīriyasadisā

saviggahañce vīriyaṃ siyā, taṃsadisāti attho. Nanu rañño cakkavattissa paṭisenā nāma natthi, yamassa puttā pamaddeyyuṃ, atha kasmā “parasenapamaddanā”ti vuttanti codanaṃ sandhāyāha “**sace**”ti-ādi. Tena parasenā hotu vā mā vā, te pana evaṃ mahānubhāvāti dasseti. **Dhammenāti** katūpacitena attano puññadhammena. Tena hi sañcoditā pathaviyaṃ sabbarājāno paccuggantvā “svāgataṃ te mahārājā”ti-ādiṃ vatvā attano rajjaṃ rañño cakkavattissa niyyādenti. Tena vuttaṃ “**so imaṃ ...pe... ajjhāvasati**”ti. Aṭṭhakathāyaṃ pana tassa yathāvuttadhammassa cirataraṃ vipaccituṃ paccayabhūtaṃ cakkavattivattasamudāgataṃ payogasampattisañkhātaṃ dhammaṃ dassetuṃ “**pāṇo na hantabboti-ādinā pañcasīladhammenā**”ti vuttaṃ. Evañhi “adaṇḍena asatthenā”ti idaṃ vacanaṃ suṭṭhutaṃ samatthitaṃ hoti, yasmā rāgādayo pāpadhammā uppajjamānā sattasantānaṃ chādetvā pariyanandhitvā tiṭṭhanti, kusalapavattiṃ nivārenti, tasmā te “chadanā, chadā”ti ca vuttā.

Vivaṭṭetvā parivattetvā. Pūjārahatā vuttā “arahatīti arahan”ti. **Tassāti** pūjārahatāya. **Yasmā sammāsambuddho**, tasmā arahanti. **Buddhattahetubhūtā vivaṭṭacchadātā vuttā** savāsanasabbakilesappahānapubbakattā buddhabhāvasiddhiyā. **Arahaṃ vaṭṭābhāvenāti** phalena hetu-anumānadassanaṃ. **Sammāsambuddho chadanābhāvenāti** hetunā phalānumānadassanaṃ. **Hetudvayaṃ vuttaṃ** “vivaṭṭo vicchado cā”ti. **Dutiyavesārajjenāti** “khīṇāsavassa te paṭijānato”ti-ādinā (ma. ni. 1.150) āgatena vesārajjena. **Purimasiddhīti** (2.0170) purimassa padassa atthasiddhi. **Paṭhamenāti** “sammāsambuddhassa te paṭijānato”ti-ādinā (ma. ni. 1.150) āgatena vesārajjena. **Dutiyasiddhīti** buddhattasiddhi. **Tatīyacatutthehīti** “ye kho pana te antarāyikā dhammā”ti-ādinā (ma. ni. 1.150), “yassa kho pana te atthāyā”ti-ādinā (ma. ni. 1.150) ca āgatehi tatīyacatutthehi vesārajjehi. **Tatīyasiddhīti** vivaṭṭacchadanatā siddhi. Yāthāvato antarāyikaniyyānikadhammāpadesena hi satthu vivaṭṭacchadabhāvo loke pākaṭo ahosi. **Purimaṃ dhammacakkhūti** purimapadaṃ bhagavato dhammacakkhuṃ **sādhēti** kilesārīnaṃ saṃsāracakkassa ca arānaṃ hatabhāvādīpanato. **Dutīyaṃ** Padaṃ **buddhacakkhuṃ sādhēti** sammāsambuddhasseva taṃ sambhavato. **Tatīyaṃ** padaṃ **samantacakkhuṃ sādhēti** savāsanasabbakilesappahānadīpanato. “Sammāsambuddho”ti hi vatvā “vivaṭṭacchado”ti vacanaṃ buddhabhāvāvahameva sabbakilesappahānaṃ vibhāvetīti. **Sūrabhāvanti** lakkhaṇavibhāvanena visadaññataṃ.

385. Gavesīti (dī. ni. ṭi. 1.287) ñāṇena pariyesanaṃ akāsi. **Samānayīti** ñāṇena sañkalento samānaṃ ānayaṃ samāhari. **Na sakkoti** saṃkucite iriyāpathe yebhuyyena tesāṃ dubbibhāvanato. **Kaṅkhatīti** padassa ākaṅkhatīti ayamatthoti āha “**aho vata passeyyanti patthanaṃ uppādeti**”ti. **Kicchatīti** kilamati. “Kaṅkhatī”ti padassa pubbe āsīsanatthataṃ vatvā idāni tassa saṃsayatthattameva vikappantaravasena dassento “**kaṅkhāya vā dubbalā vimati vuttā**”ti-ādi vuttaṃ. **Tīhi dhammehi** tippakārehi saṃsayadhammehi. **Kālussiyabhāvoti** appasannatāya hetubhūto āvilabhāvo. Yasmā bhagavato kosohitaṃ sabbabuddhāveṇikaṃ vatthaguyhaṃ suvisuddhakañcanaṃ ḍaḍḍasannikāsaṃ attano saṅghānasannivesasundaratāya ājāneyyagandhahatthino varaṅgacārubbhāvaṃ vikasamānatapaniyāra-

vindasamujjalakesarāvattavilāsaṃ sañjhāpabhānurañjitajalavanantarābhilakkhitasampunṇacandamaṇḍalasobhañca attano siriyā abhibhuyya virājati, yaṃ bāhira-bbhantaramalehi anupakkiliṭṭhatāya cirakālaṃ suparicitabrahmacariyādhikāratāya susaṅghitasanṅhānasampattiyā ca kopīnampi santaṃ akopīnameva, tasmā vuttaṃ “**bhagavato hī**”ti-ādi. **Pahūtabhāvanti** (2.0171) puthulabhāvaṃ. Ettheva hi tassa saṃsayo, tanumudusukumāratādīsu panassa guṇesu tassa vicāraṇā eva nāhosi.

Hirikaraṇokāsanti hiriyitabbaṭṭhānaṃ. **Chāyanti** paṭibimbaṃ. Kīdisanti āha “**iddhiyā**”ti-ādi. **Chāyārūpanti** bhagavato paṭibimbarūpaṃ. Tañca kho buddhasantānato vinimuttaṃ rūpakamattaṃ bhagavato sarīravaṇṇasaṅghānāvayavaṃ iddhimayaṃ bimbakamattaṃ, taṃ pana dassento bhagavā yathā attano buddharūpaṃ na dissati, tathā katvā dasseti. **Nīharitvā**ti pharitvā.

Kaṇṇasotānaṃ upacitatanutambalomatāya dhotarajatapanāḷikāsadisatā vuttā. **Mukhapariyanteti** kesante.

Kiriyākaraṇanti kiriyāya kāyikassa vācasikassa paṭipatti. **Tatthā**ti tesu kiccesu. Dhammakathikānaṃ vattaṃ dassetuṃ **bījaniggahaṇaṃ** kataṃ. Na hi aññathā sabbassapi lokassa alaṅkārahūtaṃ paramukkaṃsagataṃ sikkhāsaṃyamānaṃ buddhānaṃ mukhacandamaṇḍalaṃ paṭicchādetabbaṃ hoti.

Pattharivitāna-olambitagandhadāmakusumadāmake **gandhamaṇḍalamāle**. **Pubbabhāgena paricchinditvā**ti “ettakaṃ velaṃ samāpattiyā vītināmessāmī”ti evaṃ pavattena pubbabhāgena kālaṃ paricchinditvā. Paccayadāyakesu anurodhavasena **parisaṃ ussādentō vā** paggaṇhanto,

adāyakesu virodhavasena **parisaṃ apasādentō vā**.

Yogakkhemam antarāyābhāvaṃ. **Sabhāvaguṇenevāti** yathāvuttaguṇeneva. Bhoto gotamassa guṇam saviggahaṃ **cakkavālam atisambādham** vitthārena sandhāretuṃ appahontato. **Bhavaggaṃ atinīcam** uparūpari sandhāretuṃ appahontato.

386. Ṭhānagamanādīsu (dī. ni. ṭi. 2.35) bhūmiyaṃ suṭṭhu samampatiṭṭhitā pādā etassāti **suppatiṭṭhitapādo**. Tam pana bhagavato suppatiṭṭhitapādamaṃ byatirekamukhena vibhāvetuṃ “**yathā hī**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **aggatalanti** aggapādatalaṃ. **Paṇhī**Ti paṇhitalaṃ. **Passanti** pādatalassa dvīsu passesu ekekaṃ, ubhayameva vā pariyantaṃ passaṃ. **Suvaṇṇapādukatalaṃ viya** Ujukaṃ nikkhipiyamaṇaṃ. **Ekappahārenevāti** ekakkhaṇeyeva. **Sakalaṃ pādatalaṃ bhūmiṃ phusati** nikkhipane. Ekappahāreneva sakalaṃ pādatalaṃ bhūmito utthahatīti yojanā.

Tatrāti (2.0172) tāya suppatiṭṭhitapādātāya anupubbaninnāva acchariyabbhutaṃ **idaṃ** vuccamānaṃ nissandaphalaṃ. Vuttamevatthaṃ satthu tidivagamanena supākaṭaṃ kātuṃ “**tathā hī**”ti-ādiṃ vatvā “**na hī**”ti-ādinā taṃ samattheti. Tena paṭhamalakkhaṇatopi dutiyalakkhaṇaṃ mahānubhāvanti dasseti. Tathā hi vakkhati “antamaso cakkavattiraṅṅo parisaṃ upādāya sabbopi cakkalakkhaṇas-seva parivāro”ti. Yugandharapabbatassa tāvatimsabhavanassa ca pakatipadani-kkhepaṭṭhānupasaṅkamane neva buddhānaṃ, na devatānaṃ ānubhāvo, atha kho buddhānaṃ lakkhaṇānubhāvoti imamatthaṃ nidassitaṃ. **Sīlatejena ...pe... dasannaṃ pāramīnaṃ ānubhāvenāti** idampi lakkhaṇanibbattakammavisesakittanamevāti daṭṭhabbaṃ. **Sabbāvantehīti** sabbapadesavantehi.

Nābhiparicchināti nābhiyaṃ paricchinā paricchedavasena ṭhitā. **Nābhimukha-parikkhepapaṭṭoti** pakaticakkassa akkhabbhāhatapariharaṇatthaṃ nābhimukhe ṭhapetabbaparikkhepapaṭṭo. **Nemimaṇikāti** nemiyaṃ āvaḷibhāvena ṭhitamaṇikālekha.

Sambahulavāroti bahuvidhalekhaṅgavibhāvanavāro. **Sattīti** āvudhasatti. **Sirivacchoti** sirimukhaṃ. **Nandīti** dakkhiṇāvattaṃ. **Sovattikoti** sovatti-aṅko. **Vaṭṭamsakoti** āveḷaṃ. **Vadḍhamānakanti** purisahāri purisaṅgaṃ. **Morahatthakoti** morapiṅchakalāpo, morapiṅcha parisibbito vā bījaniviseso. **Vālabijanī**Ti cāmarivālaṃ. Siddhatthādi **puṇṇaghaṭapūṇṇapātiyo**. “**Cakkavālo**”ti vatvā tassa padhānāvayave dassetuṃ “**himavā sineru ...pe... sahassānī**”ti vuttaṃ.

Āyatapaṇhīti idaṃ añṇesaṃ paṇhito dīghataṃ sandhāya vuttaṃ, na pana atidīghatanti āha “**paripuṇṇapaṇhī**”ti. Yathā pana paṇhilakkhaṇaṃ paripuṇṇaṃ nāma hoti, taṃ byatirekamukhena dassetuṃ “**yathā hī**”ti-ādi vuttaṃ. **Āraggenāti** maṇḍalāya sikhāya. **Vaṭṭetvāti** yathā suvaṭṭaṃ hoti, evaṃ vaṭṭetvā. **Rattakambalagenḍukasadisāti** rattakambalamayagenḍukasadisā.

Makkaṭassevāti vānarassa viya. Dīghabhāvena samataṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Niyyāsatenāti** chadikaniyyāsādiniyyāsasammissena telena.

Talunāti (2.0173) sukumārā.

Cammenāti aṅgulantaraveṭhitacamma. **Paṭibaddha-aṅgulantaroti** ekato sambaddha-aṅgulantaro. **Ekappamāṇāti** dīghato samānappamāṇā. **Yavalakkha-**

ñanti abbhantarato aṅgulipabbethitaṃ yavalakkhaṇaṃ. **Paṭivijjhivā**ti taṃtampa-
bbānaṃ samānadesatāya aṅgulīnaṃ pasāritakāle aññamaññaṃ vijjhitaṃ viya
phusivā tiṭṭhanti.

Saṅkhā vuccanti gopphakā, uddhaṃ saṅkhā etesanti **ussaṅkhā**, pādā. **Piṭṭhipā-**
deti piṭṭhipādasamīpe. **Sukhena pādā parivattanti** pādanāmanādīsu, teneva
gacchantānaṃ tesam heṭṭhā **pādatalāni** dissanti. **Tenā**ti gopphakānaṃ piṭṭhipā-
dato uddhaṃ patiṭṭhitattā. Caturaṅgulamattañhi tāni uddhaṃ ārohitvā patiṭṭha-
hanti, nigulhāni ca honti, na aññesaṃ viya paññāyamānāni. Satipi desantarappa-
vattiyam niccaloti dassanattam **nābhiggahaṇaṃ**.

Yasmā eṇīmigassa samantato ekasadisamaṃsā anukkamena uddhaṃ thūlā
jaṅghā honti, tasmā vuttaṃ **“eṇīmigasadisajaṅghā”**ti. **Paripuṇṇajaṅgho**ti sama-
ntato maṃsūpacayena paripuṇṇajaṅgho. Tenāha **“na ekato”**ti-ādi.

Etenāti “anonamanto”ti-ādivacanena, jāṇuphāsubhāvādīpanenāti attho. **Avasesa-**
janāti iminā lakkhaṇena rahitā janā. **Khujjā vā honti** heṭṭhimakāyato uparimakā-
yassa rassatāya. **Vāmanā vā** uparimakāyato heṭṭhimakāyassa rassatāya. Etena
ṭhapetvā sammāsambuddhaṃ cakkavattinañca itare sattā khujjā vāmanā cāti
dasseti.

Ohitanti samohitaṃ antogadhaṃ. Tathābhūtaṃ pana taṃ tena channaṃ hotīti
āha **“paṭicchannaṃ”**ti.

Suvaṇṇavaṇṇoti suvaṇṇavaṇṇavaṇṇoti ayamettha atthoti āha **“jātiṅgulakenā”**-
ti-ādi. Svāyamattho āvuttiñāyena ca veditabbo. Sarīrapariyāyo idha vaṇṇasaddoti
adhippāyena paṭhamavikappaṃ vatvā tathārūpāya pana ruḥhiyā abhāvaṃ
manasi katvā vaṇṇadhātupariyāyameva vaṇṇasaddaṃ gahetvā dutiyavikappo
vutto.

Rajoti (2.0174) sukhumarajo. **Jallanti** malīnabhāvāvaho reṇusañcayo. Tenāha
“malaṃ vā”ti. Yadi vivaṭṭati, kathaṃ nhānādīti āha **“hatthadhovanā”**ti-ādi.

Āvaṭṭapariyosāneti padakkhiṇāvattāya ante.

Brahmuno sarīraṃ purato vā pacchato vā anonamitvā ujukameva uggatanti āha
“brahmā viya ujugatto”ti. **Passavaṅkā**ti dakkhiṇapassena vā vāmapassena vā
vaṅkā.

Hatthapiṭṭhi-ādivasena satta ussadā etassāti **sattussado**.

Sīhassa pubbaddhaṃ sīhapubbaddhaṃ, paripuṇṇāvayavatāya sīhapu-
bbaddhaṃ viya sakalo kāyo assāti **sīhapubbaddhakāyo**. **Sīhassevā**ti sīhassa viya.
Sanṭhantīti sanṭhahanti. **Nānācittē**ti vivīdhacittēna. **Puññacittē**ti pāramitāpu-
ññacittarūpena. **Cittitoti** sañjātacittabhāvo.

Dvinnaṃ koṭṭānamantaranti dvinnaṃ piṭṭhibāhānaṃ vemajjhaṃ, piṭṭhimajjhassa
uparibhāgo. **Citaṃ paripuṇṇanti** aninnabhāvena citaṃ, dvīhi koṭṭehi samatalatāya
paripuṇṇaṃ. **Uggammā**ti uggantvā.

Nigrodhaparimaṇḍalo viya parimaṇḍalo **nigrodhaparimaṇḍalo** ekassa parima-
ṇḍalasaddassa lopaṃ katvā. Na hi sabbo nigrodho maṇḍalo. Tenāha **“samakkha-**
ndhasākho nigrodho”ti. Parimaṇḍalasaddasannidhānena vā parimaṇḍalova
nigrodho gayhatīti parimaṇḍalasaddassa lopena vināpi ayamattho labbhatīti āha

“nigrodho viya parimaṇḍalo” ti. Yāvatakvassāti o-kārassa va-kārādesaṃ katvā vuttaṃ.

Samavaṭṭitakkhandhoti samaṃ suvaṭṭitakkhandho. Koñcā viya dīghagalā, bakā viya vaṅkagalā, varāhā viya puthulagalāti yojanā. **Suvaṇṇāliṅgasadisoti** suvaṇṇa-mayakhuddakamudiṅgasadiso.

Rasaggasaggīti madhurādibhedam rasam gasanti anto pavesantīti rasaggasā, rasaggasānam aggā rasaggasaggā, tā etassa santīti rasaggasaggī. **Tenāti** ojāya apharaṇena, hīnadhātukattā **te bahvābādhā honti**.

“Hanū” ti (2.0175) sannissayadantādhārassa samaññā, tam bhagavato sihahanusadisam, tasmā bhagavā **sihahanu**. Tattha yasmā buddhānam rūpakāyassa dhammakāyassa ca upamā nāma nihīnupamāva, natthi samānupamā, kuto adhi-kūpamā, tasmā ayampi nihīnupamāti dassetuṃ “**tathā**” ti-ādi vuttaṃ. Tibhāgava-sena maṇḍalatāya **dvādasiyam pakkhassa candasadisāni**.

Dantānam uccanīcatā abhantarabāhirapassavasenapi veditabbā, na aggava-seneva. Tenāha “**ayapaṭṭachinnasaṅkhaṭalam viyā**” ti. **Ayapaṭṭanti** ca kakacam adhippetam. **Visamāti** visamasanṭhānā.

Vicchinditvā vicchinditvā pavattasaratāya **chinnassarāpi**. Anekākāratāya **bhinna-ssarāpi**. Kākassa viya amanuññasaratāya **kākassarāpi**. **Apalibuddhattāti** anupa-ddutavatthukattā. **Vatthunti** ca akkharuppattiṭṭhānamāha. **Aṭṭhaṅgasamannāgatoti** ettha aṭṭhaṅgāni parato āgamissanti. **Mañjughosoti** madhurassaro.

Karavīkasaddo yesam sattānam sotapatham upagacchati, te attano sarasampa-ttiyā pakatiṃ jahāpetvā avase karonto attano vase vatteti, evam madhuroti dassento “**tatridan**” ti-ādimāha. **Tam pītinti tam** buddhagatam pītiṃ. Teneva nīhā-rena punappunam pavattantam avijahitvā vikkhambhitakilesā therānam santike laddhadhammassavanasappāyā upanissayasampattiyā paripakkaññatāya “**sattahi ...pe... patiṭṭhāsī**” ti. Sattasatamattena orodhajanena saddhiṃ padasāva therānam santikam upagatattā “**sattahi jaṅghāsatehi saddhin**” ti vuttaṃ.

Abhinīlanettoti adhikanīlanetto. Adhikanīlatā ca sātisayam nīlabhāvena veditabbā, na nette nīlavaṇṇasseva adhi-kabhāvatoti āha “**na sakalanīlanettovā**” ti-ādi. Pītalohitavaṇṇā setamaṇḍalagatarājivasena, nīlasetakāḷavaṇṇā pana tamtam-maṇḍalavaseneva veditabbā.

Cakkhubhaṇḍanti akkhidalanti keci, akkhidalapattanti aññe. Akkhidalehi pana saddhiṃ akkhibimbanti veditabbaṃ. Evañhi viniggatagambhīrajotanāpi yuttā hoti.

Uṇṇāsaddo (2.0176) loke avisesato lomariyāyo, idha pana lomavisesavāca-koti āha “**uṇṇaloman**” ti. **Nalāṭamajjhajātāti** nalāṭamajjhagatā. **Odātātāya upamā**, na mudutāya. **Rajatapubbujakāti** rajatamayatārakā.

Dve atthavase paṭicca vuttanti yasmā buddhā cakkavattino ca paripuṇṇanalāṭa-tāya paripuṇṇasīsabimbatāya ca “**uṇhīsasīsā**” ti vuccanti, tasmā te dve atthavase paṭicca “**uṇhīsasīso**” ti idaṃ vuttaṃ. Idāni tam atthadvayam bhagavati suppatiṭṭhi-tanti dassetuṃ “**tathāgatassahi**” ti-ādi vuttaṃ. Saṅhatamatāya suvaṇṇavaṇṇatāya ca **rañño baddha-uṇhīsapatto viya virocāti**. **Kappasīsāti** dvidhābhūtasīsā. **Phalāsīsāti** phalasadisasīsā. **Aṭṭhisīsā** Ti maṃsassa abhāvato tacopariyonaddha-aṭṭhima-

ttasīsā. **Tumbasīsāti** lābusadisasīsā. **Pabbhārasīsāti** piṭṭhibhāgena olambamāna-
sīsā. **Purimanayenāti** paripuṇṇanalāṭatāpakkhena. **Uṇhīsaveṭṭhitasīso viyāti** uṇhīsa-
paṭṭena veṭṭhitasīsapadeso viya. **Uṇhīsaṃ viyāti** chekena sippinā viracita-uṇhīsa-
maṇḍalaṃ viya.

Kammanti yena yena kammena yaṃ yaṃ lakkhaṇaṃ nibbattaṃ, taṃ taṃ
kammaṃ. **Kammasarikkhanti** tassa tassa lakkhaṇassa taṃkammānurūpatā.
Lakkhaṇanti tassa mahāpurisalakkhaṇassa aviparītasabhāvo. **Lakkhaṇānisam-**
santi taṃ lakkhaṇapaṭilābhena laddhabbaguṇo. **Imāni kammādīnīti** imāni ana-
ntaraṃ vuttāni

kammakammasarikkhakādīni **dassetvā** taṃ sarūpato vibhāvetvā **kathetabbāni** saṃvaṇṇakena.

Ratanavicittasuvaṇṇatoraññaṃ tasmim̐ kāle manussaloke natthīti vuttaṃ “**devana-gare**”ti. Sabbaso supupphitasālarukkho asādhāraṇasobho manussūpacāre na labhatīti āha “**selantaramhī**”ti. **Kiriyācāranti** kāyikavācasikakiriyāpavattim̐.

387. Satatapāṭihāriyanti satataṃ carimabhava sabbakālaṃ lakkhaṇanibbattakammanūbhāvahetukaṃ buddhāveṇikaṃ pāṭihāriyaṃ. Buddhānaṃ atidūre pādaṃ nikkhipitukāmānampi nātidūre eva nikkhipanaṃ hotīti “**na atidūre ṭhapessāmīti** (2.01 **uddharatī**”ti vuttaṃ. Pakatisañcaraṇavasenetam̐ vuttaṃ, tādisena pādena anekayo-jane ṭhapessāmīti uddharaṇampi hotiyeva. **Atidūraṃ hīti**-ādi pamāṇātikame dosadassanaṃ. **Evaṃ satīti** evaṃ dakkhiṇapādavāmapādānaṃ yathādhippetapa-tiṭṭhitatṭhāne sati. **Padavicchedoti** padavāravicchedo. Yādisaṃ pasārento vāmapā-dassa uddharaṇaṃ patiṭṭhānañca, dakkhiṇapādassa tādisameva, iti nesaṃ uddha-raṇapatiṭṭhānānaṃ samānato aññamaññabhāvena anūnānadhikatāya vuttaṃ “**dakkhiṇapādakiccaṃ vāmapādena niyamitaṃ, vāmapādakiccaṃ dakkhiṇapādena niyamitaṃ**”ti.

Divāti upakaṭṭhāya velāya. **Vihārabhattatthāyāti** vihāre yathāvuddhaṃ gaheta-bbabhattatthāya. **Pacchato āgacchantoti** pakatigamanena pacchato āgacchanto. **Okāsaṃ na labhatī**Ti padanikkhepaṭṭhānaṃ na labhati. Ūrupariyāyo idha **satthi**-saddoti āha “**na ūruṃ unnāmetī**”ti. Daṇḍaṅkusaṃ vuccati dīghadaṇḍo aṅkuso, tena rukkhasākhaṃ chindato purisassa yathā pacchābhāgena pādānaṃ osakkaṃ hoti, evaṃ bhagavato pādā na osakkantīti āha “**rukkhasākhāchedana ...pe... osakkāpetī**”ti. **Obaddhānābaddhatṭhānehi pādaṃ koṭṭento viyāti** ābaddhatṭhānena anābaddhatṭhānena ca pādakhaṇḍaṃ koṭṭetvā thaddhaṃ karonto viya. **Na ito cito ca cāletīti** aparāparaṃ na cāleti. Ussaṅkhapādatāya sukheveva pādānaṃ pariva-ttanato nābhito paṭṭhāya uparimakāyo na iñjatīti **heṭṭhimakāyova iñjati**. Tenāha “**uparima ...pe... niccalo hotī**”ti. **Na jānāti** aniñjanato. **Kāyabalenāti** gamanapayo-gasaṅkhātena kāyagatena visesabalena. Javagamanahetubhūtena vā **kāyabalena**. **Tenāha “bāhā khipanto”**ti-ādi. Javena gacchanto hi bāhā khipati, sarīrato sedā muccanti. **Nāgāpalokitavasenā**Ti nāgassa apalokanamiva sakalakāyeneva pariva-ttetvā apalokanavasena.

Anāvaraṇañāṇassāti anāvaraṇañāṇabalena dassanassa. Anāvaraṇavāro pana kāye patiṭṭhitarūpadassanampi anāvaraṇamevāti dassanattaṃ vutto. **Indakhīlato paṭṭhāyāti** nagaradvāre indakhīlato paṭṭhāya. **Pakati-iriyāpathenevāti** (2.0178) onamanādiṃ akatvā ujukagamanādinā eva. Yadi evaṃ koṭṭhakadvāragehappavese kathanti āha “**daliddamanussānan**”ti-ādi. **Parivattententi** nipajjanattaṃ kāyaṃ parivattentena.

Hatthehi gahetvāti ubhohi hatthehi ubhosu kaṭippadesesu pariggahetvā. **Patati** nisīdanaṭṭhāne nipajjanavasena patati. **Orimaṃ aṅgaṃ nissāya nisinnoti** pallaṅka-mābhujitvā ukkuṭikanisajjāya uparimakāyaṃ heṭṭhimakāye patiṭṭhapentoyeva bhārikaraṇavasena orimaṅgaṃ nissāya nisinno. **Ghaṃsantoti** ānisadadesena āsa-naṭṭhānaṃ ghaṃsanto. **Pārimaṅganti** satthibhāgasammaddaṃ ānisadapadesaṃ.

Tathevāti ghaṃsanto eva. **Olambakaṃ dhārento viyā** Ti olambakasuttaṃ otārento viya. Tena ujukameva nisīdanamāha. Sarīrassa garukabhāvahetūnaṃ dūrato samupāyitabhāvena sallahukabhāvato **tūlapicuṃ ṭhapento viya**.

Appesakkhānaṃ mahānubhāvagehappavese siyā chambhitattaṃ, cittakkhobho, darathavasena nānappakārakappaṇaṃ, bhayavasena taṇhāvasena paritassanaṃ, taṃ sabbam bhagavato natthīti dassetuṃ pāḷiyaṃ “na chambhati” ti-ādi (ma. ni. 2. 387) vuttanti āha “**na chambhati**” ti-ādi.

Udakaṃ dīyati etenāti **udakadānaṃ**, bhīṅkārādi udakabhājanaṃ. **Baddhaṃ katvāti** hatthagatamattikaṃ viya attano vase avattantaṃ katvā. **Parivattetvāti** kujjitvā. **Vichaḍḍayamāno** udakassa vikkhipanavasena chaḍḍayamāno.

Tathā na gaṇhāti, byañjanamattāya eva gaṇhanto. Bhattaṃ vā amanāpanti ānetvā yojanā. Byañjanena ālopa-atināmanaṃ, ālopa byañjana-atināmananti imesu pana dvīsu paṭhamameva asāruppatāya anīṭṭhaṃ vajjetabbanti pāḷiyaṃ paṭikkhittanti daṭṭhabbaṃ. **Sabbatthevāti** sabbasmiṃ āharitabbavatthusmiṃ supa-ṇītabhāvena **raso pākaṭo hoti** ñāṇena pariññātattā. **Rasagedho pana natthi** setu-ghātattā.

Assāti “neva davāyā” ti-ādīpadassa. **Vuttametanti** “**visuddhimagge** vinicchayo āgato” ti sabbāsavasutte (ma. ni. 1.23) saṃvaṇṇayantena vuttametaṃ, tasmā (2.017) na ettha taṃ vattabbanti adhippāyo, tasmā yo tasmīṃ tasmīṃ vinicchaye viśesa-vādo icchitabbo. So paramatthamañjūsāya **visuddhimaggavaṇṇanāya** vuttanaye-neva veditabbo. **Pattassa gahaṇaṭṭhānanti** hatthena pattassa gahaṇapadesaṃ. **Vinivattitvāti** patte sabbam āmisagataṃ saddhiṃ bhattena vinivattitvā gacchati. **Pamāṇātikkantanti** kelāyanavasena atikkantapamāṇaṃ ārakkhaṃ ṭhapeti. **Cīvara-bhogantaranti** cīvarapaṭalantaraṃ. **Udarena akkamitvāti** udareneva sannirumbhitvā.

Appattakālaṃ abhimukhaṃ nāmeti upanāmetīti **atināmeti**, pattakālaṃ atikkā-mento nāmeti apanetīti **atināmeti**. Ubhayampi ekajjhaṃ gahetvā pāḷiyaṃ “na ca anumodanassa kālamatināmeti” ti vuttanti dassento “**yo hī**” ti-ādimāha.

Vegagamanena paṭisaṃmuñcitvā dhāvitvā **gacchati**. **Accukkaṭṭhanti** ativiya uddhaṃ katvā kaḍḍhitapārutaṃ. Tenāha “**yo hi yāva hanukaṭṭhito ...pe... hoti**” ti. **Accokkaṭṭhanti** ativiya heṭṭhā katvā kaḍḍhitapārutaṃ. Tenāha “**yāva goppakā otā-retvā**” ti. **Ubhato ukkhipitvāti** dakkhiṇato vāmatoti ubhosu passesu uttarāsaṅgaṃ ukkhipitvā. **Thananti** dakkhiṇathanaṃ.

Vissaṭṭhoti vimutto. Tenāha “**vissaṭṭhattāyeva cesa viññeyyo**” ti. Yasmā amutta-vādinō vacanaṃ avissaṭṭhatāya na siniyhati, na evaṃ muttavādinoti āha “**siniddho**” -ti. **Viññeyyoti** suparibyattatāya akkharato ca byañjanato ca viññātumaṃ sakkuṇeyyo. Tenāha “**pākaṭo**” ti. **Viññāpaniyoti** vijānitabbo. Byañjanavaseneva cettha viññeyyatā veditabbā ghosassa adhippetattā. **Madhuroti** piyo pemaṇiyo apalibuddho. Savanamarahati, savanassa sotassa hitoti vā **savaṇiyo**. **Sampiṇḍito** Ti sahito. Bhagavato hi saddo uppattiṭṭhānakatāsañcitattā sahitākāreneva āpāthamāga-cchati, na ayosalākāya pahaṭakaṃsathālaṃ viya vippakiṇṇo. Tenāha “**avisāri**” ti. **Gambhīroti** yathā gambhīravatthuparicchindanena ñāṇassa gambhīrasamaññā,

evaṃ gambhīraṭṭhānasambhavato saddassa gambhīrasamaññāti āha “**gambhīroti gambhīrasamuṭṭhito**” ti (2.0180). **Ninnādavāti** savisesaṃ ninnādavā. Svāyaṃ viseso gambhīrabhāvasiddhoti āha “**gambhīrattāyeva cesa ninnādi**” ti. Evamettha cattāri aṅgāni caturaṅganipphādīni veditabbāni. **Akāraṇā mā nassīti** buddhānubhāvena viya sarassa parisapariyantatā vuttā, dhammatāvaseneva pana sā veditabbā tassa mūlakāraṇassa tathā avatṭhitattā.

Paccosakkivāti paṭinivattivā. **Samussitakañcanapabbataṃ viya** upari indanīlā-ratanavitatasikhaṃ vijjullatābhūsitāṃ. Mahāpathavī-ādayo satthugunaṇapaṭibhāgatāya nidassanaṃ, kevalaṃ mahantatāmattaṃ upādāya nidassitā.

390. Appaṭisaṃviditoti anārocito. Āgamanavasena cettha paṭisaṃveditanti āha “**aviññāta-āgamano**” ti. **Uggatabhāvanti** kulabhogavijjādīhi uḷārabhāvaṃ. **Anuddaya-sampannāti** kāruṇikā.

391. Sahasāva okāsakaraṇena uccakulīnatā dīpitā hotīti āha “**vegena utṭhāya dvidhā bhijjivā**” ti-ādi.

Nārisamānanāmanti itthi-atthajotakanāmaṃ. Tenāha “**itthilīṅgaṃ**” ti. **Avhāta-bbāti** kathetabbā.

394. Ekañhāreneva **aṭṭha pañhe byākaronto**. “Pubbenivāsaṃ ...pe... pavuccatī” ti iminā pubbenivāsassa veditakāraṇaṃ vuttanti āha “**tassa pubbenivāso pākato**” ti. **Dibbacakkhuññaṃ kathitaṃ** Tassa paribhaṇḍañābhāvato yathākammūpa-gaññaṃ. “Jātikkhayaṃ patto, abhiññā vosito” ti ca vuttattā munīti asekkhamuni idhādhippetoti āha “**arahattaññaṃ moneyyena samannāgato**” ti.

Kilesarāgehi kilesavivaṇṇatāhi. **Jātikkhayappattatā** “atho jātikkhayaṃ patto” ti vuttattā. **Abhijānitvāti** abhivisiṭṭhatāya aggamaggapaññāya ñatvā. Idāni paṭisaṃbhidāyaṃ āgatanayena pariññāpahānabhāvanāsacchikiriyāsamāpattīnaṃ pāra-gamanena **pāragūti** ayamettha atthoti dassetuṃ “**pāragūti vā**” ti-ādi vuttaṃ. Abhiññeyyadhammānaṃ jānanavasena **abhiññāpāragū**. **Tādisoti** yādiso “pāragū sabbadhammānaṃ” ti padadvayena (2.0181) vutto, tādiso. **Chahi ākārehīti** pajāna-nādīhi yathāvuttehi chahi ākārehi.

Kāmañcetta dve eva pucchāgāthā dve ca vissajjanāgāthā, pucchāpaṭipāṭiyā pana asaṅkarato ca vissajjanaṃ pavattati, taṃ niddhāretuṃ **kiṃ panāti**-ādi vuttaṃ. **Vedehi gatattāti** vedehi maggañāṇehi pāraṅgatattā. **Pubbenivāsanti-ādīhi vijjānaṃ atthitāya** bodhitattā. **Pāpadhammānanti** chattiṃsapāpadhammānaṃ sothānaṃ maggaṃ pāpanena nissesato sodhitattā.

395. Dhammo nāma arahattamaggo kusaladhammesu ukkaṃsapāramippattiyā ukkaṭṭhaniddesena. Tassa anurūpadhamabhāvato **anudhammo nāma** heṭṭhima-maggaphaladhammā. Yo satthu santike dhammaṃ sutvā yathānusiṭṭhaṃ na paṭi-pajjati, so tathāgataṃ dhammādhikaraṇaṃ viheṭṭheti nāma. Yo pana paṭipajjanto ca dandhābhiññatāya kammaṭṭhānasodhanatthaṃ antarantarā bhagavantaṃ upa-saṅkamitvā anekavāraṃ kathāpeti, so ettāvataṃ dhammādhikaraṇaṃ tathāgataṃ viheṭṭhetīti na vattabbo. Na hi bhagavato dhammadesanāya parissamo atthi, ayañca attho **mahāsudassanasuttādīhi** (dī. ni. 2.241 ādayo) dīpetabbo, tasmā-“saccadhammassa anudhamman” ti vattabbe vuttameva byatirekamukhena vibhā-

vetuṃ “**na ca maṃ dhammādhikaraṇaṃ vihesesī**” ti vuttanti daṭṭhabbaṃ. **Tattha parinibbāyīti** parakāle cettha parinibbānampi saṅgayhati, taṃ pana imasmiṃ gahitameva hotīti āha “**desanāya arahatteneva kūṭaṃ gahitaṃ**” ti.

Brahmāyusuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

2. Selasuttavaṇṇanā

396. Keṇiyoti tassa nāmaṃ, pubbe keṇiyā jīvikākappanatoti vadanti. **Jaṭiloti** jaṭā-dharo. Brāhmaṇajātikattā koṭisāratāya ca **brāhmaṇamahāsālo**. Payojetvā nissayo hutvā vasati, rattiṃ kāmasampattiṃ anubhavatīti vā yojanā. **Susaṅkhatanti** sappi-madhusakkarādīhi ceva maricasīṅgīverādīhi ca suṭṭhu abhisāṅkhataṃ.

Paṭikkhepapasannatāyāti (2.0182) ahovatāyaṃ appiccho, yo nimantiyamānopi na sādīyatīti upanimantiyamānassa paṭikkhepe titthiyānaṃ pasannabhāvatoti. Taṃ kathaṃ? Viruddhametanti “**akāraṇametaṃ**” ti paṭikkhipati.

398. Kappasahashehipi ...pe... ahoṣīti idaṃ

nānussavasiddham anumānaggahaṇam sandhāyāha. **Padeti** uttarapadalopena niddesoti āha “**padappamāṇe**” ti. Pajjati nikkhipati etthāti vā padaṃ pakatīyā pādānikkhipaṭṭhānam, tasmim **pade**. Kīlāpasutatādinā **pamādam āpajjati**. **Bodhisattacārikanti** dukkaracariyaṃ sandhāya vadati.

399. Paripuṇṇatāyāti anūnatāya. **Ahīnaṅgatāyāti** avekallabhāvato. Rocatīti ruci, dehappabhā, sobhaṇā ruci etassāti **suruci**. **Ārohasampatti** kāyassa pamāṇayutta-uccatā. **Pariṇāhasampatti** kisathūlabhāvavajjitapariṇāhatā. **Sanṭhānasampatti** avayavānaṃ susaṅghitatā. **Cārudassano** Ti piyadassano tenāha “**sucirampī**” ti-ādi. **Suvaṇṇasadisavaṇṇoti** jātihiṅgulakena madditvā silānighaṃseneva parikammaṃ katvā ṭhapitaghanasuvaṇṇarūpavaṇṇo. Mahāpurisabhāvaṃ byañjenti pakāsentīti **byañjanāni**, mahāpurisalakkhaṇānīti āha “**paṭhamam vuttabyañjanānevā**” ti.

Pubbe vuttanti “surucī” ti pubbe vuttaṃ, “ādiccova virocasī” ti **puna vuttaṃ**. “Cārudassano suvaṇṇavaṇṇosi” ti pubbe vuttaṃ, “kalyāṇadassano bhikkhu kañcanābhattaco” ti puna vuttanti imamattaṃ sandhāyāha “**uttaragāthāyapi eseva nayo**” ti. Sātīsayam uttamavaṇṇe vaṇṇetvā **uttamavaṇṇinoti** padena santam pakāsetīti āha “**uttamavaṇṇasampannassā**” ti. **Uttamasārathīti** seṭṭhapurisasārathī. Tattha tattha jambuvanasaṅḍamaṅḍitatāya jambudīpo “**jambusaṅḍo**” ti vuccati. **Issariyanti** cakkavattissariyaṃ.

Jātikhattiyāti jātimanto khattiyā. **Rājābhirājāti** ettha **abhi-saddo** pūjatthoti āha “**rājūnam pūjaniyo**” ti.

Appamāṇāti aparimāṇā lokadhātuyo. “Yāvatā pana ākaṅkheyyā” ti (a. ni. 3.81) hi vuttaṃ. **Dhammarājā anuttaroti** ettha vutta-anuttarabhāvaṃ “yāvatā (2.0183) hī” ti-ādinā pākaṭataram katvā dhammarājabhāvaṃ vibhāvetum “**svāhan**” ti-ādi vuttaṃ. **Dhammenāti** paṭivedhadhammena. Tenāha “**anuttarenevā**” ti. **Anuttarenāti** viṣiṭṭhena uttamena. Imasmim pakkhe **dhammenāti** paṭipattidhammenāti pi saṅgahati. **Pariyattidhammenāti** desanādhammena āṇācakkam pavattemīti yojanā. Desanāñāpaṭivedhañāṇavibhāgaṃ **dhammacakkameva vā**. **Appaṭivattiyanti** paṭivattitum asakkuṇeyyaṃ.

Tathāgatena jātoti tathāgatena hetunā ariyāya jātiyā jāto. Hetu-atthe karaṇavacanaṃ. **Anujātoti** ca vutte anu-saddassa vasena **tathāgatanti** ca upayogavacanameva hoti, so ca anu-saddo hetu-atthajotakoti āha “**tathāgataṃ hetum anujāto**” ti. Avaññātabbhāvena jātoti **avajāto** duppaṭipannattā. Tenāha “**dussilo**” ti. Tathā hi vuttaṃ kokālikam ārabha “purisantakali avajāto” ti. **Putto nāma na hoti** tassa ovādānusāsaniyaṃ aṭṭhitattā. **Evamāhā** Ti “anujāto tathāgatan” ti evamāha.

Vijjāti maggavijjā. Ukkaṭṭhaniddesena **vimuttīti** phalavimutti. Nanu ca maggo bhāvetabbena gahitoti? Saccaṃ gahito, sabbe ca pana satta dhammā abhiññeyyāti vijjāya abhiññeyyabhāvo vutto. Iminā vā nayena sabbesampi abhiññeyyabhāvo vutto evāti veditabbo. Phalena vinā hetubhāvasseva abhāvato **hetuvacana** **phalasiddhi**, nirodhassa ca sampāpanena maggassa hetubhāvo. Dukkassa nibbattanena taṇhāya samudayabhāvoti imamattaṃ saṅgahitameva atthato āpannattā. **Yuttahetunāti** yuttiyuttana hetunā **buddhabhāvaṃ sādheti** saccavinimuttassa bujhitabbassa abhāvato saccasambodhaneneva ca tassa ana-

vasesato buddhattā. Atthavacanañcetaṃ, payogavacanāni pana- brāhmaṇa, ahaṃ sammāsambuddho sabbathā aviparītaḍḍhamadesano, sammāsambuddhattā sabbattha aviparītamācikkhati yathāhaṃ sabbamaggadesakoti. Kiṃ pana bhagavā sayameva attano sammāsambuddhabhāvaṃ ārocetīti? Mahākaruṇāya aññesaṃ mahāvisayato. Tattha “ekomhi sammāsambuddho, sabbābhibhū sabba-vidūhamasmī”ti-ādīni (mahāva. 11; ma. ni. 1.285; 2.341; kathā. 405) suttapadāni idameva ca suttapadaṃ etassa atthassa sādhaḍḍhaṃ.

Sallakantanoti (2.0184) sallānaṃ samucchinnattā. **Rogassāti** kilesarogassa. **Tasmā**ti apunapavattipādanena tikicchanaṭṭo. Brahmaṃ vā seṭṭhaṃ sammāsambodhiṃ pattoti **brahmabhūto**. **Evam āgatāyāti** iminā-

“Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati;
tatiyā khuppiṇāsā te, catutthī taṇhā pavuccati.

Thinamiddhaṃ te pañcamāṃ thinamiddhaṃ te, chaṭṭhā bhīrū pavuccati;
sattamī vicikicchā te, makkho thambho te aṭṭhamaṃ.

Lābho siloko sakkāro, micchāladdho ca yo yaso;
yo cattānaṃ samukkaṃse, pare ca avajānati;

esā namuci te senā, kaṇhassābhīppahārīni”ti. (su. ni. 438-441);

Evam vuttaṃ navavidhaṃ senaṃ saṅgayhati. **Vase vattetvāti** samucchindanena anuppādatāpādanena vase vattetvā. **Kutoci abhayo** nibbhayo.

Sayameva daṭṭhabbanti yena yena adhigato, tena tena parasaddhāya gantabbaṃ hitvā asammohato paccavekkhaṇāññāneva sāmaṃ daṭṭhabbaṃ. Tenāha “**paccakkhan**”ti. Pasaṭṭhā diṭṭhi sandiṭṭhi. Yathā rathena jayatīti rathiko, evaṃ idaṃ maggabrahmacariyaṃ sandiṭṭhiyā jayatīti **sandiṭṭhikaṃ**. Atha vā diṭṭhanti dassanaṃ vuccati, diṭṭhameva sandiṭṭhaṃ, sandassananti attho. Sandiṭṭhaṃ arahatīti **sandiṭṭhiko** yathā vatthayugaṃ arahatīti vatthayugiko. Sandiṭṭhikaṃ phaladānaṃ sandhāya nāssa kāloti akālaṃ, akālemeva **akālikaṃ**, na kālantaraṃ khepetvā phalaṃ deti, attano pana pavattisamanantareva phalaṃ detīti attho. Atha vā attano phalappadāne pakatṭho kālo patto assāti kālikaṃ, lokiyo kusaladhammo, idaṃ pana samanantaraphalattā na kālikaṃ.

400. “Mahāyaññaṃ pavattayī”ti-ādīsu kevalaṃ dānadhammādīsu yaññāpariyāyasambhavato “**brāhmaṇānaṃ yaññābhāvato**”ti vuttaṃ. Brāhmaṇā hi “aggimukhā devā”ti aggijuhanapubbakaṃ yaññaṃ vidahanti. Tenāha “**aggijuhanappadhānāti attho**”ti “bhūrbhuva: sva:” iti **sāvittī** pubbakattā **mukhaṃ** Pubbaṅgamaṃ (2.0185). “Mukhamiva mukhan”ti-ādīsu viya idhāpi padhānapariyāyo mukhasaddoti dassento “**manussānaṃ seṭṭhato rājā ‘mukhan’ti vutto**”ti āha. **Ādhāratoti** ogāhantīnaṃ nadīnaṃ ādhārabhāvato **paṭisaraṇato** gantabbaṭṭhānabhāvato. **Saññāṇatoti** candayogavasena ajja asukanakkhattanti paññāyanato. **Ālokakaraṇatoti** nakkhattāni abhibhavitvā ālokakaraṇato. **Sommabhāvatoti** sītahimavāsītavātūpakkarabhāvato. **Tapantānanti** dīpasikhā aggijālā asanivicakkanti evamādīnaṃ vijjalantānaṃ. **Āyamukhaṃ** aggadakkhiṇeyyabhāvena.

Dibbacakkhu dhammacakkhu paññācakkhu buddhacakkhu samantacakkhūti imehi **pañcahi cakkhūhi**. **Te saraṇassāti** te saraṇassa ca, te saraṇabhāvamūla-

kattā itaradvayassa ca, yathāvutta te-padena vuttatthato parassa cāti attho. Idam vuttam hoti- “te tuyham, itarassa ca saraṇassa aho ānubhāvo”ti. Āvuttivasena vā **te saraṇassāti** ettha attho vibhāvetabbo- tuyham saraṇabhūtassa ca itarasaraṇassa ca ānubhāvoti. Sesam suviññeyyameva.

Selasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Assalāyanasuttavaṇṇanā

401. Aññamaññavisitṭhattā visadisam rajjam virajjam, virajjato āgatā, tattha jātāti vā **verajjakā**, evam jātā kho pana te, yasmā vatthābharaṇādivibhāgena nānapakārā honti, tasmā vuttam “**nānāverajjakānan**”ti. Aṭṭhakathāyam pana verajja-sseva vasena nānapakāratā vuttā. **Yaññupāsanādināti** yaññānubhavanamanta-jjhenadakkhiṇapariyesanādinā. **Catuvaṇṇasādhāraṇanti** khattiyādīnam catunnam vaṇṇānam sādharmaṇam saṃsārasuddhipāpatassanam. **Nhānasuddhiyāti** titthasamuddakhātesu mantajappanapubbakam sāyaṃtatiya-udakorohanādinhānasuddhiyā. **Bhāvanāsuddhiyāti** paramajotibhūtāya purisabhāvanāsaṅkhātāya suddhiyā. **Vāpitasiroti** oropitakeso. Tameva hi siro vāpitanti vuccati.

Sabhāvavādīti (2.0186) yathābhūtavādī. **Pabbajantāti** brāhmaṇapabbajjam upagacchantā, tasmā brāhmaṇānam pabbajjāvidhānam sikkhantena bhotā “brāhmaṇāva sujjhanti, no abrāhmaṇā”ti ayaṃ vidhi sahetuko sa-upādāno sakkaccam uggahito, **tasmā tuyham parājayo natthi ...pe... evamāhaṃsu.**

402. **Laddhibhīdanatthanti** “brāhmaṇāva brahmuno puttā orasā mukhato jātā brahmajā”ti evam pavattaladdhiyā viniveṭhanattham. **Puttapaṭilābhatthāyāti** “evam mayaṃ pettikam iṇadhāram sodheyyāmā”ti laddhiyam ṭhatvā puttapaṭilābhatthāya. Ayañhettha adhammikānam brāhmaṇānam ajjhāsayo. **Nesanti** brāhmaṇānam. **Saccavacanam siyāti** “brahmuno puttā”ti-ādivacanam saccam yadi siyā **brāhmaṇīnam ...pe... bhaveyya**, na cetam atthi. Mahābrahmuno mukhato jātoti vādachedakavādo **mukhatojātaccekavādo**. Assalāyanoviññū jātiko “nirakkhepaṃ samaṇena gotamena vuttan”ti jānantopi sahatānam brāhmaṇānam cittānurakkhanattham “**kiñcāpi bhavam gotamo**”ti-ādimāha.

403. Idāni brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇoti vādam bhinditum “**sutam te yonakakambojesū**”ti-ādi āraddham. Yadi brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo, sabbattha brāhmaṇova seṭṭho bhaveyya, atha kasmā yonakakambojādijanapadesu brāhmaṇānam seṭṭhabhāvo natthi? Evañhi tattha vaṇṇā, tasmā “brāhmaṇova seṭṭho”ti laddhimattametam. Tesu hi janapadesu janā ekajjam sannipatitvā sammantayitvā katikam akaṃsu, dāsam sāmikam katvā itare sabbe tam pūjetvā tassa vase vattanti, yo tesam ayyo hoti itare sabbe tassa dāsā honti, te katipayasamvaccharātikkena tassa kiñci dosam disvā tam tato ṭhānato apanetvā aññam ṭhapenti, iti so **ayyo hutvā dāso hoti**, itaro **dāso hutvā ayyo hoti**, Evaṃ tāva keci “ayyo hutvā dāso hoti, dāso hutvā ayyo hoti”ti ettha attham vadanti. **Aṭṭhakathāyam** pana purimavase-

neva tamatthaṃ dassetuṃ “**brāhmaṇo sabhariyo**” ti-ādi vuttaṃ. Vayappatte putte asatīti idaṃ vakkhamānassa dārakassa dāyajjasāmikabhāvassa tāva dassanaṃ. **Mātito suddhoti** ettha (2.0187) yo mātito suddhattā ayyo, pitito asuddhattā dāso hoti, so eva pitito asuddhattā dāso hutvā mātito ayyo hotīti jātiṃ sambhedeti. Sova sabbena sabbaṃ hotīti na sakkā vattunti apare. **Ko thāmoti** mahante lokasanni-vāse anamatagge atīte kāle itthīnaṃ vā citte anavaṭṭhite dāsā dāsā eva honti, ayyā ayyā eva hontīti ettha ko ekantiko sahetuko avassayo, tassa sādako siddhanto, kiṃ nidassananti attho.

404. Sukkacchedakavādo nāmāti “brāhmaṇova sukko vaṇṇo” ti evaṃ vutto sukkacchedakavāro nāma.

408. Sabbasmiṃ aggikiccaṃ karonteti etena yathā yato kutoci nissayato uppanno aggi-upādānasampanno aggikiccaṃ karoti, evaṃ yasmiṃ kasmiñci dāsakule jāto upanissayasampanno sammāpaṭipajjamāno saṃsārato sujjhati evāti dasseti.

409. Pādasikavaṇṇoti antarāḷavaṇṇo. **Etesanti** khattiyakumārena brāhmaṇakaññāya uppannaputto, brāhmaṇakumārena khattiyakaññāya uppannaputtoti etesaṃ dvinnam māṇavakānaṃ. **Matakabhatteti** mate uddissa katabhatte. **Thālipāketi** katamaṅgalabhatte.

410. Tumheti jātisāmaññato māṇavaṃ brāhmaṇehi saddhiṃ ekajjhaṃ saṅgaṇhanto āha. **Ko nu khoti** avamsiro isivādo, tesam brāhmaṇisīnaṃ asāmatthiyadaśsanena jātiyā appamāṇataṃ vibhāvetuṃ gāmadārakavesena upagacchi. Tena vuttaṃ “**gāmaṇḍalarūpo viyā**” ti. **Koṇḍadamakoti** adantadamako.

411. Janetīti janikā janetti. **Janako pitāti** etthāpi eseva nayo. **Gandhabbapañhanti** gandhabbassa mātukucchiyaṃ uppajjanakasattassa khattiyabhāvādi-puccham. **Dabbigahaṇasippampi** ekā vijjā veditabbā. Tattha kira kusalo yaṃ kiñci āhārūpagapaṇṇapupphaphalabījaṃ antamaso elālukampi gahetvā bhesajjehi yojetvā pacanto sappimadhuphāṇitehi samānaraṣaṃ katvā sampādetuṃ (2.018 sakkoti, puṇṇopi tādiso, tena ñātaṃ tvaṃ dabbigahaṇasippamattampi na jānāsīti sambandho. **Saddhoti** kammaphalasaddhāya saddho, pothujanikeneva ratanattayapasādena **pasanno**. Tenevāha- “**upāsakaṃ maṃ bhavaṃ ...pe... saraṇaṃ gataṃ**” ti.

Assalāyanasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā

412. Khemiyā nāma rañño deviyā ropitattā taṃ ambavanaṃ **khemiyambavananti** vuccatīti vadanti. **Dhammikoti** dhammayutto sabbasova adhammaṃ pahāya dhamme ṭhito. Paribbajati pabbajati etenāti **paribbajo**, gharāvāsato nikkhamanapubbakaṃ liṅgaggahaṇavasena silasamādānaṃ. **Etthāti** etasmiṃ paribbaje. **Sabhāvoti** taṃ paribbājaniyaṃ, tehi tehi paribbājakehi anuṭṭhātabbo paṭipattidhammasaṅkhāto sabhāvo. **Dhammova pamāṇanti** etena mayaṃ ahirimanā cittassa yathā-upaṭṭhitaṃ kathema, tasmā taṃ appamāṇaṃ, yo panettha avitatho dhammo, tadeva pamāṇaṃ. Adhigatapaṭipattisaṅkhāto sabhāvo atthi, tassa tumhehi tumhehi **bahunā** nānāsandassanādi **kammena idha bhavitabbaṃ**, bahudevetha vattabbanti adhippāyo.

414. Sārattarattāti sārājjanavasena rattā, bahularāgavasena abhirattāti attho. Attanā ñāpetabbamatthaṃ anuggahāpeti bodhetīti anuggaho, ñāpitakāraṇaṃ, saha anuggahenāti **sānuggahā**. Tenāha “**sakāraṇā**” ti. Kiṃ pana taṃ kāraṇaṃ? Imassādhippāyo “natthi dhammiko paribbajo” ti mayā vutto, addhā panāyasmā udeno yāthāvato dhammikaṃ paribbajaṃ me ācikkhatīti. Tenāha “**vuttañhetan**” ti-ādi.

421. Sabbamidaṃ thāvarajaṅgamaṃ purisakataṃ, tasmā yaṃ kiñci katvā attā poseṭabbo rakkhittabboti lokāyatanissito nītimaggo ghoṭamukhakanto, tasmā āha “**etassa kira jānanaṣippe**” ti-ādi. **Sagge** (2.0189) **nibbatto nāma natthi** akattabba-

meva karaṇato. Devalokapariyāpannadhanaṃ manussānaṃ upakappapuññābhā-
vato pubbe attanā nihitadhanaṃ “**asuke cā**” ti ācikkhitvā gato. Sesam suviññeyya-
meva.

Ghoṭamukhasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Caṅkīsuttavaṇṇanā

422. Tasminti sālavane. Uttarena opāsādanti opāsādagāmassa uttaradisāyaṃ. Uttarenā Ti **ena**-saddayogena hi **opāsādanti** upayogavacanaṃ. **Ajjhāvasatī**ti ettha adhi-ā-saddānaṃ anattantarataṃ hadaye katvā āha “**vasatī**” ti. Idāni tesaṃ attha-visesabhāvitam dassento “**abhibhavitvā vā āvasatī**” ti-ādīmāha. **Etthā**ti opāsāda-pade. **Sattussadanti**-ādīsu pana kathanti āha- “**tassa anuppayogattāva sesapadesū**” ti. Upa-anu-adhi-iti-evaṃ-pubbake vasanakiriyayāṭṭhāne upayogavacanameva pāpuṇātīti saddavidū icchantīti āha “**lakkhaṇaṃ saddasatthato pariyesitabban**” ti. Tathā hi vuttaṃ “**upasaggavasena panettha bhummatthe upayogavacanaṃ vedi-tabban**” ti. Ussadatā nāmettha bahulatāti taṃ bahulataṃ dassetuṃ “**bahujanan**” -ti-ādi vuttaṃ. **Āvajjitvā**ti parikkhipivā.

Raññā viya bhuñjitabbanti vā **rājabhoggaṃ. Rañño dāyabhūtanti** kulaparampa-rāya bhoggabhāvena raññā laddhadāyabhūtaṃ. Tenāha “**dāyajjanti attho**” ti. Rājanīhārena paribhuñjitabbato uddhaṃ paribhogalābhassa seṭṭhadeyyatā nāma natthīti āha- “**chattaṃ ussāpetvā rājasaṅkhepena paribhuñjitabban**” ti. **Titthapabbatādīsū**ti nadītitthapabbatapādagāmadvāra-aṭavīmukhādīsu. **Nissaṭṭhapariccattanti** muttacāgavasena pariccattaṃ katvā. **Etesaṃ brāhmaṇagahapatikānaṃ.**

423. Ti sannipatitā. Yo koci viññūnaṃ icchito paṇho, tassa pucchitassa yāthā-vato kathanasamattho **pucchitapañhabyākaraṇasamattho.** Kulāpadesādīnā mahatī mattā etassāti mahāmatto.

424. Teti (2.0190) “nānāverajjakā” ti vuttabrāhmaṇā. “Ubhato sujāto” ti (dī. ni. ṭi. 1.303; a. ni. ṭi. 3.5.134) ettake vutte yehi kehici dvīhi bhāgehi sujātata viññāyeyya, sujātasaddo ca “sujāto cārudassano” ti-ādīsu (ma. ni. 2.399; su. ni. 553; theragā. 818) ārohapariṇāhasampattipariyāyoti jātivaseneva sujātataṃ vibhāvetuṃ “**mātito ca pitito cā**” ti vuttaṃ. Anorasaputtavasena pi loke mātupitusamaññā dissati, idha panassa orasaputtavaseneva icchīyatīti dassetuṃ “**saṃsuddhagahaṇiko**” ti vuttaṃ. Pitā ca mātā ca pitaro, pitūnaṃ pitaro pitāmahā, tesaṃ yugo pitāmahayugo, tasmā **yāva sattamā pitāmahayugā**ti evamettha attho daṭṭhabbo. Yugasaddo cettha ekasesanayena daṭṭhabbo “yugo ca yugo ca yugā” ti. Evañhi tattha tattha dvinnaṃ gahitameva hoti. Tenāha- “**tato uddhaṃ sabbepi pubbapurisā pitāmahaggahaṇe-neva gahitā**” ti. **Purisaggahaṇa**ñcettha ukkaṭṭhaniddesavasena katanti daṭṭhabbaṃ. Evañhi “mātito” ti pālivacanaṃ samatthitaṃ hoti. **Akkhittoti** appattakhepo. **Anava-kkhitto** Ti saddhathālipākādīsu na avakkhitto. **Jātivādenāti** hetumhi karaṇavacanaṃ ti dassetuṃ “**kena kāraṇenā**” ti-ādi vuttaṃ. Ettha ca **ubhato ...pe... pitāmaha-**

yugāti etena brāhmaṇassa yonidosābhāvo dassito saṃsuddhagahaṇikabhāvaki-ttanato. **Akkhittoti** iminā kiriyāparādhābhāvo. Kiriyāparādhena hi sattā khepaṃ pāpuṇanti. **Anupakuṭṭhoti** iminā ayuttasaṃsaggābhāvo. Ayuttasaṃsaggampi hi paṭicca sattā akkosam labhanti.

Issaroti adhipateyyasaṃvattaniyakammaphalena isanasīlo. Sā panassa issa-ratā vibhavasampattipaccayā pākaṭā jātāti aḍḍhatāpariyāyabhāvena vadanto “**aḍḍhoti issaro**” ti āha. Mahantaṃ dhanamassa bhūmigatañceva vehāsaṭṭhañcāti **mahaddhano**. **Tassāti** tassa tassa. **Vadanti** “anvayato byatirekato ca anupasaṅka-manakāraṇaṃ kittemā” ti.

Adhikarūpoti visiṭṭharūpo uttamasarīro. Dassanaṃ arahatīti **dassaniyo**. Tenāha “**dassanayoggo**” ti. Pasādaṃ āvahatīti **pāsādiko**. Tenāha “**cittapasādajananato**” ti. **Vaṇṇassāti** vaṇṇadhātuyā (2.0191). **Sarīranti** sannivesavisitṭho karacaraṇagīvāsī-sādi avayavasamudāyo, so ca saṅghānamukhena gayhatīti “**paramāya vaṇṇapo-kkharatāyāti paramāya ...pe... sampattiyā cā**” ti vuttaṃ. Sabbavaṇṇesu suvaṇṇa-vaṇṇova uttamoti vuttaṃ “**seṭṭhena suvaṇṇavaṇṇena samannāgato**” ti. Tathā hi buddhā cakkavattino ca suvaṇṇavaṇṇāva honti. **Brahmavacchasī** Ti uttamasarī-rābho suvaṇṇābhoti attho. Imameva hi atthaṃ sandhāyāha “**mahābrahmuno sarīra-sadisena sarīrena samannāgato**” ti. Na brahmujugattataṃ. **Akhuddāvākāso dassa-nāyāti** ārohapariṇāhasampattiyā avayavapāripūriyā ca dassanāya okāso na khuddako. Tenāha “**sabbānevā**” ti-ādi.

Yamaniyamalakkhaṇaṃ **sīlamassa atthīti sīlavā**, taṃ panassa rattaññutāya **vuddhaṃ vadḍhitam sīlam assa atthīti vuddhasīlī**, tena ca sabbadā samāyogato **vudḍhasīlena samannāgato**. **Pañcasīlamattameva sandhāya vadanti** tato paraṃ sīlassa tattha abhāvato tesaṅca ajānanato.

Ṭhānakaraṇasampattiyā sikkhāsampattiyā ca katthacipi anūnatāya parimaṇḍa-lapadāni byañjanāni akkharāni etissāti **parimaṇḍalapadabyañjanā**. Atha vā pajjati attho etenāti padaṃ, nāmādi, yathādhippeta matthaṃ byañjetīti byañjanaṃ vākyaṃ, tesaṃ paripuṇṇatāya **parimaṇḍalapadabyañjanā**. Atthañāpanasādhanatāya vācāva karaṇanti **vākkaraṇaṃ**, udāharaṇaghoso. **Guṇaparipuṇṇabhāvena** tassa brāhmaṇassa, tena vā bhāsītabba-atthassa. **Pūre** puṇṇabhāve. **Pūreti** ca puri-masmiṃ atthe ādhāre bhuttaṃ, dutiyasmiṃ visaye. **Sukhumālattanenāti** iminā tassā vācāya mudusaṅhabhāvamāha. **Apalibuddhāya** pittasemhādīhi. **Sanditṭhaṃ** sabbaṃ dassetvā viya ekadesakathanaṃ. **Vilambitaṃ** saṅkamaṃ cirāyitvā kathanaṃ. “Sandiddhivilambitādī” ti vā pāṭho. Tattha **sandiddhaṃ** sandehajanaṃ. **Ādi-sa-ddena** khalitānukaḍḍhitādiṃ saṅgaṇhāti. **Ādimajjhapariyosānaṃ pākaṭaṃ katvāti** iminā cassa vācāya atthapāripūriṃ vadanti.

425. Sadisāti ekadesena sadisā. Na hi buddhānaṃ guṇehi sabbathā sadisā kecipi guṇā aññesu labbhanti. **Itareti** attano guṇehi asadisaguṇe. **Idanti** idaṃ attha-jātaṃ. **Gopadakanti** gāviyā pade ṭhita-udakaṃ. **Kulapariyāyenāti** kulānukkamena.

Tatthāti (2.0192) mañcake. **Sīhaseyyaṃ kappesīti** yathā rāhu asurindo āyāmato vitthārato ubbedhato ca bhagavato rūpakāyassa paricchedaṃ gahetuṃ na sakkoti, tathārūpaṃ iddhābhisaṅkhāraṃ abhisaṅkharonto sīhaseyyaṃ kappesi.

Parisuddhaṭṭhena ariyanti āha “**ariyaṃ uttamaṃ parisuddhan**” ti. **Anavajjaṭṭhena kusalaṃ**, na sukhavipākaṭṭhena. Katthaci **caturāsīti pāṇasahassāni** katthaci **apari-māṇāpi devamanussā** yasmā catuvīsatiyā ṭhānesu asaṅkhyeyyā aparimeyyā **maggaphalāmatam pivanti**. Koṭisatasahassādiparimāṇenapi bahū eva. Tasmā anuttarācārasikkhāpanavaseneva bhagavā **bahūnaṃ ācariyo**. Teti kāmarāgato aññe bhagavatā pahīnakilese.

Apāpapurekkhāroti apāpehi purakkharīyati, na vā pāpaṃ purato karotītipi apāpapurekkhāroti imamatthaṃ dassetuṃ “**apāpe nava lokuttaradhamme**” ti-ādi vuttaṃ. Tattha **apāpeti** pāpapapaṭipakkhe pāparahite ca. Brahmani bhavā, brahmuno vā hitā garukaraṇādinā, brahmānaṃ vā maggaṃ jānātīti brahmaññā, tassā **brahma-ññāya pajāya**.

Tiroraṭṭhā tirojanapadāti ettha rajjaṃ raṭṭhaṃ rājanti rājāno etenāti katvā. Tade-kadesabhūtā padesā pana janapado janā pajjanti ettha sukhajīvikaṃ pāpuṇantīti katvā. Pucchāya dosaṃ sallakkhetvāti sambandho. **Bhagavā vissajjeti** tesaṃ upa-nissayasampattiṃ cintetvāti adhippāyo. **Navakāti** āgantukabhāvena amhākaṃ abhinavā.

426. Opātetī nippātetīti attho. Tathābhūto ca tattha pesitā hotīti vuttaṃ “**pavesetī**” -ti. **Sampurakkharontīti** sakkaccaṃ pubbaṅgamaṃ karonti. Tenāha “**purato katvā vicarantī**” ti.

427. Sudde bahi katvā raho sāsitaḥṭṭhena mantā eva taṃtaṃ-atthapaṭipattihe-tutāya padanti **mantapadam** vedaṃ. Tenāha “**vedo**” ti. **Evam kirāti paramparabhā-vena ābhatanti**

ācariyaparamparāya ābhataṃ. **Pāvacaṇasaṅkhātasampattiyā**ti (2.0193) pamukha-
vacanamhi udattādisampattiyā. **Sāvitti-ādīhi chandabandhehi vaggabandhehi**
cāti gāyattī-ādīhi ajjhāyānuvākādīhi chandabandhehi ca vaggabandhehi ca. **Sampā-**
detvāti padasampattiṃ ahāpetvā. **Pavattāro**ti vā pāvacaṇavasena vattāro. **Sajjhāyi-**
tanti gāyanaṇavasena sajjhāyitaṃ, taṃ pana padeneva icchitanti āha “**padasampatti-**
vasenā”ti. **Aññesaṃ vuttanti** pāvacaṇavasena aññesaṃ vuttaṃ. **Rāsikatanti** iruve-
dayajurvedasāmavedādivasena, tatthāpi paccekaṃ mantabrahmādivasena ajjhāyā-
nuvākādivasena rāsikataṃ. **Dibbena cakkhunā oloketvā**ti dibbacakkhuparibha-
ṇḍena yathākammūpagañāṇena sattānaṃ kammassakataṃ, paccakkhato dassa-
naṭṭhena dibbacakkhusadisena pubbenivāsañāṇena atitakappe brāhmaṇānaṃ
mantajjhenavidhiṅca oloketvā. **Pāvacaṇena saha saṃsandetvā**ti kassapasammā-
sambuddhassa yaṃ vacanaṃ vaṭṭasannissitaṃ, tena saha aviruddhaṃ katvā. Na
hi tesāṃ vivaṭṭasannissito attho paccakkho hoti. **Aparāpareti** aṭṭhakādīhi aparā-
pare, pacchimā okkākarājakālādīsu uppannā. **Pakkipitvā**ti aṭṭhakādīhi ganthita-
mantapadesu kilesasannissitapadānaṃ tattha tattha pade pakkipanaṃ katvā.
Viruddhe akāṃsūti brāhmaṇadhammikasuttādīsu (khu. ni. brāhmaṇadhammika-
suttaṃ) āgatanayeneva saṃkilesikatthadīpanato paccaṇikabhūte akāṃsu.

428. Paṭipāṭiyā ghaṭitāti paṭipāṭiyā sambaddhā. **Paramparasāṃsattā**ti ādāni-
yāya yaṭṭhiyā saṃsattā. Tenāha “**yaṭṭhiggāhakena cakkhumatā**”ti. **Purimassā**ti
maṇḍalākārena ṭhitāya andhaveṇiyā sabbapurimassa hatthena sabbapacchi-
massa kacchaṃ gaṇhāpetvā. **Divasampī**ti anekadivasampi. Cakkhussa anāgata-
bhavaṃ ṇatvā yathā-akkantaṭṭhāneyeva anupatitvā akkamaṇava sallakkhetvā
“**kahaṃ cakkhumā kahaṃ maggo**”ti pariveditvā.

Pāḷi-āgatesu dvīsūti saddhā anussavoti imesu dvīsu. **Evarūpeti** yathā saddhānu-
ssavā, evarūpe eva paccakkhagāhinoti attho. **Tayoti** ruci-ākāraparivitakkadiṭṭhini-
jjhānakkhantiyo. **Bhūtavipākā**ti bhūtatthaniṭṭhāyakā adhippetatthasādhakā, vutta-
vipariyāyena abhūtatthavipākā veditabbā (2.0194). **Etthā**ti etesu saddhāyitādiva-
tthūsu. **Ekaṃseneva niṭṭhaṃ gantaṃ nālaṃ** anekantikattā saddhādiggāhassa.
Upari pucchāya maggaṃ vivarivā ṭhapesi saccānurakkhāya ṇātukāmatāya uppā-
ditattā. Passati hi bhagavā- mayā “saccamanurakkhatā ...pe... niṭṭhaṃ gantaṃ”ti
vutte saccānurakkhaṇaṃ ṇātukāmo māṇavo “kittāvata”ti-ādinā pucchissati, tassa
taṃ vissajjetvā saccānubodhe pucchāya avasaraṃ datvā tassa upanissaye upakā-
radhamme kathessāmīti. Tena vuttaṃ- “upari pucchāya maggaṃ vivarivā ṭhape-
sī”ti.

430. Attānaññeva sandhāya vadati, yato vuttaṃ pāḷiyaṃ- “yaṃ kho panāyamā-
yasmā dhammaṃ deseti, gambhīro so dhammo duddaso duranubodho”ti-ādi.
Lubbhantīti **lobhaniyā** yathā “apāyagamanīyā”ti āha “**lobhaniyesu dhammesūti**
lobhadhammesū”ti. Yathā vā rūpādīdhammā lobhaniyā, evaṃ lobhoti āha “**lobhani-**
yesu dhammesūti lobhadhammesū”ti. Tenevāha- “yaṃ loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ,
etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisaṃmānā nivisati”ti (dī. ni. 2.400; ma.
ni. 1.133; vibha. 203). Ese nayo sesapadadvayepi.

432. Nivesetīti ṭhapeti paṭṭhapeti. Payirupāsatiti upaṭṭhānavasena upagantvā

nisīdati. Suyyati etenāti **sotanti** āha “**pasādasotan**”ti. Tañhi savanāya odahita-
bbanti. **Dhāreti** sandhāreti tattheva manam ṭhapeti. **Atthatoti** yathāvuttassa
dhammassa atthato. **Kāraṇatoti** yuttito hetudāharaṇehi upapattito. **Olokananti** eva-
metanti yathāsabhāvato paññācakkhunā daṭṭhabbatam khamanti, tañca maha-
ntassa maṇino pajjalantassa viya āvikatvā atthassa citte upaṭṭhānanti āha “**idhā**”-
ti-ādi. **Kattukamyatāchandoti** kattukāmatāsaṅkhāto kusalacchando. **Vāyamatīti-ā-**
dito catunnampi vīriyānam vasena vāyāmaṃ parakkamaṃ karoti. **Maggapadhānam**
padahatīti maggāvahaṃ maggapariyāpannañca sammappadhānam padahati,
padahanavasena taṃ paripūreti. **Paramasaccanti** amoghadhammattā paramattha-
saccaṃ. **Sahajātanāmakāyenāti** maggapaññāsahajātanāmakāyena. **Tadevāti**
tadeva paramasaccaṃ nibbānam. Tenevāha- “**sacchikiriyābhisamayena vibhūtam**
pākaṭam karonto passatī”ti.

433-4. Maggānubodhoti (2.0195) maggapaṭipāṭiyā bodho bujžhanaṃ, yesaṃ kile-
sānam samucchindanavasena maggappaṭivedho, tesam paṭipassambhanava-
sena pavattamānam sāmāññaphalam, maggena paṭividdhāni saccāni, paramattha-
saccameva vā anurūpabujžhananti adhippāyo. “**Saccānuppattīti phalāsacchikiriyā**”-
ti vuttam. Evañhi sati heṭṭhā vuttā saddhāpaṭilābhādayo dvādasa dhammā saccā-
nuppattiyā upakārā honti, tasmā vuttam “**tesamevāti heṭṭhā vuttānam dvādasanna-**
n”ti. **Nāyam** “tesamevā”ti padassa **attho**. Satipi kusalavipākādibhāvena nānatte
vatthārammaṇabhūmikiccādivasena pana sadisāti upāyatova maggadhammā āse-
vitā bahulikātā phalabhūtāti vattabbatam arahatīti taṃsadise tabbohāram katvā
“**tesam maggasampayuttadhammānan**”ti vuttam. Evañhi āsevanāgahaṇam sama-
tthitam, na aññathā. Na hi ekacittakkhaṇikānam maggadhammānam āsevanā,
bahulikammaṃ vā atthīti. **Tulanāti** vipassanā. Sā hi vuṭṭhānagāminibhūtā magga-
ppadhānassa bahukārā tassa abhāve maggappadhānasseva abhāvato, evaṃ
ussāho tulanāya chando ussāhassa bahukāroti-ādinā heṭṭhimassa uparimūpakā-
ratam suviññeyyamevāti āha- “**iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo**”ti.
Sesaṃ suviññeyyameva.

Caṅkīsuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Esukārisuttavaṇṇanā

437. Koṭṭhāsanti maṃsabhāgaṃ. **Laggāpeyyunti** nhārunā vā vākena vā
bandhitvā purisassa hatthe vā vasanagehe vā olambanavasena bandheyyuṃ.
Satthadhammanti satthikesu satthavāhena paṇetabbaṃ āṇādhammaṃ. **Tassa**
nikkhamanattanti taṃ mūlam satthikehi nittharaṇattham. **Pāpaṃ assāti** paricara-
ntassa pāricariyāya ahitamva assa. Tenāha “na seyyo”ti. **Uccakulīnā**dayo dutiya-
vārādīhi vuccanti, idha upadhivipattisampattiyo pāpiyādipadehi vuttāti adhippāyo.
Tenāha- “**pāpiyoti pāpako lāmako attabhāvo assā**”ti. **Seyyaṃsoti** hitakoṭṭhāso,
hitasabhāvoti attho. **Uccakulīnatāti** karaṇatthe paccattavacananti āha “**uccākulīna-**

ttenā”ti. “Vaṇṇo na khiyetha tathāgatassā”ti-ādīsu (2.0196) (dī. ni. aṭṭha. 1.305; 3. 141; ma. ni. aṭṭha. 2.425; udā. 53; apa. aṭṭha. 2.7.20; bu. vaṃ. aṭṭha. 4.4; cariyā. aṭṭha. 1.nidānakathā; 2pakiṇṇakakathā; dī. ni. ṭī. 1.ganthārambhakathāvaṇṇanā; saṃ. ni. ṭī. 1.2.1; a. ni. ṭī. 1.1.1; vajira. ṭī. ganthārambhakathāvaṇṇanā; sāratta. ṭī. 1.ganthārambhakathāvaṇṇanā; netti. ṭī. ganthārambhakathāvaṇṇanā; ma. ni. ṭī. 1. 1) viya **vaṇṇasaddo** idha pasamsāpariyāyoti āha “**vessopi hi uḷāravaṇṇo hoti**”ti.

440. “Niravo padasaddo soḷāragottassa akiṇṇamattikāpatto tiṭṭheyya asaṅgacārī”ti vuttattā **bhikkhā caritabbāva**, ayaṃ tesaṃ kuladhammoti adhippāyo. **Haritvāti** apanetvā. **Sattajīvo** sattavāṇijako. Gopeti rakkhatīti **gopo**, ārakkhādhikāre niyutto. Asanti lūnanti tenāti **asitaṃ**, lavittaṃ. Vividhaṃ bhāraṃ ābhañjanti olambanti etthāti **byābhaṅgī**, kājaṃ.

441. Anussarato Ti anussaraṇahetu kulavaṃsānussaraṇakkhaṇe khattiyoti-ādinā **saṅkhyāṃ gacchati**. Tenāha “**porāṇe ...pe... anussariyamāne**”ti. Uccanīcattā-jānanatthañca kulavavatthānaṃ kataṃ hotīti khattiyādikulakammunā tesaṃ catunnaṃ vaṇṇānaṃ sandhanaṃ jīvikaṃ paññapenti brāhmaṇā, tathāgato pana lokuttaradhamameva purisassa sandhanaṃ paññapeti tena sattassa lokagga-bhāvasiddhito. Sesaṃ suviññeyyameva.

Esukārīsuttavaṇṇanā līnatthappakāsanā samattā.

7. Dhanañjānisuttavaṇṇanā

445. Rājagahaṃ parikkhipivā ṭhitapabbatassāti paṇḍavapabbataṃ sandhāyāha. Rājagahanagarassa dakkhiṇadisābhāge pabbatassa samīpe ṭhito janapado **dakkhiṇāgiri**. Taṇḍulapuṭakānaṃ pāli etthāti **taṇḍulapāli**. Tassa (2.0197) kira dvārasamīpe taṇḍulavāṇijā taṇḍulapasibbake vivarivā paṭipāṭiyā ṭhapetvā nisīdanti, tenassa “**taṇḍulapālidvāraṇ**”ti samaññā ahoṣi. **Sabbameva sassam gaṇhā-tīti** daliddakassakānaṃ divasaparibbayaṃmattameva vissajjetvā sabbameva āyato nipphannaṃ dhaññaṃ gaṇhāti. **Mandasassānīti** mandanipphattikāni sassāni.

446. Iminā nayanāti dāsakammakarassa nivāsanabhattavettanānuppādānena maṅgaladivasesu dhanavatthālaṅkāraṇuppādānādinā ca **posetabbo**. Mittāmaccānaṃ piyavacana-atthacariyāsamānattatādi **mittāmaccakaṇṇiyaṃ kattabbaṃ**, tathā **ñātisālohitānaṃ**. Tattha āvāhavivāhasambaddhena “amhākaṃ ime”ti ñāyantīti **ñātī**, mātāpitādisambaddhatāya samānalohitāti **sālohitā**. Sammā dadantesupi asajjanato natthi etesaṃ tithīti **atithi**, tesaṃ attanā samānaparibhogavasena **atithi-kaṇṇiyaṃ kātabbaṃ**, atithibalīti attho. Ñātakabhūtapubbā pettivisayaṃ upagatā **pubbapetā**, dakkhiṇeyyesu kālena kālaṃ dānaṃ datvā tesaṃ uddisanaṃ **pubbapetakaraṇiyaṃ**, petabalīti attho. Gandhapupphavilepanajālābhattehi kālena kālaṃ devatānaṃ pūjā **devatākaraṇiyaṃ**, devatābalīti attho, rājakiccakaraṇaṃ upaṭṭhānaṃ **rājakaraṇiyaṃ**. **Ayampi kāyoti** attano kāyaṃ sandhāya vadati. Ima-matthaṃ sandhāyāha “**iminā nayena attho veditabbo**”ti.

447. **Pañca dussīlyakammānī** niccasīlapaṭipakkhadhammā. Dasa akusalakammāpathadhammā **dasa dussīlyakammāni**. Adhammacārī eva **visamacārī** kāyavisamādicaraṇatoti **visamacārīpadassa** attho viṣuṃ na vutto.

448-453. **Osaranti** apasakkanti, khīyantīti attho. Tenāha “**parihāyanti**” ti. **Abhisaranti** abhivaḍḍhanavasena pavattanti. Tenāha “**vaḍḍhanti**” ti. **Tatrāti** brahmaloke. **Assāti** brahmaloke uppannassa dhanañjānissa. **Tato paṭṭhāyāti** yadā bhagavatā “eso, bhikkhave, sārīputto” ti-ādi vuttaṃ, tato paṭṭhāya. **Catusaccavinimuttanti** niddhāretvā vibhajitvā vuccamānehi saccehi vimuttaṃ. Atthato pana tato pubbepi **saccavimuttaṃ kathaṃ na kathesi** yeva saccavimuttassa niyyānassa abhāvato.

Dhanañjānisuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

8. Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā

454. **Jātiṃ** (2.0198) **sodhetukāmā honti**ti sahavāsīnaṃ brāhmaṇānaṃ kiriyā parādhena vā asārūppattena vā jātiyā upakkilesaṃ āsaṅkāya taṃ sodhetukāmā honti. **Mante sodhetukāmā honti**ti mantavacane ācariyamaticodanāya aññena vākyena kenaci kāraṇena saṃsaye uppanne taṃ sodhetukāmā honti. **Antarāti** vemajjhe, aññatthevā antarāsaddoti tassa **aññā kathāti** vacanaṃ avagantabbaṃ. Khantimettānuddayādiguṇasampanno eva “**sīlavāti guṇavā**” ti-āha. Tehi sīlassa vissajjanakālepi “**sīlavā**” ti vuccati. Sampannasīlattā vā tehi samannāgato eva hotīti āha “**sīlavāti guṇavā**” ti. **Ācārasampannoti** sādhu ācāravatto.

455. **Sikkhitāti** tevijjānaṃ sikkhitā tumhe, na dāni tumhehi kiñci kattabbaṃ atthīti attho. **Paṭiññātāti** paṭijānitvā ṭhitā.

vede aṇanti ajjhayantīti brāhmaṇā, tesam. Yaṃ ekaṃ padampi akkhātaṃ, taṃ Vedattayasāṅkhātā tisso vijjā ajjhayantīti **tevijjā**. Tenāha “**tivedānan**”ti. Tayo vede aṇanti ajjhayantīti **brāhmaṇā**, tesam. Yaṃ ekaṃ padampi akkhātaṃ, taṃ atthato byañjanato ca **kevalino** adhiyino appapayogena. **Niṭṭhāgatamhāti** nipphattiṃ gatā amhā tevijjāya sakasamayassa kathane.

Manokammato hi vattasampadātikāraṇūpacārenāyamatto vuttoti āha- “**tena samannāgato hi ācārasampanno hoti**” ti.

Khayātī vaddhipakkhe ṭhīti attho. Sukkapakkhapāṭipadato paṭṭhāya hi cando vaddhatīti vuccati, na khīyatīti. **Vandamānā** janā namakkāraṃ karonti.

Atthadassanenāti vivaraṇena dassanapariṇāyakaṭṭhena lokassa **cakkhu hutvā samuppannaṃ**.

456. Tiṭṭhatu tāva brāhmaṇacintāti- “kiṃ jātiyā brāhmaṇo hoti udāhu bhavati kammunā”ti ayaṃ brāhmaṇavicāro tāva tiṭṭhatu (2.0199). Jātidassanattaṃ tiṇarukkhaṅkapaṅgato paṭṭhāya loke jātivibhaṅgaṃ vitthārato kathessāmīti tesam citta-sampahaṃsanattaṃ desetabbamatthaṃ paṭijānāti. Tatha **aññamaññā hi jātiyoti** idaṃ kāraṇavacanaṃ, yasmā imā jātiyo nāma aññamaññaṃ visiṭṭhā, tasmā jātivibhaṅgaṃ byākarissāmīti.

Yasmā idha **upādinnakajāti** byākātabbabhāvena āgatā, tassā pana nidassana-bhāvena itarā, tasmā “**jātivibhaṅgaṃ pāṇānan**”ti pāṇiyam vuttaṃ. Tesam tesam pāṇānaṃ jātiyoti attho. **Evanti** nidassanaṃ kathetvā nidassitabbe kathiyamāne. **Tassāti** vāseṭṭhassa. Kāmaṃ “tesam vohaṃ byakkhissan”ti ubhopi māṇave nissāya desanā āgatā, tathāpi tatha tatha “evaṃ, vāseṭṭha, jānāhi”ti-ādinā vāseṭṭhameva ālapanto bhagavā tameva iminā niyāmena pamukhaṃ akāsi. Tena vuttaṃ “tassāti vāseṭṭhassā”ti. **Jātibhedo** jātiviseso, jātiyā bhedo **pākaṭo bhavissati**-nidassanena vibhūtabhāvaṃ āpāditena paṭiññātassa atthassa vibhūtabhāvāpa-ttito. **Āma na vaṭṭatī**ti kammanānatāya eva upādinna-nānatāya paṭikkhepapadametaṃ, na bījanānatāya anupādinna-nānatāya paṭikkhepapadanti dassetuṃ “**kammaṃ hi**”ti-ādi vuttaṃ. Tassattho- taṃtaṃyonikhipanamattaṃ kamma-sāmatthiyam, taṃtaṃyoninīyatā pana ye vaṇṇavisesā, te taṃtaṃyonisiddhiyāva siddhā hotīti taṃ pana yonikhipanakammaṃ taṃtaṃyonivisiṭṭha-visesābhībhū-tāya payoganipphattiyā, asaṃmucchitāya eva vā paccayabhūtaṃ bhavapatthanāya abhisāṅkhatamevāti viññātabbapaccayavisesena vinā phalavisesābhāvato etaṃ samīhitakammaṃ patthanādīhi ca bhinnasattitaṃ visiṭṭhasāmatthiyam vā āpajjitvā cakkhundriyādivisiṭṭhaphalanibbattaṃ jāyati, evaṃ yonikhipanataṃyo-ninīyatavisesāvahatā hotīti. Therena hi bījanānatā viya kammanānatāpi upādinna-kanānatāya siyā nu kho paccayoti codanaṃ paṭikkhipitvā paccayavisesavisiṭṭhā kammanānatā pana paccayoti nicchīti atthabbaṃ.

Nānavaṇṇāti nānappakāraṇaṇṇā. Tālanāḷikerādīnaṃ loke abhiññātatiṇajātibhāvato **visesena gayhati** abhiññātasotanayena. **Jātiyā brāhmaṇovāti** aṭṭhānapayutto **eva-saddo**, jātiyāva (2.0200) brāhmaṇo bhavēyyāti yojanā. **Na ca gayhatī**ti tiṇarukkhaḍḍisu viya brāhmaṇesu jātinīyatassa liṅgassa anupalabbhanato, pivanabhuñja-

nakathanahasanaḍikiriyaḃa brāhmaṇabhāvena ekantikaliṅganiyatāya mantajjhe-
nādiṃ vinā anupalabbhanato ca. **Vacībhedenevā**ti āhaccavacaneneva.

Kīṭe paṭaṅgeti-ādisu jātinānatā labbhati aññaṃaññaṅgaviṣiṭṭhatādassanā.
Kunthā kiṭakā, khajjakhādakā **kipillikā**. **Uppatitvā**Ti uḍḍetvā uḍḍetvā. Paṭabhāvaṃ
gacchantīti vā **paṭaṅgā**, na khuddakapāṇakā kiṭā nāma. **Tesampi** kiṭakānaṃ.

Kāḷakādayoti kalandakādayo.

Udaraṃyeva nesam pādā udareneva sampajjanato.

Saññāpubbako vidhi aniccoti dassento “**udake**”ti āha yathā “vīrassa bhāvo vīri-
yan”ti.

Pattasamudāye pakkhasaddoti “**pattehi yanti**”ti vuttaṃ. Na hi avayavabyatire-
kena samudāyo atthi.

Saṅkhepena vutto “jātivasena nānā”ti-ādinā. Ettha padatthe dubbiññeyyaṃ
natthīti sambandhamattaṃ dassetuṃ “**tatrāyaṃ yojanā**”ti-ādi vuttaṃ. “Na hi
brāhmaṇānaṃ edisaṃ sīsaṃ hoti, khattiyānaṃ edisanti niyamo atthi yathā
hatthi-assamigādīnaṃ”ti idameva vākyam sabbattha netabbaṃ. Taṃ saṃkhipitvā
dassento “**iminā nayena sabbam yojetabban**”ti āha.

Tassāti yathāvuttanigamanavacanassa **ayaṃ yojanā** idāni vuccamānā yojanā
veditabbā.

457. Vokāranti vokaraṇaṃ, yena viṣiṭṭhatāya na vokariyati jātibhedoti attho.
Tenāha “**nānattan**”ti.

Gorakkhādi-upajīvanena **ājīvavipanno**, hiṃsādinā **sīlavipanno**, nikkhittavattatā-
dinā **ācāravipannoti**. Sāmaññaḃotanā visese nivīṭṭhā hotīti āha “**gorakkhanti khetta-
rakkhan**”ti. “**Goti hi pathaviyā nāman**”ti. Tehi tehi upāyehi sikkhitabbatṭhena **sippaṃ**,
tatha kosallaṃ. Paresaṃ (2.0201) īsanatṭhena hiṃsanatṭhena isso, so assa
atthīti isso yodhājīviko, issassa kammaṃ paharaṇaṃ, usum sattiñca nissāya
pavattā jīvikā **issattaṃ**. Tenāha “**āvudhajīvikan**”ti. Yaṃ nissāya assa jīvikā, tadeva
dassetuṃ “**usuñca sattiñcā**”ti vuttaṃ.

Brahmaṃ vuccati vedo, taṃ aṇati jānātīti brāhmaṇo, jānanañca porāṇehi
brāhmaṇehi vihitaniyāmena brāhmaṇehi katopasamena anuṭṭhānatapena yathā
“ājīvasilācāravipanno natthī”ti brāhmaṇadhammikehi lokiyapaṇḍitehi ca sampaṭi-
cchito, tathā paṭipajjanamevāti āha “**evaṃ brāhmaṇasamayena ...pe... sādhetvā**”-
ti. **Evaṃ sante**Ti evaṃ ājīvasilācāravipannassa abrahmaṇabhāve sati **na jātiyā
brāhmaṇo hoti, guṇehi pana** ājīvasilācārasampattisaṅkhātehi **brāhmaṇo hoti,
tasmā** guṇānaṃyeva brāhmaṇabhāvakaraṇato catuvaṇṇavibhāge **yattha katthaci
kule jāto yo** sīlādiguṇasampannatāya **guṇavā, so** vuttalakkaṇena nippariyāyato
bāhitapāpatāya **brāhmaṇoti ayamettha** brāhmaṇabhāve **ñāyoti, evaṃ ñāyaṃ
atthato** āpannaṃ katvā. **Nanti** tameva yathāvuttaṃ ñāyaṃ. **Yo brāhmaṇassa
saṃvaṇṇitāyā**ti mātuyā ubhatosujātātādikulavaṇṇena saṃvaṇṇitāya pasatthāya
yathārūpāya brāhmaṇassa mātā bhavituṃ yuttā, tathārūpāya **mātarisambhūto**.
Etena catunnaṃ yonīnaṃ yattha katthaci visesaniṭṭhā katā. Tenāha “**tatrāpi visese-
nā**”ti. Evaṃ sāmaññaḃoto visesaniṭṭhāvasena “yonijaṃ mattisambhavan”ti padassa
atthaṃ vatvā idāni sāmaññaḃotanānaṃ anādiyitvā visesajotanāvaseneva atthaṃ

vattuṃ “**yācāyan**”ti-ādi vuttaṃ. **Parisuddha-uppattimaggasaṅkhātā yoni vuttāti** anupakkuṭṭhabhāvena parisuddha-uppattimaggasaṅkhātā yā cāyaṃ yoni vuttāti sambandho. **Tatopi jātasambhūtattāti** tato yonito jātattā mātāpettisampattito sambhūtattā.

Visiṭṭhattāti samudāyabhūtā manussā rāgādinā visiṭṭhattā. Rāgādinā saha kiñca-
nenāti **sakiñcano**. Tatheva rāgādisaṅkhātena palibodhanatṭhena saha palibodhe-
nāti **sapalibodho**. **Sabbagahaṇapaṭinissaggenāti** upādānasaṅkhātassa sabbassa
gahaṇassa paṭinissajjanena. **Yasmā bāhitapāpo** attano santānato bahikatapāpo,
tasmā **tamaḥaṃ brūmi brāhmaṇanti** (2.0202) attho vattabbo. Evarūpo etissā
kathāya upadeso nānappakārato vibhatto, tasmā tattha tattha vuttanayeneva vedi-
tabbo.

458. Gahitadaṇḍesūti paresaṃ daṇḍena viheṭhanaṃ anidhāya ādinnadaṇḍesu.

459. Kiñci gahaṇanti taṇhāgāhādīsu kiñci gāhaṃ.

Yena kāmabhavena mānusakehi pañcahi kāmagaṇehi yuñjati, taṃ **mānusakaṃ
yogaṃ**. “Mānusakaṃ yogan”ti ettha ca ekadesaṃ gahetvā vuttaṃ, esa nayo
“dibbayogan”ti etthāpi. **Sabbayogavisamyuttanti** padadvayena vuttehi sabbakile-
sayogehi vippayuttaṃ.

Ratinti abhiratiṃ āsattiṃ. **Kusalabhāvanāyāti** kāyabhāvanādi kusaladhamma-
bhāvanāya ukkaṇṭhitaṃ. **Vīriyavantanti** vīriyasabbhāvena vīraṃ niddisati, vīra-
bhāvo hi vīriyanti.

Sundaraṃ ṭhānanti nibbānaṃ. **Sundarāya paṭipattiyā** Ariyapaṭipattiyā.

Nibbattinti pariyosānaṃ. **Atītetī** atītakoṭṭhāse. **Kiñcanakārakoti** palibodhahetu-
bhūto.

Asekkhe sīlakkhandhādike **mahante guṇe**. Pañcannaṃ mārānaṃ vijitattā **vijitavi-
jayaṃ**.

460. Idaṃ ajānantāti “jātiyā brāhmaṇo”ti idaṃ lokasamaññāmattanti ajānantā.
Ye brāhmaṇesu nāmagottaṃ nāma tatiyaṃ diṭṭhābhinivesaṃ janenti, **sāva nesam
diṭṭhi**. **Kataṃ abhisāṅkhatanti** parikkappanavaseneva kataṃ ṭhapitaṃ tadupacitaṃ,
na hetupaccayasamāyogena. **Samuccāti** sammutiyā. Kā pana sā sammutiti āha
“**samaññāyā**”ti, lokasamaññātenāti attho. Sammā pana paramatthato ajāna-
ntānaṃ nāmagottaṃ evaṃ kappeti āha “**no ce**”ti-ādi. Taṃ pana asantampi para-
matthato santatāyeva abhinivisanti, tesamayaṃ dosoti dassetuṃ “**evaṃ pakappi-
tan**”ti-ādi vuttaṃ. Tenāha bhagavā- “janapadaniruttiṃ nābhiniveseyyā”ti (2.0203)
(ma. ni. 3.331). **Ajānantā noti** ettha **no-saddo** avadhāraṇattho- “na no samaṃ
atthi tathāgatenā”ti-ādīsu (khu. pā. 6.3) viyāti āha “**ajānantāva evaṃ vadanti**”ti.

Nippariyāyanti bhāvanapuṃsakaniddeso, nippariyāyena ujukamevāti attho, na
pubbe viya “yo hi kocī”ti pariyāyavasena. “Na jaccā”ti gāthāya pubbaddhena **jāti-
vādaṃ paṭikkhipanto** pacchimaddhena **kammavādaṃ paṭiṭṭhapento**. Tatthāti
tissaṃ gāthāyaṃ. **Upaḍḍhagāthāya vitthāraṇatthanti** upaḍḍhagāthāya atthaṃ
vitthāretuṃ “**kassako kammunā**”ti vuttaṃ. Tattha purimāya catūhi pādehi,
pacchime dvīhi dvinnampi sādharmaṇato attho vitthārito. Tattha **kasikammādīti ādi-
saddena** sippakammavāñijādi saṅgaho.

Paṭiccasamuppādapadhānavacanaviññeyyo paccayo paṭiccasamuppādasaddassa attho paccayuppannāpekkhāya hotīti āha- “**iminā paccayena etaṃ hoti**” ti. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ **visuddhimagge** (visuddhi. 2.570) **taṃsaṃvaṇṇanāyañca** (visuddhi. mahāṭī. 2.570) vuttanayena veditabbaṃ. **Sammānāvamānārahakuleti sammānārahe khattiyādikule, avamānārahe caṇḍālādikule kammavasena upapatti hoti** kammaṃ vipaccamānokāsakarātāya vinā tādisāya uccanīcakulanibbattiyā abhāvato. Aḍḍhadaliddatādi **aññāpi hīnapaṇītatā**.

Kammunāti cettha yathā lokapajāsattasaddhehi eko evattho vutto, evaṃ sesasaddhehi, adhippāyaviseso pana tattha atthīti dassetuṃ “**purimapadena cetthā**” ti-ādi vuttaṃ. Nāyaṃ loko brahmanimmito kammena uppajjanato. Na hi sannihitakāraṇānaṃ phalānaṃ aññena uppattidiṭṭhi yujjati. Tenāha “**diṭṭhiyā paṭisedho veditabbo**” ti. Yaṃ panettha vattabbaṃ taṃ **visuddhimaggasaṃvaṇṇanādīsu** vuttanayena veditabbaṃ. Tathā lokassa

paṭhamuppatti na brahmunāti “**kammunā hi tāsū tāsū**”ti-ādi vuttaṃ. Tatiyena “**ayaṃ loko ādito pabhuti pabhavakammunā vattati**”ti vuttamatthaṃ **nigameti**. Vuttassevatthassa sūcanañhi nigamanaṃ. Taṃ pana niyamatthaṃ hotiti āha “**kammeveva baddhā hutvā pavattanti, na aññathā**”ti (2.0204). **Catutthena** Padena. **Yāyato**ti gacchato. **Nibbattatoti** nibbattantassa. **Pavattatoti** pavattantassa.

Dhutadhammā visesato taṅhāya santattavasena vattantīti āha “**tapenāti dhutaṅgatapenā**”ti. Methunavirati visesato brāhmaṇānaṃ brahmacariyanti sā idha brahmacariyenāti adhippetāti āha “**brahmacariyenāti methunaviratiyā**”ti. **Etenāti** iminā “**tapenā**”ti-ādīhi catūhi padehi vuttana. **Seṭṭhenāti** uttamena. Saṃkilesavisuddhiyā **parisuddhena**. **Brahmanti** brahmabhāvaṃ seṭṭhabhāvaṃ. So panettha atthato brāhmaṇabhāvoti āha “**brāhmaṇabhāvaṃ āvahati**”ti.

Brahmā ca sakko cāti sakkagarukānaṃ sakko sakkenapi garukātabbato, brahmagarukānaṃ brahmā brahmunāpi garukātabbato. **Vijānatanti** paramattha-brāhmaṇassa visesaṃ jānantānaṃ viññūnaṃ. Aviññuno hi appamāṇaṃ. Tenāha- “**paṇḍitānan**”ti. Sesam suviññeyyameva.

Vāseṭṭhasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Subhasuttavaṇṇanā

462. Tudisaññāto gāmo nigamo etassāti todeyyo, tassa attajo **todeyyaputtoti** āha “**tudigāmā**”ti-ādi. **Ārādhakoti** saṃrādhako. Dhammanisanti yasmā sampādena paripūraṇena icchitā, tasmā vuttaṃ “**sampādako paripūrako**”ti. Ñāyati nicchayena gameti nibbānaṃ, taṃ vā ñāyati paṭivijjhīyati etenāti ñāyo, tato etassa sampādakahetubhāvato ñāyo dhammo ariyamaggo taṃ **ñāyaṃ dhammaṃ**. Tenāha “**kāraṇadhamman**”ti. **Anavajjanti** avajjapaṭipakkhaṃ.

463. Vaṭṭacārakato niyyātīti niyyānikaṃ ikārassa rassattaṃ ya-kārassa ca kāraṃ katvā. Niyyāne vā niyuttaṃ, niyyānaṃ sīlanti vā niyyānikaṃ, tappaṭipakkhato **aniyyānikaṃ**. Sā pana atthato akusalakiriyāti āha “**akusalapaṭipadan**”ti.

Bahubhāvavācako (2.0205) idha **mahāsaddo** “mahājano”ti-ādīsuviyāti āha “**mahantehi bahūhi**”ti. Atthoti payojanaṃ. **Mahantānīti** bahulāni. **Kiccānīti** kātabbāni. **Adhikaraṇānīti** adhikārajīvikārūpāni. **Gharāvāsakammameva** pañcabalikaraṇadasa-atthaṭṭhānabhāvato lokayātrāya ca sampavattiṭṭhānabhāvato jīvitavuttiyā vā hetubhāvato **gharāvāsakammaṭṭhānaṃ**.

“Appakenapi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo;

samuṭṭhāpeti attānaṃ, aṇuṃ aggimva sandhaman”ti. (jā. 1.1.4);

Gāthāya vuttanayena **cūlantevāsikassa viya**.

464. Ayoniso pavattitaṃ vāṇijjakammaṃ viya apāyabhūtaṃ kasikammaṃ nida-ssanabhāve ṭhapetvā ayoniso manasikaraṇavasena pavattaṃ gharāvāsakiccaṃ sandhāyāha- “**yathā kasi ...pe... evaṃ gharāvāsakammaṭṭhānampi**”ti. **Brāhmaṇa- bhatto ahoṣīti** so kira bahū brāhmaṇe dhanaṃ datvā yaññaṃ kāresi. **Uparīti**

“upari upaṭṭhātīti vadehī”ti brāhmaṇehi attano samayena ācikkhāpitopi yathā upaṭṭhitameva kathetvā kālaṃ katvā niraye nibbatto, atha brāhmaṇā- “iminā amhākaṃ yaññe doso dinno”ti kujjhitvā tassa kaḷevaraṃ susānaṃ netuṃ nādaṃsu. Athassa ñātakehi sahasse dinne taṃ sahasaṃ gahetvā gehato nīharituṃ adaṃsu. Kassa pasammāsambuddhakāle chatṭiṃsa itthiyo “ekā vatthaṃ adāsi, ekā gandhaṃ, ekā sumanamālan”ti-ādinā taṃ taṃ dānamayaṃ puññaṃ katvā āyupariyosāne tāvatiṃsabhavane sakkassa devarañño paricārikā hutvā nibbattiṃsu sahasa-a-ccharāparivārikā, sakkassa devarañño vejayantarathaṃ pesetvā pakkosāpitena guttilācariyabhūtena mahābodhisattena pucchitā taṃ taṃ attanā kataṃ puññaṃ byākariṃsu. Taṃ sandhāya vuttaṃ “**sakalāya guttilavimānakathāya dīpetan**”ti. **Vañijjakammaṭṭhānaṃ vipajjamānanti** ettha tassa vipajjamānākāro heṭṭhā vutto. Evaṃ pabbajjakammaṭṭhānampi vipajjamānaṃ appaphalaṃ hotīti ānetvā sambandho. **Sīlesu aparipūrakārinoti**-ādi tassa vipajjanākāradassanaṃ. **Jhānādisukhanti** ettha **ādi**-saddena abhiññāvīpassanādisukhassa viya sabrahmacārīhi saddhiṃ sīlasampadādisukhassa (2.0206) saṅgaho daṭṭhabbo. **Arahattampi pāpuṇāti** pageva sekkhaputhujjanasampattiyoti adhippāyo.

Cāgasīsenāti padhānabhūtena cāgena dānena taṃ avassayaṃ katvā. Ettha te **na koci aphāsukabhāvoti**. **Ujukaṃ katvā** aviruddhaṃ katvā, sampayojetvāti attho. **Tapacariyanti** aggiparicaraṇaṃ, tapacariyañca brahmacariyaggahaṇā duṭṭhulla-bhāvato.

466. Ajānanabhāvanti asabbaññubhāvaṃ. Bhagavato pana sabbaññubhāvo sadevake loke jalatale pakkhittatelaṃ viya pattharivā ṭhito, na me idaṃ patirūpaṃ, tato parivattissāmīti “brāhmaṇo, bho, gotamā”ti-ādimāha. **Paccāharituṃ** paṭipakkhena apaharituṃ. **Setapokkharasadisoti** puṇḍarīkapattasadisavaṇṇo. **Suvaṭṭī-tāti** vaṭṭabhāvayuttaṭṭhāne suvaṭṭā. **Nāmakamaṃyevāti** nāmamattameva vacanamattameva. Tathābhūtānaṃ bhāvassapi abhāvena nihīnaṃ nāma hoti, nāma-saddo nihīnapariyāyo. Tenāha- “**lāmakamaṃyevā**”ti.

467. Katamā vācā tesam seyyoti tesam caṅkiyādīnaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ vuccamānavibhāgāsu vācāsu katamā vācā seyyoti. “Seyyā”ti līṅgavipallāsenā vuttaṃ. **Sammutiyaṭi** avilaṅghitasādhumariyādāya lokasammutiyaṭi. Tenāha “**lokavohārenā**”ti. **Mantāti** mantāsaṅkhātāya paññāya mantetvā jānitvā. Tenāha “**tulayitvā**”-ti. **Atthasamhitanti** hetusañhitaṃ. Taṃ pana ekaṃsato yuttiyuttaṃ hotīti āha- “**kāraṇanissitan**”ti. **Āvutoti**-ādīsu ādito abhimukhaṃ ñāṇagatiyā vibandhanena **āvuto**, āvāriyena visesato ñāṇagatiyā nibandhanena **nivuto**, evaṃ **ophuṭo** paliguṇṭhito. **Pariyonaddho** Ti samantato onaddho chādito. Tenāha “**paliveṭhito**”ti.

468. Sace etaṃ kāraṇamatthīti “nissaṭṭhataṇakattṭhupādāno aggi jalatī”ti etaṃ kāraṇaṃ sace atthi yadi siyā, so aparo tiṇakattṭhupādāno aggi yadi bhavēyya. **Sadoso** sādīnavo sapaṛikkilesa. **Parisuddhoti** upakkilesābhāvena sabbaso suddho. **Jāti ādīnaṃ abhāvenāti** jātipaccayānaṃ kammakilesānaṃ niggamena.

469. Na (2.0207) **niccalā tiṭṭhantīti** tattha pakkhipitabbassa labbhamānattā yathā-paññattaṃ hutvā niccalā akampiyā na tiṭṭhanti. **Taṃ dosaṃ** taṃ ūnatādosam.

Aññasmim asatīti atthabhañjakamusāvāde asati. So hi attano santakassa adātu-

kāmatādivasena pavattassa akamma pathappattassa musāvādabhāvassa viparīto añño idha adhippeto. Tathā hi itaro yebhuyyena vaḷañjitabbato voharitabbato **vaḷañjakamusāvādoti** āha. Na kadāci musāvādīti **dve kathā na kathenti**. Bāhirakānaṃ anavajjatasammatāyapi nissitoti vuttuṃ āha “**sīlavā tapanissitako hoti**” ti. Vivaṭa-mukhā mantajjhenamaṇḍitā sabbaso sajjhāyā honti, na itareti āha “**pabbajitā niccaṃ sajjhāyanti**” ti.

470. Ciramaṃ nikkhanto Ti niggato hutvā cirakāle. **Na sabbaso paccakkhā honti** satisammohato maggānañca aññathā karaṇato. **Cirāyitattanti** “ayaṃ maggo” ti kathanassa cirāyanaṃ. **Vitthāyitattanti** asappaṭibhānaṃ. Taṃ pana sa-upamāha dassetuṃ “**yathā**” ti-ādi vuttaṃ.

Balasampannoti kāyabalena samannāgato. Pamāṇakataṃ kammaṃ nāma pamāṇakarānaṃ rāgādikilesānaṃ avikkhambhitattā “**pamāṇakataṃ kammaṃ nāma kāmāvacaran**” ti āha, tesamā pana vikkhambhitattā vuttaṃ “**appamāṇakataṃ kammaṃ nāma rūpārūpāvacaran**” ti. Tatthāpi visesato appamaññābhāvanā sambhavatīti āha “**tesupī**” ti-ādi. Nirīhakattā yathā appamaṇasamaññā labbhati, taṃ dassetuṃ “**pamaṇaṃ ...pe... vuccatī**” ti āha. **Na ohīyati na tiṭṭhatīti** katūpacī-tampi kāmāvacarakammaṃ yathādhigate mahaggatajjhāne aparihīne taṃ abhi-bhavitvā āsīdetvā passe ohīyakaṃ katvā paṭisandhiṃ dātuṃ samatthabhāvena na tiṭṭhati. **Laggitunti** āvarituṃ. **Ṭhātunti** patiṭṭhātuṃ. **Pharivāti** paṭippharivā. **Pariyādi-yitvāti** tassa sāmattiyaṃ khepetvā. Kammaṃ pariyādiyanaṃ nāma vipākuppā-dabandhanamevāti āha- “**tassa vipākaṃ paṭibāhitvā**” ti. Sesamā suviññeyyameva.

Subhasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

10. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

473. Abhippasannāti (2.0208) abhisamecca pasannā. Tenāha- “**aveccappasāda-vasena pasannā**” ti. Brāhmaṇī vigatamalamaccheratāya “**tuyhaṃ deyyadhammaṃ ruccanakatṭhāne dehi**” ti āha. Maggeneva hissā macchariyassa pahīnattā buddha-pakkhabrāhmaṇapakkhavasena ubhatopakkhikā.

Kiṃsūti kinti pucchāvacaṇaṃ. **Chetvā** anādiyitvā vināsetvā. **Sukhaṃ setīti** citta-santāpābhāvena sukheṇa supati. **Na socatīti** tato eva sokaṃ nāma vināseti. **Kodhanti** kujjhanalakkhaṇaṃ kodhaṃ. **Chetvā** samucchinditvā. **Sukhaṃ setīti** kodhapariḷāhena aparīḍayhamānattā sukhaṃ supati. Kodhavināseṇa vinaṭṭhadomaṇassattā **na socati**. **Visamūlassāti** dukkhavipākassa. **Madhuraggassāti** akkosakassa paccakkosanena, pahārakassa paṭippaharaṇena yaṃ sukhaṃ uppajjati, taṃ sandhāyeva “**madhuraggo**” ti vutto. Imasmiñhi ṭhāne pariyosānaṃ “**aggaṇ**” ti vuttaṃ. **Ariyāti** buddhādayo ariyā.

Pañhaṃ kathesīti brāhmaṇo kira cintesi- “samaṇo gotamo lokapūjito, na sakkā yaṃ vā taṃ vā vatvā santajjetuṃ, ekaṃ saṅhapañhaṃ pucchissāmī” ti. So ekaṃ pucchāgāthaṃ abhisankharitvā “sace asukassa nāma vadhaṃ rocemīti vakkhati,

ye tuyhaṃ na ruccanti, te māretukāmosi, lokavadhāya uppanno kiṃ tuyhaṃ sama-
nabhāvenāti niggahessāmi. Sace na kassaci vadhaṃ rocemīti vakkhati, atha naṃ
tvam rāgādīnampi vadhaṃ na icchasi, tasmā samaṇo hutvā āhiṇḍasīti niggaṇhi-
ssāmīti imaṃ ubhatokoṭikaṃ pañhaṃ puṭṭho samaṇo gotamo neva gilituṃ na
uggilituṃ sakkhissatī”ti evaṃ cintetvā imaṃ payhaṃ pucchi. Tassa bhagavā ajjhā-
sayānurūpaṃ kathesi. So pañhabyākaraṇena ārādhita-citto pabbajjaṃ yāci. Satthā
taṃ pabbājesi, so pabbajjā-kiccaṃ matthakaṃ pāpesi. Tena vuttaṃ “**pabbajitvā ara-
hattaṃ patto**” ti.

Avabhūtāti adhobhūtā. Adhobhāvo sattānaṃ avaḍḍhi avamaṅgalanti āha- “**ava-
ḍḍhibhūtā avamaṅgalabhūtāyevā**” ti. **Paribhūtā**ti paribhavappattā. **Vijjamānā**nti
pāḷiyaṃ anādare sāmivacananti tadatthaṃ dassento “**vijjamānesū**” ti-āha.
Pakaṭṭhaṃ, pavaḍḍhaṃ vā ñāṇanti **paññāṇanti** bhagavato ñāṇaṃ visesetvā
vuttaṃ.

474. Abhijānitvā Ti (2.0209) abhivisiṭṭhena ñāṇena jānitvā. **Vositavosānā**ti kata-
karaṇīyatāya sabbaso parisositaniṭṭhā. **Pāramisaṅkhātanti** paramukkaṃsabhā-
vato pāramīti saṅkhātaṃ. Tenāha “**sabbadhammānaṃ pārabhūtaṃ**” ti.

Brahmacariyassāti sāsana**brahmacariyassa** ādibhūtaṃ. Tenāha “**uppādakā janakā**” ti. “Idamevaṃ bhavissati idamevan” ti takkanaṃ takko, so etassa atthīti **takkī**. Yasmā so taṃ taṃ vatthuṃ tathā tathā takkitvā gaṇhati, tasmā vuttaṃ “**takkagāhī**” ti. Vīmaṃsanasiḷo **vīmaṃsī** paccakkhabhūtamattaṃ vīmaṃsanabhūtāya paññāya kevalaṃ vīmaṃsanato. Tenāha “**paññācāraṃ carāpetvā evaṃvādī**” ti. Yathāvuttatakkīvīmaṃsībhāvena takkapariyāhataṃ vīmaṃsānucaritaṃ sayappa-ṭibhānaṃ evametanti vatvā.

485. Aṭṭhitapadhānavatanti aññattha kismiñci puggale aṭṭhitapadhānavataṃ anaññasādhāraṇaṃ bhoto gotamassa padhānaṃ ahosi. **Sappurisapadhānavataṃ ahosi** sappurisapadhānavatādhigatānaṃ etādisānaṃ arahataṃ acchariyapuggalānaṃyeva āveṇikapadhānavataṃ ahosi. **Ajānantova pakāsetīti** ayaṃ pucchitamattaṃ sayamaṃ paccakkhato ajānanto eva kevalaṃ saddaṃ uppādetvāva pakāsesīti saññāya āha. **Ajānanabhāve santeti** ime adhidevāti paccakkhato jānane asati. **Paṇḍitena manussenāti** lokavohārakusalena manussena, tvaṃ pana lokavohārepi akusalo. Vacanatthañhi ajānanto yaṃ kiñci vadati. **Uccena sammatanti** uccaṃ supākaṭaṃ sabbaso taruṇadārakehipi sammataṃ. Ñātameṭaṃ yadidaṃ atthi devāti. Tenāha “**susudārakāpi**” ti-ādi. **Devāti** upapattidevā. **Adhidevā nāma** sammutidevehi adhidakevāti katvā, tadaññe ca manusse adhidakevāve kimeva vattabbaṃ. Sesamaṃ suviññeyyameva.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Saṅgāravasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca brāhmaṇavaggavaṇṇanā.

Majjhimaṇṇāsaṭṭikā samattā.